

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLÉ

THE HUNGARIAN REVIEW OF PSYCHOLOGY

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
SZERKESZTIK

KARDOS LAJOS

LÉNÁRD FERENC

TARTALOM

Várkonyi Hildebrand: AZ ÖSZTÖNÖK KÉRDÉSE
Kardos Lajos: A PSZICHOFIZIKAI TÖRTÉNÉS FŐBB MOZZANATAI
Ervin Gábor: ISKOLAI SIKER KÍSÉRLETI ELEMZÉSE
Révay József: A KARAKTEROLÓGIAI INTUÍCIÓ
Lénárd Ferenc: MIT VIZSGÁLNAK AZ INTELLIGENCIA-TESZTEK?

ISMERTETÉSEK, BIRÁLATOK

Általános lélektani munkák. Gyermeklélektan. Teszt-eljárások.
Grafológia. Kriminálpszichológia. Pszichopathológia. Művészet-
lélektan. Kereskedelmi lélektan.

TARSULATI ÜGYEK. LÉLEKTANI TOVÁBBKÉPZŐ TANFOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG

KÖNYVTÁR LEÍRÁSDARABVEJE
1205 SZÁM ALATT
45 VI.
1945

Olvasóterem

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE

a Magyar Psychologiai Társaság folyóirata. Megjelenik évente 4 számban.

A szerkesztőbizottság tagjai:

Horányi Béla, Lehoczky Tibor, Mátrai László, Schiller Pál, Szalai Sándor és Várkonyi Hildebrand.

A szerkesztésért és a kiadásért a szerkesztők felelnek.

Tanulmányokat, kisebb cikkeket, könyvismertetőket, valamint minden egyéb, a folyóiratra vonatkozó tudakozódásokat és felszólamlásokat kérjük az alábbi címre küldeni:

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE

Budapest, II. Pengő-u. 5.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden cikkért az írója felel. A Magyar Psychologiai Szemle előfizetési díja évi 16 Ft, jogi személyeknek évi 20 Ft. A Magyar Psychologiai Társaság tagjai az évi tagdíj (10 Ft) fejében a Szemlét ingyen, tagilletményként kapják. Tagul bárki jelentkezhetik. A felvételről a választmány dönt.

Kérjük tagjainkat, hogy a tagdíjakat, amely mélyen az előállítási költség alatt van, a mellékelt esekklapon fizessék be. Csak így tudjuk biztosítani, hogy a Szemle rövidebb időközökben megjelenhessék. Csekkszámunk száma: 8892.

A Magyar Psychologiai Szemléhez beküldött kéziratok közlésének feltételei:

1. A szerkesztőség csak olyan kéziratot fogad el, amely a lélektan illetve az alkalmazott lélektan területéhez tartozó eredeti kutatásról számol be, vagy az eddigi eredményeket értékes adattal gazdagítja. Kísérletek és megfigyelések, amelyek pozitív eredményt nem tartalmaznak, továbbá referáló dolgozatok vagy előzetes tervezetek nem közöltetnek. Történeti bevezetések, jegyzőkönyvi adatok csak kivonatosan, illetve példaképpen szerepelhetnek.
2. A nagyobb cikkek maximálisan 16, a kisebb közlemények maximálisan 6 nyomtatott oldal terjedelműek lehetnek. Hosszabb terjedelmű tanulmány folytatólagosan sem közöltetik.
3. A kéziratokat nyomdakész állapotban, az ív-papír csak egyik oldalára, ritka sorközökkel gépelve s körülbelül 1/2 oldalnyi idegennyelvű (francia vagy angol) kivonattal kérjük. Táblázatok és ábrák külön lapon szöveggel ellátva mellékelendők.
4. Lehetőleg kerüljük az idegennyelvű kifejezéseket, s csak akkor használjuk, ha megfelelő magyar nyelvűt nem tehetünk helyébe. Az idegen szavak lehetőleg magyaros fonetikával írandók.
5. Az irodalmi utalások formája a következő legyen:
 - a) könyveknél:
Várkonyi Hildebrand: A gyermek testi és lelki fejlődése. Budapest, 1942. (Kiadó) 310 l.
 - b) tanulmányoknál:
Ervin Gábor: Iskolai siker kísérleti elemzése. Magyar Psychologiai Szemle. 16. 1947. 26—35. ll.

AZ ÖSZTÖNÖK KÉRDÉSE

ELNÖKI MEGNYITÓ A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁGNAK 1943. SZEPTEMBER HAVÁBAN TARTOTT XV. ÉVI RENDES KÖZGYÜLÉSÉN

ELŐADTA: VÁRKONYI HILDEBRAND

Legyen szabad a Magyar Psychologiai Társaság itt egybegyűlt tagjainak figyelmét ez alkalommal a lélektudományi vizsgálódásoknak egy olyan tárgyára irányítani, amely nagyon régi és egyben nagyon aktuális, amelynek kérdései még távol állanak a végleges és egyértelmű megoldástól, de vele mégis szüntelen foglalkozunk, jelenségeket magyarázunk, vagy magyarázni vélünk: ez az *ösztön* fogalma. Egyúttal két, a közelmúltban az életből távozott oly tudós emlékezetével is egybekapcsolhatjuk ezt az ülésünket, akik életük s munkásságuk jelentős részét szentelték az ösztönök vizsgálatának: ezek *Lloyd Morgan* (1852—1936) és *McDougall* (1871—1938). Különösen *McDougall* művei keltettek nagyobb hullámokat az utóbbi évtizedekben az ösztön problémája körül, melyet „*Szociális Lélektan*“-ában, de más műveiben is újra fogalmazott és új elmélettel törekedett megvilágítani.

Mindenekelőtt vessünk egy futó pillantást *McDougall* életére és törekvéseire; ragadjuk ki ezekből azokat a mozzanatokat, amelyek a lélektudomány alakulása és fejlődése szempontjából a legfontosabbak.¹ Említsük meg, hogy már egészen fiatal korában, még az egyetemi évek előtt, egy évet német középiskolában töltött (Weimarban), majd *G. E. Müllernél*, az asszociációs lélektan nagymesterénél dolgozott s így a német tudományossággal már korán érintkezésbe jutott. Mint nagyon önálló, sőt ellenzéki ségre hajló gondolkodó, a német tudománnyal éppúgy ellenkezésbe került későbbi évei során, mint a korabeli angol, vagy amerikai pszichológia irányjaival. Kezdő évei az asszociációs lélektan alig háborított uralmának idejére esnek; *McDougall*, ez a kétkedő és oppozíciós szellem — aki amellet az orvosi tudomány és a fiziológiai lélektan területéről indult el — járt ugyan *Göttingában G. E. Müllernél* (1900), mégis kételkedve fogadja azt a tant, hogy a lélektan legfőbb törvénye az asszociációban jut kifejezésre s ezt csakhamar mással pótolja, azzal, amelyről élete nagy művét elnevezni szoktuk: a „hormikus“, „purposive“ vagy „dinamikus“ lélekelmélettel. A célos alkalmazkodás gondolatát az életnek szemléletéből merítette, amelyet enélkül megérteni, úgy gondolta, lehetetlenség. *McDougall* azoknak hosszú sorába tartozik, akik a lélektudomány alapjául a biológiát

¹ V. ö. *Ch. Spearman: The Life and Work of W. McDougall (Character and Personality. 1939. VII, 175—191).*

fogadják el és így jutnak el az emberi személy viselkedéseinek, cselekvéseinek legtágabb szemléletéhez és legmélyebb megragadásához. Ennek a biológiai alapú lélektanok legnehezebb kérdését ő sem oldja meg: ez a tudati (vagy tudatalatti) lelki jelenségeknek részletekben is meghatározott viszonya az életjelenségekhez. Első könyve, az 1905-ben megjelent *Physiological Psychology* mintegy lefordítja a tudatjelenségek nagyrészét a fiziológia nyelvére, többet azonban nem tesz. Lélek- és emberszemlélete inkább *W. James* hatása alatt áll. Az a nagyvonalú rendszerezés azonban, amely *McDougall* műveiben egyre inkább kibontakozik, ennek a biológiai és egyúttal tisztán lélektani alapvetésű lélektudománynak legfontosabb alaptételeit foglalja magában. Ily tétel az, amelyet a „*hormikus*“, vagy „*dinamikus*“ lélek-szemlélet szava fejez ki: a legfontosabb és leglényegesebb e szerint a pszichológiában a célos alkalmazkodás, a cselekvésnek és viselkedésünknek célos dinamizmusa. Ehhez csatlakoznak még a következő alapfogalmak: a diszpozíció, a „*naturell*“, a vérmérséklet, a jellem és értelmesség; ebből az öt tényezőből² látja *McDougall* összetevődni az emberi lélektani személyiség bonyolult egészét.

Erre a dinamikus lélektanra *McDougall*-nek főképen azért volt szüksége, hogy élete főmunkáját, a *Szociális Pszichológiát* megírhasssa (*An Introduction to Social Psychology*, 1908). Ebben a nagy munkában éppúgy, mint a „*Csoportszellem*“-ben (*Group Mind*, 1920), valamint „*A lélektan alapvonalai*“-ban (*Outline of Psychology*, 1923), továbbá „*Az Ember energiái*“-ban (*Energies of Man*, 1932) és más műveiben is, mindenütt a dinamikai lélekfelfogással találkozunk s annak egyik alapfogalmával, az ösztönnel.

A dinamikai lélek-szemlélet e kialakulásában *McDougallt* pozitív és negatív indítékok és meggondolások vezették. A fő pozitív indító-okot egy lélektudományi kongresszuson (VII.) úgy fejezte ki, hogy egyedül a hormikus (a törekvést a központba helyező) lélektan alkalmas csak az emberi élet igazi értelmezésére; — negatív állásfoglalásai pedig részint a pszichoanalízis, részint az alakelmélet, részint pedig az amerikai viselkedéstan ellen irányultak. A *Freud*-féle lélekelemző irány nem elégíthette ki rendszeralkotó szellemét, mert az az emberi természet ösztöneinek és impulzusainak (*Triebe*) számát és működés-módjait fogyatékosan állapította meg, a nemi ösztönnel túlzott jelentőséget tulajdonított és egyes konkrét esetek elemzéséből gyors és alaptalan általánosításokat vont le; leginkább pedig a *Freud*-féle alapfelfogás „hedonizmusa“ vívta ki kritikáját: az emberi törekvéseket ugyanis nem lehet és nem szabad szerinte (egyedül) az „élvezet-elvből“ (*Lustprinzip*) magyarázni. A német alakelméletben megnyerte tetszését az asszociációs elv elvetése és az az új elv, mellyel a lelki életet a *Gestalt*isták megközelítették; viszont nem tarthatta alkalmasnak az alakelméletet a lelki élet legalapvetőbb mozgalmainak magyarázatára. Legnagyobb küzdelmeit azonban mégis az *amerikai viselkedéstan* képviselőivel vívta; és éppen az amerikai lélektudomány szel-

² A lélektudomány magyar művelői nagy haszonnal tanulmányozhajták *McDougall* kifejezéseinek kitűnő német fordítását a Rothacker kiadásában megjelent „*Aufbaukräfte der Seele*. Leipzig, 1938.“ c. munkában. A fentebbi kifejezések ennek a munkának a szavait alkalmazzák.

lemi légköre, annak kissé anyagelvű és gépies felfogása kedvetlenülítették el annyira, hogy a Harvard-egyetemen elnyert (1920) munkakörét elhagyva, azt a Duke-egyetemen cserélte fel. Az amerikai pszichológiában az embert mint „viselkedésgépezetet“ fogták fel, melynek fő értelmező elvei: az inger, a reá adott reakció és a feltételes reflexek voltak. *McDougall* ebben a gépies emberfelfogásban nem tudott megnyugodni, mert hiszen ő viselkedéseink fő értelmező elvét a vágyakban és a célos törekvésekben (purpose) pillantotta meg, éppen ez volt a freudi lélekelemzésben is az a pont, amelyet össze tudott egyeztetni a saját dinamikus lélekszemléletével.

Ezt a sok irányban szétágazó lélektant még az érintett alapfogalmakban sem fejthetjük ki ez alkalommal. Csupán egy problémát választunk ki *McDougall* életművének szövedékéből: ez az *öszton problémája*.

Általánosan ismeretes, hogy *McDougall* felfogása szerint az ösztöncselekvéseket minden típusos alakjukban egy-egy alapindulattal kell a legszorosabb összefüggésbe hozni; a menekülés ösztönét pl. a félelem, a támadásét a harag indulata jellemzi és kíséri; egyszóval a régi elméletek mellé egy új magyarázatot állított (indulatelmélet) s ezzel új fejezetet iktatott az ösztönről szóló irodalomnak szinte áttekinthetetlenül nagy emberi művébe.

Az ösztönt vizsgáló tudósoknak ezzel a jelenséggel szemben többféle magatartását állapíthatjuk meg. Az első az ösztön jelenségeiben bizonyos rejtélyességet, szinte azt mondhatnók: *misztikumot* lát és csodálattal, áhítattal áll meg az állatvilágnak érthetetlen cselekvés-összefüggései előtt, olyformán, mintha azok szemléletében jutna legközelebb a mindenség végső titkához. Az ösztön fogalma a vallásfilozófiában bírja legrégibb gyökereit és nem csoda, ha némelyek, mint pl. *Maeterlinck*, a méhek és természetek titokzatos és nagyszerű társadalmi életébe mélyedve, egyenesen az *augustum* és *fascinans* varázsát érzik lelkükben, és Istenhez, vagy a világ lelkéhez emelik tekintetüket. Ez a magatartás azonban, ha jogos is, egyoldalúnak nevezhető. Ha igaz az, a görög bölcselek szerint, hogy a csodálkozás a bölcselekedés kezdete, akkor sem szabad a bölcselekedésnek az ösztönvilág bámulatára szorítkoznia. Vajjon egy sejtnek szerkezete, élete nem éppen oly csodálatos és érthetetlen-e, mint a természetek bonyolult állami élete? És van-e rejtélyesebb, megfoghatatlanabb dolog, mint mikor egy gyermek „megérti“ és viszonozza az anyai mosolyt, vagy kiejti az első szót, az első mondatot? Egy *Bólyai* vagy *Gauss* lángelméje előtt nem állunk-e éppoly tehetetlenül, mint a vándormadarak költöző ösztöne, vagy a fészket rakó madár művészkedése előtt? Mindenütt titokzatosságok vesznek körül bennünket és e titokzatosság fátyla mindenütt egyformán sűrű és egyformán fellebbenthetetlen. Meg tudjuk-e érteni az atom szerkezetét, a szeretet vagy gyűlölet titkait, vagy az agyvelő működését? Felszínes ismereteket halmozunk össze, de a végső megismeréssel adósak maradunk... És a világ mind-egyik jelensége előtt, éppúgy, mint az ösztönök jelenségei előtt azért áll meg az értelem ugyanazzal a tisztelettel és csodálattal, mert mind-egyikben „nem ismert világnak érzi nyomását“. A tudóst előrehatolásában, igazságkereső munkájában mindenütt ugyanaz a további

érzés is elkíséri, melyet a költő fenséges szavai így fejeznek ki: „rettegő örömmek elragadja kéje“: az élet és világ titkait bontogató értelemnek minden kis mozzanata egyformán érvényes attitűdje ez, öröm az igazságok felfedezésében, és megilletődés a felfoghatatlan titkok előtt.

Az ösztönnel s annak megnyilatkozásaival szemben a tudósok magatartásának egy másik változatát a *zavar* szavával lehetne jellemezni: „von ihm zu sprechen, ist Verlegenheit“ (*Goethe: Faust*). Lloyd *Morgan* ennek a zavarnak adott kifejezést következő ítéletével: „Ha két tudós használja ezt a szót: ösztön, bizonyosra vehető, hogy nem ugyanabban az értelemben használják.“ Ennek a megállapításnak igazsága azonnal nyilvánvalóvá lesz előttünk, ha csak egy pillantást vetünk akár az állatvilág tudósainak szakadatlan vizsgálataiba, amelyekkel egyes állatfajok ösztöneit, szokásait és egyéb törvényszerűségeiket törekszenek felderíteni, akár az állatlélektan klasszikaiba, vagy az emberi pszichológiának idetartozó fejezeteibe. Az ösztönről szóló tudományos vizsgálatok áttekinthetetlen halmazát szemlélve, úgy érezhetjük magunkat, mintha egy nagy építkezést látnánk, irdatlan mennyiségét az összehordott épületanyagának, sőt mintha már kezdenének előttünk kibontakozni az épület körvonalai is, de egy láthatatlan építőmester mintha mindegyre lebontatná az elkészült falakat és új meg új terv szerint kezdene ismét az építkezéshez. Ennek a helyzetnek egyik oka az, hogy az ösztön fogalma a biológiából került át a lélektudományba, amelyben voltaképpen sohasem honosodott meg egészen *Madison Bentley* szerint.³ A biológusok pedig nem a lélektudomány elvei szerint vizsgálták az ösztöncselekvéseket, hanem saját megfigyeléseik kazuisztikájából és spekulációkból építették fel elméleteiket; így történt azután, hogyha nem tudtak eligazodni az élő szervezetek viselkedéseinek rejtélyein, akkor egyszerűen az átöröklésre, azaz a mult nemzedékekre hivatkoztak. „Az állatok azért cselekszenek így, mert elődeik is így cselekedtek.“ Az átöröklésre és a velüncszületettségre való hivatkozás azonban még csak a tények leírásához tartozik, de nem azok magyarázatához. A biológiai vizsgálódás továbbá könnyen félresiklik akkor, mikor tisztán lélektani fogalmakkal kezd dolgozni, minők pl. az „ösztönökkel“ összekapcsolódó „indulatok“ (félelem, harag, féltékenység) vagy az intelligencia. Sok biológus nyelvén e fogalmak csak afféle etikettek, jelzőcédulák, legjobb esetben gyűjtőfogalmak, de nem szorosabban körülhatárolt lelki valóságok.

Nem lehet tehát feladatomból választ adni arra a kérdésre, hol állunk jelen pillanatban az ösztönre vonatkozó tudományos irodalom végső eredményeivel; nem ismertethetem kimerítően a kérdés jelenlegi állását, bár erre az összefoglalásra szükség volna. Tudomásunk szerint utoljára *K. Bühler* adott áttekinthető képet az ösztönprobléma irodalmáról a kísérleti pszichológusok IX. kongresszusán 1925-ben; ezt 15 évvel egy „*Symposion*“ előzte meg Londonban, amely ugyancsak az ösztönöket tűzte ki megvitatás tárgyául. Az összefoglalás és az ösztön alapproblémájának, a részletkérdések haladásának, eltolódásainak, esetleg újabb szempontok felmerülésének kritikai áttekintése ma egyik

³ *Feelings and Emotions. (The Wittenberg Symposium) 1928. Worcester. 19. 1.*

fontos feladata a lélektudománynak. E nagy munka helyett legyen szabad e helyen csak két részletkérdést megvilágítanom. Ezek a következők:

1. Az ösztön kérdése a magyar lélektudományi irodalomban.
2. Az ösztön meghatározására vonatkozó főbb kísérletek ismertetése.

1897-ben jelent meg *Székely Istvánnak* kétkötetes, nagy és bőven dokumentált munkája „*Ösztön és ész*“ címmel; ezt a munkát ki kell emelnünk a feledésnek homályából, mert kitűnően tükrözi azt a helyzetet, melyben az ösztön kérdése volt ezelőtt 40—50 évvel, továbbá mert nagy és szemléletes anyaggyűjteménye ma is rendkívül tanulságos olvasmány, végül, mivel az akkor divatos elméleteket mind maradék nélkül ismerteti és bírálja. Például szolgálhat egyúttal arra is, miképen lehet az ösztön kérdését bölcseleti, metafizikai irányban elmélyíteni. Az ösztön alapproblémáját azon a két sarkalatos ponton ragadja meg, melyek ma is főtárgyai a vitáknak, ezek az ösztön és az intelligencia, de ezek szerepének és jelentőségének körvonalazásában, a két tényező szétválasztásában kissé elavult nézeteket vall. Mint-hogy azonban Székely nem értékesíti sem *Böhm Károlynak* már jóval előbb, 1882-ben megjelent jelentős értekezését, sem azokat a szempontokat, melyeket az akkortájt meginduló impulzus- (Trieb-) elmélet vetett fel, azért munkáját minden értékessége mellett is már inkább csak kortörténeti dokumentumnak tekintjük.

Sokkal nagyobb fontossága van *Böhm* előbb említett tanulmányának,⁴ mely az ösztön jelentőségét emberlélektani szempontból vizsgálja és meglepően modern felfogást mutat. Böhmnek az ösztön mi-voltáról vallott felfogása máig sem avult el s ha lehet, még nyert is jelentőségében. Ezért Böhm ösztönelméletével kissé részletesebben kell foglalkoznunk. Megkönnyíti ezt számunkra az a körülmény, hogy utóda, *Bartók György* is két ízben visszatért *Böhm Károlynak* ösztön-elméletére, s azt maga is tovább fejleszteni törekedett.⁵

Az ösztönről vallott sokféle elméletek közül kiemelkednek azok, melyek az ösztönt — legalábbis hagyományos értelemben véve e szót — teljesen ki akarják irtani a lélektudományból és a biológiából s annak fogalmát mással (pl. az intelligenciáéval, az átörökölt szokásokkal) kívánják helyettesíteni. E végletes felfogással egy másik áll szemben, melyet „paninstinktizmusként“ lehetne elnevezni. Ez a felfogás úgyszólván minden lelki folyamatot, történést, viselkedést és cselekvést az „ösztönre“ törekszik visszavezetni, egészben, vagy legalább részben; e felfogás hívei közé tartozik *Böhm* is.

Böhm szerint az ösztönök lényege az önkifejtés. Ötféle ösztönünk különböztethető meg: a vegetatív, mozgató, nemi, érzéklési és szellemi ösztönök, melyeket az „alapösztön“, az *Én* tart össze, amely ismét amaz egyes ösztönök segítségével fejti ki önmagát. Végeredményben tehát minden lelki tevékenység valamely ösztönnek „önkifejtési“ műve s maga a középpont, az *Én* sem áll más törvény alatt, ő is önmagát kifejtési törekszik: ez a lélektudománynak vagy a bölcseletnek a végső

⁴ Összegyűjtött művei I. kötetében.

⁵ *Bartók*: Ösztön, tudat, öntudat (Akad. felolvasás). Bp. 1937. — Ember és Élet. Bp. 1939. 43—61. ll.

szava a lélek természetéről *Böhm* felfogása szerint. Tétéleit közelebről szemügyre véve, bennük érdekes és meglepő gondolatokra bukkanunk. Feltűnik pl., hogy a szorosabb értelemben vett *ösztön* (instinctus) fogalmát nem különítette el az *impulzusétól* (Trieb), hanem a kettőt vegyesen használja, mikor a lelki élet e végső mozgatóiról beszél. Az intelligencia működését szintén az ösztönök egyik fajának, a „logikai ösztönnek“ tulajdonítja; az észszerűséget azonban azonosítani látszik az öntudattal. Felbukkan továbbá böleselőkknél az alap-tendencia problémája is és e kérdésre adott válasza szintén meglepően hasonlít a mai állásfoglalások némelyikéhez. *Böhm* az emberi lélek alaptörekvését éppúgy az „önkifejtésben“, ebben az „ősösztönben“ találja, mint pl. *Pfänder*⁶ a „Selbstausscheidung“-ban. Az önkifejtésnek egész életre szóló nagy munkájában természetesen az „eszés szellemnek“ jut a főszerep, amely az „alogikus ösztönöket a maga céljainak rendeli alá“. Értékesíti *Böhm*, szinte észrevétlenül, azt az energetikai szempontot is, amelyet később szinte divattá vált alkalmazni az impulzusok és ösztönök értelmezésében; ebben az értelemben úgy szól az ösztön-tevékenységről, mint a helyzeti (potenciális) energianak felszabadításáról az inger segítségével. Az „egész“ gondolata is megcsillan *Böhm*-nél, mikor megállapítja, hogy az ösztönben mint reflexben nincs észszerűség, de azonnal értelmes lesz, mihamar a szervezet egységes szempontjából tekintjük.⁷ Mindent egybevéve, *Böhm* a *dinamikai lélektannak egyik alapvetője* gyanánt tekinthető. Hogy minden lelki tevékenységünket valamilyen rész- vagy alapösztönre vezeti vissza, ezzel világosan érezteti, hogy keresi a végső dinamikus rúgókat, melyek személyiségünket cselekvővé teszik s ezeket az „ösztön“ szavával jellemzi; de világosan látszik, hogy e szóval egyúttal az impulzusokat éppúgy egybefoglalja, mint az *En* alaptendenciáját, az önkifejtést is, vagyis rámutat az emberi személynek összes dinamikai alapjaira.

Böhm alapgondolatait *Bartók György* vette fel s fejlesztette tovább filozófiai antropológiájában. Egyúttal rendszerezi is *Böhm* gondolatait, amelyek műveiben különböző helyen bukannak fel, az ösztönök természetéről és működésük törvényeiről. Az újabb irodalomból különösen *McDougall* és *Klages* gondolataival méri össze saját álláspontját. Műveiben az impulzusokat és a szorosabb értelemben vett ösztön-cselekvéseket szintén egymásba szöve tárgyalja, fogalmi szétválasztás nélkül.

Közönségünk előtt sokkal ismertebb azonban *Böhm* és *Bartók* ösztönelméleténél *Szondi Lipót* sorselemző és személyiségvizsgáló módszere, mely egy átgondolt ösztönelméleten alapszik. Ez az elmélet, melyet szerzője az átöröklés elveivel szoros összefüggésbe hoz, és egy különleges diagnosztikai eljárással hasznosít, igen megnyerő hatással van a szemlélőre, bővebb vizsgálat után azonban nagyrésztében feltevéseken nyugvónak bizonyul. (Feltevéseken nem fikciókat értünk!) Ez az ösztön tan nemcsak nagy népszerűségre tett szert a magyar közönség körében, hanem tudományos továbbfejlődésére, alkalmazá-

⁶ Die Seele des Menschen. Halle. 1933.

⁷ V. ö. *Bartók*: Ösztön, tudat, öntudat, 1937. 15—16. II.

sára is sor került: így *Benedek István* a Szondi-féle ösztönelmélettel törekszik megoldani a bűnözésnek titokzatos kérdését.⁸

Az első jellegzetesség, mely *Szondi Lipót* állásfoglalásában szembeötlik, az, hogy az ösztönt és impulzust szintén nem különíti el egymástól elég élesen és határozottan. Ez azonban nem okoz nagyobb zavart, mert módszerét vizsgálva mindjárt észrevehetjük, hogy Szondi-nál főképen az impulzusokról és azok sorsáról, átörökölt irányairól, egymásközötti küzdelméről van szó, nem pedig az ösztönöknek arról a formájáról, melyet különösen a rovaroknál szokás példa gyanánt szemléltetni; nem tagadhatjuk azonban, hogy *Szondi* fejtegetései és eljárása nyitva hagyják az utat a szilárdabban megszervezett, szoros értelemben vett ösztönök számára is. Ha az említett ösztönelmélet alap gondolatait és általános irányát a maguk egészében engedjük hatni magunkra, akkor mégis inkább az impulzusok elméletének kell azt tartanunk, annyival is inkább, mert a pszichoanalízissel bizonyos rokonságban van. Már pedig tudvalevő, hogy *Freud* a lelki élet dinamikáját az impulzusokra (*Triebek*) és ezeknek szigorú oki-okozati, genetikus rendjére alapította. Maga *Szondi* nem követi híven *Freud*-nak impulzus- és tendenciaelméletét, sőt erős kritika alá veszi és átalakítja: az alap gondolatot azonban megtartja, mert hiszen az emberi életet és cselekvéseket szerinte is legalkalmasabban impulzusaink oki összefüggéseiből lehet megérteni és magyarázni. Szondi „ösztönön“ általában az impulzusokat érti, az igazi kifejlett ösztönöket, minők pl. a rovarokat működtetik, nem is veszi figyelembe; ezen nem is kell csodálkoznunk, mert őt egyedül az ember és annak lelki világa foglalkoztatja. De úgy látszik, nem őrzi meg teljesen ezt a szigorú álláspontját, mert egy helyen megemlékezik *McDougall* ösztönelméletéről s annak osztályozási kísérletét elégtelennek tartja; ez a felosztás ugyanis csak az ösztön „megjelenési formáit“ veszi figyelembe. Kétségtelen, hogy itt az impulzusok és a teljes értékű, fejlett ösztönök fogalmai keresztezik egymást. Azonfelül még az is következik *Szondi* fentebbi megjegyzéséből, mintha impulzuson a mélyebben nyugvó dinamikai mozzanatot értené, és ösztönön annak „megnyilvánulásait“, minők a menekülés, vagy támadás és egyéb ösztönök. Legfontosabb gondolat azonban *Szondi Lipótnál* az *impulzusoknak összekapcsolása az átörökléssel*, ennek jelenségeivel és törvényeivel. Ez a gondolat a középpontja *Szondi* elméleteinek s ez teszi azt nagyon modernné, sőt mondhatnók izgatóvá. Ha eddig is fokozott fontosságot tulajdonítottunk az impulzusok világának a lelki élet megértésében és gyógyításában, annál inkább nyer jelentőségben az impulzusok tana, ha alkalmazzuk reá az átöröklés elveit. Mindenkor érdeme marad *Szondi* kezdeményezésének, hogy az átöröklés szempontját törekvési életünkre alkalmazta és ezen az úton az első módszeres lépéseket megtette.

A „sorselemzés“, ahogyan ez az elmélet önmagát nevezi, saját alapítójának szavai szerint, az ösztönöknek (impulzusoknak) „géní eredetével áll vagy bukik“. Ha minden átöröklődő sajátosságunk a génekhez — az átöröklés sejtbeli végső hordozóihoz — van kötve, akkor az impulzusoknak is gének teszik az alapját a sorsanalitikai

⁸ *Benedek István*: Ösztön és bűnözés. Bp. 1943.

elmélet szerint. Minden átöröklődő lelki sajátosságunkat, tehát impulzusainkat is, a *gén párok* határozzák meg; *Szondi* szerint az *impulzusok* is a géneken alapszanak, közelebbről: *gén párok* dualizmusán. Ha ennek az elméletnek alapjáig akarunk hatolni, akkor meg kell ismerkednünk az átöröklésnek néhány átvett és alkalmazott tételével. Ilyen pl. „a génikus feszültség“ tétele: e szerint a szülőktől *átörökölt*, egymásnak megfelelő („allél“) gének egymás között megegyeznek vagy különböznek: vagyis egymás érvényesülését kölcsönösen elősegítik vagy gátolhatják. Az „ösztön“ nem egyéb, mint két ellentétes irányú szükséglet; pl. az énkítógítás (énérvényesülés) és énszűkítés egyszerre fellépő ellentétes szükséglete, mely a géneken alapszik, alkotja az ú. n. *énösztönt*. De mikép jó létre az *ösztön*szükséglet? E kérdésre ismét az *átörökölt* és egymáshoz kötött *gén párokból* merítjük a feleletet: az *ösztön*szükséglet alapja egy önállóan öröklődő és változó („*mendelező*“) *gén pár*; ezek egymásközi feszültsége szolgáltatja a hajtóerőt; feszültségről azért lehet az impulzusokkal kapcsolatban beszélni, mert csak két *ellentétes* szükséglet *együtt* alkothat egy „*ösztönkör*t“, azaz összetartozó impulzív cselekvési életet.

Az *ösztön*nek, impulzusnak ismertetőjelei az elmélet szerint tehát a következők: 1. *A génikus eredet*: az *ösztöntényező* (*ösztön*szükséglet) *génjei* önállóan folytatják *átöröklési* útjukat (önállóan „*mendeleznek*“); — 2. *ellentétpár*: ugyanazon területen *ellentétes* szükségletek küzdelme és feszültsége; — 3. *minden emberben egyformán* jelennek meg, s egy kisebb csoportban *szélsőséges* formát öltenek. Ez utóbbi ismertetőjel emlékeztet *Kretschmer* ismeretes módszertani eljárására: jól körülírható lelki betegségből, pl. *schizofréniából* indult ki és haladt az „*egészséges*“ állapot felé, s így találta a *schizothym* típust, stb. Ennek a tételnek következménye az a feltevés, hogy minden elmebaj és kedélybetegség (a gyengeelméjűséget kivéve), „*ösztön*betegség“; vagyis olyan *gén párat* tekinthetünk *ösztön*gén párnak, amelynek kóros megfelelőjét *ösztön*betegségi bélyeg, tünet (*szindróma*) alakjában fel lehet fedezni. Így nyer *Szondi* négy ú. n. *ösztönkör*t, melyek a következők: a nemi impulzusok köre, a meglepetés *ösztön*köre (ez az epilepszia kóros jelenségeinek felel meg), az énes impulzusok köre és végül a tárgyhoz kötődés impulzusainak köre.

Ehhez a széles látású elmélethez tartozik végül a *genotropizmus* feltevése is. Ez azt mondja ki, hogy az egyénnek választásai: a párválasztás, a barátkozás, a különböző (lelki) betegségek, és esetleges lünezési módszerek kiválasztásai az elnyomott gének vonzó erején alapul.

Ha ezt az „*ösztön*elméletet“ a maga egészében áttekintjük, nem tagadhatjuk el vonzó és megnyerő hatását. De az első benyomások után csakhamar felvetődik az a kérdés: mennyi a *Szondi*-féle *ösztön*elméletben a bizonyítható valóság és mennyi a feltevés? Vajjon alkalmazhatók-e az öröklélméletnek biológiai és eddig megszilárdult lélektani tételei az impulzusokra is? Emberi impulzusaink ugyanis nem szerveződtek oly szilárd cselekvésrendszerekké, mint aminők pl. a méhek vagy termeszkek *ösztönei*; lehetséges-e ennél fogva pl. az ú. n. énes impulzusok (énkítógítás, énszűkítés) tendenciáit, impulzusait egyenlőnek tekinteni a méhek *ösztöneivel*? S ha nem, — akkor vajjon

hogyan, minő joggal szólhatunk azok átöröklődő voltáról? Öröközhetjük-e impulzusaink sajátosságait — hacsak a génekhez kötött kezdetleges alakban is — elődeinktől? E kérdésekre határozott igennel kell válaszolnia annak, aki *Szondi* ösztönelméletét elfogadja. Mi azonban úgy látjuk, hogy a fentebbi tételek inkább szellemes feltevések, mintsem igazolt ítéletek; s ezért gyakran az az érzésünk támad az ismertetett elmélettel szemben, mintha az emberi viselkedés ismeretlen X-ét (az impulzusokat) egy másik ismeretlennel (az átörökléssel) törekednénk érthetővé tenni. Hogy *mit és mily alakban öröklünk* elődeinktől a lelki élet területén, azt még ezidőszerint nem tudjuk, — helyesebben: szinte elenyészően csekély az, amit ezen a téren valóban „tudásnak“ lehet nevezni. Az átörökölt végző egységek, gyökök kutatását még egyáltalában nem tekinthetjük befejezettnek. Szondié az érdem, hogy ebben a kutatásban új feltevésekkel sietett a tudomány segítségére. Az átörököltető, génekhez kötött impulzuselmélet éppúgy szolgálhat *heurisztikus elv* gyanánt a további vizsgálódásra, mint ahogyan *Kretschmer* ismeretes típusai is ilyen természetűek. Az a nagy horderejű tétel is még bizonyításra szorul, hogy minden kóros lelki elváltozás: „*ösztönbetegség*“. Mindezeknek a tételeknek feltevése elemeket kimutatni a jövő tudományának feladatai közé tartozik.

Második helyen az *ösztön meghatározásának főtípusait* ismertetve, kiindulhatunk abból a fontos megkülönböztetésből, melyet már az előző fejtegetéseink alapjává tettünk: más az ösztön és más az impulzus. Az ösztön szavát e helyen csak a teljesen kifejezett ösztönselekvésekre, az ú. n. „*tiszta ösztönlények*“ működéseire értjük, mint aminek a rovarok (méhek, hangyák, tereszek). Az embernél az ösztönöket s azok megnyilvánulásait már alig tudjuk felfedezni a reájuk rakódott és följük burjánzó más lelki tevékenységek mélyén; a faji és egyéni tanulás, a tapasztalás, a szokások kialakulása, az értelmesség beavatkozásai az ember ösztönelméletét háttérbe szorították. Annál élénkebben avatkoznak azonban bele életünk tevékenységeibe az impulzusok. Innen van, hogy általában az állatok, különlegesen pedig a rovarok világához fordul a tudomány, mikor az ösztönök „*tiszta*“ példáit keresi. Ami a szoros értelemben vett ösztönt illeti, meghatározásának két főtípusát találjuk az irodalomban: az egyik inkább biológiai jellegű, a másik pszichológiai. A biológiai jellegű meghatározásra *Brun*⁹ ad példát: *Az ösztönök: átörökölt automatizmusok, a faj (species) olyan reakciói, melyeknek alapvonásai az idegrendszer veleszületett szerkezetében vannak adva; az ösztönök működését egy fajlagos (specifikus) ingerhelyzet váltja ki; az ösztönselekvések elvileg minden előzetes tapasztalás nélkül peregnék le, mégpedig oly belső törvényszerűséggel, mint pl. a gerinevelő társított reflexláncolatai.* Legfőbb, legfontosabb jegyek gyanánt e meghatározásnak következő két elemét tekinthetjük: az átörökölt automatizmusokat és az emlékezeti elemet. E kettő voltaképpen ugyanazt az alap gondolatot fejezi ki, amelynek *Semon* adott klasszikus kifejezést a *mnémé* szóval: az ösztön nem egyéb, mint „*a fajnak emlékezete*“. A másik elem az emlékeztetés az ösztön és reflexláncolat azonosságára.

⁹ Allgem. Neurosenlehre. Basel. 1942. 155. 1.

A másik, inkább lélektudományi típust McDougallnál¹⁰ találjuk: Az ösztön átörökölt vagy velünk született pszichofizikai felkészültség (diszpozíció), amely az állatot vagy az emberi személyt arra készíti (determinálja), hogy bizonyos tárgyakat felfogjon és nekik figyelmet szenteljen, és sajátos tulajdonságukat felfogva, e miatt érzelmi izgalmoba jöjjön, ennek megfelelő sajátos cselekvést fejtsen ki és erre a cselekvésre impulzust érezzen. McDougall meghatározásának főjellegzetessége az, hogy az ösztöneselekvést az indulati elemmel hozza szoros összefüggésbe (az ösztön „affektus”-elmélete). Bővebi és több részletkérdésre kiterjedő lélektudományi meghatározást nyújt Hattinberg;¹¹ különleges érdeme, hogy szétválasztja egymástól az ösztön és impulzus fogalmát, éppúgy, mint Klages¹² is. Számos más meghatározást ez alkalommal még név szerint sem említhetünk meg, csupán az amerikai viselkedéstanok képviselőit,¹³ Watson és Thorndike-t emeljük ki, akik közül az ifjabb nemzedék felfogása szerint voltaképpen nincsenek is ösztönök az élők világában, hanem csak „szokások” (habits). Részletesebb megvilágítást kívánnak azonban Rivers¹⁴ idetartozó gondolatai, márcsak azért is, mert felhívja figyelmünket arra, hogy az embernek és az állatvilágnak ösztöneit nem lehet teljesen azonos szempontból vizsgálni, hanem e két csoportot külön elvek szerint kell megítélnünk. Régebben az emberformájúság (antropomorfizmus) vádjával kellett megküzdenniök az állati ösztön vizsgálóinak; Rivers ma óva int bennünket az esetleges animalizmustól, attól, hogy az állatoknál kikövetkeztetett lélektani vagy biológiai tételeket hasonlóság vagy azonossági helyzet alapján az emberre átvigyük, minden változtatás nélkül. Két ösztöntípust kell ugyanis megkülönböztetnünk Rivers vizsgálódásai szerint: az egyik az ember veleszületett tevékenységeit jellemzi és működése hasonlít az ú. n. „protopatikus” érzékenységhez; — a másik ösztöntípus a rovaroké. A protopatikus cselekvésekre hasonlósági példát találhatunk az indulatkitörésekben; az ilyen cselekvéseket jellemzi a pontosság, mérlegelésnek, fokozatosságnak a hiánya; az indulatban a cselekvés úgy robban, mint a bomba, teljes egészében, a „minden vagy semmi” törvénye szerint; a protopatikus idegműködések is ilyenek. Az ösztönök tevékenységei is hasonlítanak a fent leírtakhoz: az ösztönből működő szervezet szintén minden erejével dolgozik, nem ellenőrizhető módon, hanem kirobbanásszerű teljességgel. Ez a működés a kéregalatti központokhoz van kötve (thalamus, gerinc). A rovarok ösztöneselekvéseinek értelmezéséhez az említett jellegzetességen kívül még más ismertetőjelre is szükségünk van, mert csak úgy tudjuk megmagyarázni válaszaiknak fokozásait, alkalmazkodását, alakulását a körülmények szerint. A kétféle — emberi és állati — ösztön tehát lényegesen eltér egymástól.

Ha mármost az ösztönök elméletének leglényegesebb pontjaiban

¹⁰ Social Psychology. 29. 1. — V. ö. Bartók: Ösztön, tudat, öntudat. 19. kk. II.

¹¹ Trieb und Instinkt. (Z. f. angew. Psych. 17. 1920. 226—258. II.)

¹² V. ö. Bartók: Ösztön, stb. 25. kk. II.

¹³ V. ö. Schiller: A lélektan feladata. 1940. 165. kk. II.

¹⁴ Instinct and the Unconscious. 2. kiad., 1922.

állásfoglalásra kerül a sor, akkor felfogásunkat a következő tételekbe lehetne összefoglalni:

1. Az ösztönselekvések lényegét nem meríti ki az a meghatározás, mely szerint azok „reflexláncolatok“. Az ösztön több, mint a reflexláncolatok alapja; az ösztönselekvéseknek célszerű rendjük, „dallamuk“ van, amelyet a reflexláncolat fogalma nem fejez ki teljesen. A dinamikus vagy hormikus lélektudományi irányzat itt fölötte áll a pusztán „biológiai“ felfogásnak (Brun), mert ez utóbbi nem tud más elvet magyarázatul odaállítani, mint a társulás elvét. A bonyolult és hosszúlejárátú ösztönselekvések láncszemeit e szerint csupán a társítás elve kapcsolná egymáshoz; az ösztön tehát a megszokással egyenlő s a szokást a „próbálgatás és tévedés“ (trial and error) évmilliók fegyelme és sikereredményei alakították volna ki.

2. A reflex gondolata antropológiai eredetű: *Descartes* a csengetyűzsinór megrántásának mintájára gondolta el a reflexműködést (*Janet*). A reflex a lélektudományból származott át a fiziológiába és innen tért vissza ismét eredő helyére; a XIX. században válik használatossá a „pszichikus reflex“ elnevezés, de ez az értelmezés is világosan magán viseli a fiziológiai szemlélet kötöttségét (*Ch. Richet*, 1882). Az amerikai viselkedéstanak ez a felfogás egyenesen kapóra jött: az egész lelki életet pszichikus reflexek gyanánt kísérte meg ábrázolni. Ilyenformán nemcsak az ösztönselekvések, hanem az egész szellemi és lelki világ „reflexek láncolatainak“ tűnhetett fel. A mai lélekbúvárnak ugyanis a reflexeknek négy fajtája áll rendelkezésére: *a*) a spinális és cerebrospinális reflexek csoportja (pl. a térd- vagy pupillareflexek); — *b*) a kéregi reflexek (pl. tüsszentés, köhögés); — *c*) az ú. n. pszichikus reflexek, melyek kéregalatti központokból indulnak ki és az agykéregbe jutnak, hol tudatossá válnak és innen haladnak a külső működés felé; és végül *d*) a feltételes reflexek (pl. a kutyát meg lehet tanítani arra, hogy bizonyos csengőhangra társítsa a táplálkozás ingerét s ez nála erős nyálkakisválasztást indítson meg.) — E két utóbbi reflexműködést a viselkedéstan hívei egyenlő értékűnek és jellegűnek tekintik az első két helyen említettekkel s így minden rendű és rangú pszichikus működést reflexláncolatnak, vagy a reflexek egyszerű sokszorozódásának neveznek. Ezzel a túlságosan egyszerűsítő felfogással a következő megfontolásokat állítja szembe a mai felfogás: *a*) Már az alsóbbrendű reflexeknél, pl. a szem szivárványhártyájának összehúzódásánál sem zárhatjuk ki a lelki hatások játékát: az iris ugyanis nemcsak a fény ingerhatására tágul ki, hanem pl. akkor is, ha erősen figyelünk valamilyen értelmi művelet (számok összeadása) közben, továbbá, ha indulatba jövünk. — *b*) Az alsóbbrendű reflexeket néha *szándékos* és tudatos erőfeszítéssel sikerül ellenőrizni (pl. ha előre tudjuk a bekövetkező ingerhatást és várjuk azt, pl. a térdreflex esetében). A reflexek tehát be vannak szerveződve a személy lelki életének magasabb rétegeibe és egészébe, — még akkor is elmondhatjuk ezt, ha megállapítjuk a reflexek *viszonylagos autonómiáját* és függetlenségét. Ez a viszonylagos öntörvényűség, vagyis az, hogy egy-egy reflexselekvés önmagában gépiesen, automatikusan folyik le, mihelyt az inger a megfelelő befogadó készüléket éri, — elvben elfogadható, de meg kell vizsgálni, vajjon az öntörvényűség

elve hogyan érvényesül az egész személyi-lelki életben. *Icheiser* figyelmet bennünket, hogy az *én*-nek vagy személynek „egysége“ nem feltétlen, hanem csak viszonylagos: olyan, mint egy jól egységesített, de mégis tartományokra oszló birodalom, melyben a részeknek a központi hatalomhoz való viszonya szorosabb, vagy lazább lehet. — *c)* Semmit sem nyertünk azzal, hogy a reflex fogalmát és működésének fiziológiai törvényeit kiterjesztettük a felsőbbrendű pszichikai életre. A fiziológiai értelemben vett reflexeket bármennyire sokasítjuk vagy bonyolítjuk is gondolatban, ezzel még nem fejtettük meg a rejtélyt, amely a magasabbrendű lelki életben előttünk áll: a tevékenységek tudatosságát. *Pavlov* és *Bechterev* úgy vélték, hogy ez sikerülhet, úgy, hogy egyrészt közelebbi kapcsolatot találnak az érzéketli és mozgató központok között és kijelenthetik, hogy minden érzékelő agyi központtal egy mozgató központ van közvetlen összeköttetésben, — másfelől, hogy minden pszichés jelenség: „pszichikai reflex“, vagy másképen: a tudatosság a számtalan, reflexláncszem között az utolsó láncszem. Ez utóbbi feltevésben *Bechterev* egyszerűen átlépte a Rubicon: állította azt, amit bizonyítani kellett volna. — *d)* A feltételes „reflexek“ végül nem is reflexek már a szónak szoros értelmében, hanem oly bonyolult viselkedésformák, amelyekre az inger-válasz gondolatmodell még alkalmazható ugyan, de nem illik reá a reflexnek tartalmilag sokkal szegényebb váza. Hogy egy példát mondjunk: *Pavlov* kísérleteiből kiderült, hogy a többször egymás után alkalmazott csengetés-inger esetén, ha *nem* követi azt a megfelelő táplálék, a nyálkiválasztódás rohamosan csökken és megszűnik. Hol van itt a reflex gépiessége, egyedüli függése az ingertől, a benső tényezőktől való függetlensége, a „minden vagy semmi“ törvényének érvényesülése? A leírt jelenséget inkább *egy lelki* tényező: a várakozás hatásának, és megghiúsulása eredményének gondolhatjuk. — *e)* Végül megfontolandónak tartjuk, hogy egy ingerhatásnak puszta *erősségét* fokozva, *minőségileg* különböző hatások egész skáláját nyerhetjük az élő szervezetekben: kellemetlen szorítás, csípés fokozódó ereje eleinte védekező reflexeket idéz elő, majd az egész szervezet nyugtalan viselkedését, menekülését, vagy támadását, indulati rohamát válthatja ki. Ezeket egyformán „reflexeknek“ elnevezni nem volna helyes és indokolt, éppúgy nem, mint ahogy már a kezdetleges (egysejtű) lény alkalmazkodásait vagy a tropizmusokat sem tekinthetjük annak.

3. Ha a reflexek kérdésében a helyes lélektudományi szemlélet alapjára helyezkedünk, akkor az ösztönselekvéseket bizonyos értelemben csakugyan reflexláncolatoknak nevezhetjük. De még helyesebben járunk el, ha őket *impulzus-sorozatok* eredményeinek tekintjük. E tétel megvilágításához természetesen szükségünk van az *impulzus* (ösztönzés) fogalmának pontosabb körülírására. Az impulzusokat élesen el kell választanunk az ösztönöktől. Az *impulzusok* oly *érzelmekkel* (esetleg indulatokkal, affektusokkal) töltött *feszültségeknek* volnának meghatározhatók, amelyeket jellemez az *irányítottság* — alapjaik a testi-lelki *szükségletek* —, *alkalmak* szerint támadnak a személy vagy szervezet életében; — az impulzusok: *anticipációk*, azaz elővételezései a cselekvés végén mutatkozó céloknak vagy végződéseknak; — az impulzusok továbbá mindig szegényebb, vagy gazdagabb *eszközöket*

mozgósítanak a célok elérésére; — a kezdeti feszültség addig tart, míg célt érünk vagy valamilyen „végződéssel“ *kielégülést* nem nyer a kezdeti feszültség. Az impulzus fogalmához kapcsolódik a *siker* és *siker-telenség*, — továbbá a *kellemes* vagy *kellemetlen* állapot („Lustprinzip“) mozzanata is, továbbá a célnak, mint *értéknek* problémája is. Az impulzus (Trieb) minden cselekvés végső egysége. Kronfeld még külön „Antrieb“-et is lát a cselekvések megindulásánál, amelyet további alapokra csak úgy vezethetünk vissza, ha bennünk nyugvó tendenciákat, ösztónalapokat veszünk fel; az impulzusok ezeknek mintegy aktualizálódásai, életbe-lépései gyanánt volnának tekinthetők. Az akarás és szándékos cselekvés körében az impulzusok egyrészt indítékoknak (motivumoknak) nevezzük. Minden cselekvés első, konkrét megindítója az impulzusok s az ösztönöknek is folytonos impulzusokra van szükségük, hogy valódi cselekvésekké váljanak. Az „ösztön“ szót a magyar pszichológiai nyelv gyakran használja az impulzusok jelzésére is — pl. az egész lélekelemző irányzatban is ezt látjuk —, de a fogalmak világos széjjeltartása érdekében szükségünk van a szavak szabatos alkalmazására is. K. Schneider ezeknek az impulzusoknak uralkodó hatását látja abban a személyiségi típusban, melyet „impulzív egyéniségnek“ nevez és amelyet szembeállít a „tudatos“ ember típusával. Mind a cselekvés, mind az ösztön elméletében döntő pont az impulzusokról alkotott helyes felfogás.

4. Az ösztöneselekvéseket meg kell különböztetnünk az *automatizmusoktól*, továbbá a *szokások*, *impulzusok*, *szándékok* és az *intelligencia* és *akarás* alapján létrejövő *cselekvéstől*.

5. Az ösztönök régebbi lélektudományi értelmezése mellett mint új elmélet merült fel az ösztönöknek az *indulattal* való lényeges kapcsolatba hozása (McDougall). Ennek az elméletnek gyenge pontja az, hogy egyrészt nem tud minden ösztönhöz, pl. a játékosztönhöz egy határozott indulatot hozzárendelni; másrészt az emberi érzelmek világa sokkal bonyolultabb, semmint egy ilyen szabatos párhuzamosságba lehetne belekényszeríteni; végül az ösztönöknek McDougall-tól meg-szabott száma is csak kombináció. Az ösztönök és indulatok *viszonya* maga is problémátikus az angol lélekbúvár elméletében.

6. Az ösztönök az embernél bizonyos fokig visszafejlődtek, másfelől pedig működésük és megnyilvánulásaik teljesen egybeszővődtek más tevékenységformákkal (értelmes, szokásos cselekvésekkel); az ösztönök igazi tanulmányozási területe tehát az állatok, különösen a rovarok világa lett. E tanulmányozásnál azonban kerülnünk kell az *emberszabású lelki életnek beleképzését* az állati cselekvésekbe; másrészt pedig *pszichologizálni* kell a pusztán biológiai megismerés adatait.

7. Az ösztön legfőbb ismertetőjeleit a következőkben foglalhatjuk össze: a) az *átörökölt testi* (fiziológiai) *szerkezettel* való szoros összefüggése; — b) az ösztöneselekvések *egyformán ismétlődnek* (sztereo-typak), bizonyos rugalmassági határok között és *tanulás* nélkül; — c) az ösztöneselekvések vagy teljesen, vagy legnagyobb részben *tudatlanok*; — d) *reflexek*, összerendezett reflexcsoportok és *impulzusok* „dallamsorozatai“, azaz irányítottak; — e) az ösztöneselekvések mindig egy-egy *állatfajhoz* (speciēs) és személyi vagy szervezeti *egészhez* vannak kötve; — f) az ösztönök *átörököltek* és *velünk születettek*,

részint kész *cselekvés*, részint *diszpozíció* alakjában; — *g*) az ösztönök száma vitás; *impulzusaink* száma pedig határtalanul sok; — *h*) az ösztön és intelligencia, az ösztön és *akarás*, az ösztön és *tanulás* stb. nem zárják ki egymást, hanem együttműködhetnek; az együttes működés *alapja* azonban az ösztönök rétege az emberi személyben vagy az állati szervezetben.

Az itt említett ismertető jegyek természetesen nem egyértelműek, azaz nem állanak minden vitán fölül és egyes esetekben nagyon nehéz eldönteni, vajjon az illető tevékenység valóban ösztönműködés eredménye-e, vagy más alaptól származik. A *tanulás*, tapasztalatszerzés ugyanis oly korán kezdődik az embernél, hogy sok „velünk született“ cselekvésforma örököltnek, vagy ösztönösnek látszik, holott születés előtti tapasztalás következménye (pl. némelyek szerint a *balkezesség* a magzat elhelyezkedésének hatása alatt keletkezik). Azonkívül kérdésessé teszi az ösztönök határozott kritériumait az is, hogy sok *automatizmust* és *kialakult szokást* sokan „ösztönnek“ tekintenek, mert eredetük és lefolyásuk tudattalan és gépies.

Abban a reményben, hogy a *Társaság* tagjai az érintett kérdésekben a lélektudományi kutatásnak további ösztönző rúgóit fogják találni és az emberi léleknek itt ismertetett területeit tovább vizsgálják s ezzel a magyar lélektudomány folyvást gazdagítani fogják, közgyűlésünket ezennel megnyitom.

A PSZICHOFIZIKAI TÖRTÉNÉS FŐBB MOZZANATAI

IRTA: KARDOS LAJOS

Bizonyos történéseket *pszichofizikai történéseknek* nevezünk, mert — bár összefüggő egészek — egyes szakaszait a fizikai megfigyelés eszközeivel követhetjük, más szakaszairól azonban a közvetlen átélésből van csak tudomásunk. Valamilyen külső történést, pl. fényinger, eléri az organizmust és behat az érzékelő felületre. Egy darabon követni tudjuk a történést, körülbelül a fényérző felületről elinduló ingerületig. A további lefolyást a fiziológusok csak jelekből következtetik. Azonban az össz történést egy újabb szakaszát megint pontosan és biztonsággal regisztráljuk: „látjuk a tárgyat“. Nyilván ez is hozzátartozik az össz történéshöz, hiszen a fényingerek és a retinális ingerületek nélkül nem jött volna létre. Mindenesetre ezt a szakaszt nem a fizikai megfigyelés eszközeivel észleljük. Valójában nem is észleljük: közvetlen tudomásunk van róla. Másik példa: valamit tenni „akarunk“. A kezdő szakasz, „az akarást“, megint valami élményszerű, amiről közvetlen tudomásunk van. A következő szakaszok esetleg újra fizikai vagy fiziológiai történések, mozgások, „viselkedések“ stb., melyeket a fizikai megfigyelés eszközeivel észlelhetünk. A „viselkedés“ keletkezését is csak bizonyos pontig tudja a fiziológus visszafelé követni. E ponttól kezdve rá van utalva az élményszerűen regisztrált történésszakokra. Ezt előre kellett bocsátanunk, hogy a pszichofizikai történést ismerettanilag hibrid természetét szem előtt tartsuk.*

Eddigi példáink bizonyos szempontból mind esonkák. A pszichofizikai össz történést ennél általában átfogóbb. Modern pszichológusok legtöbbször így írják le: az élőlényt bizonyos szituációban külső hatá-

* Félreértések elkerülése végett már itt hangsúlyozzuk, hogy ez a fogalmazás semmiféle metafizikai természetű álláspontot nem implikál; nem implikálja többek között azt, mintha a fiziko-kémiai vagy fiziológiai történést egy ponton megszakadna s helyet adna egy másfajta történést, hogy később újra átváltson a fiziológiai jelenségformára, — de nem implikálja azt sem, mintha a fiziko-kémiai és fiziológiai történést megszakítás nélküli lefolyásának egyes szakaszait „párhuzamos“ pszichikus történések kísérnék. (Lásd ehhez pl. Bertalanffy fejtegetéseit: v. Bertalanffy L.: Theoretische Biologie I. Bd. 1932. 75. o.) Effajta elgondolások vizsgálata kívül esik a kísérleti pszichológia területén. Bizonyos axiomatikus jellegű megállapításokat a legtöbb kísérleti pszichológus mindenesetre elfogad: az a tény, melyet pl. így írunk le „látunk egy tárgyat“, azonos azzal a ténnyel, melyet megfelelő ismeretek birtokában a következő skémával írunk le: „az idegrendszerben ilyen és ilyen lokalizált folyamatok vagy össz történések mennek végbe“. E skéma pontos kitöltésétől azonban nemcsak hogy távol vagyunk, de annak a kevésnek is, amit e skémáról tudunk, nagyrészt a közvetlen átélés adataiból merítjük. Eppen a modern kísérleti pszichológia mutatta meg, hogy a fenomenális tényekből a fenti fiziológiai skéma alapvető jellegei felismerhetők. Ehhez az itt következő dolgozat is adalékot szolgáltat.

sok (ingerhatások) érik, melyek az organizmus érzékelő apparátusában valamilyen szenzórius történést indítanak el. Ezt bizonyos régiótól kezdve a fizikai megfigyelés eszközeivel tovább követni nem tudjuk. Megint élményszerű szakaszok következnek: érzékelünk, emlékezünk, gondolkodunk, érzünk, akarunk stb. Utána a történéis újra átvált a fiziológiai és fizikai jelenségformára: az efferens idegeken át motorius impulzusok futnak a hatószervekhez, „viselkedünk“, cselekszünk, beavatkozunk a mindenkori szituációba, megváltoztatjuk viszonyunkat a környezethez stb. *Az össtsztörténéis tehát kezdődik a környezetnek a szervezetre gyakorolt behatásával és végződik a szervezetnek a környezetre való visszahatásával.* Így áll elő az, amit *szenzomotoros történéiségesnek* neveznek.

Ezzel a meghatározással sem elégszünk meg. A pszichofizikai össtsztörténéis szemléleténél bizonyos biológiai természetű megfontolások fognak vezetni. Kiindulunk a történéiségesnek mindenkori biológiai értelméből, jelentőségéből. Legjobb, ha ezt mindjárt egy konkrét példán szemléltetjük: Legyen a szituáció lényeges mozzanata az, hogy egy nagy, szilárd halmazállapotú test meglehetősen sebességgel felénk közeledik. Tehát benne állunk a tárgy mozgásának a pályájában. A mozgó tárgyról és környezetéről fény verődik vissza és érkezik a recehártýára: ez az ingertörténéis. A szenzorios behatás következéményeképen „észrevesszük, hogy egy tárgy közeledik felénk“. Bizonyos elég egyszerű lelki lefolyások után megfelelő módon „viselkedünk“, kilépünk a felénk közeledő tárgy pályájából. Az össtsztörténéis nyilvánvaló értelme és teljesítménye az, hogy egy *biológiaiilag releváns*, nevezetesen káros, *bekövetkezést* — a tárgynak testünkkel való összeütközését — elkerüljük.

Szemlélhetjük az egész történést ennek a biológiaiilag releváns bekövetkezésnek a szempontjából. Ezáltal, mint látni fogjuk, sajátágosan egységes jelleget nyer. Az össtsztörténéis e szerint azzal kezdődik, hogy adva van a szituációban valami, ami a biológiaiilag releváns bekövetkezésnek, a tárgy és testünk összeütközésének, szükségszerű kauzális-kondicionális előzménye, antecedense; és pedig az: hogy a tárgy bizonyos távolságban felénk gördül. Lewin szerint a mindenkori szituációt az határozza meg, hogy mi lehetséges benne az organizmusra nézve.¹ A mi szituációnkban egy esetleg végzetes összeütközés a tárggyal — az, ami lehetséges. *Az össtsztörténéis tehát kezdődik egy jövőbeli biológiaiilag releváns, káros bekövetkezés jelenben adott antecedensével.* Ez a pszichofizikai össtsztörténéis első szakasza: a tárgy bizonyos távolságban felénk gördül. Erről az „antecedensről“ már most szinte „leágazik“ egy ingertörténéis: fénysugarak verődnek vissza róla, melyek elérik az organizmust és behatnak rá. „Leágazó“ történéisnek nevezzük, mert nem tartozik szükségszerűen bele abba a fizikai történéisbe, mely végül a biológiaiilag releváns bekövetkezéshez, a tárggyal való összeütközéshez, vezet. A felénk közeledő tárgy akkor is elér és belénkütközik, ha történéiseten sötét van és a fény, az inger-

¹ „...from both the theoretical and practical point of view the most important characteristics of a situation are what is possible and what is not possible for the person in this situation.“ Lewin K.: Principles of Topological Psychology. 1936. 14. o.

folyamat, nem „ágazik le“ róla. Az ingertörténést követi a szenzorius behatás, mely beletorkollik a pszichikus szakaszba, melyet így írunk le: „észrevesszük, hogy egy tárgy közeledik felénk“. Tehát *észrevesszük a káros bekövetkezés jelenben adott antecedensét*. A történet végül a viselkedésbe megy át. E viselkedés lényege téri viszonyunk megváltoztatása a környezethez: kilépünk a tárgy mozgásának pályájából és így *lehetetlenné tesszük a testünkkel való összeütközést, vagyis a biológiailag releváns bekövetkezést*.

Mindjárt az elején az ösztörténet két szakaszra tagozódik: a biológiailag relevánsnak jelenben adott előzménye, *a tárgyi konstelláció* az egyik és az arról leágazó, a veszélytörténetbe szükségszerűen bele nem tartozó, *ingerfolyamat* a másik. Példánkban a tárgyi konstelláció: a tárgy felénk való mozgása; az ingertörténet: a felénk gördülő tárgyról és környezetéről visszaverődő és szemünkbe érkező fénysugár-együttes. Fizikai szempontból a „tárgyi“ történet és az ingertörténet között nincs elvi különbség, mindkettőt fizikai törvényszerűségek uralják. A biológiai vonatkozásban fennálló különbséget még egyszer röviden összefoglaljuk: a tárgyi konstelláció tényleges vagy lehetséges feltétele vagy előstádiuma — kauzális-kondicionális antecedense — egy biológiailag releváns bekövetkezésnek; ez tehát környezetünk biológiailag releváns rétege. Az ingertörténet ennek a tárgyi konstellációnak olyan mellékterméke, mely maga általában nem szükségszerű feltétele vagy előstádiuma ama biológiailag releváns bekövetkezésnek, de arról „leágazik“ s azt megelőzve a szervezetre szenzoriusan behat. A megkülönböztetés általános és nem abszolút. A két „világ“ csak nagy általánosságban határolható el, ami azonban az élet „gyakorlatában“ kielégítő.

Vizsgáljuk most meg az így jellemzett pszichofizikai történet-egésznek egyes mozzanatait — a biológiailag releváns bekövetkezés jelenben adott antecedensétől egészen a biológiailag releváns bekövetkezés elhárításáig — fizikai természetükre vonatkozólag. Kezdjük a jelenben adott antecedenssel. Ez példánkban a tárgy bizonyos sebességű és irányú (felénk való) mozgása. Megkülönböztetünk tehát benne egy sztatikus és egy történetbeli mozzanatot, az előbbi maga a mozgó tárgy, az utóbbi a mozgás. A tárgy jelen esetben egy szilárd test, melynek részei között a kohézív erők rendszere hat. Számunkra lényeges az, hogy olyan egészet képez, melynek részei nem mozoghatnak egymástól függetlenül. Nagyjából érvényes rá a következő: *ami egyik részében vagy részével kinematikailag történik, kihatással van arra, ami bármely más részében vagy részével kinematikailag történik*. Ez a test nem egyszerűen téri együttes, mint amit pl. egymás mellé rakott tárgyak alkotnak, nem szummáris halmaz, ahogy az alakteoretikusok nevezik; a látott teret kitöltő együttesből magasabbfokú belső, végeredményben dinamikailag megalapozott egységével kidomborodik. Szögezzük le, hogy *a tárgy egy dinamikailag — kohézív erők rendszere által — megalapozott téri egész*.

A példánkban szereplő veszély antecedensének történetbeli mozzanata a mozgás. Kinetikai értelemben: a környezettel való távolsági viszonylatok változása. Nem kell e változás dinamikájába mélyebben behatolnunk ahhoz, hogy felismerjünk benne bizonyos idői egységet.

Ha ezt a történést elméletben fázisokra bontva gondoljuk, úgy e fázisok között nyilvánvalóan dinamikai összefüggés van, *egyik a másikat* (az előző a következőt) legalábbis *kodeterminálja*. Bármilyen bonyolultak is az időponttól és helytől függően alakuló erőhatások, maga a történéis dinamikailag megalapozott idői egész. *A példánkban szereplő „antecedens“ tehát egy dinamikailag megalapozott téri és idői egész.*

E téri és idői egész még nem „alak“ abban az értelemben, ahogy ezt a fogalmat az alakpszichológusok meghatározzák. Az „alak“ kritériumai — és ez a fizikai alakokra is vonatkozik — ennél messzebb mennek. A fenti egészekre pl. nem érvényes a második Ehrenfels-kritérium.

S most vizsgáljuk meg az egész-jelleg szempontjából a pszichofizikai ösztörténéis következő szakaszát. A tárgyról mozgása minden szakaszában fény verődik vissza és jut be az érzékelő apparátusba. Ez a tulajdonképeni ingerfolyamat. Minden további nélkül felismerhetjük — mint ahogy erre már Köhler világosan rámutatott² —, hogy *a tárgy felületéről visszaverődő fénysugarak olyan téri együttest alkotnak, melynek nincs egész-jellege*. E számunkra fontos tényt világosan kell látnunk. A fénysugáregyüttes egyes izolálható elemei semmilyen értelemben sem determinálják egymást. Egyik ilyen elem megváltoztatása sem vonja szükségszerűen maga után a szomszédos vagy bármely más elem megváltozását. A tárgyfelület egy tetszésszerű tartományáról visszavert fénysugarakat megváltoztathatjuk — pl. megfelelő nagyságú árnyékvető test közbeiktatásával — anélkül, hogy ez a fénysugáregyüttes többi részét befolyásolná. Ez az együttes egy tiszta „szumma“ az alakteoretikusok értelmezése szerint. A fényérzékeny felületen (a recehártyán) megjelenő „ábra“ mint optikai együttes nem dinamikailag megalapozott egész, csupán optikai történéselemek (melyek esetleg csak elméletileg izolálhatók) közömbös egymásmelletti-sége. A fénysugáregyüttes elemei egymást nem befolyásolják, kölcsönhatás legfeljebb csak az őket feltételező tárgyi (felületi) elemek között áll fenn.

A tárgyfelület egyes pontjairól jövő optikai történéselemek között nincs bensőségesebb kapcsolat, mint ugyanezek az elemek és pl. a tárgy környezetéből jövő más sugárzások között. *A tárgyi látótér dinamikailag megalapozott egészekre való tagozódása tehát eltűnik abban az ingertörténéisben, melyet e tárgyak együttese szolgáltat.* Az ingermező, ahogy ezt az együttest az „elemekre“ való tekintet nélkül nevezzük, egy dinamikailag egyöntetű, közömbös szumma. Nem hasonlítható össze pl. azokkal a fizikai történésalakokkal, melyeket az alakpszichológusok leírtak.

Most vizsgáljuk meg az ingertörténést mint idői együttest. A tárgy felénk való mozgása az ingertörténéis sajátos alakulását idézi fel. Ezt az alakulást már egy átfogóbb fénysugáregyüttes hordozza, és pedig az, melyet a tárgy és környezete együtt szolgáltat. Ebben az együttesben bizonyos távolsági relációk homogén és inhomogén részletek között megváltoznak. Ebben jut éppen kifejezésre a „tárgynak

² Köhler W.: Die physischen Gestalten in Ruhe und im stationären Zustande. 1924. 194. o.

felénk való mozgása“. Vajjon az ingermezőnek ilyen alakulása dinamikailag megalapozott idői egész? A t_1 időpontban adott optikai mező vajjon kodeterminálja-e a (későbbi) t_2 időpontban előállót? Nyilvánvaló, hogy e fázisok között nincs semmiféle dinamikai kapcsolat. Megváltoztathatjuk az egyik fázist — pl. a megvilágítás átmeneti variálásával — a nélkül, hogy ez a következő fázisokat a legkevésbé is befolyásolná. A mozgókép technikai elve éppen az, hogy egy optikai ingermező alakulásának egyes fázisait először függetleníjük a tárgyi történetől, melynek eredetileg „leképeződései“, aztán e fázisokat az *eredeti sorrendben* újra felidézzük (levetítjük). De felidézhetjük őket egész más sorrendben is, a filmet lejátszhatjuk akár fordított sorrendben, kicserélhetjük a filmkockákat tetszés szerint, az egyes fázisok optikai természetét egymásközötti kölcsönhatások nem fogják zavarni. Végő megállapításunk tehát az, hogy az „*antecedens*“ által szolgáltatott ingertörténet, legalábbis példánkban — ellentétben magával az *antecedenssel* — nem dinamikailag megalapozott téri és idői egész.

E kötetlen, szummáris történetegyüttes eléri az organizmust. Behat egy összefüggő szomatikus felületre, példánkban: a recehárttyára. A pszichofizikai történetegész itt következő szakasza kevésbé hozzáférhető, mint az eddigiek, melyek az organizmuson kívül folytak le. Magát a szenzorius behatást, illetve annak kezdő fázisát: az ingerületet megfigyelni nem nagyon tudjuk. Az anatómiai és hisztológiai struktúra tanulmányozásából mégis bizonyos alapelképzelések nőttek ki, melyek csak az utóbbi időben rendültek meg. Az találták, hogy a szomatikus felületeket, úgy a kültakarót (bőrfelületet), mint a specifikus szenzorius felületeket (recehárttya, nyelvfelület, orr nyálkahárttyója stb.) bizonyos mélységben diszkrétan elszórt, izolált idegvégződések vagy érzékelő testecskék népesítik be. E végződések a központok felé nagyjából továbbra is izolált pályákban, neuronokban, folytatódnak. Az izoláltság bizonyos fokig megfigyelhető egészen a ganglionokig és a „szürke mezőkig“. Onnan tovább a történetpálya mikrostruktúrája elmosódik. Az általános anatómiai és szövettani benyomás közelfekvővé tette azt a gondolatot, hogy az érzékelő felületre ható ingertörténet többé-kevésbé izolált történetsszalakban folytatódik tovább az érzékelő szektor központibb részei felé. Az ingermező egyes történeteselemei az idegrendszerre való hatásukban nem „folynak össze“, hanem ugyanolyan kötetlen, dinamikusan össze nem függő egymásmellettségben maradnak, mint maga az ingermező. Ez utóbbi minden egyes eleme lehetőleg önállóan determinál egy nervózus történetsszalát; az ingerület nem egyéb, mint e külön-külön determinált történetsszalak tisztán topikailag rendezett kötege. Az alapelképzelés kicsit hasonlított a sűrű sürgönydróthálózatban lefolyó „történetsskötegehez“, melynél gondoskodás történik, hogy az egymás mellett futó vezetékek izolálva maradjanak.³

Alapjában véve tehát a szenzorius behatásösszeséget, vagy legalábbis annak kezdeti fázisait, nem mint dinamikailag megalapozott téri egészet fogták fel. Köhler ezt a nyílt formában ritkán megfogal-

³ Lásd ehhez Köhler W.: Ibidem. 178. o.

mazott, a teóriaképzésben azonban annál inkább kiható alapelképzelést mechanisztikusnak nevezte.

A pszichofizikai történet „centripetális“ részét egyelőre nem tudjuk tovább követni; vizsgáljuk tehát a történetet most a másik oldaláról. Példánkban „a felénk közeledő tárgy észrevevése“ végül is bizonyos viselkedést vált ki: kitérünk a felénk közeledő tárgy elől. A viselkedés mint történetforma aligha hasonlítható össze az ingerfolyamatokkal. Elméletben felbontható számtalan egyidejű és egymásután következő történetelemre, melyek részben az idegrendszerben, részben az izmokban és a mozgásapparátus különböző részeiben játszódnak le. Tudjuk, hogy ezeknek az elemeknek egymásmellettsége és egymásutánja messzemenően szervezett, az elemek kölcsönös egymást-feltételezése majdnem tökéletes (gondoljunk pl. az antagonista izomerők játékára, mely minden szervezett és célhozalkalmazott testi mozgás egyik főmozzanata). *A viselkedés kétségkívül téri és idői történése egész.*

Különös fontosságuk ezeknek a meggondolásoknak akkor van, ha a viselkedés szenzorius determinációjának dinamikai természetét közelebbről akarjuk meghatározni. Először is leszögezzük a következőt: A nervózus történésszálaknak az a kötege, mely az ingermező behatása nyomán állítólag létrejön, *nem folytatódhat mint olyan a viselkedésben.* A viselkedés egyes történetelemeit nem foghatjuk fel egyszerűen mint az egyes szenzorius történésszálak egyenes okozati folytatódását. Ilyen elem-elemhez-koordináció szenzorius mező és viselkedés között el sem képzelhető. A viselkedést mégis a szenzorius mező determinálja. Hogy kell tehát e determinációt — mint fizikai „okozást“ — elképzelni?

A szenzorius mező egy kis részletének változása esetleg a viselkedés totális változását vonja maga után; ugyanakkor lehetséges, hogy a szenzorius mező totális változása ellenére a kiváltott viselkedés változatlan marad. *A szenzorius mező és a viselkedés mint egészek kapcsolódnak egymáshoz.* Ennek mélyebb értelme az, hogy az egyiknek minden eleme (amennyiben ilyen elemről egyáltalán beszélni lehet) *elvből a másiknak minden elemét determinálja.* Az, hogy egy kötetlen, dinamikus kölcsönhatások rendszerétől át nem hatott történetegyüttes, mint az ingermező — és kezdeti stádiumaiban a szenzorius behatásmező — végül is egy történésegszt, mint a viselkedés, a fenti módon determináljon, logikusan posztulálja a következőt: *az ingermező által megindított izolált történésszálaknak valahol (az érzékelő szektor valamely nivóján) fel kell adniok izoláltságukat, össze kell hatniok, dinamikai értelemben integrálódniok kell.* Másképp nem érthető, hogy a behatásmező bármely részletének változása az egész viselkedés megváltozását vonhatja maga után. Az izolált történésszálak kötegeinek végül is bele kell torkollnia egy dinamikailag megalapozott történésegszbe, egy fiziológiai „történéssalakba“.

Az alakpszichológusok mélyreható elméleti és kísérleti vizsgálataikban kimutatták, hogy ilyen történésegszkek már a közvetlen érzékelési nivón létrejönnek. Ezt a tényt érzéki élményeink fenomenológiája is visszatükrözi. Példánkban az az érzéki élmény, melyet mint „a tárgy felénk való mozgásának észrevevéését“ írunk le, maga is egy fenomenális „alak“. Az alakpszichológusok éppen egy megtisztult

fenomenológias élményszemléletből indultak ki és így jutottak el — főként az úgynevezett Wertheimer-probléma megoldási kísérletei nyomán — bizonyos alapelképzelésekhez azt a fizioiógiai történet-típust illetően, mely ama fenomenális élményegészek létrejövését biztosítja. Ennek közelebbi megfárgyalásába itt nem bocsátkozhatunk.

Van azonban a közvetlen érzékelési nívón megjelenő élményegészek természetében valami, ami meglepő. Hogy ezt feltárhassuk, rá kell eszmélnünk a következőkre: A pszichofizikai öszztörténetnek az organizmuson kívül folyó, kezdeti részét két biológiaiilag különböző szakaszra bontottuk: 1. „tárgyi“ történetre, mely egy biológiaiilag releváns (káros) behatás fizikailag szükségszerű előzménye, antecedense: „egy tárgy közeledik felénk“; 2. *ingertörténetre*, mely ennek az „előzménynek“ valamilyen „mellékterméke“: fénysugarak együttese és egymásutánja, melyet a tárgy felénk való mozgása közben — ugyancsak fizikai szükségszerűséggel — felidéz. Érzéki élményeink fenomenális alapjellegei az organizmuson kívüli történetsszakasz e tagozódásához mármost sajátságos vonatkozást mutatnak. Közvetlen utalást találunk a tárgyi történetre az élményben magában. Nem is tudjuk másképp leírni, mint ezzel az utalással: „látjuk, hogy a tárgy közeledik felénk“. A közvetítő ingerfolyamatokról ezzel szemben az élményben nincs semmi. E folyamatok létezését csak a tudományos kutatás derítette ki. Az élmény „intencionálisan“ — ahogy ezt már a skolasztikusok nevezték — a tárgyi világot ragadja meg (biológiaiilag releváns bekövetkezések jelenben adott antecedenseit) és „átugorja“ az arról leágazó és közvetítő ingerfolyamatot. Nem látjuk a „fényt“, csak az a mögött levő tárgyat, illetve tárgyi történetét. Az intencionális vonatkozásnak ezt a sajátságát már egy régebbi munkánkban méltattuk.⁴ Brunswik és munkatársai az élmény intenciójának e sajátságát kísérletileg is vizsgálták, sikerült nekik az intencionális vonatkozás „mozgásait“ mesterségesen felidézni.⁵ Vizsgálataik alapvető felismeréseket hoztak az érzékletek bensőbb természetéről.

Van azonban érzéki élményeinknek az „intencionalitáson“ kívül még egy igen figyelemreméltó kapcsolata az organizmuson kívüli történetsszakasz fenti tagozódásával. Emlékezzünk egy előző megállapításunkra: a tárgyi világ dinamikus megalapozott egészekre való tagozódása eltűnik abban az ingertörténetben, melyet e tárgyak együttese szolgáltat. A szummáris jellegű ingertörténet által determinált érzéki élmény ezzel szemben újra bizonyos egészekre való tagozódást mutat. A fenomenális mezőben bizonyos alapvető differenciálódások, szerveződéses, elkülönülések figyelhetők meg: „tárgy“ és „háttér“, „tárgyak“ és „közök“, „ábra“ és „alap“, „minta“ és „alap“ stb. E tagozódások különleges jelentőségét, pszichológiai érdekességeit és sajátos törvényszerűségeit a kísérleti pszichológia az utóbbi évtizedekben messzemenően tanulmányozta. Amire azonban e tagozódásokkal kapcsolatban itt rá akarunk mutatni, az a következő: tulajdonképen *visszatér bennük a tárgyi világ dinamikus egészekre való reális tago-*

⁴ Kardos L.: Dingfarbenwahrnehmung und Duplizitätstheorie. Zeitschr. f. Psychol. 107. 1928.

⁵ Brunswik E.: Wahrnehmung und Gegenstandswelt. 1934.

zódása. A kohézív erők rendszere által összetartott tárgyi egészeknek fénomenális tárgyak, fenomenális egészek felelnek meg. A reális tagozódás csak kivételes körülmények között ábrázolódik le torzítva a fénomenális mezőben. A fenomenális egészek kialakulása nem tetszés szerinti: mikor a tárgyat háttéréből kirajzolódva látjuk, valóban ilyen tárgyi konstellációval állunk szemben. Az élményben is van „tárgy“ és „mozgás“ mint fénomenális egészek. Ami ezt olyan magától értetődővé teszi, az az intencionális vonatkozás: az élményegészek közvetlen átélés formájában az objektív alakokra, egészekre, a biológiailag számottevő valóságmozzanatokra, tárgyakra, mozgásokra stb. vonatkoznak. „Természetes“, hogy látjuk a tárgyat és annak mozgását. Kevésbé természetes azonban, hogy a tárgy és a mozgás észrevevése ugyanúgy dinamikailag megalapozott téri és idői egészek, mint maga a tárgy és a mozgás. Még kevésbé természetes ez, ha meggondoljuk, hogy a közvetítő ingertörténésben ez a jelleg nincs meg. A tárgy leképeződése az ingertörténésben nem egyéb, mint fénysugarak kötetlen együttese, de a fenomenális mezőben megint kompakt egész és egység. Ugyanígy: a mozgás leképeződése az ingertörténésben csupán különböző fénysugáregyüttesek dinamikailag kötetlen egymásutánja, az élményben azonban megint összefüggő egész (mozgásélmény). A különleges problémát a tényállás következő leírásában ismerhetjük fel legvilágosabban: *A tárgyi világ téri és idői egészekre való tagozódása eltűnik abban az ingertörténésben, melyet szolgáltat s mely az érzékelő felületre behat, de újramegvalósul az ingerfolyamatok által determinált fiziológiai történésalakban és élményeinkben.* Hogyan lehetséges ez az újramegvalósulás?

Az alakpszichológusok kérdésfeltevésén nagyjából kívül maradt ennek az újramegvalósulásnak a gondolata. Ők elsősorban a fenomenális adottságok egyes végzetesen elhanyagolt vagy félremagyarázott sajátosságait tisztázták. Ezekre építették fel újszerű elképzeléseiket az élmények fiziológiai korrelátumairól. Szemléletük egyébként sem volt szigorúan biológiailag orientált. Mindazonáltal Köhler utal a fenti problémára, anélkül, hogy élesen megfogalmazná vagy megoldását egyáltalán megkísérelné.⁶

A tényállásra való ráeszmélés a következő elvi megállapítást eredményezi: Kell, hogy a tárgyi világ dinamikus egészekre való tagozódása valamilyen specifikus jelleget kölcsönözzön annak az ingertörténésnek, melyet szolgáltat. E jelleg természetesen csak szummatív, geometriai lehet s nem dinamikus kölcsönhatások által megalapozott — hiszen az ingerösszeség elemei között ilyen viszonylatok nem állnak fenn. *A tárgyi konstelláció — beleértve a dinamikus egészekre való tagozódást — a mindenkori ingerösszeségre specifikus geometriát kényszerít rá.*

Kissé pontosabban meg kell határoznunk, mit értünk a mező geometriáján. A mezőt tulajdonképpen kimerítően jellemeztük, ha minden pontjának tulajdonságát egyértelműen megadtuk. Ez a jellemzés azonban nem eléggé explicit. Minden mező végtelen sok relációt is tar-

⁶ Köhler W.: Ibidem. 195. o.

talmaz. E relációk általános formái: a p_1 pont tulajdonsága egyenlő a p_2 pontéval, vagy: különbözik tőle, vagy: a különbség ez és ez stb. Nem dinamikai természetű relációkról van tehát szó. Ha a mező valamelyik pontjának tulajdonságát megváltoztatjuk, a mező más pontjai nem változnak ugyan meg, de mégsem csupán egy részleges, lokális változást okoztunk, hanem végtelen sok reláció változását e pont tulajdonsága és a mező összes többi pontjának tulajdonságai között. Ennek az elvben végtelen sok relációnak a rendszere az, amit a mező geometriájának nevezünk. Ez kell, hogy a pszichofizikai történet további specifikusságát biztosítsa, többek között a fenomenális világ megfelelő téri és idői egészekre való tagozódását. Hogy így van, tudjuk az alakpszichológusok vizsgálataiból. A „retinális topográfia döntő“ — mondja Köhler — „mert elsősorban ez határozza meg (a mindenkori leábrázolásnak megfelelően) a lehetséges és váltakozó szisztéma-állapotok áttekinthetetlen sokféleségét“. ⁷ Egyébként nemcsak a tárgyi világ dinamikailag megalapozott tagozódását, hanem minden mást erről a tárgyi világról — legalábbis optikai területen — az inger-történet mezőjének geometriáján keresztül ragadunk meg.

A determinációs láncolat tehát a következő furesa formát veszi fel: *a tárgyi világ dinamikus egészekre való tagozódása egy specifikus nem-dinamikai természetű relációrendszerrel teremt az ingerösszeségben; ez viszont megszabja a fenomenális mező tagozódását megfelelő egészekre, melyek megint dinamikailag megalapozottak.* E determinációs láncolat lehetőségét Köhler minden kétséget kizáróan bebizonyította. ⁸

Milyen közelebbről az a „geometria“, melyet a tárgyi világ téri és idői egészekre való tagozódása az ingerösszeségre rákényszerít? Az előttünk levő íróasztalon különböző tárgyak hevernek, melyek önmagukban egészek s melyeknek egymáshoz dinamikai értelemben semmi közük. Hogyan tükröződik a dinamikai vonatkozásoknak ez az elhatárolása abban a fénysugáregyüttesben, mely e tárgyak együtteséről visszaverődik és reccsártyánkban a megfelelő dioptrikus apparátusok segítségével leábrázolódik? A kérdés átfogó megtárgyalására itt nem vállalkozhatunk; ez felölelné az összes úgynevezett Wertheimer-törvények ismertetését, melyek az élményegészek előállításának inger-geometriai feltételeit határozzák meg (közelség, színbeli hasonlóság, geometriai „szabályosság“, „jó folytatás“ stb.). Mindezekről a feltételekről kimutatható, hogy éppen a tárgyi világ egészekre való tagozódásának kihatásai, — tehát újra létrehozzák az élményben azt, ami őket a tárgyi világ részéről létrehozta. Ebben a kis előtanulmányban nem terjeszkedhetünk ki a részletes bizonyításra. Egyetlen faktoron óhajtjuk csupán a keresett „geometria“ sajátosságát demonstrálni. Köhlerrel a következő alapvető megállapításokat olvashatjuk: „Csak akkor láthatunk és érzékelhetünk alakokat a szó szokott értelmében, ha a térben kiterjedt érzékleti mező nem homogén módon van kitöltve. Testfelületünket kell, hogy valamilyen forma *elhatárolt* területen

⁷ Köhler W.: Ibidem. 201. o.

⁸ Köhler W.: Ibidem. 194—195. o. Lásd a kifeszített membrán példáját.

érintse, a nyomás kell, hogy nem érintett vagy kisebb nyomásnak kitett bőrrésztől elhatárolt legyen, — ahhoz, hogy egyáltalán taktilis alakokról szó lehessen, és csak ha *színkülönbségek* vannak jelen a látómezőben, adódik a lehetősége annak, hogy alakokat lássunk. Mindannak tehát, amit érzékletek a bennük rejlő alaki mozzanatok révén felidéznek, ugyanez a feltétele. Szem-, végtag- és testmozgásaink, melyeket alaki mozzanatok határoznak meg, alakok megismerése és összehasonlítása, valamint más gondolkodó folyamatok, melyek alakészrevévésekből indulnak ki, mind közvetve a fenti feltétel beteljesedésétől függenek.⁹ Minden alakérzékelés legfőbb feltétele tehát valamilyen „tulajdonságugrás“ a mezőben, valamilyen „diszkontinuitás-vonal“ („Unstetigkeitslinie“). Erre a megállapításra természetesen következik a kérdés: Mi okoz általában „tulajdonságugrást“ az ingerösszeségben? Mi okoz diszkontinuitás-vonalakat az ingermező geometriájában? Gyanúnk az, hogy az ingermező ilyen mozzanatának valami köze van a tárgyi világ egészekre való tagozódásához. Valóban: a „tárgy leképeződése“ az ingerösszeségben nagy általánosságban egy „tulajdonságugrással“ elhatárolt ingertartomány, határait diszkontinuitás-vonalak alkotják. *A tárgynak, e dinamikailag megalapozott téri egészenek, határai mint tulajdonságugrással konstituált diszkontinuitás-vonalak tükröződnek az ingermezőben.*

Ezért van a „kontúroknak“ alapvető jelentőségük a tárgyi egészek érzékelésében. De a kontúrok mentén általában nemesak egyetlen tulajdonság — a szín — „ugrik“, hanem pl. a reliefszerű felületi sajátosságok (durva, síma) vagy a „mintázat“ és — ami talán a legfontosabb — bizonyos közvetlenül érzékelhető mélységhatározmányok. A tárgyak perspektívás határa mentén úgynevezett „negatív mélységugrás“ (negativer Tiefensprung) mutatkozik, a tárgyakkal közvetlenül szomszédos felületek mélységben „visszaugranak“ (háttér). A tárgyak közti „közök“ érzékletes mélységjegyei hirtelen változnak, a köz-felület mindig „hátrább“ van, messzebb tőlünk. A tárgy „kidomborodik“ (jól utal erre a német „sich abhebt“, szóról-szóra: „magát leemeli“). Mindezekben a leírási formákban a nyelv géniuszának szinte az erőlködéseit láthatjuk, hogy elégtelen eszközeivel a tényállás magvát megragadja. A tárgyhatárokat az ingergeometriában képviselő diszkontinuitás-vonalak sajátosságait ezzel még nem merítettük ki (pl. általában zárt, úgynevezett Jordan-féle görbék), de részletesebb ismertetésre itt nem vállalkozhatunk. A „tulajdonság-ugrásban“ mindenesetre azt az ingermozzanatot ismertük meg, mely a dinamikailag megalapozott tárgyi tagozódás újramegjelenését érzéki élményeinkben elsősorban biztosítja.

Meggondolásaink közelebb visznek annak az általánosabb problémának a megoldásához, melyre Köhler utal: Mennyiben van a pszichofizikai és fenomenális alakoknak egyáltalán „valóságértékük“ („Objektivitätswert“)?¹⁰ Sőt ezen is túlmenően átvezetnek a kérdés biológiai változatához: Mi a jelentősége érzéki élményeink alakjellegének a

⁹ Köhler W.: Ibidem. 1. o.

¹⁰ Köhler W.: Ibidem. 195. o.

biológiai teljesítmény — legfőképek a cselekvés megfelelő determinációja — szempontjából? Élményeinknek csupán valamilyen önmagában érdekes jellegéről van-e szó, vagy olyan mozzanataról, amely az élet egészébe szervesen beilleszthető teljesítmény szempontjából elengedhetetlen? Megállapításaink kiindulópontul szolgálhatnak e kérdések további vizsgálatához.

ISKOLAI SIKER KÍSÉRLETI ELEMZÉSE TANULÓ LEÁNYOKNÁL

IRTA: ERVIN GÁBOR*

Az iskolai osztályzat kétségtelenül elárul valamit a tanuló szellemi és erkölcsi teljesítményéből. De az is bizonyos, hogy nem lehet „igazságosan“ osztályozni. Nem csoda, hogy az élet gyakran rácáfol az iskolára. Egyik-másik elismert tudósunk diákkorában éppen abból a tárgyból bukott meg, amelynek a terén ma szaktekintély. A jelesek viszont akárhányszor semmire sem viszik. Az iskolai osztályzat néhány ismert és sok ismeretlen tényező eredője. Ez az eredő kevesebbet árul el a diák valódi értékéről, mint amennyit sok pedagógus és szülő szemében jelent.

E cikk keretében nem ismertethetem az iskolai-előmenetel eddigi gazdag lélektani irodalmát. Csak röviden utalok a kutatások három főbb irányára. Ezek: a) az *osztályzat* és az *átöröklés* kapcsolata. *Peters*¹ kimutatta, hogy a jó osztályzat „öröklődik“. b) Az osztályzat és egyes értelmi képességek korrelációi. Ezen a téren *Ranschburg*² és iskolája mutatott ki tanulságos összefüggéseket. c) Az osztályzat és az intelligencia között többen mutattak ki korrelációt. Mindamellett ismeretes, hogy a középiskolát aránylag alacsony intelligenciával is jelesen lehet végezni, és viszont a kiváló intelligencia nem mindig óv meg a gyatra bizonyítványtól.

A tapasztalt nevelők tudják, hogy a fentiekén kívül egyéb, finom, szinte imponderábilis környezeti hatások, ösztön- és sorstényezők is kihatnak a tanulmányi sikerre. E finomabb, imponderábilis tényezők kísérleti vizsgálata azonban eddig nem sikerült.

Az 1942/43. tanulmányi év folyamán alkalmam nyílt három leány-középiskola 343 növendékét *Szondi* kísérleti ösztöndiagnosztikájának módszerével megvizsgálni. A felvett ösztönprofilokat összehasonlítottam az iskolák értesítőiben közölt tanulmányi eredményekkel. Az így nyert eredmények talán alkalmasak bizonyos mértékben az iskolai siker és sikertelenség mélylélektani hátterének megvilágítására.

* E tanulmány írója, a fiatal pap-tanár, sajnos, már nincs közöttünk. Az elmúlt nehéz idők őt is örökre elnémították. Társaságunk e posztumusz tanulmányának — amelyet már 1944 elején is kiszédeztünk — megjelentetésével fejezi ki a szerző iránt érzett megbecsülését és kegyeletét. *Szerk.*

¹ *Peters*: Vererbung geistiger Eigenschaften und psychische Konstitution. Jena, 1925. G. Fischer.

² *Ranschburg P.*: A gyermeki elme. 1908². — Az emberi elme. 1923.

I. A MÓDSZER ISMERTETÉSE.

Szondi sorsanalízisének³ egyik módszere az ú. n. kísérleti énelemzés. A módszer a teszt kiértékelésében elsősorban az ú. n. *énes*, Schvektorra, tehát a kataton és paranoid schizofréniás betegek arcképeire adott reakciókra támaszkodik. A kísérleti személy választási magatartása a kataton és paranoid schizofréniás betegek arcképeivel szemben az *énes* ösztöneinek állapotáról tesz bizonyosságot. Mind a kataton, mind a paranoid betegek irányában négyféle választási reakciót különböztethetünk meg: *pozitív* = szimpátiás, *negatív* = antipátiás, *nullás* = közömbös, *megosztott* = ambivalens reakció. A két énes faktor, a *k*- és *p*-tényező arcképeire adott négy reakció kombinációjából

I. tábla: Az Én 16 változata a kísérleti ösztöndiagnosztika szerint.

En-csoport	Betű-jelzés	A választási reakció irányának jelzése	Az énváltozatok jellemzése:
A	A ₁	$\frac{k}{O} \mid \frac{p}{-}$	A tudattalanban elmerülő, szemlélődő, kisgyermeki én
	A ₂	+ -	Autista, dacos, spekulatív én
B	B ₁	- O	Kényszeres, gátolt, prepubertásos én
	B ₂	- +	Ösztönigényeitől megszállott, azok ellen küzdő, pubertásvégi én
C	C	- -	Drilles, alkalmazkodó, tömeg-én
D	D	+ +	Mindent és mindennek az ellentétét ésszerűsítő, racionális, dagályos én
Ek	Ek ₁	+ O	Narcista, egoista, egocentrikus, pálya-én
	Ek ₂	± O	Érdektől hajtott, gátolt, alkalmazkodó, <i>elhagyó</i> én
	Ek ₃	± +	Jól dolgozó, de szorongó, <i>elhagyó</i> én
	Ek ₄	± -	Függetlenségre törő, szabadságharcos, <i>elhagyó</i> , <i>szökős</i> én
Ep	Ep ₁	O +	Megszállott, beolvadó, szerelmes, prófétás én
	Ep ₂	O ±	<i>Elhagyott</i> , beolvadnivágyó én
	Ep ₃	+ ±	Elhagyott, megbocsájtó, eszményítő, ábeli én
	Ep ₄	- ±	Elhagyott, féltékeny, önkínzó, vagy bosszúálló én
F	F ₁	± ±	Túlfékező, pszichologizáló, integrált én
	F ₂	O O	Énjét feladó, énváltó, színészkedő illetve rezignált én

O = kiürült, közömbös reakció; + = rokonszenves, tudatosodás, illetve megjelenés előtti állapot; negatív = elfojtott, illetve szocializált állapot; ± = ambivalenciás, felemás reakció.

³ Szondi L.: Ösztön és nevelés. A Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Intézetének kiadása. (Schiller Pál) Budapest, 1940. — Schicksalanalyse. Benno Schwabe Basel, 1943. — Az Én kísérleti elemzése. Sokszorosított előadások. 1943. Diószegi.

16 lehetőség adódik. Ezen az alapon Szondi 16 énváltozatot különböztet meg. Ezeket az ABC egyes betűivel jelzi és indexként odairja a *k*, illetve *p* betűt és azonkívül a változatokat még arab számmal is elkülöníti egymástól. (L. I. táblát a 27. oldalon.)

II. KÍSÉRLETI EREDMÉNYEK.

1. *Énalkat és iskolai siker.* Kísérleteink azt mutatták, hogy a felsorolt kísérleti énváltozatoknak iskolai sorsa feltűnő eltéréseket mutat. A második számú táblázaton feltüntetjük a különböző énváltozatokat adó tanulók tanulmányi eredményét.

II. táblázat: Énsors és iskolai sors.

Összevont én-képek:	Jelesek:		Jók:		Elégségesek:		Elégtelenek:	
	Absz.	%	Absz.	%	Absz.	%	Absz.	%
A-én	3	5.0	13	9.3	18	18.5	9	18.3
B-én	11	18.5	39	28.2	14	14.4	9	18.3
C-én	10	17.0	10	7.2	18	18.5	4	8.2
D-én	1	1.6	3	2.1	5	5.0	1	2.0
Ek-én	21	36.6	38	27.5	18	18.5	6	12.2
Ep-én	10	17.1	21	15.2	20	20.6	16	32.6
F-én	3	5.0	14	10.1	4	4.1	4	8.2
Σ absz.	59		138		97		49	
Σ %	17%	99.8%	40%	99.6%	30%	99.6%	13%	99.8%

Jelmagyarázat: A = kisgyermekes énfok; B = pubertásos, elfojtásos, gátolt énfok; C = drilles, tömeg-énfok; D = magasfeszültségű, dagályos énfok; E = azonosító, szocializáló énfok; Ek = aktív elhagyás; Ep = passzív elhagyottság; F = túlfékezés, illetve fékfeladás állapota.

A II. táblázat tanulságai a következők:

1. *Milyen énváltozat hajlamosítja leginkább a tanulót iskolai sikerre, jeles eredményre?* Kísérleteink szerint az *Ek*-énváltozat gyakorisága jóval nagyobb a jeleseknél, és az osztályzat romlásával arányosan csökken. Az *Ek*-énalkatról eddig csak annyit mondtunk, hogy

ez az énváltozat egoizmust, egocentrizmust és aktív elhagyást jelent. A következőkben idézzük Szondi⁴ jellemzését a *k*-énalkatról: „A *k*-alkatú ember egész életére énpárti lesz. Minden törekvését a saját énjének kiemelése, szerepeltetése irányítja. Egoista, egocentrikus, narcista, autista és exhibicionista emberré válik. Életében uralkodó elv nem a tárgyszolgálat, hanem az énszolgálat. Játszi könnyedséggel cseréli fel tárgyait. Ha a tárgy kevésbé szolgálja narcizmusát, otthagyja...“ *Jellemző rá „az ismeret- és tudásgyűjtés, a gyűjtött tudásanyag merev megtartása és az ismeretek ragyogó, de sokszor a narcizmustól csöpögő reprodukciója“.* Már az iskolában „ők a tudás és a felelés sztárjai... narcista, reproduktív tanárok, előadó politikusok, népszónokok, színészek, önmagukat élvező, a maguk tudásában kéjelgő orvosok“ lesznek belőlük. „Szociálisan magas értéket is képviselhetnek, mert tárgyismeretük olykor tüneményes.“ Életükből azonban kimarad mind az igazi szerelem, mind a valamely eszmébe történő teljes és önzetlen beolvadás. Önfeláldozásra, önátadásra képtelenek.

Ez a leírás teljesen egybevág tapasztalatunkkal. Úgy látszik, hogy jeles előmenetelre az iskolában nem mindig a tárgyszeretet, az önzetlen lelkesedés hajlamosítja a tanulót, hanem a vágy, önmagát kiemelni a többi közül. Ámde ez a tanuló-típus drága árat fizet kitűnni-akaráásáért: elveszti spontaneitását, lelkesednitudását, szóval azt, ami az embert boldogítja. Az ifjúság saját lélektani nyelvén az *Ek* énalkatot strébernek minősíti. Látjuk még azt is, hogy a *drilles*, *C* énalkat is sok jelest ad. Ezek főképp a szülői és tanári nyomásnak engednek.

2. *Milyen énalkat hajlamosítja a tanulót leginkább iskolai sikertelenségre, bukásra?* Semmiesetre sem a *k*-alkat. Bukásra tesz hajlamosá egyrészt a még gyermeki, játékos, az iskolát egyáltalán nem komolyan vevő és még az anyával ősi egységben élő *A₁* énalkat — másrészt pedig a beolvadni akaró, illetve e vágyában ki nem elégülő, elhagyott *Ep* énállapot. Ennek gyakorisága az iskolai előmenetel romlásával egyenes arányban nő. Ez utóbbi eredmény meglepő volt számunkra. Az eddigi tapasztalatok szerint az iskolában ennyire nem boldoguló *p*-énalkat semmivel sem kevésbé szublimáló ént jelent, mint a *k*-alkat, amellyel a társadalom számára legalábbis egyenértékű. Miért nem tud a *p*-alkatú tanuló eleget tenni az iskola követelményeinek? Idézzük ismét Szondit:⁵ „A *p*-alkat teljesen átadja énjét a tárgynak... melyet magasabbrendűnek, szolgálatra érdemesebbnek tart a maga énjénél. A *p*-alkat tárgyimádó és tárgyhű; ezzel szemben a *k*-alkat énimádó és tárgyhűtlen. A *p*-alkat altruista, énje a tárgyat tágítja ki, azt emeli nagyra, amibe beleolvadt... Találékony, intuitív, adott esetben alkotó...“

Igaz, van az éremnek másik oldala is. A *p*-alkat bizonyos tekintetben közelebb maradt a primitív, gyermeki, ősi *A₁*-énhez. Elrévedező, játékos, kevésbé ünnepélyes, tehát az iskolát is kevésbé hajlandó komolyan venni. A *k*-típus nagyon komolyan veszi az iskolát, hiszen ott érvényesüléshez juttatja szereplési, narcisztikus vágyát.

⁴ Szondi L.: Előadások a kísérleti ösztöndiagnosztika köréből. III. kötet, 135. l.

⁵ Szondi L.: Az En kísérleti elemzése. Sokszorosított előadások. Diószegi. Idézett munka 137. l.

A p -alkat ellenben, amikor rajongásának tárgyat keres, azt többnyire az *iskolán kívül* fogja megtalálni szerencsésebb, vagy kevésbé szerencsés formában.

Felfoghatjuk azonban úgy is a dolgot, hogy a p -alkatú tanuló szeretett volna az iskoláért lelkesedni, felkínálta neki rajongását, de ridegségre, visszautasításra talált. A rideg visszautasítás a k -alkatú tanulóban éppen a makacs dac miatt, a „csak azért is megmutatom“ narcisztikus reakcióját ébreszti fel, saját személyének kiemelésével meghódolásra kényszeríti tanárait. A p -alkatú tanuló viszont elhagyott, megnemértett, csüggedt, kedvetlen marad, számára a fenti megoldás nem lehetséges.

Valóban a „boldog beolvadás“ Ep_1 -reakciója nem mutat különlegesen rossz tanulmányi eredményt — bár ott is feltehető, hogy nem az iskola a boldog beolvadás tárgya —, míg az elhagyottság különböző stádiumait feltüntető Ep_2 , Ep_3 , Ep_4 -reakciók a bukások feltűnő nagy százalékszámával tűnnek ki. *A gyermek bukását tehát — több más tényező mellett — az is okozhatja, hogy elhagyottnak, megnemértettnek érzi magát.*

Gyakorlatilag ebből magyarázható, hogy egyes esetekben milyen rohamos tanulmányi javulást lehet elérni a gyermeknek szimpatikus preceptor, házitanító felfogásával, olykor tan- vagy iskolacserével. Az iskolaváltásra, vagy tanárváltásra bekövetkező hirtelen tanulmányi javulás nem okvetlenül azt jelenti, hogy az új iskola, az új tanár jobb a réginél, hanem esetleg csak azt, hogy a gyermek végre talált valakit, aki felkarolta őt, törődött vele, míg azelőtt teljesen elhagyottnak, magányosnak érezte magát és „bután“ elmerült magánosságában.

3. *Milyen énalakat teszi hajlamossá a tanulót a „jó“ eredményre? Feltűnő kiugrást találunk a B-énképeknél (B_1 , B_2 , $B_2D = E_{\kappa 3}$). A B-én elfojtást, tehát *akaraterőt* is jelent. Hiszen az akaraterő alapján véve azonos az ösztöneink elfojtására való képességgel. Jeles eredményhez a pusztá akaraterő nem vezet: túl sok energia emésződik el a fékezésben. De a jó eredmény biztosítására — még tehetséghiány esetén is — általában elegendő.*

Másképpen kell megítélnünk az F_1 -énalkat „jó“ eredményét. Az F_1 -én legtöbbször bizonyos lélektanilag helyesen mérlegelő érettséggel jár együtt. Már az élet mélyebb problémái felé fordul: maga az iskolai siker számára nem jelent sokat, a „jó“-val megelégszik, s azt el is éri.

4. *Milyen énalkatú tanuló elégszik meg a minimummal, az „elégséggel“? Nem lepődünk meg, hogy az elégséges tanulók a drilles, C-énalkat terén vezetnek. A C-én: az átlagos tömegember énképe. A C-énképű ember mindig a legkisebb ellenállás vonalán szeret haladni. Megbukni kellemetlen, viszont sokat tanulni fárasztó; az „elégséges“ eredmény elérése bizonyul az „aranyközépút“-nak.*

A D-én ritka változat és felemás, kéténű emberek sajátja. Legtöbbször tehetségesek, tehát nem buknak meg, viszont hatalmas belső, énes feszültségük, küzdelmük rendkívül megnehezíti számukra a külső sikert. Náluk tehát az elégséges eredmény egészen mást jelent, mint a C-énnél. Anyagunkban egyébként a D-én oly ritkán fordul elő, hogy nincs jogunk ennek alapján nyilatkozni róla.

2. *Ösztönstruktúra és iskolai siker.* Eddig az Én szerepével foglalkoztunk az iskolai előmenetelben. Áttérünk a második kérdés tárgyalására: *Van-e az ösztönstruktúrának, az ösztönélet sajátos, belső dinamizmusának valamilyen szerepe az iskolai sikerben?*

Lássuk előbb röviden a módszert, mellyel a fenti kérdésre megfelelhetünk. A kísérleti ösztöndiagnosztika az ösztönélet struktúráját és belső dinamizmusát, az ú. n. „*ösztönképlet*“, pontosabban az *irányfeszültségi módszer* segítségével vizsgálja. A módszer lényege a következő: Tapasztalati alapon Szondi⁶ megkülönböztet: 1. *tüneti* reakciókat; 2. *gyökér*-reakciókat. A *tüneti reakciók* közé sorolja a) a *nullás* (jele: 0) *reakciókat*, tehát azt a választási formát, amikor a k. sz. nem választja valamely ösztöntényező arcképeit, velük szemben érdektelenséget, közömbösséget árul el; b) a *megosztott* reakciókat (jele: \pm), melyek a felemás, ambivalens állásfoglalást jelentik bizonyos ösztön-törékvésekkel szemben.

A *nullás (tüneti) reakció* az illető ösztön-szükséglet természetes, vagy szocializált megjelenését, a *megosztott reakció* a lélekben lefolyó, tudatosított ösztöndilemmát jelenti. Sorozatos (pl. tízes) profilfelvételek esetében a nullás és megosztott reakciók összege azt fejezi ki, hogy az illető ösztön-szükséglet terén mekkora az érvényesülésre törő *belső irányfeszültség ereje*. A nullás és megosztott reakciók összegét Szondi *irányfeszültségi fok*nak nevezi. Ezzel azt kívánja kifejezni, hogy a nullás és megosztott reakciók együttesen arról tájékoztatják a vizsgált, milyen feszítő erővel tör a megnyilatkozás felé valamely ösztön-szükségletben a két ellentétes irányú törekvés. Minden ösztöntényező annál tudatosabb és annál közelebb áll a természetes vagy a szocializált, pl. pályán történő megnyilatkozáshoz, minél nagyobb az irányfeszültségi foka. Ezzel szemben mennél kisebb valamely ösztön-szükségletet meghatározó ösztöntényező irányfeszültségi foka, annál *kielégíthetlenebb* a kritikus ösztön-szükséglet és így annál *nagyobb*, annál veszélyesebb ennek az ösztön-szükségletnek a dinamikus ereje. Ahhoz, hogy az ösztönélet dinamikáját kísérletileg tanulmányozhassuk, legalább 10 ösztönprofil kell egy-egy egyénről készítenünk. Tömegkísérletben az anyag homogenitási kritériumának (azonos életkor, azonos nem, azonos társadalmi osztály, jelen esetben azonos iskolai teljesítmény) tekintetbevételével úgy járunk el, hogy a homogén csoportok egyszeri, vagy kétszeri felvételei alapján számítjuk ki az egyes ösztöntényezők nullás és megosztott reakcióinak összegét, vagyis a *kollektív irányfeszültségi fokokat*.

Itt említem meg, hogy az irányfeszültség eredeti létrehozója a megosztott reakciók. Minthogy azonban éppen a megosztott reakciók szoktak nullás reakcióba átmenni, ezért számítja ki Szondi az irányfeszültségi fokot a megosztott, meg a nullás reakciók összegéből.

Gyökértényezőnek nevezi a kísérleti ösztöndiagnosztika a *legalacsonyabb* irányfeszültséggel bíró ösztöntényezőket. A gyökértényezőkre a k. sz. többnyire *állandóan pozitív, vagy állandóan negatív*

⁶ Szondi L.: Előadások a kísérleti ösztöndiagnosztika köréből. IV. kötet. Az ember meghatározása az ösztönök tapasztalati rendszerében. Az ösztönlinneusz. Sokszorosított előadások. 1942. Diószegi.

reakciót ad és igen ritkán nullás vagy megosztott reakciót. A gyökértényezők — a tapasztalat szerint — az egyén, illetve a homogén csoport kinemelégitett és éppen ezért dinamikus ösztönszükségeit jelentik. Ez természetes, hiszen a gyökértényezőknél találjuk a legkevesebb nullás és megosztott reakciót s így ezek a szükségletek kizárattak mind a tudatosodás, mind a természetes érvényesülés lehetőségéből.

A tüneti s gyökértényezők közé eső ösztönfaktorokat *szubmanifeszt*, illetőleg *szublatens* faktoroknak nevezzük a kísérleti ösztön-diagnosztikában. A szubmanifeszt tényezők irányfeszültségi foka közelebb esik a tüneti, azaz a manifeszt tényezőkéhez s így elsősorban a tudatosodás és megjelenés előtti ösztönállapotokat jelzik. A *szublatens* tényezők pedig mind az irányfeszültségi fokok nagysága, mind ösztönlélektani jelentésben a gyökértényezőkhöz állanak közelebb.

Az irányfeszültségi fokok birtokában felállítjuk az egyéni, illetve a kollektív ösztönképletet. Az *ösztönképletben* nagyság szerint három sorba tördeljük a nyolc ösztöntényező irányfeszültségi fokait. Az *első sorba* kerülnek az ú. n. *vezérfaktorok*, tehát a jellem nyílt *tüneteit* megszabó *legnagyobb* irányfeszültséget mutató faktorok kezdőbetűi, melyekhez indexként odaírjuk az irányfeszültségi fokok nagyságát (pl. e_8 , k_7 stb.). A *vezérfaktorok* e szerint feltárják az egyén, illetve a csoport *manifeszt*, *nyílt tüneteit*. A *második sorba* írjuk: a *szubmanifeszt*, illetve *szublatens* tényezők betűit. A szubmanifeszt és szublatens tényezők azt a „*témakört*“ határozzák meg, melyen belül az egyén, illetve a csoport tagjai legszívesebben választják érdeklődésük, érdekük, pályájuk, szórakozásuk, sportjuk tárgyát. Az ösztönképlet harmadik és utolsó sorát a *kinemelégitett* gyökértényezők töltik ki, azok az ösztönszükségletek tehát, melyek dinamikus mélyhatásuk miatt a jellem, illetve a betegség igazi meghatározói. Két példát mondok az ösztönképlet megvilágítására.⁷

Első példa:

hy_9, h_8	vezértényezők
d_7, m_7, p_6, k_4	tématényezők
e_3, s_0	gyökértényezők

Ez a képlet egy tanítónő 10 felvétele alapján készült. A vezértünetek hiszteroid magatartása és tudatos, nyílt gyöngédségi vágyra utalnak. A gyökértényezők közül az *e*-tényező a düh, harag, bosszú és gyűlölet elfojtását, kinemelégitését jelenti. E helyett a tanítónő igyekszik jó, szociális, etikai lény lenni s durva indulatait ki nem adni. A gyökér *s*-tényező is a benne élő férfias erőszak *kinemadását* jelenti.

A második példa már egy kollektív csoportra vonatkozik.

e, d, p	:	e = szentség, p = nagyság keresése (d)
k, hy, s, m	:	
h	:	a nőies gyöngédség kinemélése.

*

Az ösztönképletek és az iskolai siker kapcsolatát a III. táblázat tünteti fel.

⁷ Szondi L.: Idézett munka IV. kötet. Az irányfeszültség módszere. 15—35. o.

III. táblázat: Ösztönképlet és iskolai siker.

Iskolai előmenetel:	Ösztönképletek:
1. <i>Jelesek:</i> n = 59	$\frac{O e, \pm k, O s}{p, d}$ $+ h, - m, - hy$
2. <i>Jók:</i> n = 138	$\frac{O \text{ vagy } \pm p, O d}{e, k, hy, m}$ $+ h, + s$
3. <i>Elégségesek:</i> n = 97	$\frac{\pm e, O k, \pm p, O s, O d, O hy}{m}$ $+ h$
4. <i>Elégtelenek:</i> n = 49	$\frac{O d, O k, \pm p, O e, O hy}{O h, - m}$ $- s$

1. A *jeleseknél* a kollektív ösztönképlet gyökerében a pozitív *h*-, negatív *m*- és negatív *hy*-tényezőket találjuk. A gyökértényezők a kinemelégített, lappangó és éppen ezért állandóan dinamikus ösztön-szükségleteket árulják el. A *h*-tényezők normális embereknél igen gyakran szerepelnek a gyökértényezők sorában. Azt jelenti, hogy a legtöbb ember gyöngédség utáni vágyát már a vágy nagysága miatt is képtelen kielégíteni. Többnyire a mostoha körülmények is gátolják a gyöngédség kielégítését. Az *m*-tényező is gyakran szerepel a gyökérben. Azt jelenti, hogy az ember — mint a kisgyermek — szeretne az erősebbe kapaszkodni, ámde nem teheti. Kapaszkodási vágya kielégítetlen marad, ez teszi magányossá. Más a helyzet a *hy*-tényezőnél. Ez a faktor a szereplés, a magamutogatás ösztönét jelzi. A jeles leánytanuló nem tudja kiélni természetes módon ezt a szükségletét, hiszen szemérmes, visszahúzódo, szerény fellépést kell felvennie. Sok közülük nem is szép. De éppen azért válik jeles tanulóvá, mert magamutogatósi vágya nem tud kellően kielégülni. Ez teszi szükségessé azt, hogy az iskolában sikert arasson. *Benedek István*⁸ kimutatta, hogy az érvényesülés a *hy*- és *m*-össztényezőkhöz kötött jelenség. Kísérleti vizsgálataink az iskolai sikert illetőleg *Benedek* megállapítását megerősíteni

⁸ *Benedek István*: Az érvényesülés sorsanalízise. Magy. Psych. Szemle, 1942.

látszanak. A jeles tanulók ösztönképletében a vezértünetek a kényszeres ($k = \pm$), erőszakolt ($s = 0$), lelkiismeretességet ($e = 0$), de egyben a kifelé való merev, rideg, erőszakos, makaes magatartást árulják el.

2. A *jók* a koruknak megfelelő átlagos ösztönképletet adják. Úgy látszik, az emberileg és társadalmilag leghasználhatóbb, legegészségszebb elem nem töri magát a jeles osztályzat után, viszont a jót megszerzi magának. Van benne nagyratörés ($p = \pm$), de ez nem ölt kényszeres formát.

3. Az elégségesek ösztönképlete a tömegemberre jellemző. A gyökérben a többséget alkotó szublatens m és a latens, pozitív h található. A vezértünetek pedig a legkülönbébb emberi gyarlóságokat leplezik le: Káin és Ábel harcát ($e = \pm$), az én feladását, illetve közömböségét ($k = 0$), a nagyság és kisebbség érzését ($p = \pm$), a durva erőszakosságot ($s = 0$, $d = 0$), végül a szemérmetlen hiúságot ($hy = 0$).

4. Az *elégtelenek* ösztönképlete tanulságosabb. A képlet gyökérében a negatív s -tényező áll. Ez elsősorban a lányok pubertáskori változására utal. A lány még nem tud igazán nőies lenni, de szeretne az lenni és lényének fiús vonásait igyekszik elfojtani. A *negatív s-gyökér* azonkívül önmarcangolásra, önkínzásra, kellemetlen gyötrő kapcsolatok fenntartására, a kellemetlenségek kihívására figyelmeztet. A bukásra álló diák nem egyszer halmozza a kellemetlenségeket. Valósággal kiprovokálja azokat. Egy kis ügyességgel elkerülhetné sorsát, de — úgy látszik — a tudat alatt szinte kívánja a bajokat. Megmarad abban a baráti, illetve udvarlói körben, amelyről tudja, hogy abból csak bukás származhatik reá. Vagy megmarad abban az iskolában, ahol tudja, hogy rossz szemmel nézik. Az eredmény — amint azt a vezértünetek mutatják — düh, harag, bosszú és gyűlölet-kitörés ($e = 0$), szomorúság ($d = 0$), eszményvesztés ($d = 0$, $k = 0$) és végül elhagyatottság érzése ($k = 0$, $p = \pm$).

*

Befejezésül kíséreljük meg a tanulók lelki fejlődésének általánosabb rajzát adni. Nem az osztályzatokból, hanem a lelki tényezőkből indulunk ki.

*Kozmutza Flóra*⁹ rámutatott arra, hogy „gyermeknek lenni magányosságot és kétségbeesett támaszkeresést jelent“. A gyermek már levált a szülőkről, főleg az anyáról, de még nem illeszkedett be a társadalomba. Erre a magányosságra kétféleképpen reagálhat a gyermek. A fönt leírt k -alkatú tanuló — *Mátrai*¹⁰ „közvetett“ típusa — kompenzálással reagál. Az anyától való leválasztás csalódására hideg önzéssel válaszol és tanulásba, munkába menekül. Az iskolát mintegy kijátssza az otthon ellen. Az otthonnal szemben az elhagyó szerepét játssza, holott alapjában véve ő az elhagyott, a magányos. Kényszeres tanulással, stréberséggel sikerül megfélekeznie elhagyottságáról.

⁹ *Kozmutza Flóra*: Értelmiségi és ösztönvizsgálatok. Illyés Gyula: Lélek és kenyér című munkájában. Nyugat, 1935. 238—262. o.

¹⁰ *Mátrai László*: Jellemtan. Nemzetnevelők Könyvtára. IV/4. Az Orsz. Közoktatási Tanács kiadványa, 1943.

Szondi¹¹ statisztikája szerint a *k*-alkatú ember az átlagnál sokkal ritkábban adja a teljes elmagányosodásra jellemző C = Ö-reakciót.

A *p*-alkatú ember másképp reagál. Nem fogad el pótlékokat. Ha nem talál az anya és a család helyébe olyan ideális tárgyat, amely teljes lelkesedését, ragaszkodását megérdemli, akkor kompenzálás helyett düh, bosszúvágy és önmarcangolás lép fel nála. A bukottak negatív *s*-gyökere az anya-gyermek ősi egység igényének további fennállására is vall. A *p*-alkatú ember csak ilyen duális únióban (Hermann I.), énfeladásban tud boldog lenni. „Úgy kötődik az eszméhez, mint kiskorában az anyához“ (Szondi).

Ha a többnyire *k*-alkatú jelesek kötődési (a tesztben a depressziós és mániás elmebetegek képeire adott) reakcióit összehasonlítjuk az inkább *p*-alkatú bukottakéival, akkor e megállapítások statisztikai megerősítést nyernek. A bukottak az anyjukról történt, illetve történő fizikai vagy lelki elszakadás hatását sínylik.

A nevelés feladata lenne az előbb-utóbb szükségszerűen bekövetkező elszakadást megkönnyíteni. Olyan eszme számára kellene a nevelt lelkesedését felébresztenie, amely eszmében teljesen felolvadhat. Így magasabb, szellemi síkon élhetné át a felbonthatatlan ősi egység élményét, amelyről sohasem tud lemondani. De ilyen eszme meggyőződésünk szerint csak a vallásos eszme lehet: a szülővel való gyermeki kapcsolat a felnőtt számára is eleven igényét csak az Istenséggel való bensőséges kapcsolat elégítheti ki.

Kísérleteinkből egyelőre csak azt a tanulságot vonjuk le, hogy az iskolai előmenetel nemcsak a mentális képességek, nemcsak a szorgalom, hanem egyéb mélylelki tényezők, nevezetesen a kötődési helyzetek hatását is mutatja. Személyes tapasztalatom szerint a bukottak intelligenciája bizonyos esetekben nem csekélyebb a jelesekénél. De családi körülményeik folytán a súlyos kötődési problémák fennállása teszi érthetővé rossz bizonyítványukat.

A vizsgált anyag kis száma egyelőre nem teszi lehetővé további következtetéseink közlését. Hiszen csak három leányiskola 14—18 éves növendékeire vonatkozó felvételekre támaszkodtunk. Egy fiúiskola 75 növendékére vonatkozó adataimat itt nem vettem tekintetbe. Kíváncsú lenne más iskolákban is hasonló vizsgálatokat indítani. Remélhető, hogy a tanulók énelemzése, ösztöndinamikájuknak és kötődési problémáiknak vizsgálata közelebb hoz az iskolai siker és sikertelenség magyarázatához és a tanulók sorsának kedvező befolyásolásához.

¹¹ Szondi L.: Az Én kísérleti elemzése. Sokszorosított előadások. Diószegi. 1943. 69—72. o.

SZEMLE

A KARAKTEROLÓGIAI INTUÍCIÓ ISMERETI ÉRTEKÉRŐL.

IRTA: RÉVAY JÓZSEF*

1. A karakterológia az utóbbi időben az embermegismerés különböző, többé-kevésbé exakt módszereit dolgozta ki. Ettől függetlenül azonban, azt mondhatnók „ez előtt“, van az embermegismerésnek egy ösztönös, intuitív módja is: az emberek egymásnak — mindenféle eljárás, magyarázat, visszavezetés, osztályozás, tipizálás stb. nélkül is — közvetlenül megérthető „tárgyai“. Mindenkinék a megjelenésén, a magatartásán, az egész ténykedésén előmlik valami sajátos jelleg, vagy minőség, keresztülsüt valami különleges jelentés, vagy tartalom, kiütözik valami egyéni bélyeg, amelyet a szemlélő minden nehézség nélkül, mesterséges technika és diskurzív eljárás beiktatása nélkül is, egyszerűen leolvashat.

Ennek a közvetlen intuitív emberismeretnek azonban a tudomány előtt kevés a hitele. Valóban joggal is tehetjük fel azt a kérdést, vajjon ezt az intuíciónak: tárgyi alappal és objektív érvénnyel bíró „ismeretnek“ tekinthetjük-e, vagy csak afféle szubjektív „vélekedésnek“, vagy „benyomásnak“? Megérdemli-e egyáltalán ez az intuíció az „ismeret“ nevét? Az alábbi sorokban ezekre a kérdésekre keresünk választ.

2. A fogalmak tisztázása érdekében először is azt szeretnők megállapítani, hogy nem az intuíció elvi igazolásának lehetőségéről van szó, hanem arról, hogy az intuícióban olyasmint ragadhatunk-e meg, ami a szemlélt tárgyban tényleg benne van, — az intuíció érvényéről vagy igazságáról beszélünk. Az ugyanis bizonyos, hogy az intuíció érvénye elvileg nem igazolható. Az elvi igazolás lehetősége mindig valamilyen logikai strukturáltságtól függ, ilyesmi nélkül nem lehetséges. Már pedig az intuíció éppen közvetlen belátás, amely a strukturáltságot teljességgel nélkülözi.

De könnyen belátható, hogy az igazolhatóság hiánya nem szükségképpen hiánya az igazságnak is. Aristoteles óta élünk azzal a belátással, hogy minden igazolásban lennie kell egy végső tagnak, amelynél már megállapodhatunk, sőt amelynél meg is kell állapodnunk (ἀναγκη στήναι). Ilyen végső tag híján ugyanis — a végtelenbe vesztvén — lehetetlenné válnék maga az igazolás, seholsem érhetne szilárd talajt. Az igazolás éppen azért lehetséges, hogy vannak immár nem igazolható, de igazolásra nem is szoruló evidens tényállások. Bizonyos igazságok igazolhatósága egyenest felteszi más igazságok evidenciáját. Nyilvánvaló tehát, hogy igaz lehet olyasmi is, ami nem igazolható. A szóbanforgó intuíció sem igazolható, de ez még nem szól egyúttal az igazsága ellen is, hanem e szempontból jóformán közömbös lehet.

* Fájdalommal emlékezünk meg Révay Józsefnek, a Magyar Psychologiai Társaság választmányi tagjának tragikus haláláról. Elmélyedő tudós munka derekán hagyott itt bennünket. Tudományos és emberi értékeit Társaságunk kegyelettel őrzi meg. Szerk.

3. Mégis, a karakterológiai intuícióval szemben, ezek tisztázása után is, jogosult a kétely és a bizalmatlanság. Az evidencia alanyi élménye elégséges itt annál kevésbé lehet, mert sok minden szól az intuíció általános érvénye ellen.

Úgy látszik ugyanis, hogy az intuíció élménytartalmát itt nemesak a tárgyi tényállás határozza meg, hanem az alanyi is. Különböző alanyoknak egy tárgyról — azaz különböző „én“-eknek egy „te“-ről különböző lehet az élményük. Az intuíció tartalma nemesak attól függ, hogy milyen a benne tárgyként szereplő személy, hanem attól is, hogy milyen a benne alanyként szereplő személy. S ha így van, akkor az intuíció szubjektív és relatív eredményt ad csupán.

A személyre irányuló intuíció nem egyértelmű objektíválás, nem egyirányú intenció, hanem kölcsönös viszonylat. A helyzet olyanformán fest, hogy az „én“ és a „te“ először közös egységbe, egy egészbe, struktúrába, alakzatba vagy mezőbe: a „mi“-be egyesülnek és ebből a „mi“-ből válik csak ki azután, másodlagosan, a „te“ jelentése. De a „mi“-ben a „te“-n kívül az „én“-nek is része van. Része van tehát az „én“-nek abban is, ami következménye a „mi“-nek; abban, amit az „én“-nek a „te“ jelent. Az egyik személy élménye a másikról szubjektív.

4. Ezzel magyarázható az is, hogy az „önismeret“ olyan nehéz feladat; a konkrét karakterológiai énről intuíciója magának az énnel nincsen. A te viszonyba léphet az énnel, így jön létre a „mi“, amelyből kilép és megvilágosodik a te. De az én önmagával nem alkothat „mi“-t, azaz olyan közeget, amelyből intuíció kibontakozhatnék. A te-nek az én: meghatározója, mércéje, de önmagának az én mércéje nem lehet. Ezért marad számunkra örök titok a magunk fiziognómiája. S az, hogy titok marad, igazolja az én tevéleges szerepét a te-intuícióban, ami viszont egyértelmű az intuíció eredményének alanyias jellegével. A te — az én róla való szemléletében — szükségképen elváltozik, másként mutatkozik, mint amilyen ez a te — feltehető módon — önmagában („an sich“). Az efféle intuíció ismereti értékében indokolt a gyanakvás, joggal tehetjük fel a kérdést ismereti értéke iránt.

5. Ismereti értékét keréken megtagadni azonban mégsem mernők. Annak ugyanis amit szubjektív faktornak alanyi tényezőnek nevezünk, nemesak ebben az intuícióban, vagy általában az intuícióban jut szerep, hanem kivétel nélkül minden megismerésben. Ennek igazolására elegendő a filozófia nagyjaira hivatkoznunk — és közöttük nemesak Kantra és követőire, hanem pl. Szent Tamásra is: „quidquid recipitur, recipitur per modum recipientis“. Ha ez így van, akkor minden megismerés alanyi feltételektől függ. Az alanyi feltételektől való függés az ismeret érvényét nem rontja le.

6. Mégis meggondolandó, hogy az említett tekintélyekre való hivatkozás jogos és indokolt-e? Az a „szubjektív faktor“ ugyanis, amelyet ezek a filozófusok tulajdonítanak az ismeretnek, nem azonosítható az individuális, konkrét, történeti, lélektani, karakterológiai énnel. Az ő „alanyi tényezőjük“ olyan elem, amely minden megismerő megismerésben — vagy legalábbis minden: „a mi létrendünkbe“ tartozó megismerő megismerésében — esetleg úgy is mondhatnók, minden emberi megismerésben —: közös. Ez az alanyi tényező mindenesetre általános mozzanat, nem pedig — maga is — karakterológiai esetlegesség. Ennek az általános, bizonyos értelemben logikai jelentőségű „alanyi tényezőnek“ a közrejátszása tényleg nem rontja le az ismeret érvényét. De a karakterológiai intuícióban, amelyről itt szó van, nemesak ez a logikai színezetben megjelenő én működik közre, hanem az én valóságos, egyszerű, sajátos karakterológiai énem. Ez nem üres logikai forma, hanem nagyon is tartalmas; tartalmai pedig sajátlagosak, esetlegesek, egyedies minőségűek. Ezek a tartalmak nyilván individuálissá, sajátossá és esetlegessé színezik azt az ismeretet is, amely az ő közreműködésükkel jött létre.

Valóban, már az előzőkben is úgy fogalmaztuk meg a tényállást, hogy egy „te“-ről különböző „én“-eknek különböző lehet az élményük. Ha tehát az „alanyi tényező“ fogalmában megesszük a szükséges megkülönböztetést, akkor a „te“-ről nyert intuíciónak mégis szubjektív és relatív élménynek kell minősítenünk csupán. Meg kell tőle tagadnunk az „ismeret jelentőségét“ akkor is, hogyha Kant és Szent Tamás tanítását — minden ismeret szubjektív vonatkozásairól — elfogadjuk.

7. Ha azonban még tovább nézünk, fölébe kerekedhetünk ennek a legutóbb támadt kételyünknek is. Elismerhetjük, hogy a szóban forgó ismeret relatív, mert függ bizonyos, a megismerő egyéniségében gyökerező alanyi tényezőktől. Mégis, abban az esetben, hogyha ezek az alanyi tényezők állandóak, a közreműködésükkel nyert „ismeretek“ is — ha nem is abszolút érvényt — legalább bizonyos állandóságot, alaposágot, „bene fundatum“-jellegét nyerhetnek. Igaz, hogy az ilyen „ismeretek“ alanyi feltételei nem általánosak. De ugyanazon sajátos feltételek mellett, ugyanarról a tárgyról mindig ugyanazok az ismeretek keletkezhetnek és több tárgyról, azonos alanyi feltételek mellett nyert ismeretek egymás között jól megalapozott, összefüggő rendszert is alkothatnak. Addig, amíg a megismerő a maga efféle „ismereteinek“ zárt rendszerében marad, amíg kitar megismerésének szubjektív, de állandó feltételei mellett: semmiféle ellentmondásba, vagy nehézségbe keverednie nem kell. A többi személyekről nyert intuíciónak nyugodtan tekintheti és kezelheti „ismeretként“ — azok neki a szó teljes értelmében objektív és érvényes ismeretek előnyeiket biztosíthatják, a teljes értelmi ismeretek méltóságával rendelkezhetnek.

Egy én élményállománya a többi énekről: axiómarendszerhez hasonlítható, amelynek alaptételei önkényesek ugyan, de állandóak és belőlük ellentmondás nélküli rendszer vezethető le. Azonos én karakterológiai intuíciónak ugyanolyan zárt, önmagában megálló rendszert alkothatnak, mint amilyen az efféle axiómarendszer.

8. De még egy lépéssel tovább is mehetünk. Ezek az alanyiságtól függő ismeretek alanyiságuk ellenére, egy kis kerülővel, az objektivitás és az érvény igazi birodalmát is megközelíthetik. Ehhez nem kell más, mint definiálása annak az alanyi tényezőnek, amelytől az illető ismeretek függenek. Ha tudjuk, hogy az intuíciónak mely szubjektív tényezőkön épül, akkor elvileg már viszonyba hozhatjuk az intuíciónak nyert élményt magával az igazsággal. Az intuíciónak úgy aránylik a vonatkozó igazsághoz, mint a személyes én az én eszméjéhez. Ennek alapján az intuíciónak a lelki élmények relatív síkjáról mintegy átvethetjük az érvény abszolút síkjára.

Vagy eljárhatunk elvileg olyan módon is, hogy a sajátos szubjektív faktoron épülő, ezért fogyatékos és egyoldalú ismeretet kiegészítjük: egy másik sajátos, szubjektív faktoron épülő, másoldalú ismerettel, ugyanarról a tárgyról. A tárgyat több szempontból objektiválhatjuk és — ha a több, egyenként szubjektív szempontot ügyesen válogatjuk meg — az eredmény objektív és teljes ismeretté kerekülhet.

Igaz tehát, hogy a más személyről nyert intuíciónak nincs jogunk abszolút értelemben érvényes ismeretnek mondani. De ugyanolyan kevésbé volna indokolt, vagy jogosult az az ismeretelméleti magatartás is, amely ezt az intuíciónak, mint teljesen alaptalant és haszontalant, kerekén elutasíthatná. Ez az intuíciónak még nem teljes igazság, de az igazság reményekkel teljes magvát potenciálisan minden esetben és egész bizonyosan magában foglalja. Éppen csak a helyes eljárást kell megtalálni ahhoz, hogy magvából az igazság szárba szökkenhessen.

9. Az intuíciónak ilyen értelemben való elismerése inkább mondható mértéktartónak és higgadtnak, sőt túl óvatosnak, mint könnyelműnek és felelőtlennek. Talán még szigorúbb mértékkel is mértünk a kelletténél. Eleve

feltettük ugyanis, hogy a különböző „én“-eknek egy „te“-ről különböző az élményük. Már pedig ez ilyen határozott és éles formában nem állítható. S ha ezt a tételt — ahogy illik — kevesebb merevséggel kezeljük, az intuício objektivitásáról és ismereti értékéről még előnyösebb lehet a véleményünk.

Úgy találtuk, hogy abban az élményben, amelyet az „én“ a „te“-ről kialakít, nemcsak a te karakterológiai adatainak van része, hanem énének is. Az én ekként valóban eltorzítja a te képét, csak az a kérdés, hogy milyen mértékben? Ugyanazt a „te“-t általában több én nagyjából egyformán szokta megítélni. Ez a tény azt a következtetést sugallja, hogy az intuício kialakításában mégis nagyobb szerep jut az énnél a te-nek, hogy tehát az alanyi tényező torzítása csekély. Az emberekről, valóban többen, még ellentétes jellemű emberek is, nagyjából egyforma képet szoktak kialakítani. Egy személynek különböző személyekben kialakult képei között inkább csak árnyalati különbségekről lehet szó. Aránylag ritkán fordul elő, hogy ugyanazt a személyt az egyik ember szépnek, a másik csúnyának, az egyik kedvesnek, a másik ellenszenvesnek, az egyik bölcsnek, a másik butának, az egyik jelentős személyiségnek, a másik szürke senkinek stb. minősítse. Két személy közötti hasonlóság esete is a torzítás csekély jelenségét bizonyítja. A testi-lelki hasonlóságot általában mindenki egyformán szokta észrevenni és elbírálni. Ennek pedig csak az lehet az alapja, hogy a hasonlóság olyan tárgyi adottság, amely mindegyik alanynak, — alanyi különbözőségük ellenére is — egyformán megnyilvánul; hogy tehát az alanyi torzításnak nincs teljes hatalma a tárgyi tényálláson. Az intuíciónban a „te“-ről kialakult képben bizonyára van része az énnak is; de ha a te és az én részét, a szubjektív és az objektív tényező arányát keressük, azt kell mondanunk, hogy a kialakult képben lényegesen nagyobb része van a te-nek, mint az én-nek. Az én te-élményében több az objektivitás, mint a szubjektivitás.

10. Az érvek és ellenérvek felsorakoztatása után végső konklúzióként megállapíthatjuk, hogy a személynek személyre vonatkozó intuícioja az érvény mozzanatával, az ismeret értékével, az igazság jelentőségével maradtalanul nem rendelkezik ugyan, de azt teljességgel nem is nélkülözi.

Ezt az eredményünket még egy megfontolással támaszthatjuk alá. Emberismeret nélkül társadalmi élet alig képzelhető el. A társadalmi élet valósága igazolja az emberismeretet. De nem a karakterológiai, tudományos megalapozású emberismeretet. Hiszen a tudományos karakterológia csak a tudósok eljárás módja — az is csak néhány évtizede —, de meg a tudományos eljárások maguk sem örvendenek osztatlan elismerésnek. A társadalmi élet valósága a tudomány előtti emberismeretet igazolja, a művészt, az ösztönöst, az intuitívát. A társadalmi élet valósága is abban a feltevésben erősíthet meg tehát, hogy az intuício: több a futólagos és esetleges benyomásnál; hogy ismeretnek tekinthető és ismeretként kezelhető, — persze bizonyos szükséges óvatossággal és elővigyázatossággal, amelyet viszont már az efféle ismeret igazolásával kapcsolatban felmerülő nehézségek is elégségesen indokolnak.

MIT VIZSGÁLNAK AZ INTELLIGENCIA-TESZTEK?

IRTA: LÉNÁRD FERENC

Az intelligencia-tesztek tudatos alkalmazásakor a pszichológus előbb-utóbb kénytelen bizonyos elvi kérdésekkel is leszámolni. Ezek között a legfontosabb annak tisztázása, hogy az egyes intelligencia-tesztek mind — kivétel nélkül — ugyanazt a gondolkodás-műveletet vizsgálják-e vagy elkülöníthetők-e olyan gondolkodás- ill. intelligenciaműveletek, amelyekhez hozzárendelhetünk megfelelő intelligencia-teszteket. A teszteknek ezt a szemléletét — amely azt akarja tisztázni, hogy ezek valójában mit is vizsgálnak — a tesztek funkció-értéke kérdésének neveztük.¹ E kérdésnek felvetése azért is fontos, mert az intelligencia-teszteket bemutató gyűjtemények az egyes próbákat igen önkényes csoportokban sorolják fel, így pl. W. Stern híres gyűjteményében² 20 csoportot különböztet meg teljesen önkényes felosztás alapján. Hildreth³ az 1939-ig ismeretes intelligencia-teszteket 10 csoportba foglalja össze. Ezeknek és egyéb csoportosításoknak legnagyobb hibája, hogy külsőleges adatok, jelentéktelen szempontok döntik el, hogy az egyik vagy másik teszt melyik csoportba kerül.

A pszichológus az egyes tesztek csak akkor alkalmazhatja helyesen, ha tisztában van azzal, hogy ezek mit is vizsgálnak. Úgy találtuk, hogy az ismeretes intelligencia-vizsgálati tesztek — funkcióértékeik alapján — minden különösebb erőszak nélkül a következő csoportokba sorolhatók:

1. *Egyszerű felfogás vagy megértés.* Ez a funkció-érték, amelyet Claparède⁴ egyszerű leolvasásnak, la simple lecture-nek nevez, jelenti az egyes adatoknak, az adottságoknak, az egyszerű tényeknek szemügyre vételét, megállapítását. Ez voltaképpen minden gondolkodásnak kiindulópontja, hiszen e nélkül egyetlenegy gondolati lépést sem tehetünk. Az intelligencia-vizsgálatok nagy csoportja ezt az alapvető gondolkodási műveletet veszi igénybe, amikor képek (Binet, Bobertag, Jaederholm, Rossolimo) és egyszerű szöveges történetek (Burt) felfogását, megértését teszi próbára. Ide sorolhatók még az Otis-próbában szereplő ABC-s feladatok és a közmondások megértése is. Az egyszerű felfogást vagy megértést igénybe vevő feladatok nem jelentik egyúttal azt, hogy ezek a feladatok egyszerűen és könnyen megoldhatók. Gondoljunk csak a Binet-tesztben szereplő ú. n. Hervieu-próbára, amely felnőttek számára készült. Ez elég nehéz szöveges feladat az élet értékéről. A megvizsgálatnak el kell mondania ennek a szövegnek lényegét. Ha helyesen felfogta ill. megértette, akkor a feladatot meg is tudja oldani. Mindennapi életünkben leggyakrabban ezt a gondolkodás-műveletet alkalmazzuk. Ha újságot vagy könyvet olvasunk, ha színházban vagy moziban vagyunk, ha vizsgára készülünk, legtöbbször csak egyszerűen felfogjuk az egyes adatokat. Igen ritkán veszi az ember magának azt a fáradságot, hogy az egyszerű megértésen és felfogáson túl magasabb gondolkodás-műveleteket is alkalmazzon, mint pl. a kritikát, az összehasonlítást, az összefüggések felfogását, stb. Ezeket vesszük most sorba a következő funkció-értékek bemutatásával:

2. *Rendezés.* Ennek a gondolkodás-műveletnek jellemző sajátossága, hogy egy előre megadott rendezési elv, szabály alapján az eredetileg rendszeretlenül elhelyezett adatokat (szavak, képek, ábrák, stb.) helyes sorrendbe kell elhelyezni. A rendezési elvet, szempontot tehát nem a kísérleti személynek

¹ Lénárd Ferenc: A személyiségvizsgálatok funkcióértéke. Magyar Psychol. Szemle XIV. 1941. 40—62.

² W. Stern—O. Wiegmann: Methodensammlung zur Intelligenzprüfung. 1926³.

³ G. H. Hildreth: A Bibliography of Mental Tests and Rating Scales. 1939².

⁴ Ed. Claparède: La genèse de l'hypothèse. 1934.

kell kitalálnia, hanem azt előre megmondjuk neki. Az ismeretes vizsgálatok közül ilyen pl. a súlyok elrendezése (Binet), szavak mondatba rendezése ragok és kötőszavak megadása mellett (Binet), tárgyak nagyság, világozság és számadatok alapján való elrendezése (Muchow), színek és formák szerinti rendezés (Peters, Engelmann), fogalmak elrendezése (hamburgi próba, Hische), képek sorbarendezése (Meili), stb.

3. *Összefüggések felfogása.* Az előbbtől abban különbözik, hogy az összefüggést, az egyes adatok logikai vagy egyéb kapcsolatát, mint ismeretlent tételezzük fel és éppen ennek a megtalálása a feladat lényege. Ilyen pl. a számsor-próba vagy az ábrák közti szabályszerűség felismerése (Charkow-testt). Ezt a gondolkodás-műveletet fejezi ki Spearman második törvénye, amely szerint az ember képes arra, hogy két vagy több tudattartalom szereplésekor az ezek között meglévő kapcsolatokat, relációkat felismerje (Principle of Relations). Spearman ugyan ezt a szabályt az élmény-lélektan síkján fogalmazza meg, amikor tudattartalmakra utal, azonban nem veszi el értelmét a fenti megfogalmazásban sem. Ide sorolhatjuk még azokat a teszteket is, amelyek valamely történet vagy más értelmes szöveg lényegének ill. tanulságának megadását tűzik ki feladatul. Értelem szerint ide tartoznak azok a feladatok is, amelyeknél szavakat mondatba kell rendezni kötőszavak és ragok megadásánál. Ez utóbbi azért nem nevezhető rendezésnek, mert kötőszavak és ragok nélkül a mondatszerkesztésnek sok esete lehet. Ezek csak akkor találhatók meg, ha a kísérleti személy már előbb egy bizonyos összefüggést felfedezett. A ragok és kötőszavak ezzel ellentétben szinte automatikusan rávezetik az embert a megoldásra s így helyesebb ekkor rendezésről beszélni.

4. *Kiegészítés.* A kiegészítésnél a meglévő adat vagy adatok alapján és a megadott összefüggés segítségével találunk rá a hiányzó adatra. Míg az összefüggések felfogásánál az adatokhoz kellett az összefüggést megtalálni, addig a kiegészítésnél a hiányzó adatot kell megkeresni a megadott adatok és összefüggés alapján. Ezt a gondolkodás-műveletet fejezi ki Spearman harmadik törvénye, amely szerint az ember képes valamely tudattartalom és a vele kapcsolatos összefüggés ismeretében a kapcsolat másik tagját is megtalálni (Principle of Correlates). Selz gondolkodás-elméletének is ez az alaptétele. Selz a gondolkodást a komplexum-kiegészítés intellektuális műveletének tartja. A kiegészítés, mint látható, előkelő helyet foglal el a gondolkodás-elméletekben, s ezt igazolja az is, hogy Ebbinghaus az első intelligencia-vizsgálati tesztet (Lücken-Test, 1897) ugyancsak a kiegészítés formájában szerkeszti meg. Ez utóbbi olyan értelmes szöveg, amelyből bizonyos szótagok és szavak hiányznak és a kísérleti személynek a megadott szavak és szótagok, továbbá az összefüggés alapján kellett a hiányzó adatokat megtalálni. A kiegészítést vizsgáló tesztek közé sorolhatjuk még az ú. n. kötőszó-próbát (Lipmann, Minkus), a képkiegészítést (Rossolimo, Meili), képen hiányok felismerését (Binet), stb.

5. *Azonosság és különbözőség felismerése.* Igen jól bevált intelligencia-tesztek azok, amelyek az összefüggésnek egy speciális fajtáját, az azonosság és különbözőség felismerését tűzik ki feladatul. Ilyen feladat pl. egy sorozatból az oda nem illő fogalomnak a megtalálása. Ez ismét egy sajátágság gondolkodás-műveletet vesz igénybe, amely az osztályozás logikai műveletével mutat közelebbi rokonságot, hiszen arról van szó, hogy egy fogalom beleillik-e vagy sem egy fogalom-sorozatba, de ugyanilyen rokonságot mutat a definícióval is, amelynél az azonosság és különbözőség megállapítása nagy szerepet játszik. Logikailag az osztályozás és a definíció között nagy különbség van. Az első a fogalmak körére, az utóbbi a fogalmak tartalmára vonatkozik. Így is látható, hogy a lélektani és logikai szempont nem fedi egymást. Ebbe a csoportba sorolhatjuk még két fogalom közös vonásainak és meg-

különböztető jegyeinek megadását (Binet), a definíció-próbát (Binet), a szkéma-tesztet (Giese, Stern), stb.

6. *Kritika.* Ennek a gondolkodás-műveletnek igazi területe kisebb rejtélyes feladatok megoldásánál, az abszurdum felismerésénél található meg, bár mindenegyedű gondolkodási lépést kellene, hogy a kritika kísérje. A kritikát nevezhetjük a gondolkodási folyamat egyik legértékesebb mozzanatának és így egyáltalán nem indokolt az a mostoha bánásmód, amelyben az intelligencia-vizsgálatok megszerkesztői részesítették. A kritikát találjuk meg a Binet-tesztben szereplő lehetetlenséget tartalmazó mondatoknál, az Otis-teszt egyes feladatainál, stb.

Az itt felsorolt gondolkodás-műveletek természetesen egymással kapcsolódva is fellépnek. Ezt igazolja az is, hogy találunk olyan teszteket, amelyek nem egy, hanem két funkció-értéket is tartalmaznak. Így pl. a jól bevált analógia-próba, amelynél két fogalom (vagy ábra) összefüggésének felismerése alapján a megadott harmadikhoz kell a hiányzó negyediket megtalálni. Pl. kórház : beteg = iskola : ? (megoldás: tanuló). Itt először az első két fogalom összefüggését kell felismernünk és ennek alapján végezzük el a kiegészítést. Tehát a 3. és a 4. funkcióérték szerepel. — Ismerünk olyan feladatokat is, amelyek az összefüggések rendezését tételezik fel vagyis a 3. és 2. funkcióértéket veszik igénybe. Ilyen a Lindworsky-féle ítélet-próba, a szillogizmus-teszt (Störring), a hamburgi menü-teszt, stb. Arról nem is beszélve, hogy az egyes gondolkodás-műveletek egymástól tökéletesen úgy sem választhatók el, hiszen pl. az egyszerű felfogásnál is szerephez jut bizonyos mértékben az összefüggések felismerése vagy a kritika, vagy a kiegészítés sem képzelhető el az egyszerű felfogás nélkül, azonban mindig arra kell elsősorban tekintettel lennünk, hogy melyik gondolkodás-művelet jut nagyobb hangsúlyhoz az egyes feladatoknál.

Gyakorlatilag semmilyen haszonnal sem járna az a törekvés, hogy az itt bemutatott hat funkció-értéket egymásra visszavezessük és így ezek számát redukáljuk. Ez a filozófus feladata lehetne, semmiesetre sem a pszichológusé. E gondolatot egy analógia világosabbá teszi. A matematikában is elvileg lehetséges a hatványozást és a szorzást visszavezetni az összeadásra, mégsem mutatkozik célszerűnek. A logisztikában is lehetséges az öt logisztikus formulát visszavezetni egyetlen egyre, de ezt csak mint érdekességet vesszük figyelembe. A gyakorlatban a számításokat annyira megnehezítené az egy művelet alkalmazása, hogy erre nem is gondolunk.

A fenti hat funkció-érték mellett az intelligenciával kapcsolatban szükségesnek mutatkozik még a figyelmet és az emlékezetet vizsgáló teszteket is alkalmazni és ezek mellett nagy számmal szerepelnek még olyan feladatok is, amelyek egyes speciális gondolkodás-műveletek megállapítására szolgálnak. Ez utóbbiakhoz tartoznak pl. a számolás, a térelképzelés, a szókinés, a műszaki gondolkodás, a gyakorlati gondolkodás, stb. vizsgálatát célzó feladatok. Ezek együttese — úgy véljük — kimeríti az intelligencia-tesztek teljességét.

A funkció-értékek tudatosítása közelebb visz bennünket az intelligencia-vizsgálatok szerkezetének felismeréséhez. A Binet-teszt és a Terman-féle módosításnak ily szellemű vizsgálatát egy más alkalommal bemutattuk.⁵ Az alábbiakban két intelligencia-vizsgálatnak funkció-értékek szerinti elemzését hajtjuk végre, hogy példával is szemléltessük ennek az eljárásnak a lényegét.

Amerikában nagy elterjedtségnek örvendett a Miller-féle intelligencia-teszt, amelyet szerzője Mental Ability Test-nek nevezett el.⁶ A teszt háromszor

⁵ Lénárd Ferenc: A gondolkodás. A lelki élet vizsgálatának eredményei c. kézikönyvben. 1942. 139—160.

⁶ W. S. Miller: Mental Ability Test. 1921. World Book Co.

negyven feladatból áll. Az első csoport egyre nehezedő sorrendben olyan mondatokat mutat be, amelyeknek szavai értelmetlen sorrendben, össze-vissza vannak leírva. Ha a szavakat helyes sorrendben olvassuk el, akkor ezek mindegyike egy-egy utasítást tartalmaz. Pl. „Ebben a mondatban húzd alá a legrövidebb szót!” vagy „Írd le ezt a mondatot úgy, hogy a szavak helyes sorrendben legyenek!” Ez a feladat-csoport tehát elsősorban rendezési teszt, mert a kísérleti személyeknek a rendezési elvet nem maguknak kell kitalálniuk, hanem ez az értelmes összefüggés formájában adva van. A rendezésen kívül ez a teszt még az egyszerű felfogást is vizsgálja, amely az utasítások formájában jut szerephez. Itt ismét azt láthatjuk, hogy maga a rendezés is igénybe veszi az egyszerű felfogást, de ezenkívül az egyes mondatok is tartalmaznak utasításokat, amelyekkel a szerző az egyszerű felfogást még egyszer próbára teszi.

A második feladat-csoport szavakat közöl és ezek mindegyike mellett zárójelben szereplő négy szó közül ki kell választani azt a szót, amelyet a megadott szó hatásának tekinthetünk. Pl. Táplálkozás (étel, tej, tápérték, erősség), nevelés (egyetem, könyvek, ismeret, tanulmány) stb. Az elsőnél a negyedik, a másodiknál a harmadik szó a helyes megoldás. Ennek a próbának a funkció-értéke a kiegészítés, hiszen itt egy adathoz (pl. a táplálkozás) egy megadott összefüggés (a hatás) alapján kellett a hiányzó tagot megtalálnunk. Nem változtat a lényegen, hogy a hiányzó tagot három másik közül kellett kiválasztanunk. Ez a technikai eljárás csak azt a célt szolgálja, hogy a feleletek egyértelműek legyenek és így a tesztek értékelése is könnyebb.

Végül a harmadik feladat-csoport az ismert analógia-tesztet tartalmazza. Itt tehát az összefüggések felfogásáról és kiegészítéséről tesz tanúságot a megvizsgált. Ilymódon a Miller-féle teszt az egyszerű felfogást, az összefüggések felfogását, a rendezést és a kiegészítést, mint funkció-értékeket tartalmazza és ilymódon mond véleményt az intelligenciáról. Nem érdektelen, ha ezeket a szempontokat egybevetjük azokkal az elnevezésekkel, amelyeket maga Miller adott az egyes csoportoknak. Az elsőt rendezetlen mondatoknak és utasításoknak (directions) nevezi, amelyre szerinte jellemző, hogy az ismeretek minimumát veszi igénybe. Ez utóbbi megjegyzés nem jellemző erre a tesztre, hiszen éppen ez valamennyi intelligencia-vizsgálatra jellemző szemben az ismeret- vagy tantárgy-tesztekkel, amelyek éppen valamely meglévő ismeret-anyagot ellenőriznek. A rendezetlen mondatok és az utasítás elnevezése csak a külső formára vonatkozik és nem ad felvilágosítást az intelligencia működésére. Még jobban kitűnik ez a második csoport elnevezésénél, amelyet Miller ellenőrzött asszociációnak nevezett. Ez azután végleg semmit sem mond a teszt jellemző adatáról. Miller szerint ez a feladat-csoport szótár-tesztként is használható, hiszen itt a megvizsgáltkak pontosan 200 szó megértéséről kell tanúságot tennie. A fenti elgondolás szerint itt újra az egyszerű megértésnél vagyunk. Az itt szereplő szavakat Miller újságokból és folyóiratokból válogatta ki. Végül a harmadik fajta feladat a szerző szerint vegyes relációkat ill. analógiákat vizsgál. Ezek az elnevezések azonban nem alkalmasak arra, hogy a tesztek természetére vonatkozóan világos és határozott útmutatást adjanak.

Másik példának a Haggerty-féle Delta intelligencia-vizsgálatot⁷ választottuk ki. Az 1929-es javított és standardizált formából indulunk ki. A teszt hat feladat-csoportot tartalmaz. Az első 40 egyszerű kérdőmondat egyre nehezedő sorrendben. Pl. Lát-e a macska? Fehér-e a szén? Ezek olyan feladatok, amelyeket ismeret-anyag, tapasztalat nélkül megoldani nem lehetséges. Ezért nem is tekinthetők igazi intelligencia-vizsgálatnak. — A második csoport 20 egyszerű számtani feladatot tartalmaz. Pl. Ha 5 napot töltünk az

⁷ M. E. Haggerty: Intelligence Examination, 1929². World Book Co.

iskolában egy héten, négy hét van egy hónapban és 9 hónap van egy iskola-évben, akkor hány napig járunk iskolába egy év alatt? Ez megint nem intelligencia-feladat, hiszen speciális számtani műveletek végrehajtását tételezi fel. — A harmadik csoport képeket tartalmaz, amelyeken hiányok láthatók. Meg kell jelölni, mi hiányzik. Ez tipikus kiegészítési feladat. — A negyedik 40 fogalom-párt mutat be. Meg kell adni, hogy melyek a hasonló és melyek az ellentétes fogalmak. Itt a funkcióérték az azonosság és különbözőség felismerése. — Az ötödik feladat-csoport a szerző szerint a praktikus ítélőképességet vizsgálja. 16 kérdés szerepel és mindegyiknél három-három megadott felelet közül ki kell választani a megfelelőt. Pl. Miért van hidegebb a pólusoknál, mint az egyenlítőnél? Mert a pólusok mindig messzebb vannak a naptól. Mert a napsugarak a pólusokra ferdén esnek. Mert a pólusoknál mindig sok jég van. Mint láthatjuk az ilyen feladatok megoldása is sok ismeretet tételez fel és ezért nem nevezhetők igazi intelligencia-tesztnek. Ha az ilyen jellegű feladatoknál olyanokat alkalmazunk, amelyek kevesebb ismeretet, de annál több ítélőképességet tételeznek fel, akkor itt a kritika funkció-értékét találjuk. — Végül a hatodik csoport, amely 40 mondatot tartalmaz, a szerző szerint információs teszt. A mondatok ilyen alakúak: A Népszövetség okmányát franciául, oroszul, angolul, németül írták. A helyes szót alá kell húzni. Ez is ismeret-teszt. — Így láthatjuk, hogy az itt szereplő hatféle teszt közül három ismeret-teszt, egy speciális képességet (számolást) vizsgál és csak kettő tartalmaz igazi, tiszta intelligencia-feladatot. Természetesen az ismeret-tesztek alkalmazásának is meg lehet a maga célja, de ezt nem tudatosítani igen nagy hiba. Burt mutatta ki, hogy maga a Binet-teszt is elsősorban ismeret-teszt és mint ilyen kezelendő.⁸

Az itt bemutatott teszt-elemzést valamennyi tesztnél végrehajthatjuk és ezt igen célszerű meg is tenni, ha azt akarjuk, hogy a lélektani teszt-eljárás ne lélektelen, mechanikus eljárás legyen, hanem az emberismeretnek tudatos és biztos forrása.

⁸ C. Burt: Mental and Scholastic Tests. 1939⁵.

ISMERTETÉSEK. BÍRALATOK

ÁLTALÁNOS LELEKTANI MUNKÁK

Hermann Imre: *Bolyai János. — Egy gondolat születésének lélektana.* Budapest, 1945. Anonymus kiadás, 122 o.

Hermann Imre új könyve alkotás-lélektani jelenségekkel foglalkozik. A matematika és általában a gondolkodás történetében nagyjelentőségű nem-euklidesi (abszolút) geometria felfedezésének lélektani hátterét kutatja a pszichoanalízisből fakadó módszerrel.

Kérdésfeltevése: Milyen lélektani tényezők játszottak szerepet Bolyai János felfedezésében? A lehetséges, szinte végtelen számú tényezéből kiemeli a következőket: 1. a felfedező lelki alkatát, amely kétségtelenül a schizoid körbe tartozik; 2. élmény-történetét, különösen gyermekkori élményeit, apjához és anyjához való viszonyát, betegségét; 3. kora szellemi áramlatainak hatását: a felvilágosodás mozgalmát és a fejlődéstan akkor új, epigenetikus irányát; 4. kora társadalmi feltételeinek hatását: a XIX. század első felét jellemző iparosodást és a francia forradalom társadalmi hullámait; 5. a szemléleti anyagot, ami mind Bolyait, mind a nem-euklidesi geometria többi kutatóit befolyásolhatta.

Módszere: elemző; Bolyaira, környezetére, korára vonatkozó adatok értelmezése. Különösen termékenyvé teszi módszerét egy új viszonyfogalom bevezetése, amellyel a szerző már régebbi munkáiban is dolgozott, de amely itt kap teljes megvilágítást. Ez az új viszony-fogalom, a *kongruencia* (az oksági összefüggésnek egy típusa) több mint az analógia, de kevesebb mint a szigorú determináló kapcsolat. Több mint az analógia, mert meghatározó lehet, de kevesebb mint az egyenes kauzalitás, mert a következmény nagyszámú esetleges feltételtől függ.

A lelki jelenségeknek nemesak kiváltó előzményeik vannak, hanem olyan előzményeik is, amelyekre mintázódnak, amelyeket más síkon megismételnek, formájukat vagy részeit átveszik. Ezek a *modellek* lehetnek szemléletek, élmények, ösztöntulajdonságok, érzékelési formák, külső történések és az azok kiváltotta reakciók, tudományos eszmék, társadalmi mozgalmak. A jelenségek és modelleik közti kapcsolat: a kongruencia.

A lényeg tehát nem az, hogy a jelenség hasonlít modelljára, nem is az, hogy egy bizonyos modell előfordulása az emberi sorsban törvényszerűen kiváltja a kongruens jelenséget, hanem az, hogy minden megnyilvánulás modellek jegyeit viseli magán még akkor is, ha e modellekhez viszonyítva előfordulása esetleges. Hermann munkája főként azt kívánja bizonyítani, hogy az alkotásoknak kongruens modelljeik vannak, s e modellektől a műig a tudattalanon át vezet az út.

Mielőtt Hermann a nem-euklidesi geometria egyénlélektani és társadalmi eredetű kongruenciáit vizsgálná, azt bizonyítja, hogy a mértani alakzatok alkalmasak szubjektív lefolyások és kapcsolatok kifejezésére és a szülő-gyermek viszony ábrázolására. Ennek során példákat mutat be arra a tételre, hogy a fejlődés változtatja s a betegség torzítja a térszemléletet. Világossá válik ezzel,

hogy a térszemlélet mélyebb gyökerű és így nem lokalizálhatók az érzékelés és a formális kategóriaképzés síkjára. Hermann még egy lépést tesz és arra következtet, hogy „a térszemlélet e szerint az egyén libido-alkatától függő működés”. Ezzel a freudi libido-elmélet a kongruencia-összefüggések elvévé teszi, bár a felvetett probléma megvilágítása ezt nem teszi szükségessé.

A nem-euklidesi geometria felfedezéséhez vezető modellek közül elsőnek Bolyai János szüleihez való viszonyát tárgyalja. János időelőtti elválasztása, anyjától való elszakadása, apjával való vetélkedése, anyja elmebaja mind kongruens kapcsolatban lehetnek a felfedezéssel. Hermann a leválasztási modellt tekiuti legjelentékenyebbnek, mintegy determináló összefüggéshez legközelebb eső kongruenciának. Bolyai felfedezésében oly fontos szerepet játszó „elpattanó vonal” így az anyjától való elszakadás élményének kifejezőjévé válhatott.

Kimutatja ezután Bolyai gondolkodásmódjának schizoid vonásait: a formalisztikus, ellentmondásmentességre törő, elvonatkoztató, de jelek útján a szemlélethez újra visszatérő jelleget. S mintegy összehasonlításképp bemutatja az epileptoid gondolkozásra jellegzetes megmaradásos modellt Helmholtz alkotásaiban.

A művelődéstörténeti és társadalmi modellek közül a fejlődéstan epigenetikus felfogásán s a felvilágosodás természet felé forduló irányán és relativizmusán túl különösen jelentősnek tartja azt a hatást, amit a forradalmi eszmék Bolyai Jánosra gyakoroltak.

Végül a szemléleti modelleket ismerteti, kiemelve azokat, melyek mind Bolyai, mind a nem-euklidesi geometria orosz felfedezője, Lobacsevszkij életében előfordulhattak.

A munka utolsó fejezetei a lélek és a tér összefüggését fejtik ki. Hermann azt a hipotézist állítja fel, hogy a célirányos, tudatos gondolatmenetnek az egyenes, a tudattalan folyamatoknak a görbe vonal, illetve a görbe tér felel meg. (Megfelelés itt hozzárendelhetőséget jelent. Ennek az összefüggésnek érvényessége azonban nincs tisztázva.)

Igy válik érthetővé Hermann konklúziója: a geometria fejlődésében mutatkozó küzdelem az egyenes és a görbe dominanciájának küzdelme. „Az egyenes a geometriában azért volt hosszú ideig domináns, mert a tudatosnak, a racionálisnak vélthet ragaszkodtak a tudattalannak és nem-racionálisnak vélttel szemben.”

Hermann műve a megkapaszkodás ösztönére vonatkozó elméletének egy újabb alkalmazását tartalmazza, továbbfejleszti a pszichoanalitikus kutatást a gondolkodás-lélektan irányában; hipotézist állít fel a lelki jelenségek és a térszerűség összefüggésére.

Művének az általános lélektan szempontjából különös jelentőséget ad a kongruencia-összefüggések módszeres végigvezetése különböző síkokon. Ezzel utat mutat a lélekelemzés számára olyan irányban, amelyet a freudi felfogás tisztán egyéni központú beállítottsága révén nem közelíthetett meg. Ez az irány a társadalmi és történelmi folyamatok lélektani hatásának, a valóság-modelleknek elemzése.

Bolyai művének elemzésénél a ki nem mondott jelentőség-sorrend első helyre az ösztön-modelleket teszi; a társadalmi és történelmi modelleknek érezhetően másodrendű jelentőséget tulajdonít. Az ezzel kapcsolatban felmerülő aggályunk, hogy a kongruencia-összefüggések jelentőség-sorrendje még nyitott kérdés — megoldásához nagyobb számú konkrét elemzés szükséges.

Egy másik aggályunk a bizonyítási eljárás természetére vonatkozik. Az összefüggések egy része csak pszichoanalitikus belátással fogadható el s így nem pszichoanalitikusok számára nem bír meggyőző erővel.

Ilyen például a következő: Az összefüggések egy részét Hermann azzal valószínűsíti, hogy Bolyai műveiben vagy levelezésében utalás történik azokra.

A legfontosabb összefüggést — az anyjához való kapcsolatot — viszont éppen azzal, hogy Bolyai nem beszél róla. Ezt az ellentmondást — ami nem pszichoanalitikusok számára a módszer önkényességét jelzi — azzal a freudi tétellel oldja fel, hogy az elfojtott tartalom dinamikailag a legfontosabb tartalom.

Önkényesnek tűnik az a gondolatmenet is, mely a nem-euklidesi geometria hiperbolikus jellegét szemléleti anyaggal hozza kapcsolatba és közvetlen összefüggést sejtett egy sajátos toronyszerű építési mód és az abszolút geometria között. Ebben a gondolatmenetben egész addig megy, hogy felveti az összefüggést a nem-euklidesi geometriai elgondolások és a vándorló magyarság által érintett térség közt.

Hermann könyve, bár pszichoanalitikus kiindulású, nemcsak az alkotás ösztönös determinációját kutatja, hanem részint tudatos formáit, részint gazdasági és társadalmi meghatározóit is. Ezzel kapcsolódik ahhoz a törekvéshez, mely az apriorisztikus jelenség-vizsgálattól távolodva a mélylélektani irányokat is elhelyezi az általános lélektan többszemponútú kutatási módjában.

Mérei Ferenc

Mátrai László: Jellemtan. (Karakterológia.) Budapest, 1943. Nemzetnevelők Könyvtára. 155 l.

A pedagógiában a legrégebb időktől kezdve úgyszólván napjainkig az ú. n. normatív irány uralkodott. A nevelés tudománya csaknem kizárólag a nevelési célokkal foglalkozott, vizsgálódása tárgya elsősorban a nevelés eszménye, s nem a gyermek volt, sőt az utóbbinak különleges adottságait hajlandó volt figyelmen kívül hagyni, s mindent, ami benne az eszménytől eltérő, bűnül felróni. A modern pedagógia felfedezte a nevelés alanyát, a gyermeket, s most abban fáradozik, hogyan lehet megteremteni a szintézist a nevelési normák és a gyermek testi-lelki adottságai között. Így, bár a nevelői rátermettség elsősorban velünk született adottság, az elméleti és gyakorlati lélektani felkészültség elengedhetetlen feltétele annak, hogy valakiből korszerű pedagógus legyen. Lélektani szempontok azonban a korábbi nevelési eljárásokban sem hiányoztak, hiszen a hagyományos nevelési elvek csak részben alapultak a századok tapasztalatain, egy részük a mindenkori lélektani nézetekben, legutóbb általában az ú. n. atomisztikus lélek-szemléletben gyökerezett (pl. értelem, érzelem, akarat nevelői megkülönböztetése). Ez a lélektani szemlélet ma meghaladott, korszerűvé ma akkor válik a pedagógus, ha szóbaáll a mai lélektannal, főképen annak két legjelentősebb pedagógiai vonatkozású irányzatával, a társadalmi lélektannal és a karakterológiával.

Mátrai könyve az utóbbit, az egyéni jellem vizsgálatának irányait és módszereit szándékozik megismertetni a magyar pedagógusokkal. Anyagát ilyen gyakorlati cél szemmel tartásával válogatta össze, azért csak azokat a karakterológiai eredményeket dolgozza fel, amelyek már kiállották az elméleti tűzpróbát s így a gyakorlatban nyugodt lélekkel, felelősséggel alkalmazhatók. Másik fontos szempontja a szintézis. Meggyőződése szerint a személyiség számtalan lelki adottság bonyolult és állandó hullámzásban álló rendszere, azért a nevelő ne kösse le magát az egymásnak sokban ellentmondó karakterológiai irányzatok egyike mellett sem, keresse mindegyikben azt, ami a másikat kiegészíti, a sokoldalú emberi egyéniséget más oldalról képes bemutatni. Ennek az elvnek megfelelően Mátrai az ösztönös, tudatos és értékelő megnyilvánulások emberismereti fontossága körüli vitában is azok pártjára áll, akik legalább fenomenológiailag egyformán jelentősnek tartják mindhárom területet. Az ú. n. szellemtudományos tipológiákat is épp e miatt mellőzi, s könyve első részében azokkal a tipológiai rendszerekkel foglalkozik, amelyek a lelki élet szerves egységét vallva, a test és lélek egymásrahatását szemük előtt tartják. Előbb Kretschmer testalkatánába, majd

Ewald és Jaensch orvosi tipológiájába, legrészletesebben azonban Freud szublimációs, Adler kompenzációs, Jung rekompensációs rendszerébe nyerünk itt betekintést. Biztos kézzel mutat rá az utóbbiakban arra, ami maradandó értékű s a gyakorlati pedagógiában ma már szinte nélkülözhetetlen, pl. a tudatalatti szerepe, az ösztönök indirekt, vágyban és leplező cselekedetekben való megjelenési formái, a póteselevkések értékelése, stb.

A könyv második része azokat a technikai eljárásokat ismerteti, amelyek segítségével az egyéniség a maga jellemző mivoltában megragadhat. Legrészletesebben a grafológiáról ír, részben Klages eredményei, részben egyéni meglátásai alapján. A Wartegg-próba és a Rorschach-teszt vizsgálati módszerei után a magyar karakterológiai kutatás legjelentősebb alkotása, Szondi Lipót genotestisze következik, kár, hogy csak vázlatosan. Az ösztönlélektani háttér ismertetése jól beleillett volna a könyv első részébe, a mélylélektani irányok folytatásaképpen, itt pedig több hely jutott volna a módszer közelebbi (pl. irányfeszültségi táblázat) bemutatásának, valamint a pedagógiai, pályakutatásos és terápiai használhatóság részletezésének.

Mátrai nem nagy jelentőséget tulajdonít a kérdőíves, ú. n. anket-módszereknek, mert ha a feleletek értékelője egyéni adottságai kikapcsolásának nehéz kérdését talán meg is tudná oldani, a vizsgálat objektivitását még ez esetben is veszélyeztetné az, hogy a vizsgált személy tudja, vagy legalábbis sejtí, mikor szolgáltat önmagára nézve hízelgő vagy lesújtó eredményt. Fontosabbak az ú. n. képességvizsgálati (az értelmesség, az akarati habitus, az emlékezet, stb. vizsgálata) próbák, de az egész ember, a személyiség megismerése és megnevelése szempontjából elégtelenek, legfeljebb egyéb úton szerzett ismeretek kiegészítéseként használhatók.

Minden karakterológia elsősorban a felnőtt ember kialakult egyéniségét veszi tekintetbe. Minthogy azonban Mátrai könyve pedagógusok számára készült, ki kell térnie arra a kérdésre is, hogy felnőtt ember egyéni változatai mennyiben ismerhetők fel a gyermekkor és ifjúkor általános lélektani és egyéni karakterológiai sajátosságaiban. A karakterológia legkevésbé művelt és éppen ezért a legnagyobb nehézségekkel járható utain vezet a szerző, aki itt sem mulasztja el hangsúlyozni, hogy a megbízható személydiagnózis sohasem lehet egyszerű gépies feladat, hanem minden esetben nagy gondosságot és körültekintést, alapos elméleti tudást és gyakorlati érzéket igénylő lelkiismeretes munka.

Ennek a magas követelménynek megvalósításában maga a szerző jár elől példájával, nemcsak az utolsó fejezetekben ismertetett, a „Személyi lap” vezetésére vonatkozó útbaigazításaiban és lapidáris rövideggyel összeállított történelmi és irodalmi tájékoztatójában, hanem könnyed, élvezetes stílusban megírt könyvének minden egyes lapján.

Előd István

Brinkmann, Donald: *Probleme des Unbewussten.* Zürich und Leipzig. 1943. Rascher, 71 l.

A tudományok jelen állapota sohasem érthető meg módszereik és fogalmaik fejlődésének története nélkül. A tudattalan a lélekelemzés egyik alapfogalma és a közhit szerint Freud alakította ki. Brinkmann megmutatja, hogy a tudattalan fogalmának hosszú a története és korok, korszakok és irányok szerint különböző elgondolásai voltak. Lényegében négy alapértelmet talál, amelyek filozófiai-ismeretelméleti irányúak és igazolni látszanak azt az álláspontot, hogy a tapasztalati lélektan gyökerében pusztán empirisztikus, azaz csak látszólag tapasztalati; racionális elgondolásoknak tapasztalatok által történő burkolása. A négy alapértelme sorjában: a térbeli-

materiális, a perceptív, az apperceptív és a vitális tudattalan. Mind a négyféle elgondolás bekerült a freudi tudattalan fogalmába és más vegyítési arányban Jungéba is. Nagyon tanulságos utalásokat találunk a könyvben Hartmann, Leibniz, Fechner, Kant, Hamann, Spinoza, Goethe és sok más gondolkodó munkásságára, valamint a romantikával való kapcsolatukra. De Brinkmann tárgyalási módja nem teljesen kielégítő. Bár, helyesen, történeti szemléletet hirdet, ezt Freud munkásságán nem viszi keresztül és az 1900-as freudi tudattalan nála ugyanaz, mint az 1938-as. Ezzel kapcsolatos, hogy nem jelöli ki a freudi tudattalan fogalmának főjelleget: az összefüggő értelemadás lehetőségét ott, ahol értelmetlenség látszik (ez nem egyenlő az appercepcióval!), az időfogalomnak és a tagadásnak a hiányát, a jellemző gondolati lépéseket (eltolás, sűrítés) és különösen a dinamikus viszonyok (elfojtás, ellenállás) megszabta különbségeket a szemléleti szempontból azonos tudattalan fogalmon belül (a tudattalan rendszer, az organizált én-részek megállapítását). Kár, hogy a tudattalan fogalmának csupán német nyelvű előmunkálóival ismerkedünk meg és a régrenyúló francia Pascal, valamint a hipnotizmus francia mesterei hallgatnak. Az utóbbiak rávilágítanak arra is, hogy a tapasztalat vagy elmélet prioritásának kérdése sem oly egyszerű, mint a könyvből látszik.

Hermann Imre

Máday István: *Individuálpszichológia*. Budapest, 1940. Pantheon. 196 l.

Az individuálpszichológia megindulása közvetlenül az első világháborút megelőző években történt. Lehetőségei messze elmaradtak a pszichoanalízis mögött, mégis volt virágkora: a szocialista Bécs néhány éve. Az akkori kormányzat felismerte benne egy szociálisabb embertípus kialakításának lélektani elméletét és módot adott arra, hogy hívei: orvosok és pedagógusok Bécs iskoláiban, gyermekvédelmi intézményeiben és számos hatósági Nevelési, Ifjúsági és Házassági Tanácsadóiban dolgozhassanak és az individuálpszichológia tudományát tovább fejlesszék. Párhuzamosan Béccsel a weimari Németországban is virágzásnak indult és továbbfejlődött.

Magyarországon 1927-ben alakult meg a Magyar Individuálpszichológiai Egyesület. Orvosok és még nagyobb számban pedagógusok tömörültek benne. Máday tanár szívós és önfeláldozó munkája szerzett az individuálpszichológiának munkatársakat és híveket.

Máday Individuálpszichológiája ezek számára íródott tankönyvül. A könyv célja az volt, hogy a laikus számára is érthető nyelven, de mégis teljes tudományos háttérrel ismertesse az individuálpszichológia tanításait.

A bevezetés röviden vázolja a lélektan kifejlődését egészen Alfréd Adlernek, az individuálpszichológia megalapítójának felléptéig, majd az individuálpszichológiának a többi lélektani irányokhoz való viszonyát tárgyalja, részletesen kitérve az individuálpszichológia és a pszichoanalízis között fennálló alapvető elvi különbségekre.

Ezek után részletesen ismerteti az individuálpszichológia minden fontosabb fogalmát. A lélek egységének és célirányosságának fejtegetése után a fogyatékoságérzést tárgyalja, mely a gyermek számára elviselhetetlenné válik, ha a következő öt tényező valamelyike súlyosbítja: 1. szervi fogyatékoság (ide tartoznak a testi hibák is), 2. rosszul értelmezett nemi szerep, 3. kedvezőtlen családi helyzet, 4. kedvezőtlen gazdasági, társadalmi helyzet, 5. elhibázott nevelés.

Súlyos fogyatékoságérzését a gyermek érvényesülési vágyának fokozásával kompenzálja, s ezzel letér az egészséges, közösségi jellemfejlődés útjáról az ideges jellemfejlésztés útjára. Egyik gyermek aktív, másik passzív eszközökkel védekezik a nagyobb részt csak képzelt értékesökkenés ellen.

A könyv lényeges tartalma az ideges jellem leírása és megmagyarázása. Ezután az ideges jellem néhány különleges fajtáját ismerteti a szerző, mint: gyermekhibákban szenvedők, szenvedélyek rabjai, bűntevők, öngyilkosok. Majd a nevelési elveket és eszközöket, a tehetség és átöröklés kérdését és az iskolát méltatja az individuálszichológia szempontjából, végül a nevelési tanácsadás és lelki gyógyítás individuálszichológiai módszerét írja le.

Szerző a könyv előszavában leszögezi, hogy eredetiségre nem tart számot és valóban lelkiismeretesen feltűnteti minden fejtegetett tételnél, hogy azt Adler, Wexberg Künel vagy más állapította meg. Könyve mégis az individuálszichológia tökéletesítésének és gazdagításának tekinthető. Tökéletesítésének, amennyiben tompítja a kezdeti túlzásokat, szintézisekben feloldja az ellentéteket, és gazdagításának, amennyiben megállapítja a vallások legmélyebb és legáltalánosabb erkölcsi törvényeinek és a lelki egészség követelményeinek messzemenő megegyezését.

Hiányossága a könyvnek, hogy az egész emberi problematika megoldását egyedül az individuálszichológiának életelvül való alkalmazásától várja, s nem tér ki arra, hogy az individuálszichológiai életelvek és nevelés teljes érvényrejutásának társadalmi, gazdasági és politikai feltételei vannak.

A könyv érdeme tudományos értékén kívül nagy használhatósága mindazok számára, akiknek emberekkel bántaniuk, emberekre hatniuk kell. Elsősorban nevelők és orvosok forgathatják haszonnal. Előbbiek nevelési gyakorlatát teszi hatékonyabbá, utóbbiak kezébe adja az ú. n. kispiszichoterápia kulcsát.

Ennek tudható be, hogy a könyv utolsó példányáig már 1943-ban elfogyott. Új kiadása a közeli jövőre remélhető.

Biróné Graber Emma

GYERMEKLÉLEKTAN

Várkonyi Hildebrand: *A gyermek testi és lelki fejlődése.* Budapest, 1942. Országos Közoktatási Tanács. 310 l. — *A lelkiélet zavarai.* Bp. 1943. OKT. 160 l. — *A gyermek és környezete.* Bp. 1944. OKT. 240 l.

Várkonyi e három munkájából a gyermek lelki életének három aspektusa tárul fel előttünk. Az első munkából megismerjük a normális gyermek testi és lelki fejlődésének sajátosságait, a másodikban már a lelki rendellenességek, a gyermek pathopszichológiája nyer bemutatást s végül a harmadik mű — a nálunk oly elhanyagolt szempontot — a gyermek szociális vonatkozásait tárja fel.

Várkonyi gyermeklélektanát részleteiben is egy másik művéből ismerhetjük meg (A gyermekkor lélektana I–II. 1938–40). A szerző már itt is megmutatta, hogy a pszichológiai részleteredmények tudatosítása és figyelembevétele nélkül nem lehetséges a lélektan tudományát komolyan művelni. Más szóval: a lélektan tapasztalati, kísérleti tudomány formáját öltötte magára és így nem lehet csodálkoznunk azon, hogy igen közeli rokonságba jutott az élet tudományával, a biológiával. A gyermek testi és lelki fejlődése e munka talán még kifejezettebben mutatja ezt, hiszen bevezetésében a szerző a fejlődés, az átöröklés és a tanulás alapfogalmait veszi sorra. Az első két fogalomnál nem nehéz a biológiai rokonságot felfedeznünk, a harmadiknál már nehezebb, de megkönnyíti, ha behelyettesítjük a biológiában is fontos szerepet játszó alkalmazkodásnak a fogalmát. A biológiai-lélektani szempontot Várkonyi e munkájában termékenyen érvényesíti és ezzel hozzásegít bennünket ahhoz, hogy a gyermek megértését adekvát és nem mesterkélten módon érthessük el. Ez munkájának legnagyobb érdeme és a modern lélektani vizsgálatok meg is mutatták, hogy a gyermeklélektan kidolgozásában ez az egyetlen járható út. A gyermekkor, a serdülés és az ifjúkor bemutatásakor a szerző a mozgások, a reflexek és az ösztönöktől kezdve egé-

szen az eszmények, a világnézet kialakulásáig a lélektani témák széles skáláját felöleli. A munka olvasásakor érezzük, hogy az egyes megállapítások mögött, amelyek oly egyszerűen és közérthetően hangzanak, gazdag tapasztalati és kísérleti anyag rejlik és ad szilárd veretet e munka mondanivalójának. Magyar nyelven írt gyermeklélektani munkákban még sohasem tapasztaltunk ily szempontgazdagságot, amely lehetővé teszi, hogy szemtanúi lehetünk a gyermeki lelki élet kibontakozásának. Ez a kifejlődő lelki élet a 12. év táján azután nagy erőfeszítésekkel elér egy egyensúlyi állapotot s majd a különböző külső és belső hatások folytán az egyensúly felbomlik, a nagy nehezen elért összhang kaotikussá válik s újra megkezdődik a nagy küzdelem egy, most már magasabbrendű harmónia, egy értékeesebb személyiség elnyeréséért. Ez utóbbit tapasztalhatjuk a serdülés korában. Várkonyi helyesen látja, hogy „az ifjúkor irodalmában eddigelé felmerült elméletek többé-kevésbé egyoldalú képet adnak“ és ezért keresi és felállítja a kifejlődő lelki élet alapelvét, amely szerint a lelki önállóság kialakulása „feloldó és megkötő életformák küzdelmén keresztül valósulhat csak meg“, vagyis itt nagy szerephez jutnak e kettő összeütközéséből eredő konfliktusok. Ilyen szemléletből a serdülés lelki értelmezése is sokkal valóságosabbá válik, életesebb kifejezést nyer. Az ifjú egyes lelki tulajdonságainak bemutatása Várkonyi művében sohasem nélkülözi az integrációnak, a személyiség-egészség figyelembevételét s ennek a két szempontnak szerencsés együtt tartása szintén a munka nagy érdemei közé sorolható.

A lelkiélet zavarai e. műben a szerző szeme előtt egy lelki egészség-tan szempontjai lebegnek. Valóban csak ily formában válhat a pszichopathológia hasznossá a nevelők számára. „A lelki egészség-tan az a tudomány, amely a rendestől (normálistól) eltérő lelki jelenségeknek és a rendestől eltérő személyiségeknek vizsgálatával foglalkozik;... a lélek egészségének fenntartásáról vagy annak visszaszerzéséről szóló tudomány és gyógyító művészet.“ Várkonyi lelki egészség-tana a lelki megelőzésnek és az utólagos gyógykezelésnek szempontjait egyesítve adja, de elhagyja azokat a részleteket, amelyek az orvos-tudományokkal vannak szorosabb kapcsolatban. E kérdésnél nagy óvatosságra int bennünket: a pszichológus vigyázzon arra, hogy az orvosoknak fenntartott területekre ne hatoljon be s ha ennek szüksége mutatkoznék, okvetlenül vegyen igénybe orvosi segítséget. A normális és abnormális fogalmaknak bemutatása után Várkonyi azokat a hibákat és rendellenességeket veszi sorba, amelyek a valóságos életben leggyakrabban előfordulnak és a gyakorlati nevelőket elsősorban érdeklik. Ezt az anyagot két részletben mutatja be, foglalkozván a gyermekkornak és a serdülés (és ifjúkor) lelki rendellenességeivel. Itt megismerhetjük a hazugságot, a lopást, a problematikus gyermeket, az egyetlen gyermeket, a gyengeelméjű és néhezen nevelhető gyermeket, a bűnöző gyermeket, az öngyilkosságot és a gyermekkori pszichopathia kérdéseit. A munka második részében a védekező cselekvéseket, az énes törekvések túlzásait, a nemi élet rendellenességeit, stb. vizsgálja. Az utolsó fejezet — Várkonyi erős egység-látásának jegyében — a pályaválasztási nehézségeket mutatja be. Itt is nehéz egyes részleteket kiragadni, hiszen semmi sem indokolja, hogy egyes részleteket bemutassunk, másokat pedig elhagyjunk. E munkában minden egyes adatot a szerzőnek a társadalom irányában mutató erős felelősségérzete hatja át, hiszen egyetlen célja, hogy a rendellenes lelki jelenségek tudatosításával és gyógyításával az egyén újra egészséges, kiegyensúlyozottá, harmónikusá váljék és így a társadalomban elfoglalhassa a neki megfelelő helyet. Ez a szempont azután átvezet Várkonyi hármaskönyvének utolsó kötetéhez, amely a gyermek és környezetének rajzát adja.

Várkonyi ebben a munkájában magyar nyelven első ízben mutatja be a gyermek szociális lélektanát. Az alapfogalmak tisztázásához a következőkben

járul hozzá: a gyermek eredeti adottságainak jelzésére részben a felkészültség (diszpozíció), részben a lelki alkat (konstitúció) elnevezést tartja alkalmasnak. A lelki képességek szerinte már kifejtettebb lelki adottságok, amelyeket már egyéb tényezők is, pl. tanulás, gyakorlás, nagy mértékben módosítanak. Az ezekkel kapcsolatos kérdések bemutatása után sorra kerül a környezet, a külvilág és a helyzet lélektani megfogalmazása. A szerzőnek igaza van abban, hogy az ember nem a környezet terméke, hanem megfordítva: ő maga alakítja magának egyéni és típusos külvilágát. Csak azt nem tudjuk szerencsés elnevezésnek tekinteni, hogy az egyéni külvilág kialakításában elsősorban bizonyos másodlagos képzeteknek lenne nagy szerepe. A szerző határozottan kijelenti, hogy e képzetek formálásában nagy hatást gyakorolnak az ember mélyebb rétegei is s éppen ezért érezzük kevésbé találónak az asszociációs lélektant eszünkbe juttató képzet-fogalmat. Várkonyi szociális lélektanának, amelynek neveléstani alkalmazását milieu-pedagógiának nevezi, középpontjában a cselekvés fogalma áll, hiszen minden cselekvés elsősorban magától a helyzettől függ. A környezet igen találó és igen finom részleteket felmutató elemzése után a szerző a családi és a társadalmi környezet hatásait vizsgálja, majd bemutatja a városi, a falusi, a munkás és a proletár gyermekek plasztikus lélekrajzát. Az utolsó két fejezet szerencsésen egészíti ki a második kötetet, amennyiben itt a rendellenes környezet káros hatásairól és az ezzel kapcsolatos tennivalókról van szó.

Várkonyi gyermeklélektana, lelki egészségтана és szociális pszichológiája a széleslátókörű pszichológus és nevelő nagy oeuvre-jét tárja fel előttünk. Az egyes tények és törvényszerűségek világos és közérthető megfogalmazása nagy és fontos feladatot tölt be sikeresen, hiszen így azok a pedagógusok és nevelők is haszonnal olvashatják, akik a lélektan tudományában kevésbé jártasak. A nevelés, a helyes nevelés szempontja pedig oly nagyfontosságú, hogy ezért nagy örömmel üdvözölhetjük e hármask munkát, hiszen ennek segítségével a modern lélektani eredmények a magyar nevelők közkincsévé válhatnak.

L—d

Mérei Ferenc: *A gyermek világnézete.* Budapest, 1945. Anonymus kiadás. 117. l.

Szerző ebben a könyvében a gyermeki csoportalakulásokat teszi vizsgálat tárgyává. Kimutatja, hogy a gyermeki fejlődésben az egyes korszakoknak sajátos közösségek felelnek meg, kezdve a kisgyermek páros kapcsolatos viszonyaitól a horda fokon, majd a csoportos magány, a játék-társadalmak, a tagolatlan banda és a keret-intézmények fokán keresztül egészen a szervezett bandáig. Ezeknek a társadalmi alakulatoknak, amelyek minden egyes fokon megfelelnek a gyermek sajátos fejlődési törvényszerűségeinek, a gyermeki fejlődés megértésében éppen olyan jelentőséget kell tulajdonítanunk, mint a biológiai és intellektuális fejlődés folyamatainak. Megállapításai szerint a gyermeki csoportok fejlődése során nem a biológiai megnyilvánulások alakulnak át társadalmivá, hanem az ösztönös és a társadalmi vonal fejlődése egymással párhuzamosan halad. Különös nyomatékkal hívja fel a figyelmet arra, hogy az egyéni fejlődés menetének vizsgálata nem vezethet a gyermek teljes megértéséhez, ha nem vesszük tekintetbe azoknak a kapcsolatoknak a formáló hatását, amelyeket a gyermek fejlődésében azok a társadalmat jelentő közösségi viszonylatok jelentenek, amelyeket ők maguk hoztak létre, s amelyek egyedül bírnak számukra átélte társadalmi realitással. Ezzel kapcsolatban rámutat azokra a vonatkozásokra is, amelyek a gyermek egyéni fejlődésének szolgálatában állanak azon az úton, amely a gyermeket a tisztán biológiai lényből tudatos és a felnőtt társadalom szervezett formájában elhelyezkedni tudó felnőtté teszi. Kimutatja, hogy a gyermeki társadalmak

alakulása, amely egy bizonyos fokon még a jó-szegény-igazságos ítéleti mércéi szerint gondolkodik, a későbbi demokratikus világszemlélet előfutára a gyermek fejlődésében. Ugyanígy a játékszabály és annak érvényesítése a közösségben bevezetője a felnőtt társadalom jogrendszerének, és így tovább.

A könyv utolsó fejezetében azokkal a konkluziókkal foglalkozik, amelyeket a társadalmi alakulások vizsgálatából a nevelés számára le kell vonnunk, s röviden utal azokra a lehetőségekre, amelyek a nevelő számára nyitva állnak annak a célnak elérésére, hogy a gyermeknek a reá váró felnőtt társadalomba való beilleszkedést megkönnyítsék.

A könyv igen sok értékes megfigyelést és a jelenségnek éles szemmel való meglátását adja. Tárgyánál fogva mindenkire szól, aki gyermekneveléssel foglalkozik s tekintettel arra az előnyére, hogy még a nehezebb összefüggéseket is élvezhető és a laikus közönség számára is közérthető módon tudja kifejteni, — a nélkül, hogy ez a fogalmazás tudományos pontosságának rovására menne, — igen ajánlható nem csak a pszichológusok, pedagógusok és nevelők, hanem a szülők számára is.

Molnár Imre

Henri Wallon: *Les origines de la pensée chez l'enfant.* Paris, 1945. Presses Universitaires de France. 2 kötet. 308 l. + 450 l. (Bibliothèque de la Philosophie Contemporaine.)

A gyermeklélektan legkiaknázottabb területe a gondolkodás fejlődése. Piaget vizsgálatai feltárták a gyermeki gondolkodás jellegzetességeit és fejlődési szakaszait, mind a logika, mind az ontológia síkján. Eredményeit a szenzualista hagyományokon nevelkedett és a magatartás lélektan irányába fordult francia pszichológia kétkedéssel fogadta. Ennek a kétkedésnek ad kifejezést Henri Wallon műve.

Kérdésfeltevése a gyermeki gondolkodás eredetére vonatkozik; a diszkurzív gondolkodás megjelenését és első formáit kutatja. A nélkül hogy vitába szállna Piaget-val, már kérdésfeltevésénél kitűnnek a különbségek és ellentmondások.

Piaget szerint a diszkurzív gondolkodás a szenzo-mótoros értelem szkémből ered, kategóriái mintegy kinőnek a gondolkodást meghatározó élet-tani alapfunkciókból. Wallon szerint a diszkurzív gondolkodás új jelenségként bukkan fel, mint a külvilággal való kapcsolat terméke. Piaget szerint a kategóriális gondolkodás őskora a szenzo-mótoros értelem; Wallon szerint szenzo-mótoros és kategóriális csak egymásután következnek, de nem egymásból; a kategóriális gondolkodásnak is megvan a maga őskora.

Piaget szerint a diszkurzív gondolkodás felé vezető út főként negatív vonásokból áll, a szinkretikus homály fokozatos szétoszlásából. Wallon szerint maga a szinkretikus fok minden tagolatlansága ellenére sem egyenletes és egybefolyó, megvannak színvonal különbségei, sajátos strukturái, formálisan elkülöníthető mozzanatai; s így a kategóriális gondolkodás fejlődése nemesak negatívumokkal, korai jellegek eltüntetésével, hanem sajátos gondolkodási formákkal írható le.

Ez Wallon művének tárgya: *a diszkurzív gondolkodás kezdeti, prekategoriális foka és a kategóriák kialakulása.*

Vizsgálatait 6—8 éves gyermekeken végezte a Piaget-féle klinikai módszerhez hasonló kikérdezési eljárással; a válaszokat gondolkodás-lélektani szempontból elemezte. A kétkötetes munka első része a prekategoriális gondolkodás struktúra elemzésével foglalkozik: az elemi ideáció, az ellentmondások és a szinkretizmus problémáival. A második kötet a gondolkodás munkáját tárgyalja: a képzetalakulást és a fogalomalkotást, a valóság-magyarázat kategóriáit (tér, idő, okság) és a közvetlen-valóságon túli, mintegy metaphysikai

elméletképzést, azokat a jelenségeket, melyeket Wallon „ultrachose“-nak nevez (eredet, növekedés, élet, halál.)

A prekategoriális gondolkodás jellegzetessége, hogy molekuláris. Páros strukturákból szövődik. Ezek a párok nem differenciálhatók; nem két külön álló tag társulásai, hanem primer kettősségek; páros formában keletkeznek külső tapasztalások roncsaiból. Kapcsolódásuk lehet analógiás, perszeveratív, kiegészítő, hangzasi vagy azonosító jellegű, de lényegében az azonosság vagy a kizárás mozzanatán nyugszik.

A páros struktúra kopulája nem predikatív vagy oksági, hanem mindig az együttelőfordulást jelzi, a két tag koexistenciáját, melyet a *-val*, *-vel* raggal fejezhetünk ki. Minden pár önmagában teljes zárt egység azonban a párok közt kapcsolódások jöhetnek létre, amelyek bizonyos szabályszerűséget mutatnak s amelyekből valóságos prekategoriális logikai formák vezethetők le. Ilyen az *összevonás* mely két párt egyesít egy közös tag kiejtése révén, a *jelentés-kettősség*, mely a szó kettős értelme alapján mondja ki a kizárást vagy az azonosságot, a *viszonylat-átvitel*, mikor az adott pár-viszony mintájára más pár alakul. Ezek a logikai figurák páros-strukturák láncát hozzák létre, amely a prekategoriális gondolkodás jellegzetes menete és ami egybevág Gelb és Goldstein afázia-vizsgálatainak eredményeivel.

Ebből a molekuláris gondolkodásból alakul ki a kategóriák rendszere. A páros-strukturák felbomlanak, tagjaik sorokká rendeződnek, több szempontúvá válnak. Ennek a folyamatnak lényege egyes tagok többirányú kiemelése és tulajdonság-sorok létrehozása.

Piaget szerint egyenletes fejlődés vezet a tagolatlantól a tagoltig. Wallon szerint a szinkrétikus (tagolatlan egész) magába foglalja a molekuláris párokat, amik strukturálják. Ezeknek bomlása vezet a sorhoz, ami visszaállítja az egész jelleget, de már tagolt rendezett formában; a konkrétéhoz tapadó párok helyett kialakítja a sorokat, mint a fogalmi gondolkodás szerkezeti vázát.

Wallon elemzésének jelentősége elsősorban abban van, hogy az egyenletes fejlődés elvével szemben a fejlődés ugrásszerűen, ellentétekben futó menetét mutatja ki: a gyermeki gondolkodás jelenségtani dialektikáját.

Mérei Ferenc

Piaget, J. et Inhelder, B.: *Le développement des quantités chez l'enfant.* Conservation et atomisme. Neuchâtel, 1941. 344 l.

Ez a mű a szám fejlődéséről írt könyv folytatása. Ott az osztályozás és viszonyítás műveletei segítségével a szám és mérték fogalmának kialakulását kutatták, itt a szerzők az anyagi mennyiséggel kívánnak foglalkozni. Egyéb mennyiségi kérdéseket, az idő, a gyorsaság, a tér kérdéseit külön és más alkalommal vizsgálják. Mivel a szubsztancia önmagában nem mérhető, az anyag mennyiségének, súlyának és térfogatának kérdéseit tárgyalják.

Az első részben az *anyag megmaradásának fogalmát* elemzik. Agyag-golyót adnak a gyermeknek és kéri, készítsen ahhoz hasonlót. Majd az egyiknek az alakját változtatják és arról beszélgetnek, ugyanannyi maradt-e az anyag súlya és térfogata vagy sem? 7–8 éves korban a gyermek sem az anyag, sem a súly, sem a térfogat megmaradását nem fogadja el. A 8–10 évesek az anyag mennyiségének megmaradásában hisznek csupán. 10–12 éves korban már a súly állandóságát is felismerik és csak a 11–12. évtől a térfogatét is. A mennyiség, a súly és a térfogat megmaradásának elfogadása tehát három különböző fokot képvisel.

Ami az anyag megmaradását illeti, 8–10 éves korig nem tudják mennyiségét alakjától függetlenül. Amennyiben az alak változik, a mennyiséget is változottnak gondolják.

A második részben a *konzervációtól az atomizmusig* címmel ugyanennek a kérdésnek más vonatkozásait tárgyalják újabb módszerrel. Míg az

anyag modellálásánál alakváltozásról volt szó, itt olyan eljárást keresnek, ami magában az anyagban idéz elő változást. Ilyennek mutatkozott a cukornak vízben feloldása. A feladat kétségtelenül nehezebb, hiszen a gyermeknek egy eltűnő anyag fennmaradását kell felismerni. A súly és térfogat kérdése is nehezebb a cukornak vízzel keverése által. S a három tényező, az anyag mennyisége, súlya és térfogata sem különíthető el annyira, mint az előző esetben. A kapott fázisok a technika különbözősége és a probléma nehezítése ellenére is megegyeznek az előbbiekkal, tehát először az anyag mennyiségének, majd súlyának és végül térfogatának megmaradását állítják. Első fokon azt gondolják, hogy cukor nincs többé, csak az íze maradt meg vagy az sem. Második fokon a cukorport láthatatlannak gondolják, tehát nincs súlya és térfogata. Harmadik fokon a cukorpor már materiális valami, a cukor a porszemek összessége. Végül negyedik fokon felismerik, hogy a cukorszemeket valami összetartja, s ezeknek a szemeknek az egymástól való távolsága szabja meg a térfogatot. Az anyag megmaradásának elképzelése tehát szoros összefüggésben látszik állani az anyag atomisztikus természetéről vallott felfogás minőségével.

A harmadik részben a *sűrűség, sűrűsödés és ritkulás* kérdésével foglalkoznak. Amerikai kukoricát melegítenek a gyermek előtt oly erősen, hogy a térfogat szemmel láthatóan nő, majd hőmérő higanyát, illetve alkoholját növelik. A második technikát nehézkesebben találták és csak ellenőrzésként használják. Újra megtalálták az eddigi négy fokot. Az elsőt a gyermek a súlyt és az anyag nagyságát egyaránt növekedőnek gondolják a melegítéssel. A másodikon a mennyiség megmaradása mellett súlyváltozásra gondolnak, a harmadikon és negyediken számot vetnek már a térfogat növekedésével is! A harmadik fokon a kukorica részeinek a kiterjedését állítják, míg a negyediken el tudják képzelni a térfogat megmaradását a részecskék kiterjedése mellett is.

A sűrűség kérdésével kapcsolatban további kísérleteket is csináltak, azonos nagyságú és különböző súlyú, majd különböző nagyságú és azonos súlyú tárgyakat hasonlítottak össze, így követ, dugót, fát.

A negyedik részben az *alaki összetételekkel* foglalkoznak. Súlyok sorbaállítását végeztetik azonos és különböző térfogat mellett. A 3–5 évesek csak két súlyt tudnak összevetni, a viszonyítás hiányzik, hiszen csak könnyűről és nehézről beszélnek. A 6–7 évesek már képesek több súllyal dolgozni, azokat egymás mellé rakják, a kettes súlycsoportok között tényleges összefüggés nincs. Végül képesekké válnak súlysorolásra, de sokféle nehézséggel. A mennyiség, a súly és a térfogat kvantifikálása egymás után megy végbe.

Különböző súlyok viszonyítása után súlyok összeadásával foglalkoznak, főként egyenlősítésükkel. Egyenlő nagyságú rudakat kapnak a gyermekek, ezekből bizonyos számú mindig kiteszi az adott lemezek valamelyikét. Mérleget is kapnak műveleteik ellenőrzésére. A részek viszonyainak átrendezése esetén az anyag mennyiségét változottnak gondolják. 6–7 évig egyenlőségi viszonyokat sem tudnak alkotni, ha az eredmény mégis jó, az tisztán érzéki-mozgásos asszímilációnak a következménye. A második fokon egyforma sűrűségű tárgyakat állítanak helyes viszonyba, a harmadikon különböző sűrűségűeket is.

A súlyok egyenlősítésének kérdése után a térfogatok egyenlősítésének folyamatát elemzik, szintén összeadás útján. Különböző színű, anyagú és alakú edényeket vízzel töltenek és összehasonlítatnak. Az első fokon összeadás nincs, a másodikon transzduktív ez, a harmadikon mutatkoznak már dedukciós törekvések és végül a negyediken az összeadást kizárólagosan a térfogat alapján, a törvény előzetes levezetése után hajtják végre.

Az *összefoglalásban* a szerzők a kvantifikáció mechanizmusát jellemzik és a logikának a tapasztalattal való kapcsolatát fejtegetik. A térbeli és időbeli, röviden fizikai műveleteknek ugyanolyan alaki struktúrát tulajdonítanak, mint a logikai műveleteknek. A fizikai és logikai műveleteket reverzibilis eseményeknek látják, s a mozgásból származtatják, mint a külvilággal való kapcsolatok elemi alakjából. A valóság alkalmazkodik a mozgáshoz és a mozgás a valósághoz, asszimiláció és akkomodáció kölcsönhatása indítja meg az értelmi tevékenységet, a tapasztalást.

Piagetnek ez a munkája épügy, mint a többi, új fejezet a gyermeklélektan történetében. Ő mert vállalkozni arra, hogy a gyermek fizikáját, a mennyiség fogalmának fejlődését egészében vizsgálja. Ismétetlen meglep kísérleti módszereinek hallatlan egyszerűsége és eredményeinek újszerű gazdagsága. Ebben a könyvben sem ad külön bibliográfiát, s az idézett könyveknél a megjelenési hely és idő többször elmarad. Anyagát elméletileg nem dolgozza át egységesen, a konklúziók inkább megjegyzések, mint az anyagnak elvi átdolgozása. A fejlődési fokok átlagéletkorát nem mindenütt jelöli. Nem mutat rá arra, hogy a gyermeknél található elgondolások felnőtteknél mennyiben találhatók meg? Pedig bizonyos rétegekben és bizonyos arányban bizonyosan megvannak mint minden gyermeki sajátosság. A jelzett kifogások azonban jelentőségüket veszítik az eredmények eredetisége és nagysága mellett. Sajnálatos, hogy Piaget módszere annyira zsenijéhez kötött. Amennyire termékenyen tudják továbbadni az intézetében a gyakorlati lélektan területeit illetőleg, annyira közölhetetlen kutató kísérleteknél. Ennek tulajdonítható, hogy negyedszázados tudományos működése alatt ezek tanultak nála a világ minden részéből, de személyes irányítása nélkül az ő módszerével jelentős kutató munka még nem jelent meg.

Nagy Mária

D. Dr. Kiss Tihamér László: *A gyermek tárgy- és térszemlélete fejlődésének vizsgálata egyszerű geometriai testeken.* Debrecen. 1943. Városi ny. 128 l.

„A tárgy- és térszemlélet összes fejlődési sajátosságát még nem sikerült a pszichológusoknak mind feltárni. Ha a kutató szellem világánál egynéhány jellegzetes vonást felismerünk a gyermek lelki ábrázatán, az is hozzásegít, hogy a pedagógusok kellőképpen nyúljanak a jövőendő élet szobrának kiformalásához.“ — Szerzőnek e sorai tudatják velünk célját: a gyermek tárgy- és térszemléletének fejlődését vizsgálja egyszerű geometriai testekkel kapcsolatban, hogy így — gazdagítván a gyermekvilágról szerzett eddigi ismereteinket — fontos neveléslélektani útmutatásokat adjon.

A szerző a funkcionális pszichológia híve, s mivel a gyermek fejlődő személy, kutatásai a genetikus-funkcionális pszichológia körében folynak, amely azt vizsgálja, hogy a gyermek fokozatos szellemi fejlődése során milyen műveletek, milyen funkciók elvégzésére képes, melyek fejlődésének feltételei, fokai s az egyes funkcióknak milyen szerepük van a későbbi, fejlettebb lelki funkciók létrehozásában, kialakításában.

A térszemlélettel kapcsolatban is az érdeklő, hogy a gyermek milyen útat tesz meg szellemi fejlődése során, míg eljut globális tárgy- és konkrét térszemléletétől a tárgy elvont szerkezetének elgondolásáig s milyen lelki funkciókat végez e fejlődés különböző fokain.

Piaget a gyermeki tárgy- és térszemlélet kifejlődésének hat fokát mutatja be. A második életévvel a gyermek szemléllőképessége kialakult ugyan, de a tér, amelyet érzékel konkrét, személyekhez és dolgokhoz kapcsolódó, élményekhez fűződő tér marad. Hosszú út vezet még az objektív szemléletig, a geometriai térszemlélethez való eljutásig. Ezen fejlődés menete képezi Piaget kutatásainak legújabb tárgyát s itt kapcsolódik bele a vizsgálatokba Kiss

Tihamér az 1940—41-es években, mint a professzor munkatársa. Piaget indítására a gyermek három dimenziós tárgy és térszemléletének kifejlődését vizsgálja egyszerű geometriai idomokon. Kísérleteit húsz francia anyanyelvű 4—8 éves genfi gyermekben és 12 magyar 3—12 éves gyermekben végezte. Kísérleti módszere a Piagetől származó ú. n. klinikai módszer. Az eszközök vörösbagyagszerű anyagból, ú. n. plasztilinből gyúrt mértani testek.

Kísérletvezető a gyermek szeme előtt kiformal pl. egy hengert, majd különböző kérdéseket tesz fel: ha itt középen kettévágom, hány darabot kapok, hogyan néz ki a vágott felület. Ha szóval nem tudja elmondani, rajzoltatja, ha rajzolni sem tudja, akkor előre elkészített 8—10 darab külön kis lapra rajzolt síkmértani idom közül kell kiválasztania a megfelelő metszetet. Sikertelenség esetén kettévágja az idomot és így mutatja be a gyermeknek.

Könyve további fejezetében beszámol a kísérletek folyamán felmerült különböző nehézségekről és a gyermekek kifejezési sajátosságáról. Így: a kisebb gyermekek nem értik meg a problémát, a kísérlet folyamán elfelejtik az instrukciót, több gyermeknél hiányzik a megoldási szándék, nehézséget okoz a szóbeli kifejezés szegénysége, rajzolási fogyatékoságok. Mindezekre gazdag, és rendkívül érdekes példákat találunk a könyvben.

Kiss Tihamér ezután rátér kísérleti anyagának feldolgozására, amelynek során a gyermek szellemi fejlődésének négy fokát különbözteti meg.

I. fok. A globális percepció és az érzéki szinkretizmus foka. — A gyermek az előtte lévő egyszerű geometriai testről globális perceptív képet alkot. A test még nem látott metszeteit nem tudja elképzelni, s ha homályosan sejti is, képzelete az egész testhez tapad és a felületet nem önállóan képzelel el, hanem mintegy ráilleszti a kettévágott testdarabra (3—5 évesek).

II. fok. A globálisan felfogott egészhez tapadó, de már elképzelt új felületszemlélet és szinkretizmus kora (4 $\frac{1}{2}$ —5 évesek). — Itt már a probléma megértését tapasztaljuk: a gyermek igyekszik elképzelni az új felületet. Képzelete előtt most is az egész test globális képe lebeg, de a konkrét adottságoktól bizonyos mértékben tud elvonatkoztatni. Az egyszerű szerkezetű testek elképzelt metszeteit spontán felismerésként adja. Bonyolultabb szerkezetű testeknél még nem tudja a felületet térszemléletben megalkotni.

III. fok. A képzeleti szubjektív szerkesztés és logikus magyarázatra törekvés foka (6—7 éves kortól 9—12 évig). — A fejlődésnek igen értékes átmeneti állapota, az egész testről alkotott globális kép részletekben gazdagodik. Az egyszerű testek belső szerkezetét képzeletében meg tudja alkotni a gyermek, sőt igyekszik megmagyarázni, hogy az új felületet miért képzelel és rajzolja ilyennek, vagy amolyannak.

IV. fok. A testek és metszeteiknek objektív, elvont térben történő logikai szerkesztésének szemlélésfoka. — A gyermek kb. 10—12 éves életkorral abba a korszakba lép, midőn kitűnően tud absztrahálni. Felismeri az egyszerű geometriai tárgyak lényeges alkotóelemeit és képes arra, hogy logikus szintézissel egészszé, elvontan szemlélt testté formálja.

A vizsgálatok folyamán kitűnt, hogy a fokok korántsem határozhatók el az életkor pontos megadásával, mint ahogyan a tiszta fok is ritka jelenség.

Befejező összefoglalásában rámutat a szerző arra, hogy a mértani tárgy- és térszemlélet nem önmagában fejlődő képesség, hanem párhuzamos a gyermek rajz- és szóbeli kifejezési képességével.

Fentiekben ismertetett kutatások eredményei pedagógiai szempontból is nagyon értékesek. Nemesak a geometria, hanem a rajz, természetrajz, és földrajz tanítóinak is érdekes meglátásokat és produktív szempontokat ad e könyv áttanulmányozása.

Örömmel köszöntjük ezt a munkát, mint a Piaget által kidolgozott lélektani módszernek értékes, rendkívül tanulságos és eredeti magyar termékét.

Ziermann M.

Anna Freud & Dorothy T. Burlingham: *War and Children*. Medical War Books. 1943. 191 l. — *Infants without Families*. Medical War Books. International University Press. New York. 128 l.

A szerzők (akiknek egyike Sigm. Freud leánya) Londonban és London környékén három háborús gyermekotthont vezettek; csecsemőkortól 10 éves korig vettek fel gyerekeket. Könyveik, — melyek beszámolókból keletkeztek, az intézetet anyagilag ellátó amerikai „nevelő szülők“ organizációja számára — messze kiválnak a háborús kihelyezések gazdag irodalmából. Jelentőségük egyrészt gyakorlati, a családból kiemelt gyerekek lelki egészségének biztosítására hoznak meglepően újszerű megoldásokat. Másrészt ez a speciális problémakör azáltal nyer elméleti jelentőséget, mert, mint sok más esetben, a normális jelenségeket a pathológia tükrén felnagyítva mutatja be. A háború, az állandó bombatámadások, főként pedig az elszakadás a szülőktől többé-kevésbé pathogén, legalábbis kivételes helyzetek; a gyerekek sokszor különös, sokszor pathológiás reakciói nemcsak az adott helyzetre nézve felvilágosítók, hanem az agresszió, a félelem, főként pedig a szülőkhöz való viszony általános természetére vonatkozólag is. Kiderül, hogy a háború veszélye a gyereklelek szempontjából nem a látott borzalmak és kegyetlenségek elrémítő hatásában van, hanem abban, hogy a külső agresszió a gyerek lelkének saját agresszió-hajlamával találkozik. A külvilág nevelő hatása elmarad és a kegyetlenkedés öröme könnyen állandósul. A bomba-veszély az intézeti gyermekek közül rendszerint még a kibombázottakban, pusztító bombatámadásokat személyesen átéltekben sem keltett igazi félelmet; ezzel szemben sok esetben átvette a „mumus“, a „rabló“, a „vadállat“ szerepét. Gyerekekben, akik lelkiismereti konfliktusai miatt amúgyis hajlamosak voltak félelemre, a „repülő“ régi félelmek új szimbolumává vált. Ezenkívül megfigyelhető volt az indukált félelem; voltak gyerekek, akiket anyjuk jóformán belekényszerített a saját félelmében való osztozásba. A könyvek legérdekesebb megállapításai az anya-gyermek kapcsolatra vonatkoznak. Gyerekek, amennyiben családjukkal együtt maradnak, az óvóhelyi életnek, az esetleges kibombázásnak minden kényelmetlenségét és borzalmát lelkiileg teljesen sértetlenül élik át; ezzel szemben a kiszakítás a családból a csecsemőkori túl néha helyrehozhatatlan lelki károkat okoz. Az intézetbe hozott gyerekek egynémelyike néha napokon át nem eszik, nem beszél, csak görcsösen kapaszkodik a hazulról hozott játéka vagy ruhadarabba. Volt gyerekek, aki az elválás hatása alatt napokon belül különös, tie-szerű kényszermozgást fejlesztett ki, mások minden érdeklődésüket és kapcsolódási képességüket elvesztették. (Az egész kép szembeszökően igazolja Hermann Imre megállapításait a megkapaszkodási ösztönről és az anya-gyerek biológiai kettős egységéről.) Az apa szerepe ilyen szempontból alig jön tekintetbe; viszont igen érdekes idealizálási folyamatok játszódnak le alig ismert vagy idealizálásra teljesen alkalmatlan apákkal szemben.

Az anya hiánya nemcsak a lelki egészséget, a külvilághoz való kapcsolódást veszélyezteti, hanem a gyerek szellemi fejlődését is hátráltatja. A szerzők megállapítják, hogy míg mozgásfejlődésben és a táplálkozás egészséges menetében az intézeti gyerekek vannak előnyben, a beszédfejlődés és tisztaságraszkotatás lényegesen hátráltatott. Hátráltatja a fejlődést az anya felé irányuló „megmutatási“, dicsekvési vágyak, és az anya gyermeke iránti csodálatának, elfogultságának kiesése is. Mindezekért csak részben kárpótol a közösségi élet, amelynek fejlődését — a másik gyerek tárgyként kezelésétől egészen a kölcsönös segítségig és valódi barátságig — a szerzők ugyan csak érdekesen vizsgálják. Az utóbbi — segítség, részvét, barátság — sokkal korábban bekövetkezhet a gyermeklelektanban általában elfogadott életkornál (2 év körül).

A vezetők egyik legfontosabb feladatuknak az anyahiány kórokozó hatá-

sának kiküszöbölését tekintették. Két ellenrendszabályuk közül az egyik ismertebb: „mesterséges családokat“ létesítettek, azaz 4–5 gyereket bíztak egy-egy gondozónőre. (Várható módon az intézet belső élete a mesterséges családok létesítése után sokkal nyugtalanabb, szenvedélyekkel, féltékenységgel telítettebb lett, — azok számára, akik ebben hibát láttak, szerzők azt mondják, hogy kétségtelenül nyugodalmasabb volna ugyan az élet érzelmek nélkül, de a fejlődési cél nem ez, hanem az érzelmeken uralkodni tudás elsajátítása.) A vezetők másik rendszabálya eléggé szokatlan: szemben az általános intézeti gyakorlattal, nemcsak megengedték, hogy a szülők bármikor meglátogathassák gyermekeiket, hanem egyenesen arra biztatták az anyákat, hogy minél gyakrabban jöjjenek be és ilyenkor azt tegyék gyermekeikkel, amit akarnak.

A nélkül, hogy kimondanák, a könyvek egy elméleti és egy gyakorlati eltolódást mutatnak a lélektani-pedagógiai gondolkozásban. Az első az anyagyerek helyzet fontossága, mely jelentőségében az Ödipus-konfliktus mellé kerül. a második az a belátás, hogy a kisgyerekek számára bármily szakszerűtlen anyai kezelés is egészségesebb lehet, a pedagógiailag legtökéletesebb, de idegenektől származó behatásoknál.

Hermann Alice

TESZT-ELJÁRÁSOK

Rorschachiana I. (Beiheft zur Schweizerischen Zeitschrift für Psychologie und ihre Anwendungen, No. 7.) Bern, 1945. Hans Huber, 143 l.

A Rorschach szakirodalom új közlésekkel és úgylátszik állandó jellegű közlési lehetőséggel gazdagodott. A „*Schweizerische Zeitschrift für Psychologie und ihre Anwendungen*“ mellékletként adja ki a „*Rorschachiana*“ c. füzetet. Az 1945-ben megjelent I. füzet tartalma a következő.

Tosquelles (Saint-Alban) közleménye revízió alá veszi a kérdést, hogy milyen lelki funkció hozza létre a Rorschach reakciót. Ennek a kérdésnek alapvető jelentőséget tulajdonít az értelmezés szempontjából is. A fascináció jelenségéről beszél *J. P. Sartre*: „*L'imaginaire*“ című könyve alapján (Paris, 1940). Elméleti fejtegetéseivel támasztja alá a felfogást, hogy a Rorschach-jegyzőkönyv pszichoanalitikusan értelmezhető a rorschachi klasszikus módszer alkalmazása mellett. (Az értelmezésnek ez a módja jellemzi a francia pszichológusokat általában.)

Ewald Bohm (Kopenhága) számos új megfigyelése közül néhányat kiragadva meg kell említeni az elnyomott (unterdrückt) és az elfojtott (verdrängt) mozgásválaszok differenciálását, aminek az egészség-betegség kérdésében prognosztikus jelentőséget tulajdonít. Ugyanilyen figyelemreméltó megfigyelés a Rorschach-vizsgálat kezdetén vagy végén a burkolt komplexválaszokban megmutatózó cenzura; az egyiket Én-gyengeségre, a másikat Én-erősségre találja jellemzőnek. Érdekes észlelése még többek közt a törési vagy interferenciás jelenség és a túlkompenzált sokk, ezeknek differenciáldiagnosztikai jelentőséget tulajdonít a konstitucionális adottság és a környezethatás kérdésében.

Laignel-Lavastine, *Minkowska*, *Bouvet* és *Neveu* (Paris) közös közleménye a Rorschach-teszt pszichiatriai alkalmazásában mutat be a klasszikus értelmezéstől eltérő módszert, melyben nagy szerepet nyer a betegnek a vizsgálat alatti magatartása és kifejezőmódja.

Elsa Josephy (Zürich) tanulmánya egy öttagú családot, mint egységet szemléltet a Rorschach-teszt alapján.

Gina Zangger (Zürich) korrelációs számításainak eredményeit közli a szerinte összefüggő jelenségek: az elakadás, a zw és az anatómiai-válaszok között.

W. *Morgenthaler* (Muri-Bern) 1943-ból származó közleményében a Rorschach-teszt veszedelmeire figyelmeztet és javasolja a módszer stabilizálását: 1. tudományosan: statisztika alapján a nélkül, hogy ezáltal mechanizálódjék; 2. gyakorlatilag: Rorschach munkaközösség létesítésével, amely biztosítaná a módszer tudományos egységességét és megóvná minden visszaéléstől. Kiderül az ezt követő közleményből, ami 1945-ből ugyancsak Morgenthalertől származik, hogy munkaközösség létesítésére már bizottság ült össze és a végleges megalakulás előtt érte el az első látható eredményt: a „Rorschachiana” megjelenését.

Márton Imréné

Spreng, Hanns: *Psychologische Kurzprüfungen*. Bern, 1943. Huber. 82 l. (Schweizerische Zeitschrift für Psychologie, Beiheft No. 2.)

A szerző lélektani gyorsvizsgálaton (Kurzprüfung) olyan szelekciós-eljárást ért, amely igen rövid idő alatt sok emberen végezhető el, hogy azokat a nekik megfelelő munkahelyre utalja. A gyorsvizsgálatok természetesen csupán kényszermegoldást jelentenek a gyakorlati élet sürgető kívánalmaival szemben; a gyakorlati szükségleteknek első közelítésben meg is felelnek, ámde amint az átlagtól akár lefelé, akár felfelé eltérő tulajdonságok értékeléséről van szó, a pszichológusnak tüstént az egyéni tesztekkel kell elővennie. A kísérletek vezetőjének személye rendkívül fontos probléma; orvosilag iskolázott pszichológusokra van szükség, hogy adott esetekben a kísérleti személyeket orvosokhoz utasítsák. Ez a „durva kiválasztási eljárás” — mint ahogyan a szerző a gyorsvizsgálatot nevezi — félóránál nem tarthat tovább, míg a szokásos képességi vizsgálat három-négy órát is igénybe vesz. Nyilvánvaló tehát, hogy döntő és végleges leleteket nem szolgáltatathat. A tesztek kiértékelésének matematikai és alanyi szempontjait a szerző alaposan megtárgyalja. Különböző grafológiai vizsgálatnak igen nagy jelentőséget tulajdonít; számos példát mutat be a gyakorlatból, amelyek pszichológiai és grafológiai vizsgálat eredményeinek nagyfokú egyezéséről és egymást kiegészítő természetéről tanúskodnak.

Igen érdekesek azok a gyorsvizsgálatok, amelyeket a szerző rendkívüli technikai nehézségek közepette indokínaiakon végzett. Itt három munkáskategóriáról van szó: az ú. n. B-csoportba felügyelők, csoportvezetők és mechanikusok, a C-csoportba a tanult munkások, a D-be pedig szolgák, küldöncök és egyéb tanulatlan munkások tartoznak; az első és az utolsó csoport az összes vizsgáltaknak 25—25, a második pedig 50 százalékát tette ki. Átlagos tulajdonságaik alapján a szerző tipológiai képet is rajzol róluk, amely szerint intelligenciájuk passzív, kezdeményező erő nélküli, e mellett hihetetlen mérvű kíváncsiságot árulnak el, s szinte bárgyú módon vidámak; logikai készség egyáltalán nincsen bennük, gondolkodásuk a részletekhez tapad és absztrakcióra képtelen. Mindazonáltal a szerző igen értékes emberanyagot vél bennük felfedezni.

Nem kevésbé érdekes vizsgálatot végzett munkanélkülieken, akik a svájci „Landesausstellung” állásaira jelentkezték. Éjjeliőröket, jegyellenőröket, útbaigazítókat, teremőröket és pénztárosokat kellett közülük kiválasztani. Ennél a csoportos próbánál számok megjegyzésének képessége, megfigyelőkészség, tanulékonyság és az intelligencia (a lényeges dolgoknak a lényegtelenektől való megkülönböztetési képessége) voltak a vizsgálat tárgyai. A csoportos tesztek a jelöltek életrajzának és „hivatássorsának” elemzése, valamint rövid exploráció-formájú beszélgetés egészítette ki. A kétféle vizsgálat adatai szinte kivétel nélkül fedték egymást; a személyes beszélgetés alapján készített minősítést a tesztek eredményei alig módosították.

Végezetül a szerző hangsúlyozza a gyorsvizsgálatok kidolgozásának és tökéletesítésének rendkívüli fontosságát. S valóban, Spreng könyvét mindenki, aki csak pszichotechnikával foglalkozik, nagy haszonnal forgathatja: kiderül belőle, hogy az eddig nem sokra tartott tömegvizsgálatoknak gyakorlati, társadalmi és pedagógiai szempontból egyaránt mily sok előnye lehet.

L. Tarcsay Izabella

GRAFOLÓGIA

Románné Goldzieher Klára: *Ki vagy? Megmondja az írás.* A grafológia kézikönyve. Budapest, é. n. BÉTA. 356 l.

Az utolsó évek természettudományos haladása szinte törvényszerűen nyomta rá bélyegét a lélektan tudományára is: biológiai és fiziológiai összefüggéseket kerestek az életjelenségek racionális és irracionális megnyilvánulásainak összeegyeztetésében. Keresték és megtalálták a kutatók az összefüggéseket azokon a síkokon is, ahol eleddig vagy pusztán a megérzés, vagy — legjobb esetben — tapasztalatokból kiinduló böleselkedések alapján vontak le következtetéseket. Így vált az intuitív vagy böleselkedő írásmegfigyelésből, mely hosszú időn át mintegy ösztönszerű eszköze volt az embermegismerésnek, a diagnosztikailag megbízható *tudományos grafológia*.

„Minden csoda megszűnik, ha törvénye ismeretessé válik” — mondja szerzőnk és munkája valóra váltja saját tételét. Lélektani és élettani törvényszerűségek kimutatásával kikapcsolja a grafológia nem-tudományos „csodaszerűségét”. Az írásjelenségeket a tapasztalat és tudás eszközeivel áttekinthető rendbe foglalja és ezen felépülő elméletének tételeit olyan racionálisan értelmezi, hogy az embertudományok iránt érdeklődő — az orvos, a pedagógus, a kriminalista — ítéletet tud magának alkotni a grafológia diagnosztikai értékéről.

A grafológiának külföldön nagy irodalma van. Kisebb terjedelmű kézikönyvek szép számmal jelentek meg magyar szerzőktől is. *Románné Goldzieher Klára* könyvének azonban kivételes érdemei: tárgyismerete átfogó, megállapításai határozottak és világosak és sohasem tévednek el egyes ismert külföldi szerzők ködösségébe, amely leple a ki nem forrott gondolatoknak. Józan óvatossággal kezeli a hatalmas anyagot és inkább kirekeszti azt, amit tudományos megalapozottsággal nem tud demonstrálni. Nem vágyik romantikus ötletszerűségekre, inkább klasszikus elmélyüléssel vezeti az olvasót. E maga vállalta feladatát azonban olyan írásművészeti könnyedséggel végzi, hogy nála a legnehezebb problémák felvázolása is színes és élvezetes olvasmányvá válik.

Példaképe ennek a „Bevezetés az íráslélektan szimbolikájába” című fejezet, amelyben a térszerűen elképzelt írásfelület szimbolikus jelentését ismerteti egy sajátos lélektani elgondolás: a lelki térkép segítségével. A lelki történéseknek az írás jelenségvilágába való ilyen lokalizálását íráslélektani munkahipotézisként tárja elénk, mellyel az írásban kifejezésre törő lélek rejtelmes és mégis megfigyelhető megnyilvánulásai elfogadható valószínűséggel értelmezhetők.

A szakember sok újszerűt talál e könyvben. Mindjárt elején az *Irka-Firka* fejezetben megkapó hatású a képszerűen megjelenő élménytartalmak példája. Tekintve, hogy *Babits* Mihály játékos rajzával foglalkozik, a lélektani értelmezés egyben irodalmi csemege is. Érdekes új adalékokat ismerhetünk meg az *Úr ír...* fejezetben a gyermek írásfejlődési menetéről és egyes jellemző mozzanatairól. Újszerű a *Nemzeti írásstílus*-ról szóló fejezetben a magyar írássajátságok ismertetése és a magyar jellegű írásstílus meghatározása.

Egyetlen grafológiai munka sem foglalkozott eddigelé kimerítően és teljes örökléstani felkészültséggel a grafológia útján való családkutatással. *Örökléskutatás és grafológia* című fejezetben a szerző egy népes család hat nemzedékének kézírását dolgozza fel. Döbbenetes élességgel preparálja ki a családban öröklődő hasonlóságokat: a rendkívüli és a kóros jegyeknek érvényesülő, lappangó és visszaütő jelenségeit.

Szerzőnk munkájában olvastam először a névtelen levélírás lelki rugóiról, a grafológus meglátásán át. Képet kapunk továbbá a balkezesség horderejéről és megismerjük a hibásbeszédűek írásvizsgálatának diagnosztikai fontosságát is. Sajnálattal tesszük le a 350. laphoz közeledvén a könyvet, sajnáljuk, hogy nincs tovább...

Németh Péter

ifj. Balázs Dezső és Hajnal Richárd: *Ember. Jellem. Írás.* Embermegismerés. Írásértelmezés. Lélektan. Budapest. (é. n.) Novák R. 654 l.

Az embermegismerés vágya a legelemibb társas jelenségek egyike. E vágy a rendesnél jobban lángol fel rendkívüli idők lezajlásakor, amikor még döbbenet és riadtan állunk olyan élmények után, amelyek látszólag ellentmondanak a köznapi élet-tapasztalatoknak. Sürgető szükségét érezzük annak, hogy jobban megértsük embertársainkat, mint annakelőtte; hogy kimélyítsük önismeretünket is és ezáltal biztosabban határozhassunk döntő pillanatokban, mint amilyen például a pályaválasztás és a párválasztás. Az elvont tudományos kutatás eredményei ilyenkor kapnak számunkra értelmet és gyakorlati jelentőséget. Laboratóriumi módszerek ilyenkor válnak a gyakorlati élet mérlegévé, amelyen képességek, alkalmasságok méretnek és hajlamok által megszabott magatartások módjai és fokai határozhatók meg.

A tudomány módszerei, mint a gyakorlati élet mérlege, a vezetőgondolat szerzőink terjedelmes művében. Abból indulnak ki, hogy az embermegismerés lélektani és lélektani szükségesség és lényeges tényezője minden társas viszonylatnak. Bemutatják a „naív emberszemlélettől” a tudományos emberismeretig való fejlődést és azokat a síkokat és értékrendszereket, amelyekben ember cselekedetei megjelennek és értelmet kapnak.

Ismertetik az egyes lélektani iskolák felfogását, de hangsúlyozzák, hogy olyan összetett jelenségnél, mint amilyen a lelkiélet, „iskolák” elméletei és dogmái teljesértékű, maradéktalan magyarázatot nem adhatnak. Az egyes lélektani felfogások, véleményük szerint, csupán egy-egy működési irányt vagy megjelenési síkját ismertetik. Maga a lelki élet azonban ezeknek a működési irányoknak és megjelenési síkoknak összetevődése. A *Spranger*-féle értéktípusoknak épügy lehet extra- és introvertált irányja *Jung* értelmében, mint ahogy *Jaensch* integrált és desintegrált típusai megjelenhetnek a pszichoanalízis ösztönorganizációs karakterformáiban is. Szerzőink megállapítása tehát, hogy a tipológia nem lehet több, mint „térképezés” az anyag könnyebb áttekinthetősége kedvéért.

A lélek különböző működési irányainak és megvalósulási síkjainak vizsgálatára szolgáló módszerek felsorolásában, majd valamennyi ismert lehetőségéről szólnak: a kísérleti lélektani és pszichotechnikai eljárásoktól kezdve a Rorschach-féle diagnosztikus teszt-módszerig. Végül a kifejezőmozgásokban és azok rögzített képeiben, az írásban jelölik meg azt a működést, amely a leghívebben ábrázolja és a legtöbbet tartalmazza a lelki élet működési irányjaiból és megvalósulási síkjáiból. A továbbiakban ismertetik az írás keletkezésének mechanizmusát és bemutatják az írás összefüggését a „mágikus” taglejtésekkel, mint az elemi kifejezőmozgással általában.

Az íráskutatás történetének rövid ismertetése után bemutatják az írásvizsgálat menetét és azokat a mozgáselemeket, amelyekkel az írás kifejező-

mozgás-komplexumában találkoznak. A „Személyiség felépítése“ című fejezetben azután szintézisbe foglalják az egyes elemeket és megmutatják, ezek hogyan alkotják a lelki totalitást.

A könyv harmadik része az írásvizsgálat gyakorlati felhasználását mutatja be az emberi élet és tevékenység különböző területein. Ebben a részben lesz a „tudományos módszerből gyakorlati mérleg“. Felvonultatják ennek demonstrálására az emberi élet két legjelentősebb területének, a párválasztásnak és a pályaválasztásnak klasszikus példáit. Bemutatják az íráson át, hogy milyen lelki tényezők tevékenykedtek nagy szerelmek keletkezésében és hogyan mutatkozik meg a szerelmi élet elferdülése az írásban, mint kifejezőmozgásban. A politikus, a színész, a tudós, az amateur lelki leírása átvezet az írás pathodiagnosztikájába, a neurotikus, az elmebajos, az öngyilkos írása kapcsán.

Balázs és Hajnal műve hatalmas anyagot ölel fel, amely nagyon sok új meglátást és új szempontot tartalmaz. Ezeket a szerzők túlzott szerénységgel „rangrejtve“ ágyazzák az egyes fejezetekbe. Különösképen a mélylélektannak eddig meg nem munkált területén hívják fel figyelmünket az írásértelmezés szempontjából újszerű megállapításokra.

Románne Goldzieher Klára

KRIMINALPSZICHOLOGIA PSZICHOPATHOLÓGIA

Boss, M.: *Körperliches Kranksein als Folge seelischer Gleichgewichtstörungen.* Bern, 1940. Huber. 115 l.

A szerző — mint könyvének címe is mutatja — olyan testi betegségekkel foglalkozik, amelyek a lelki egyensúly megbomlásának eredményeként lépnek föl. Mindenekelőtt közérthető nyelven azokat a törvényeket vázolja, amelyek betegeknél és egészségeseknél egyaránt a belső kiválasztású mirigyek, a vegetatív idegrendszer és a lélek egymásrahatásának módját szabályozzák. Megfigyeléseit pszichoanalitikus szempontok szerint végzi. Igen érdekesen és szemléletesen rajzolja, hogy lelki zavarainkat miként vetítik át a betegek a test területére, s hogyan jön létre — lelki okokból — a legkülönbözőbb fajta testi panaszok nagyrésze: lélekezési és vérkeringési zavarok, szívgyöresök, szívdobogás, általános ingerlékenység, álmatlanság, beteges izzadás, vizeleési inger, bélzavarok, szédülés, ájulási hajlam, fejfájás, stb., és ezek különféle kombinációi. Éppen ezeknek a kérdéseknek a tárgyalása teszi *Boss* könyvét laikusok számára is rendkívül tanulságossá. A továbbiakban azt is bemutatja, hogy amint a konfliktus okai megszűnnek, a betegség szimptomái is legtöbbször eltűnnek. Igen érdekes az érzelmi komplexumok tudatból való kiszorítását kísérő testi jelenségek tárgyalása: az itt fellépő agressziók bizonyos esetei kriminálpszichológiai szempontból is nagyon tanulságosak. Befejezésül a szerző a modern pszichoanalízis bírálóit teszi finom humorú bírálata tárgyává. Meg kell még jegyeznem, hogy mint szinte valamennyi újabb orvoslélektani — s főként svájci orvoslélektani — munkában, úgy itt is igen gyakran misztikus gondolatmenetekre bukkanunk.

L. Tarcsay Izabella

Benedek István: *Ösztön és bűnözés.* Budapest. 1943. Eggenberger. 248 l.

Benedek István munkája a mélylélektani irányok magyar ágának, a sorsanalízisnek emberszemlélete alapján közelíti meg a bűnözés, elsősorban a gyermekkori bűnözés nehéz és sötét problémáját. Anyagát a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Kórtani és Gyógytani Laboratóriumának bűnöző

anyagából merítette. A Fiatalokorúak Bírósága 1933-tól kezdve a Laboratóriumban vizsgáltatta meg lélektani szempontból a bűnöző gyermekeket. Szerző ötéves laboratóriumi munkássága alatt bőséges bepillantást nyerhetett a bűnöző gyermekek lelki világába és sorsába. Munkája tehát biztos tapasztalati adatokra, pontos megfigyelésekre támaszkodik. Ez a tény már önmagában is értékessé teszi vállalkozását. Vállalkozása azonban sokkal nagyobb vonalú. Nem elégedett meg a bűnöző esetek fenomenológiai leírásával, egyes bűnöző típusok ismertetésével. Keresi a bűnözés lélektani okait és magyarázatát. Rendkívüli érdekességet kölcsönöz vállalkozásának, hogy a bűnözés problémájának elméleti megalapozását és magyarázatát a Szondi-féle sorsanalitikus elmélet segítségével kísérli meg.

A sorsanalízis ma még kevésbé ismert lélektani elmélet. Szerzője, Szondi Lipót, a Gyógypedagógiai Főiskola Laboratóriumának volt vezető főorvosa és a Főiskola volt tanára, eddig még csak néhány általános jellegű tanulmányban tájékoztatta a magyar közönséget kutatásainak eredményéről. Benedek munkájának egyik jelentős mozzanata, hogy módunkban áll nagyon alapos és világos összefoglalásban a sorsanalízis elméletének lényegi képét megismernünk. Így tulajdonképpen kettős célt törekszik megvalósítani. Egyrészt tapasztalati anyagának segítségével érdekes módon világít reá egy sajátos területen a sorsanalitikus szemlélet használhatóságára, másrészt a bűnözés lélektana számára egészen új és mind elméleti, mind gyakorlati szempontból nagyfontosságú elméleti megalapozást biztosít. A mélypszichológiák általában inkább az emberi sorsalakulás, főként a beteg sorsalakulás tényezőit keresik. Freud egyáltalán nem állított fel jellem típusokat, Adler tipológiai gondolatai nem tudtak maguk számára elismerést kivívni, Jung tipológiája is kisebb jelentőségű a komplex pszichológia egészéhez viszonyítva. Benedek is elsősorban sorstényezőket keres a bűnözés problémáinak magyarázatához. Azonban a sorstényezők alapján szinte természetesen bontakozik ki a tipológia: a bűnözők mélylélektanilag megalapozott tipológiája. A sorsanalízis emberszemlélete lehetőséget nyújt arra, hogy gondolatait karakterológiaiailag is értékesítsük. Ha sikerült megalkotni a betegek és a bűnözők tipológiáját, remélhető, hogy ezen az alapon felépülhet a normális emberek sorsanalitikus tipológiája is. Mindjárt meg kell azonban jegyeznünk: ezek a típusok nem a hagyományos karakterológiaiak zárt és merev típusai, hanem hajlékony, dinamikus fejlődési és változási lehetőségeket hordozó lelki tényezők foglaltai.

A sorsanalízis a génbiológia eredményein és a mélypszichológiák lélektani szemléletmódján épül fel. Alapfogalma az ösztön. Az ember élete tervszerűen folyik le. Ennek a tervnek tényezője az ösztön. Az ember sorsa ösztönös választásainak eredője. A sorsanalízis az analitikus iskolák egyoldalú ösztöndualizmusával szemben az ösztönök széles skálájával dolgozik. A szexuális ösztönök mellett beszél az indulati élet és a tárgyhoz kötődés ösztöneiről, valamint külön ösztönös tényezőket tételez fel az Én kibontakozásának és működésének magyarázatára. Az ösztön génikus eredetű. Minden ösztönt egy vagy több allél génpár határoz meg. Az egyes ösztönösség-letek ellentéteket hordoznak magukban. Az allél génikus determináció következtében az ellentétpár egyik tagja képes csak rendszerint genotipikus formában megnyilatkozni, a másik a lappangás, latencia állapotában marad. A lappangó ösztöntörekvés nem marad hatástalan. Hatása nemesak abban nyilvánul meg, hogy tovább öröklődhet az utódokra, hanem abban is, hogy kerülő úton keres magának érvényesülést és irányítja az egyént ösztönös választásaiban. Az ösztön kerülő úton történő érvényesülése a genotropizmus. A genotropizmus vezethet pozitív eredményre, például élettárs vagy pályaválasztásra, de járhat negatív eredménnyel is. A lappangó gének negatív megnyilatkozása a betegség és a bűnözés. A sorsanalitikus elgondolás

szerint a bűnözés lappangó, ki nem élt vagy elfojtott génikus ösztöntörékvések kerülő úton történő érvényesülése. Mivel Szondi élettani, kórtani és örökléstanai megfontolások alapján a négy ösztönkörön belül két-két, összesen tehát nyolc ösztönészükségletet ismer, természetszerűen adódna nyolc bűnöző típus felállítása. Benedek azonban úgy látja, hogy ez a rendszerezés merev és erőltetett lenne. A tényeknek megfelelően négy bűnöző típust ismer el a gyermekkori bűnözők világában: a játékos bűnöző, az indulati bűnöző, a szereplési és kiélvezési bűnöző, végül az énbeteg bűnözők típusait. Egy-egy típus több ösztöntörékvés közreműködésével alakul ki. A típusok nem fenomenológiai típusok, azaz nem a bűnözés tipikus megnyilatkozási formái szolgálnak a tipológia alapjául. Elcsavargás, lopás, szökés, munkakerülés, szexuális eltévelyedések több-kevésbé mindegyik csoportban előfordulnak, bár egyik vagy másik egy-egy osztályra sajátosabban jellemző. A csoportosítás a mélylélektani gyökerek alapján történik. Ki nem elégült ösztönös szükségletek alapján állíthatók fel azok a lelki struktúrák, amelyeknek az egyes bűnözők „vészkijáratai“, megnyilatkozási területei.

A részletes elemzés kapcsán a négy bűnözési típust mutatja be gazdag kísérleti anyag keretében a szerző. Lelkiismeretes pontossággal és mély lélektani látással vizsgálja és foglalja össze az egyes bűnözési típusok sajátosságait. A játékos bűnöző ösztönalkatában gyűjtési-élvezési ösztöntényezők szerepelnek. Rendszerint nem is követ el súlyosabb tetteket: elcsavarog, kisebb lopásokat követ el, hogy élvezési igényeinek eleget tehessen. Az indulati bűnözőt valami megmagyarázhatatlan belső kényszer sarkalja, hogy otthonát elhagyja, belső feszültsége, meglepni akarása keres ilyen módon levezetést. A szereplési és élvezési szükséglet alapja a szélhámos lelki alkatanak. Többet akar mutatni, mint ami. Igen veszedelmes típusokat nyerünk, ha a többet mutatni akarás szexuális vagy autista, projekciós és inflációs szükségletekkel párosul. Az énes bűnöző alkat önmagában nem olyan veszedelmes. Ösztöntényezői könnyebben sodorják az embert a betegség, mint a bűnözés felé. De a súlyosabb eseteknél általában kimutatható, hogy az autista lelki beállítottságához csatlakozó egyéb tényezők okozzák a legkomolyabb gyermekkori bűnözési problémákat. Érdekes táblázatokban mutatja be a szerző vizsgálatainak eredményeit. Különösen érdekes az a táblázat, amelyből a négy bűnözési alkat és az egyes bűnözési módok összefüggésére nézve nyerünk összefoglaló tájékozódást. Kiderül, hogy az egyes bűnözési módok tényleg mintegy „vészkijáratul“ szolgálnak a dinamikus ösztönörök következtében beállott feszültségből. Különböző ösztönalkatoknak lehet azonos a megnyilatkozásuk, mégis lélektanilag és örökléstanilag mély különbséget találunk az autista és szereplési-élvezési lopás vagy csavargás és szökés között. De a táblázatból az is kiderül, hogy egy-egy alkat inkább hajlamosít az egyik vagy másik bűnözési mód irányában.

A sorsanalitikus elgondolásnak nagyjelentőségű meglátása, hogy a lappangó génikus ösztönészükségletek feltételezésével utat nyit a bűnözés megelőzésére megfelelő nevelés által, sőt elvileg a bűnöző megjavítására is. Hiszen a lappangó ösztönészükséglet nemcsak antiszociális vagy asszociális megoldás által elégűl ki. Nem lehet ugyan az ösztöntörékvéseket kiirtani, érvényesülésük útját elgáncsolni. De meg lehet találni elvileg azt a szociálisan értékes ösztönkielési módot, amely azután az illető egyén számára a bűnözést „feleslegessé“ teszi. A modern lélektani szemléletben oly gyakran kísértő determinizmus nyomasztó súlya nagyban enyhül a sorsanalitikus elgondolásban. A nevelés célja és feladata éppen az, hogy megkeresse a gyermek lappangó és bűnözésre hajlamosító ösztöntörékvései számára a szociális érvényesülés útjait.

Rendkívül fontos kérdés Benedek eljárásának és eredményeinek elbírálásánál a módszertani szempontok gondos mérlegetése. A sorsanalízis két eljárással nyeri általános eredményeit. Egyik a genotrop családkutatás, másik a kísérleti ösztöndiagnosztika. A családkutatás a genotropizmus törvénye alapján nem elégszik meg a vérrokonok felkutatásával, hanem a beházasodott személyek rokonságát is figyelembe veszi. Alaptétele: a probandus lelke mélyén lappangó ösztönszükségelek nyílt formában megtalálhatók rokonságában. A hereditás ismerete tehát útmutatásul szolgál az ösztönalkat meghatározásánál. A kísérleti ösztöndiagnosztika a Szondi-féle genotest segítségével egyszerű kísérlet (manifeszt ösztönbetegek képeire leadott szimpátia és antipátia reakciók összegezése) tárja fel a kísérleti személy lappangó ösztönszükségeleit. Benedek kísérleti anyagának feldolgozásánál csak a genotrop családkutatás és a lélektani megfigyelés eszközeivel él. Saját szavai szerint eredményei a sorsanalízis szempontjából „elavultak“, mert nem áll módjában azokat a kísérleti ösztöndiagnosztika segítségével ellenőrizni. Kétségtelen, hogy rendkívül érdekes lett volna az egyes eseteknek a tesztek alapján történő értelmezése. A kutatás egészen új szempontok által gyarapodott volna és új távlatok nyílnának a tipológiai látásmód gazdagítására. Másrészt talán nem is olyan nagy fogyatékoság, hogy a szerző első kísérlete még nem épít a teszt alapján nyert eredményekre. Így elkerült sok vitatható problémát és módja nyílt, hogy minden teoretikus befolyástól függetlenül a valós élet jelenségeinek megfigyelésére építse típusait és elméletét.

Benedek vállalkozásának sikere végeredményben két tényezőtől függ. Az egyik a sorsanalitikus szemlélet érvényessége, a másik a bűnözési anyag értelmezhetősége a sorsanalitikus látásmód alapján. A sorsanalízis ma még fejlődésben lévő elmélet, amelyet a tudományos nyilvánosság teljes egészében még nem is ismer. Minden jel arra mutat azonban, hogy rendkívül értékes szempontokkal gazdagítja lélektani tudásunkat és kiválóan alkalmas egységes, sokoldalú, a lélek összes rétegeivel számoló lélektani és karakterológiai emberkép kialakítására. Nem lehet célo m ennek az ismertetésnek keretében a sorsanalízis kritikai értékelése. Annyit azonban meg kell jegyez nem, hogy Benedek munkájában újabb jelét látom a sorsanalitikus teória valóság értékének. Benedek anyagának sorsanalitikus értelmezése még sok problémát rejt magában. Mi az oka annak, hogy valamely lappangó ösztönszükséglet éppen a bűnözés útját választja? Az ösztönök fölött álló magasabbrangú tényezők irányítják-e végeredményben sorsunkat vagy pedig a génikus determinációk között kell keresnünk a „bűnözési géneket“? Ha az előbbi álláspontra helyezkedünk, megdől az ösztönök sorsalakító szerepéről vallott felfogás, ha az utóbbit fogadjuk el, értelmetlenné válik a genotrop kielégülés elmélete. Megoldható-e gyakorlatilag az ösztönök nevelésének problémája a lappangó szükségletek genotrop kielésének segítségével? A bűnöző „alkat típusok“ nem annyira bűnöző alkatok, mint általános karakter típusok, amelyek egy-egy bűnözési körre hajlamosítanak. Mi az alapja annak, hogy az autista vonások csak mint jellemtulajdonságok mutatkoznak meg az egyik embernél, míg a másiknál bűnözés forrásai lesznek? Mindezek a kérdések az elmélet továbbmélyítését kívánják ugyan, de nem esökkentik a meglévő eredmények értékét. Benedek munkája komoly, tudományos eredményekkel gazdagította lélektani irodalmunkat. A lélekbúvár új szempontokkal gazdagodik, a nevelő pedig új bizalmat, új indításokat nyer arra, hogy munkáját a „reménytelen“ esetekben is újraéledő bizalommal folytassa.

A munkához Németh Péter, kúriai bíró, a Fiaalkorúak Bíróságának volt tanácselnöke írt mélyenszántó és megleghangú előszót.

Zemplén György

Carlo Ceni: *Cause biologiche della delinquenza nei rapporti colla costituzione.* (A bűnözés biológiai okai a konstitúcióval kapcsolatban.) Bologna, 1943. L. Cappelli.

Szerző kiindul egy előbbi művében, „A bűn philogenesisében“ már lefektett alapelvből, miszerint a bűnözés csírája mindenkinél megvan, tekintve, hogy az ösztönök ú. n. plasztikus elemével áll szoros kapcsolatban, alárendelve külső, alkalmi okoknak és a tudatos akaratnak. Jelen munkában a bűnre vezető lelki elferdülés belső okaival foglalkozik, amelyek az egyéni konstitúciót közvetlenül befolyásolják.

Kifejezett ellentétben *Gemelli* pszichológiai iskolájával, amely a konstitúciós irányzatot a tudomány haladása szempontjából kárhóztatja, *Ceni* e könyvében a kriminológia kétségtelenül legnehezebb és legvitatottabb problémáját, azaz a bűnözési hajlam kérdését állítja előtérbe és veszi bonckés alá a különböző toxikus, infekciós, traumás és pszichés tényezők közvetlen hatását és átöröklődését fontos állatkísérletek alapján tanulmányozva.

A könyv három részre oszlik. Az első részben szerző a különböző ösztönök alaptulajdonságait vázolja és azoknak a személyiség lelki struktúrájában elfoglalt szerepét elemzi, hogy rátérjen azután ama nagyjelentőségű kapcsolatok tárgyalására, melyek a bűn keletkezésére vonatkozólag az említett ösztönök és a szerzett, illetve intellektuális, lelki energiák között fennállnak. Végül ugyane részben kerülnek részletes tárgyalás alá a bűnözés anatómiai lokalizációjának és a kriminális felelősségnek (pozitívista szemszögből tekintett) problémái.

A második és harmadik rész viszont a bűnözéssel összefüggő különböző degenerációs tényezők kísérleti vizsgálatát nyújtja, valamint azokat a befolyásokat, ill. visszahatásokat tanulmányozza, amelyeket ezek a tényezők az utódokra gyakorolnak. A kísérleti eredmények összességéből félreérthetetlen világossággal következik *Ceni* szerint a degeneratív állapotok biológiai egységének tétele, amely állapotokat, bármely eredetűek (toxikus, fertőzőes, stb.) is legyenek, mindvégig a szaporodás organikus folyamatainak diszfunkciója, illetve elváltozása jellemzi. E szempontból az ivarsejtek kromoszómái vannak elsősorban és legerősebben érintve. Mindazonáltal a degeneratív tényezők nem gyakorolnak az ivarszervekre közvetlen befolyást, mint a blasztotoxikus elmélet állítja, hanem közvetett úton, az agyon keresztül hatnak éspedig elsősorban az agykéregben szétterjedten jelenlevő vegetatív centrumok által.

E központi eredetű, dinamikus jellegű (blasztodinamikus) zavar *Ceni* szerint az utódokra is átöröklődik és az agykonstitúció különböző fokú rendellenességeit és elváltozásait hozza létre, amelyek a bűnözést előidéző ösztönelferdülésektől a különböző szervi elváltozásokig és diszplaziákig terjednek. A kísérleti adatok alapján azonban határozott különbséget kell tennünk egyrészt a központi idegrendszer, másrészt a többi szerv és szövet — a perifériás idegrendszert is beleértve — rendellenességei és elváltozásai között. Az előbbieket minden valószínűség szerint germinális, utóbbiak viszont adnexiális eredetűek. E körülmény magyarázza azt a fontos és jelenleg a szerzők többsége által elfogadott tételt, miszerint a konstitucionális bűnöző lelki abnormitása és a szomatikus sajátosságai közt kapcsolat nem áll fenn.

Ceni kísérleti alapokon nyugvó, pozitívista bűnözési elmélete kétségtelenül érdemes arra, hogy a kriminalisztika és az antropológia szakavatott művelőinek figyelmét magára vonja, mivel elvitathatatlanul világosságot vet a bűnöző pszichoszomatikus alkatának számos problémájára, bár — természetesen — még sok kérdés nyitva marad.

Horányi Béla

Tora Sandström: *Ist die Aggressivität ein Übel?* (Eine psychoanalytische Neuorientierung.) Stockholm, 1939. Albert Bonnier, 190 l.

Jelentős munka fekszik előttünk. A szerző, miként a könyv alcíme is mutatja, valóban új tájékozódást keres, új irányt jelöl ki a lélekelemző iskolán belül. Bár nagyjából hű marad Freud tanításaihoz, mégis sok tekintetben új tanokat hirdet, amelyeket meggyőző elméleti megfontolásokkal és nagyszámú eset kivonatossal támaszt alá. Nem ismeri el Freudnak azt az alaptételét, hogy a nemi ösztön gátlásai s annak a lélek egyéb tendenciáival való összeütközései okozzák az összes neurózist. Nem ismeri el a halálösztönt. Abból, hogy a nemi ösztön szorosan összefonódik a támadó ösztönrel, nem következik, hogy mind a kettő ugyanabból a közös vágygökből fakad. A szopás ösztöne s az, hogy a csecsemő mindent a szájába vesz, nem a nemi ösztönnek, hanem az önfenntartási ösztönnek a megnyilvánulása s annak a jele, hogy aktivitásának jelentős részét egyelőre csak a szájjal, mint eszközzel tudja kiélni. Általában az ember, s már a kised is, érvényesülni akar (Selbstbehauptung), s ennek a célnak a szolgálatában támaszt igényeket környezetével szemben. Ezek az igények persze nagyobb részt ösztön-igények. A nemi ösztön is mint társadalmi igény jelentkezik és a nemi vágy kielégítésén kívül nagy mértékben szolgálja az egyén érvényesülését is. Az ösztönök korlátozása szenvedést okoz és általános érzelmegátlásra is vezethet. A gyermek féltékenységét a szülővel szemben Freud mindig az Ödipuskomplexussal magyarázza, pedig ennek a gyermek érvényesülni-vágyása a leggyakoribb oka. Így van ez akkor is, mikor vendégek jönnek s az anya azokkal foglalkozik, nem pedig gyermekével. A gyermek a felnőttek figyelmének előterében kíván lenni és anyját, aki neki függőszemélye, mindennemű csintalankodással nyugtalanítja, hogy a vendégével való együttlétét megzavarja. Sem az Ödipuskomplexussal, sem a kasztrációs komplexussal nem lehet gyógyulást elérni. Részletesen bírálja Freud híres esetét a fobiás ötéves gyermekkel. A gyermek félelme elsősorban halálfélelem volt. A feltétlen engedelmesség megkövetelése a gyermek önértékelését szállította le, énjét gyengítette, aktivitását gátolta. Ezért az orvos főfeladata önérzetének emelése volt. Valóban sikerült a gyermek önértékelését emelni azáltal, hogy apja mindennap foglalkozott vele, hogy mondásait feljegyezte és egy professzorral közölte, és hogy apjával együtt követtek el kihágást, midőn egy sétatéren átléptek a kerítésen, miáltal apja neki pajtásává, cinkosává vált. A szerző egy nyolcéves fiúnak, aki onanizált és csavarogott, álmát közli: „Apám, anyám, nagyszüleim, nagybácsik, nagynénik mind meghaltak, egyedül lakom egy házban és apám mótorosónakja is az enyém“. Ez az álom a gyermek szabadságvágyát, önállósági igényét, kalandvágyát elégíti ki, nem pedig a nemi ösztönét. A szerző a nemtudatos fogalmát az altudat fogalmával helyettesíti (unbewusst helyett: unterbewusst), mert az szerinte a tudatnak egy fajtája.

A támadó ösztön a szerző szerint az önfenntartási ösztön részösztöne, amelynek feladata, hogy az egyén önállóságát, szabadságát, függetlenségét, önvédelmét szolgálja. A szerző említi, hogy Freud az utóbbi időben (Unbehagen in der Kultur, 1930) elismerte a támadó ösztön önállóságát. Freud úgy képzeli, hogy a támadó ösztön a nemi ösztönnek (libidó) és a halálösztönnek az eredője. Mivel pedig egyik alkotórésze a nemi ösztön, ezért a támadó ösztön is (mint a nemi ösztön) elfojtható. Az elfojtó hatalom mindig az én-ösztön, vagyis az önfenntartási ösztön. A szerző nem fogadja el Freudnak ezt a felfogását és a támadó ösztönt, mint már említettük, az önfenntartási ösztön részének tekinti.

Szerző szerint nehéz a gyermeknek környezetéhez alkalmazkodnia a nélkül, hogy környezete őt tönkre ne tenné. Környezete erősen korlátozza a gyermek ösztöneinek kielégítését, midőn engedelmséget követel és ezzel

kihívja a gyermek támadását maga ellen. A gyermek mindenféle fegyverrel védekezik, a felnőttek viszont iparkodnak a gyermek ellenállását megtörni. Pedig egy, a lélek mélyén gyökerező általános emberi visszahatás korai elfojtása veszedelmes vállalkozás. Minél erősebben gátolja a környezet a gyermek támadó ösztönét s minél inkább sikerül azt elnyomnia, vagyis minél védtelenebbé teszi a gyermeket, annál jobban megduzzad az elfojtott ellenállás és csak arra vár, hogy egy bizonyos pillanatban kirobbanjon. Az a férfi, aki otthon papucshős, a hivatalban alárendeltjeire rákiabál. Aki feljebbvalói előtt reszket, az az alárendeltjeit kínozza. A gyermek, ha apja elverte, kis testvéreit veri meg vagy állatokat kínoz. Senkisésem olyan kegyetlen, mint a gyáva ember. A védtelenség, a védekezés kilátástalansága idézi fel a támadó ösztön megnyilvánulását. Némelyik ilyen páciens már ismeri önmagát és tudja, hogy az ösztönén való folytonos uralkodás hova vezet, t. i. a kirobbanásra. Ezért fél saját ösztönerejétől. A szerzőnek egyik betege megmondta, hogy nem engedheti szabadjára az ösztönét, mert akkor agyonverné az embereket. Mások úgy reagáltak támadó ösztönükre, hogy megtanulták, hogy haragjuk kitörését elhalasszák arra az időre, mikor az ellenfél már nincs is jelen. Ismét mások megszokták, hogy sértéseket észre se vesznek, mintha siketek volnának bántalmakkal szemben. Azért ezeknek az önérzetét is sérti az elszenvedett bántalom, de hiába, hiszen úgy sem tudnak védekezni.

Azok, akiknek támadó ösztöne gátlást szenved, gyakran olyan hivatást választanak, amely mások megtámadására kényszeríti őket. Az ilyen ember éppen csak a saját érdekének védelmében nem tud harcolni, de főnökéért, családjáért, hivatásszerű munkájáért, vagy valamely eszméért, a közérdekért nagyon is tud verekedni.

A támadó ösztön sorsa (úgy, mint a nemi ösztöné) nemcsak kiélés vagy elfojtás lehet, hanem befelé, önmaga ellen is fordulhat, például a táplálkozás megtagadására, önesonkításra (pl. körömrágás), kényszerképzetekre, búskomorságra is vezethet. Vagy pedig regények, színművek hőseivel azonosíthatja magát, s azoknak az ösztöneit, érzelmeit, indulatait olyan erővel élheti át, amilyen indulatkitörést önmagának sohasem engedélyezne.

A szerző egy nő-betegének az volt a kényszerképzete, hogy embert kell ölnie. Folyton ez ellen a bűntevési ösztön ellen kellett küzdenie, de ezzel a tünetével elérte, hogy ha már nem tudott környezetén uralkodni, legalább rettegésben tartotta őket. Egy másik nő-beteg viszont, aki maga is nagyon félt a haláltól, olyan kényszerben szenvedett, hogy hozzátartozóit (Cassandra példája szerint) minduntalan intette, óvta valamely halálos veszedelemtől. E mögött az a képzelgetés rejtőzött, hogy családja tagjainak élete, halála az ő kezében van, feltétlenül uralkodik rajtuk, neki köszönhetik megmentésüket.

Azok a túlságosan szelíd és alázatos emberek, akik mindenkitől félnek, mindenkit meg szeretnének nyerni maguknak, nehogy egyszer megtámadja őket — meg azok, akik nem tudnak vért látni, továbbá, akik túlzottan sajnálnak minden szenvedő embert és állatot —, ezek is többnyire olyan emberek, akik támadó ösztönüket nem tudták kiélni s így önmaguk ellen fordították. Mások pedig bizalmatlanságban, embergyűlölésben, kegyetlenségben élnek az ösztön. A most említett kétféle ösztönsors nyilván a mazochizmus és a szadizmus esetét példázza. Ezt a két beteges ösztönmegnyilvánulást a szerző nem a nemi ösztön rész-ösztöneinek tartja (mint Freud), hanem szerinte ezek a támadó ösztönnek rendellenes formái, melyek mint igen erős reakciók a nemi ösztönre is kisugároznak s azt együtthangzásra ingerlik. Itt tehát a nemi ösztön szegődik a támadó ösztön szolgálatába s nem megfordítva.

Ha a támadó ösztön a külső gátló körülmények következtében semmiképp sem juthat aktív cselekvéshez, akkor félelem, szorongás szokott a gyermekben fellépni. A félelem is az önfenntartási ösztön szolgálatában áll. Az a

feladata, hogy jelezze a veszedelmet és minden erőt a védekezésre mozgósítson. A félelem, ha túlerős, öngyilkosságra is vezethet. Ha a gyermeknek sokat kell félnie, ez beteges én-gyengeségre vezet. Az ösztönök elfojtása lerontja a gyermek önérzetét. Minden félelem tulajdonképpen halálfélelem, és ez egyik legerősebb motívuma a gyermeknek abban, hogy a felnőttek akaratának tökéletesen alávesse magát, egyszersmind alapja a későbbi neurozishoz is. A kis gyermek úgy tudja, hogy ő a szülők tulajdona. Ha az apa dühösen veri a gyermeket, akkor könnyen lehet, hogy a gyermek attól fél, hogy agyon is verheti. A sötétségtől, az idegen emberektől, a váratlan változásoktól, a betegségekől (hipochondria) való félelmek mind a halálfélelem leszármazottjai. Vannak gyermekek, akik félnek az elalvástól, mert azt hiszik, nem ébrednek fel többé. Éppígy fél némelyik felnőtt is a műtét, előtti altatástól.

Némelyik túlszigorú szülő minduntalan figyelmezteti gyermekét: „Nem szabad így (hiányos öltözetben) mutatkoznod! Mit fognak szólni az emberek, ha így látnak! Isten akkor is lát, ha akárhová bújsz! Mindig vigyázz magadra!” Az így nevelt és megfélemlített gyermekben megfigyelhető téves észme ütheti fel a fejét, amely később súlyossá is válhat. Sok anya, ha gyermekével megy és ismerőssel találkozik, így szól a gyermekhez: „Köszönj szépen a néninek!” Némelyik gyermek ilyenkor anyja mögé bújik, hogy védve legyen az idegen tekintete elől. Egy hatéves leányka hátrafelé ment az utcán, mintha saját tekintetével, látásával védekezne a többiek nézése ellen. Egy másik hatéves gyermek nem bírja, hogy őt nézzék. Egy húszéves férfi, ha embertömegben van, úgy érzi, mintha minden egyes emberhez egy-egy fonallal volna hozzákötve. A szerző az összes tériszonyban szenvedő betegekben feltalálta a megfigyeléstől való félelmet is, míg a szabad tér-művészetben, ahol emberekkel nem találkozott, egyiknek sem volt tériszonya. Mindezek a betegek úgy képzelik, hogy a saját szemük védekező, a másoké támadó fegyver. (Népünk babonája: a szemmel verés, rontás.) Van olyan beteg is, aki szemét támadásra használja, például az utcán szembejövőt szúrós tekintettel félemlíti meg, nehogy amaz előzhesse meg őt fölényes pillantással. Vagy pedig fölényesen kell elnéznie az emberek feje felett, mintha káposztafajak volnának.

Ha a gyermeknek túlsokat kellett feláldoznia ösztönkielégítésből és szabadságból, akkor félelemre, szorongásra hajlamossá válik és esetleg azzal csillapítja szorongásait, hogy erősen hozzákötődik egyes személyekhez, akiknek a szeretetét élvezzi és kihasználja.

A könyv legfontosabb része: az én-gyengeségről szóló fejezet. A szerző ugyanis az én-gyengeséget tartja a neurozishoz lényegének. Míg Freud a nemi ösztön elfojtásában és a nemi ösztönnek az önfenntartási ösztönnel való összeütközésben látja a neurozishoz okát, addig Sandström szerint az önfenntartási ösztönnek, s a támadó ösztönnek, mint az előbbi rész-ösztönének gyengülése a neurozishoz alapja. Neurozishoz esetében a gyengült én az önfenntartási ösztönét nem az élet szolgálatára, hanem káros irányban működteti. A neurozishoz oka az, hogy az egyén egészséges önérvényesítése túlságosan legyengítették, támadó ösztönét gátlás alá helyezték. Az altudat ösztönzései csak akkor hathatnak károsan az énrre, ha az én-gyengeséget egyéb tényezők már előidéztek. Az én-gyengeséget (Ich-Schwäche) többnyire az idézi elő, hogy igen nagyszámú lelki tartalom van összekapcsolva szorongással. Ez nagymennyiségű lelki energiát emészt fel s az én részére kevés energia marad fenn. Ezért az én nem tudja kellőleg érvényesíteni önmagát, csökkenik az érvényesülni vágyása, az önérzete. A gyengült én abban keres pótlást (kompenzációt), hogy függőségbe lép más személyekkel szemben. Vagy pedig a képzeletvilágba menekül. A neurotikus jellemvonások onnan erednek, hogy az egyén, hiányos önérzete részére pótlékokat keres.

Egy fiatal férfi gyermekkorában sokat szenvedett apjától, kinek durva bánásmódja ellen sehogy sem tudott védekezni. A férfias erő útja tehát el volt zárva előtte. Ezért anyjával azonosította magát és lenézte a férfias jellemvonásokat.

A gyengült én önérzetének hiányáért azzal próbálja magát kárpótolni, hogy mások szeretetét iparkodik kimerőszakolni. Az én-gyengeség mindig szorongással jár együtt. A szeretet szomjazása is a félelem kifejezése. A páciens jellemvonásai arra valók, hogy őt a szorongás ellen védjék. Ilyen jellemvonások: a túlságos kedvesség, engedékenység, alázatosság, saját véleményének, kívánságainak elhallgatása, azokról való lemondás, akaratának kerülő úton való érvényesítése. A gyenge én túlságosan azonosítja magát családjával, társadalmi osztályával, nemzetével, fajával. Vagy pedig jó tulajdonságaiban keres kárpótlást, így szépségében, gazdagságában, tehetségeiben, tudásában.

Negyvenéves nő, igen szerény, csekély önbizalmú, mindennemű védekezésre képtelen. Annál nagyobb támadókészsége különböző azonosításaiban. Így például erőteljesen képviseli elhalt férjét, vagy saját munkáját. Ha valaki részéről megbántásban van része, az illetőt panaszok és rágalmak útján másokkal „végeztet ki“, míg ő maga a legnagyobb szívélyességet tanúsítja áldozatával szemben. Ezt az eljárást nem tartja erkölestelennek, mert hiszen ő mindig az igazságosság nevében cselekszik. — Aki túlszigorú erkölcsbíró, aki rágalmaz, aki az elszenvedett sérelmet évtizedek alatt sem bocsátja meg: az mind olyan ember, akinek nem sikerült az emberi közösségben érvényesülnie.

Az énefelettesnek (erkölcsi énnék) természetszerűleg fontos a szerepe a neurózisban. Míg Freud az énefelettest az Ödipuskomplexusból származtatja (a gyermek alulmarad az apja ellen folytatott küzdelemben, átveszi apjának erkölcsi elveit és ezáltal felszabadul az apai zsarnokság alól), addig Sandström szerint az énefelettes azokból az elkerülhetetlen sűrlődásokból adódik, amelyekkel a gyermek a külső világban találkozik. A tilalmak és fenyegetések által előidézett szorongás ellen védekezik a gyermek és védekező eljárásai alapozzák meg az énefelettest. Sajnos, a szerzőnek ez a meghatározása igen homályos.

Freud szerint az életnek csak úgy van értéke előttünk, ha énefelettesünk (lelkiismeretünk) szeret bennünket. A szerző megjegyzi, hogy Freudnak ez a mondása éppen csak a neurotikus, vagyis a gyengült énre érvényes, amely gyermekkorban a felnőttek védelmére, később saját énefelettesének védelmére szorul. Az énefelettes lehet túl-erkölcsös, lehet túlságosan logikus, de lehet erkölestelen is. Az utóbbi eset akkor áll fenn, ha a gyengült én már sehogy sem tud az énefelettes követeléseit ellen védekezni. Van olyan eset is, hogy az énefelettes megtiltja az énnék, hogy felsőbbiségét bárkivel is éreztesse. Ilyen az az asszony, aki fél a cselédjétől, s aki bevásárlás alkalmával nem meri kívánságait elmondani, és csupa, az ő számára hasznavehetetlen dolgot fogad el. A túl erkölcsös énefelettes a szerző szerint az önmaga ellen fordult szadizmusnak a következménye.

A szerző sokat foglalkozott züllött és bűntevő egyénekkel is. Szerinte kétféleképpen keletkezhetik erkölestelen énefelettes. A züllöttek kisebb csoportjában a környezet, illetve a nevelés az oka a bűntevésnek, mert a gyermek társadalomellenes szülők közt nőtt fel s velük azonosította magát. A züllöttek nagyobb csoportjában ellenben a társadalom elleni lázadás abból a nem tudatos dacból származik, mely a szülők vagy egyéb nevelők ellen lépett fel először, s melyet az egyén később a szülőkről az egész emberi társadalomra visz át.

Ami a lelki gyógykezelést illeti, Sandström, aki a legtöbb ideges tünetet a dacból származtatja, arra törekszik, hogy a dac, mint helytelen

önérvényesítés helyett a valóságnak (vagyis a társadalmi környezetnek) megfelelő önérvényesítésre kell vezérelnünk a beteget. A félelemtől, szorongástól csak úgy szabadíthatjuk meg, ha énjét megerősítjük. A gyógyuláshoz bátorságra van szüksége. Meg kell nyitnunk előtte az önérvényesítés helyes, reális útjait. Akkor a nemi élete magától rendbe fog jönni. Az ideges ember megszabadul félelmeitől, mielőtt sikerül énjét kitágítania, vagyis ha átlépi énjének eddigi szűk határait és újfajta, egészségesebb reakciókat sajátít el. Igyekezzünk a harcias érzelmeket újtuktól eltéríteni és neveljük az embe-
reket megfelelő aktivitásra és támadásra.

A könyvnek érdeme valóban a lélekelemzés új tájékozódása, mégpedig az individuálpszichológiához való közeledése. Az első lépést ehhez már Freud maga tette meg, midőn 1930-ban elismerte a támadó ösztön különállását. De sem Freud, sem Sandström nem tette meg a második lépést, a közösség-
érzésnek mint ösztönnek szociális elismerését, pedig a gyermeklélektan kutatói ennek az ösztönnek a létezését is eléggé igazolták.

Az egész könyv szelleme közelebb áll Adlerhez, mint Freudhoz. A szerzőt szinte az individuálpszichológusok közé sorolhatnók, ha ő maga nem mondana ellent sok helyen Adlernek, és nem magyarázná félre teljesen Adler tanát. A szerző csak felületesen ismeri Adler egy-két művét, Wexberget és Künkelt nem ismeri, mégis használja mind a három nagy individuálpszichológus műszavait, úgymint: Minderwertigkeitsgefühl, Kompensation, Sicherung, Beziehungsperson és így tovább. — Végül megjegyezzük, hogy a könyv alap-
gondolatát megtaláljuk Adlernek „Der Aggressionstrieb im Leben und in der Neurose“ című, 1908-ban megjelent dolgozatában (Fortschritte der Medizin, 26. 577—584. ll., újra lenyomtatva Adler és Furtmüller „Heilen und Bilden“ című kötetében. München, 1914. Reinhardt.)

Máday István

MŰVÉSZETLELEKTAN

G. Révész: *Einführung in die Musikpsychologie*. Bern, 1946. A. Francke. XIII + 314 l.

Révész Géza, az amsterdami egyetem pszichológus professzora, átfogó munkájában, amelyet zenészeknek és zenepedagógusoknak szánt, a zene-
lélektan alapvető problémáit tárja fel.

A könyv első része a hangbenyomások fizikai előfeltételeit, a zenei hangok rendszerének felépítését és a hallószerv működését magyarázó
fiziológiai elméleteket tárgyalja, a második, hanglélektani rész a Révész névéhez fűződő kétkomponens elméletet ismerteti, amely szerint a hangsor minden egyes tagját két sajátság határozza meg, mégpedig a hangmagasság és hangminőség, azaz ugyanannak a hangnak azonos minőség mellett más magasságon való megjelenése (oktávjelenség). A kétkomponens tan segítségével számos jelenség lélektani elemzése és leírása sikerül. Így pl. a zenei intervallumnak a minőség és tánci különbségre való visszavezetése, vagy az ú. n. abszolút hallás válfajainak, a hangkvalitást minden esetben biztonsággal felismerő valóságos abszolút hallásnak, a hallott hangnak a magassági sorban elfoglalt helyére vontkozó regiszter-hallásnak, végül az egy
individuális hang (hegedűsöknél gyakran az a) rögzítésének, a standard-hang-
emlékezetnek megkülönböztetése.

A könyv harmadik, legterjedelmesebb és eredeti szempontokban rend-
kívül gazdag része, a tulajdonképeni zenepszichológia, behatóan foglalkozik a zenei tehetséggel, annak minden vonatkozásában. Különös érdeklődésre tarthat számot, főleg zenepedagógusok részéről Révésznek a zenei diszpozíció kísérleti megállapítására vonatkozó módszere. A közölt tesztsorozat többek

között a ritmusérzék (megadott ritmikus képletek kikopogtatása), a relatív hallást (zongorán megadott hangközök transzponálása) és a melódia-felfogást (motívumok utánaéneklése, utánjátszása) vizsgálja. Módszere segítségével — még a zeneoktatás megkezdése előtt — megállapítható a gyermeki muzikalitás foka. A zenei tehetségre vonatkozó vizsgálatok kiterjednek a tehetség korai megnyilvánulására és a csodagyermek fejlődési lehetőségeire, a vak zenészek problémájára, akik között zeneszerzők és kiváló reprodukív művészek egyaránt akadnak, de akik közt a közhittel ellenkezően csak ugyanolyan gyakori a zenei hajlam és tehetség, mint a látóknál, végül a zenei és matematikai tehetség közötti összefüggés exakt vizsgálatára. További fejezetek a gyermeki muzikalitás fejlődéséről és a zenei tehetség öröklődéséről adnak összefoglaló képet.

Az alkotó munka természetét elemző fejtegetéseiben Révész összeegyezteti egyrészt a metafizikai, azaz az ihlet misztikus élményét hangsúlyozó felfogást, másrészt a pszichológiai felfogást, mely a zseniális alkotást a leírás számára elejétől végig követhető folyamatnak tekinti. Szerinte az alkotó tehetség munkája is alá van vetve bizonyos általános törvényszerűségeknek, de az alkotás maga, a produktív szellem közvetlen megnyilatkozása, nem magyarázható és legmélyebb gyökerei nem tárhatók fel. A rendkívül érdekes kérdés nem itt foglalkoztatja először és utoljára a szerzőt (l. *Das Schöpferische-Persönliche und das Kollektive in ihrem kulturhistorischen Zusammenhang*, 1933 és *Die schöpferische Begabung*, 1947.).

Süketek és süketnémák lélektani szempontból igen érdekes sajátos viszonya a zene világához, valamint Révésznek a zenei felfogás kóros jelenségeiről régebbi kísérleti megfigyelésein alapuló megállapításai teszik teljessé a szorosán vett zenepszichológiai részt.

A szerző, kinek nemrég jelent meg az emberi beszéd eredetéről szóló igen jelentős munkája (*Ursprung und Vorgeschichte der Sprache*, 1946), a zene eredetének szenteli könyve egyik legérdekesebb fejezetét. A zene meghatározásából kiindulva, mely szerint a zene ritmikusán tagolt, különböző melodikus kapcsolatokban fellépő konstans hangközökből, motívumokból tevődik össze, megállapítja, hogy a ma élő legmélyebb kultúrfokot képviselő primitív népek zenéje is megfelel e definíció követelményeinek, tehát nem jelenítheti meg a zene legősibb kezdeti fokát. Felsorolja ezután a zene eredetére felmerült korábbi elméleteket és sorra megcáfolja őket. Szerinte a közlés és kölcsönös megértés szükséglete hozta létre az érintkezés keresésének első formáját, a kiáltást, illetve a hívást, amelynek, hogy kellő hangerővel jelentkezhessék, nem a beszéd, hanem az ének hangján kell megszólalnia, mint pl. a tiroli hegyilakók nagy távolságra meghallható jödler jeladása. Ez a hívás vagy jeladás, melyben a zeneiség fent definált elemei már megvannak, az ének előkészítő fokának tekinthető és, mint a közlésre és érintkezésre irányuló működés, a beszéd előkészítő fokának is. Így zené és beszéd közös eredetét a beszéd funkciójában kell keresnünk, abban a működésben, mely Révész felfogása szerint a gondolkozás mellett a legmagasabb és legátfogóbb funkciója az emberi szellemnek.

Az áttekinthetően tagolt, harmonikus felépítésű munkát a legújabb irodalmat is felölelő irodalomjegyzék egészíti ki.

Könyvét a szerző Bartók Béla emlékének ajánlotta.

Lénárt Edit

Evans, Joan: *Taste and temperament*. A brief study of psychological types in their relation to the visual arts. London, 1939. J. Cape. 128 l., 16 mell.

Művészetpszichológiai és kultúrpszichológiai szempontból egyaránt jelentős az alkotó és a műalkotás, illetve a műélvező és a műalkotás viszo-

nyának vizsgálata. A végső cél elérését, vagyis e viszonyok minden esetben való részletes leírását és elemzését a tipológiai látásmód teszi lehetővé, amely bizonyos emberi-, művészi- és műtípusok megalkotásával (helyesebben bizonyos orientációs típusok kijelölésével) útbaigazítást ad a kutatónak arra, hogy a konkrét eset döntő jelentőségű jegyeit milyen irányban keresse. Ehhez a tipológiai alapvetéshez járul hozzá Evans munkája, azt vizsgálva, hogy miképpen viselkednek bizonyos pszichológiai típusok mint műélvezők és mint alkotók.

Miután röviden ismerteti az eddig alkotott jelentősebb lélektani tipológiákat, arra a módszertani megállapításra jut, hogy nem statisztikai, grafikus módon, nem is leegyszerűsítve, hanem emberileg legérettebb és legtökéletesebb formáiban kell vizsgálnia a jellemeket, különösen az ízlés szempontjából.

Alapvető emberi magatartásul Jung extravertált és introvertált típusát fogadja el s e két típuson belül még különbséget tesz a reakció gyorsasága szempontjából (M. Mackenzie nyomán). Az ily módon nyert négy típust — slow extravert, quick extravert, quick introvert, slow introvert — elsősorban általános megjelenési formáiban elemzi: foglalkozásuk, szociális hajlamaik, ambícióik, a külvilággal való viszonyuk, gondolkozásmódjuk, környezetük (lakásberendezés!), vallásosságuk szempontjából. Ezután összefoglalja a vizuális művészi alkotásokkal szemben való állásfoglalásukat. Végül elemzi azokat a jellemző sajátosságokat, amelyek az egyes típusokba tartozó művészek alkotásait — az illető művész korának normális és általános művészi törekvésein túl — egymástól megkülönböztetik. E megkülönböztető jegyek illusztrálására szolgál a könyv végén található képanyag, amely szemlélteti, hogy azonos, vagy hasonló művészi témák feldolgozásában mennyire jelentkezik a művész egyénisége: a slow extravert-típus kompozíciója dinamizmusra, az erő kifejezésére törekszik, míg a quick extravert dinamikája a nehézségi erő megcsúfolására vezet; a slow introvert statikus kompozícióját még keretbe is foglalja; a quick introvert-típus különböző síkok alkalmazásával a teret és távolságot érzékelteti. Az első típust hajlama a portrait és a történelmi ábrázolások felé vonzza, a másodikat a társadalmi élet vagy a vallásos extázis felé; a harmadik a lélektani portrait felé vonzódik, míg a negyedik a díszítés és a tájkép műfajában érzi otthon magát.

Jung extravertált-introvertált típuspárjának a képzőművészetre való alkalmazása ilyenképpen egyrészt jól bizonyítja a megkülönböztetés helyes voltát, másrészt érdekes megfigyelésre ad alkalmat az egyéniség és művészet viszonyát illetően. Az introvertált típusok egyszerű viszonyban állanak a művészettel: ez számukra az élet integráns része, egyéniségük kifejezésének közvetlen eszköze. Az extravertált típusok számára azonban, a mellett, hogy egyéniségüket benne vagy általa kifejezhetik, menekvést is nyújt a művészet: a valós élet, annak százzrétű tényei elől a gyors reakciójú az extázis, az irrealitás vízióiba menekül, a lassú reakciójú pedig az idealizálás valóságfeletti rétegeit keresi föl. (Talán azzal magyarázható ez a jelenség — természetesen csak nem-pathológikus esetekben —, hogy az introvertált típus a világgal csak mintegy egyéniségén, annak személyes interpretációján keresztül érintkezik s ebben az interpretációban megnyugvást is talál, míg az extravertált típust az élettel való közvetlen érintkezésnek a tudat számára elviselhetetlenné váló ténye mintegy tudatfeletti, tehát érzéki adatokban szűkölködő szférák felé űzi.) A másik kritérium, a reakció gyorsasága pedig arra derít fényt, hogy a gyors reakciójúak dinamikus, míg a lassú reakciójúak statikus kompozícióra törekszenek.

Valami azonban hiányzik ebből a tipológiából s az ennek alapján összegezett megfigyelésekből: az élmény-egyéniesség, illetve élmény-mű össze-

függésének vizsgálata. Evans e tekintetben láthatólag gyanútlanul viselkedett: e két összefüggést jóformán adottnak vette s nem gondolt arra, hogy lehetséges olyan alkotó (vagy szemlélő-) típus, amelynél a mű éppen azt tartalmazza, ami az egyéniség élményvilágából hiányzik. Pedig az ma már világos, hogy a mű csak az egyéniség és élmény összefüggéseiből érhető meg, ahol is az élmény nem áll mindig adaequat viszonyban az egyéniséggel és még sokkal inkább: az egyéniség csak az élmény és mű világosságában rajzolódik ki teljes valóságában, ahol e két tényező még inkább lehet ellentétes jellegű (l. Mátraj László: *Élmény és mű*, 1940.). S éppen az egyéniségnek e két oldalról való megvilágítása vet teljes fényt annak egzisztenciális helyzetére.

Soltész János

KERESKEDELMI LÉLEKTAN

Urbányi János: *A vállalatvezetés személyiségkérdései*. Budapest, 1942. Egyetemi Nyomda, 223 l.

Megszoktuk, hogy a határterületeken a lélektanok mindig egy nemzedékkel ezelőtti felfogását érvényesítik: így van ez a nyelvészetben, az elmegyógyászatban, a nevelésben, ahol még ma is kísért az asszociációs elmélet és szinte kalandszámba megy a lassan már öregező mélység- és jellemléktan emlegetése. Annál üdítőbben hat, ha a gyakorlati élet mindennapi rohanásában egyszerre csak alakelméletről és viselkedéstanról hallunk és meggyőző példákön látjuk a legújabb cselekvéstan használhatóságát nemcsak az elméleti kísérletezésben, hanem a tettek mezején is. A gazdasági élet, mint a gyakorlat annyi más ága, mostanában ébred rá, hogy középpontjában az ember áll és ezt az embert meg kell ismernie. Nem valami elvont tárgyias szellemiség, hanem az eleven egyéni lélek, a személyiség mozgatja a mindennapi gazdasági körforgást, amelynek világos rajzát kapja az olvasó. Megtudjuk, hogy az újabb szemléletben a termelés tárgyi tényezői (természet és tőke) háttérbe szorúlnak a személyi és társadalmi tényezőkkel szemben. A gazdasági tevékenységeket a „háromarcú“ ember alakítja: a fogyasztó, akinek szükségletei adnak alkalmat arra, hogy azok kielégítési javait a vállalkozó szolgáltatassa és a dolgozó, aki ennek eszméit hajtja végre. Az értékmérés forgalma biztosítja az eleven összhangot a gazdasági lény három alakja között, amelyek kölcsönösen egymásért vannak. A vállalat bevétel és kiadás rovatai között a beszerzés, termelés és eladás üzemi műveletei mind emberekkel teremtenek kapcsolatot: szállítókkal, dolgozókkal és vevőkkel. Csak a személyes kapcsolat biztosíthat közvetlen viszonyt. Több korszerű termelési rendszer iparkodik ugyan az egyéniségeket kikapcsolva észszerűsíteni, de ebben az élettelen üzemi szellemben is számolniok kell a vevőkör és a dolgozó tömeg, valamint a szállítók és versengők lélektanával. A vállalat a személyiség és a társadalom szerves szintézise, amelyben a vezetés és alárendeltség és a közösségérzés teremt egységet. Urbányi könyve sok érdekes gyakorlati lélektani részletet tartalmaz a dolgozók és a munkaeszközök alkalmazásáról, a vevők fogyasztási szokásairól és ezek befolyásolásáról, valamint a vállalkozói típusokról. Finom lélektani elemzésekkel mutat rá arra például, hogy a kisember szerényebb fellépésbeli adottságainak mennyire megfelel az áruházi elárúsítási mód. Érdekes példát mond el a munka sikerének az összhelyzettől való függéséről: Egy jeles könyvkereskedő teljesen esődöt mondott, amikor a személyiségi kereteit meghaladó kiadvállalkozásba kezdett. A legújabb lélektani kutatások eredményeinek az üzembiztonságban való alkalmazása még további reményekkel kecsegtet. A lélektani

műveltség terjesztése körüli hazai erőfeszítések bőven megtermik a maguk jutalmát, ha ilyen megértésre találunk az emberi tényezővel foglalkozó egyéb művelődési területeken.

Schiller Pál

FOLYÓIRATSZEMLE

A Szemle következő számában megkezdjük a külföldi folyóiratok tanulmányainak ismertetését. Legelőször a Schweizerische Zeitschrift für Psychologie-t mutatjuk be, majd hozzáférhetőségük szerint sorra kerülnek a többi jelentősebb külföldi lélektani folyóiratok is.

Szerk.

TÁRSULATI ÜGYEK

JEGYZŐKÖNYV

A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG 1943. ÉVI SZEPTEMBER HÓ 20-ÁN A PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM ELME- ÉS IDEGKÓRTANI KLINIKÁJÁNAK ELŐADÓTERMÉBEN TARTOTT XV. ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉSÉRŐL

Számos választmányi, működő és rendes tag, valamint a tisztikar és az érdeklődő nagyközönség jelenlétében Várkonyi Hildebrand egyet. ny. r. tanár, elnök nyitotta meg a közgyűlést Az ösztönök kérdése című tanulmányával, amelyben az ösztönökről szóló régebbi és újabb lélektani felfogások bemutatása keretében kitért a nemrég elhunyt McDougall és Ll. Morgan ösztönfelfogására is.* A gondolatébresztő és nagy tetszéssel fogadott elnöki megnyitóbeszéd után, amely sok tekintetben hozzájárult, hogy az ösztönökkel kapcsolatos problémákra fényt vessen, Mátrai László olvasta fel főtítkári jelentését:

Tisztelt Közgyűlés!

Társaságunk elmúlt esztendei életéről van szerencsém a következőkben beszámolni:

Legutóbbi közgyűlésünk óta 10 rendes előadótartást tartottunk, melyek iránt tagjaink s a nagyközönség, bár növekvőnek nem nevezhető, mégis állandó érdeklődést tanúsított. Üléseinken a következő előadások hangzottak el:

Kampis Antal: A művésznevelés lélektana.

Boda István: Nemzetpolitikai lélektan fogalma, gyakorlati jelentősége.

Lehoczky Tibor: Az öngyilkosság pathopszichológiája.

gr. Révay József: Karakterológia és kifejezés.

Zemplén György: Jellem és énes ösztönök.

Nagy Mária: A problémánélküli gondolkodás menete.

Ortutay Gyula: Népbabonáink lelki realitása.

Steif Antal: A bicskei ikertábor örökléstani vizsgálatai.

Zsakó István: Az emberrejtély ép- és kórlélektani szempontból.

Várkonyi Hildebrand: Az ösztönök kérdése.

E helyütt fejezem ki Társaságunk őszinte köszönetét dr. Benedek László professzor úrnak, örökös tiszteletbeli elnökünknek, aki az elme- és idegkórtani klinika előadótermét lekötöző előzékenységgel ezidén is rendelkezésünkre bocsátotta.

Szakosztályaink — a választmány s a közgyűlés határozatának értelmében — szüneteltették működésüket.

* E tanulmányt lapunk más helyén teljes terjedelmében közöljük. Szerk.

jelenése elé anyagi akadályok nem tornyosultak. Köszönettel tartozunk e téren a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak, aki folyóiratunkat az 1942. évre is 86 példányban rendelte meg az állami középiskolák számára. Anyagi erőink egyébként is örvendetesen javultak, amennyiben tagjaink létszáma (beleértve az imént említett közületeket is) 384-ről 529-re emelkedett; ha ez az emelkedés (a tagdíjak régi szinten tartása miatt) anyagi szempontból nem is értéklendő túl derűlátóan, erkölcsi szempontból, mint a lélektan iránt való érdeklődés félreismerhetetlen jele, a legnagyobb optimizmusra jogosít fel.

Társaságunk életével kapcsolatban kell végül jelentenem, hogy egyéb-irányú elháríthatatlan és nagy elfoglaltságom miatt a Társaságban viselt főtitkári tisztemről leköszöntem s ebbeli szándékomat az elnök úrnak még május hó folyamán bejelentettem. Lemondásomban nem csupán a kényszerűség vezetett, hanem az az őszinte kívánság is, hogy a Társaság főtitkári teendői olyan valaki kezébe legyenek letéve, aki teljes energiáját azok lelkiismeretes intézésének szentelheti. Ez alkalommal sem mulaszthatom el megköszönni a felém eddig megnyilvánult bizalmat s tisztviselőtársaim lekötelező szívességét a hatékony együttműködésben.

Tisztelt Közgyűlés! Talán kitűnt az eddig mondottakból, hogy Társaságunk ezidén is igyekezett lépést tartani a lélektan tudományának egyetemes fejlődésével. A figyelmes szemlélő észreveheti, hogy Társaságunkban a modern lélektannak úgyszólván minden fejlődésképes iránya képviselve van s kutatóink a szinte lehetlenné vált nemzetközi érintkezés ellenére is igyekeznek szakmájukat korszerű színvonalon tartani. Az amerikai ízű „behaviorism“-tól a „verstehende Psychologie“-ig, a biológiától a filozófiáig terjedő felparcellázhatatlan területen dolgoznak kutatóink s éppen ez a sokszínűség az örvendetes biztosítéka annak, hogy körünkben egyetlen divatos tanítás sem válhat tudománytalan dogmatizmussá. Ha ehhez a gazdag sokrétűséghez a kooperáló szellem s az őszinte, kemény bírálat megerősödése is járul, bizvást tekinthetjük a magyar pszichológia ügyét megalapozottnak.

Kérem jelentésem kegyes tudomásulvételét s a tisztikar számára a felmentés megadását.

Az elnök javaslatára a közgyűlés a jelentést tudomásul vette, majd *Mátrai László* főtitkárnak eddigi buzgó munkásságáért és odaadó fáradozásáért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott meg. Nagy sajnálattal vette tudomásul a közgyűlés azt is, hogy *Mátrai László* főtitkár többek között a *Litteraria Hungarica* c. nagyszabású folyóirat-bibliográfiai kiadvány szerkesztői elfoglaltsága miatt is a főtitkársággal járó munkát nem vállalhatja és hogy lemondási szándékát nem sikerült megmásítani.

Várkonyi Hildebrand elnök bejelentette, hogy a mai közgyűléssel hároméves ciklus járt le. Az elnöklést ekkor átvette *Dékány István* társelnök, aki a közgyűlés egyhangú tetszése közben hivatkozott arra a sokoldalú és odaadó fáradozó munkásságra, amellyel *Várkonyi Hildebrand* az elmúlt ciklusban a Társaság ügyeit vezette és hivatkozott arra a nagy áldozatkészségre is, amellyel a Kolozsvárott lakó *Várkonyi Hildebrand* az elnöki tisztséggel járó sok munkát ellátta, s javasolta, hogy a közgyűlés válassza meg *Várkonyi Hildebrandot* a következő ciklusra is a Társaság elnökévé. Ezt a javaslatot a közgyűlés nagy tetszéssel egyhangúan megszavazta. *Dékány István* erre átadja az elnöklést az elkövetkező ciklusra újonnan megválasztott elnöknek, *Várkonyi Hildebrandnak*.

Az elnök ezután közölte, hogy a választmány *Máday Istvánt*, *Mitrovits Gyulát* és *Németh Pétert* társelnökökké, *Horányi Bélát* és *Mátrai Lászlót* alelnökökké, *Lénárd Ferencet* főtitkárrá választotta meg. A közgyűlés ezt is egyhangúlag tudomásul vette.

Örömmel jelentem, hogy a nyomdai árak állandó és nagymértékű emelkedése ellenére is folyóiratunknak, a Magyar Psychologiai Szemlének meg-

Az elnök ezután felolvasta a következő ciklusra megválasztott választmányi tagok névsorát. Ezek: *Bálint Zoltán, Balassa Brunó, Baránszky Jób László, Baranyay Erzsébet, Angyal Lajos, Cser János, Focher László, Kúhár Flóris, Kampis Antal, Lehoczky Tibor, Marczell Mihály, Nagy Mária, Naményi Lajos, Noszlopi László, Nyíró Gyula, gr. Révay József, Révész Margit, Harkai Schiller Pál, Schnell János, Somogyi József, Steif Antal, Szondi Lipót, Wagner Lilla, Zemplén György és Zsakó István.* A közgyűlés a választmányi tagok névsorát egyhangúlag elfogadta.

Ezután *Zemplén Elemér* pénztáros terjesztette elő a pénztári jelentést és a jövő évi költségvetést. A számvizsgáló bizottság nevében *Győry Albert* és *Kronfus Vilmos* kijelentette, hogy a könyveket felülvizsgálták, azokat minden tekintetben rendbenlévőnek találták és a felmentvény megadását javasolják. A közgyűlés a jelentéseket köszönettel tudomásul vette és a felmentvényt megadta..

Más tárgy nem lévén az elnök a közgyűlést bezárta.

Hitelesítik:

Győry Albert s. k.

Dr. Mátrai László s. k.,
egyetemi m. tanár,

Kovács Albert s. k.

főtitkár, a közgyűlés jegyzője.

JEGYZÖKÖNYV

A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG 1945. ÉVI DECEMBER HÓ 1-ÉN A KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR ELŐADÓTERMÉBEN TARTOTT XVI. ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉSÉRŐL

Nagy érdeklődés mellett tartotta meg *Vértés O. József Ranschburg* emlékezete e. közgyűlési előadását, amelyben az elhunyt nagy magyar pszichológus emlékének áldozott. *Vértés O. József, Ranschburg* egykori tanítványa, bemutatta mesterének lélektani eredményeit, méltatva azoknak helyét a lélektan egészében. Majd *Lénárd Ferenc* tartotta meg főtitkári beszámolóját:

Tisztelt Közgyűlés!

A Magyar Psychologiai Társaság legutóbbi 15. évi rendes közgyűlését 1943. év szeptember havában tartotta. E közgyűlés óta a rendes előadóüléseken a következő előadások hangzottak el:

Máday István: Az altudatról.

Tarcsay Izabella: Az öngyilkosok vizsgálata a Rorschach-teszttel.

Horányi Béla: Az időérzés kórlélektani szempontból.

Jankovits Miklós: Szociális életkörülmények és lelki fejlődés.

Oláh Gusztáv: Székhelye-e az agyvelő a léleknek?

Pap Zoltán: Az idegháború lélektana.

Boda István: Nemzetiséglélektan és nemzetiségnevelés.

Az utolsó előadás időpontja 1944. március 6. Bár március végére kitűzött előadás meghívóját a Társaság kinyomatta, a német megszállás miatt nem tartotta a Vezetőség illőnek, hogy ugyanúgy folytassa a Társaság működését, mintha mi sem történt volna és éppen ezért minden nyilvános működést beszüntetett. További működés a passzív rezisztencia volt. Nem hajtott végre hatósági rendelkezéseket, nem szolgáltatott be adatokat és a már szintén nyomdában levő folyóiratát sem jelentette meg.

A megtartott előadásokkal kapcsolatban köszönetet mondunk az Elme- és Idegkórtani Klinika Vezetőségének azért, mert az előadótermet a Társaság rendelkezésére bocsátani szíves volt. Külön köszönetünk kell kifejeznünk *Horányi Béla* professzor úrnak, aki nemcsak a maga személyével és munkájával volt Társaságunk igen erős támasza, hanem lehetővé tette, hogy munkatársai is a Társasággal intenzívebb kapcsolatba kerüljenek és így az orvosi lélektan gazdag, az életet visszatükröző eredményeivel gyarapodhatunk. Köszönetünk fejezzük ki *Mátrai László* könyvtári főigazgató úrnak, aki különösen a válságos időkben volt nagy segítségére a Társaságnak.

Az elmúlt időszakban nemcsak országunknak, hanem a Társaságnak is súlyos veszteségei voltak. Fájdalommal emlékezem meg arról, hogy elhalálozott a Társaság két tiszteletbeli elnöke: *Ranschburg Pál*, a magyar pszichológia doyen-je, első, külföldön is elismert szaktekintélye és *Benedek László*, aki az orvosi részről mutatott mindig nagy megértést a lélektani problémák iránt. Tragikus sors érte a lélektanok szép reményekre jogosító művelőjét, *gróf Révay Józsefet* is. Alakjuk tudományos és emberi értékeire mindenkor kegyelettel fogunk emlékezni.

Tagjaink száma a múlt évben meghaladta a félezret. Jelenleg pontos képet azért nehéz adni, mert a szétküldött meghívókból igen sok „elköltözött” jelzéssel érkezett vissza. Remélhetőleg a jövő évben a tagok száma még gyarapodni fog.

Ez évben Társaságunk eleget tett a bejelentésre vonatkozó belügy-miniszteri rendeletnek.

Végül annak a reményemnek adok kifejezést, hogy Társaságunk a jövő évben még az eddiginél is eredményesebb működést fog kifejteni, amihez kérem tagjaink szíves segítségét.

Kérem jelentésem tudomásulvételét és a tisztikar számára a felmentés megadását.

A közgyűlés a főtitkári jelentést egyhangúan elfogadta, majd *Várkonyi Hildebrand* örömeinek adott kifejezést abból az alkalomból, hogy a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének Pszichológus Szakosztálya megalakult. Igen örvendetesnek tartja, hogy a pszichológusoknak tekintélye és elismertetése ezzel is gyarapodik. A Társaság egy három tagú bizottságot küld ki, amely a Szakosztállyal való kapcsolatot biztosítja. Majd az elnök bejelentette a választmány javaslataképpen összeállított új tisztikart és választmányt, amelynek összetétele a következő:

Tisztikar:

Elnök: *Várkonyi Hildebrand* egyet. ny. r. tanár.

Alelnökök: *Horányi Béla* egyet. ny. r. tanár és *Mátrai László* egyetemi m. tanár.

Társelnökök: *Bognár Cecil*, *Huzella Tivadar*, *Kornis Gyula*, *Miskolczi Dezső* és *Prohászka Lajos* egyet. ny. r. tanárok, *Hermann Imre*, *Máday István* egyet. m. tanárok, *Németh Péter* kúriai bíró, *Schnell János* és *Szondi Lipót* főorvosok.

Főtitkár: *Lénárd Ferenc* egyet. m. tanár.

Titkár: *Kardos Lajos* főiskolai tanár.

Pénztáros: *Zemplén Elemér* min. o. tanácsos.

Ellenőr: *Solt Ferenc* főiskolai tanár.

Számvizsgáló bizottság: *Fornády Ferenc* egyet. tanársegéd, *Győry Albert* orvos, *Haász István* egyet. tanársegéd, *Róthy Károly* igazgató.

Választmány:

Angyal Lajos, *Bálint Antal*, *Barra György*, *Baranyay Erzsébet*, *Baránszky-Jób László*, *Focher László*, *R. Goldzieher Klára*, *Kaufmann Irén*,

Kampis Antal, Kováts Albert, Lehoczky Tibor, P. Liebermann Lucy, S. Loránd Blanka, Mérei Ferenc, Nagy Mária, Nemes Lipót, Noszlopi László, Nyíró Gyula, Révész Margit, Schiller Pál, Somogyi József, Steif Antal, Vértes O. József, L. Tarsay Izabella, V. Wágner Lilla, Zemplén György, Gleimann Anna, Erdélyi Mihály.

A közgyűlés a tisztikarnak és a választmánynak névsorát egyhangúan elfogadta.

Ezután *Zemplén Elemér* tartotta meg beszámolóját a Társaság pénztárának állapotáról. A számvizsgáló bizottság és az ellenőr javaslatára a közgyűlés elfogadta és a felmentvényt megadta.

Más tárgy nem lévén az elnök a közgyűlést bezárta.

Hitelesítették:

Kardos Lajos s. k.
Zemplén György s. k.

Lénárd Ferenc s. k.
főtitkár

LELEKTANI TOVABBKÉPZŐ TANFOLYAM

1947 március havában már harmadízben rendezte a nevelők lélektani továbbképző tanfolyamát a VKM III. ügyosztálya a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének Pszichológus Szakosztályával karöltve. A tanfolyamok elvi irányítását dr. Barra György min. osztálytanácsos, a tanulmányi szervezést dr. Várkonyi Hildebrand egyet. ny. r. tanár, dr. Schnell János, az Állami Gyermeklélektani Intézet igazgatója és dr. Molnár Imre, a Pszichológus Szakosztály titkára végezte. A tanfolyamon bemutatásra kerültek az általános lélektan, a fejlődéslélektan, a mélylélektan, az alkalmazott lélektan, a „probléma-gyerek“, a karakterológia, a gyakorlati emberismeret, a lelki higiéné, az iskolai minősítés és szelekció reformjának, a lelki alkat és milieu, végül a nevelői egyéniség lélektani problematikája és az eddigi eredmények. A tanfolyamot kiegészítette még a lélektani vizsgálati módszereknek és gyakorlati eljárásoknak bemutatása és különféle lélektani intézetek látogatása. Egy-egy tanfolyamon kb. 50 nevelő vett részt és így remélhető, hogy ezek a tanfolyamok nagy mértékben növelni fogják a nevelésben oly fontos lélektani látásmódot. A hivatalos körök közlése szerint e tanfolyamok folytatása várható és így valószínűleg még több nevelőnek alkalma lesz megismerkednie a modern lélektan eredményeivel. Ez nagy mértékben elősegíti majd a jelenlegi nevelési reformok eredményességét is.

RÉSUMÉ — SUMMARY.

ESSAYS.

H. Várkonyi: *The Problem of Instincts.* Presidential Address before the XVth general meeting of the Hungarian Psychological Society in 1943.

The President expounds the instinct theories of Lloyd Morgan and McDougall on the sad occasion of the death of these two excellent psychologists. After speaking on their great scientific merits he turns to the Hungarian investigations into problems of instinct (K. Böhm, 1892. I. Székely, 1897. G. Bartók, 1937. L. Szondi, 1939.). Then he gives a definition of instinct from a critical point of view and introduces the biological (Brun) and psychological (McDougall) aspects of instinct-definitions. According to the author instinctive behavior is more than a chain of reflexes on account of its purposeful order which can be clearly recognized. „Reflex“ itself may be interpreted as a common term for various phenomena. We may mean by instincts the results of a series of impulses, and distinguish them from automatism, habits, the impulses themselves, and from the actions resulting from purposive reasoning or will. Finally the author summarizes the chief characteristics of instincts.

L. Kardos: *Outstanding Properties of the Psychophysical Process.*

An attempt is made to determine some outstanding features of the chain of psychophysical processes starting with an environmental event which — through some sensory channel — acts upon the organism, and ending with a behavior by which one anticipates (prevents or promotes) a biologically relevant occurrence originating eventually from that environmental event. All phases of this psychophysical happening may be considered in their relations to the impending biologically relevant occurrence. The first phase is called *object constellation*; it is the set of conditions or the earlier stage of some environmental process leading to the biologically relevant occurrence.

E. g. a solid body of considerable weight approaches the organism with considerable velocity, — the biologically relevant occurrence to which this environmental process may lead is the collision of the organism with the solid body. The second phase is the stimulus process; it is a process „branching off“ from the environmental process which may lead to the biologically relevant occurrence, it is a „by-product“ of the relevant object constellation. In the above example the stimulus process is the totality of light rays reflected by the approaching body and its immediate surroundings, — a physical process that reaches the organism earlier than the „dangerous“ process (likewise physical), the movement of the body. These phases are extraorganismic; the third phase runs within the organism. It is the action exerted upon the organism by the stimulus process; this is the sensory process progressing within the nerve system from the primary peripheral excitation up to the impulses issuing to the muscles involved in the behavior or to the effect-organs. The fourth phase is the behavior itself. All these phases are studied as to their dynamic character, — especially in how far they consist of dynamic „wholes“ (this concept being rigorously defined). The analysis shows that the segregation of the object constellation into dynamic unities (e. g. solid bodies whose particles are held together by cohesive forces) disappears in the totality of stimulus processes — in the stimulus field (e. g. in the optic field) which is originated or directed on to the sensory surface by the object constellation. Yet in the third phase — in which belongs also the „mental“ — the segregation into dynamic wholes reappears — as the dynamic wholes of the „phenomenal“ field or the underlying physiological processes; these phenomenal and physiological wholes maintain a certain correspondence with the structure of the object constellation. How is this reappearance possible in face of the fact that the mediatory processes (the stimulus field) possess no dynamic character and constitute a mere togetherness of process elements indifferent to each other in a dynamic sense? The solution lies in certain non-dynamic, „topographical“ properties of the stimulus field imposed upon it by the dynamic structure of the object constellation; this stimulus topography in turn brings about a dynamic structure in the sensory process — and in all nervous occurrences initiated by it. That a „special geometry“ existing within a „field of conditions“ required for any phenomenon, may bring about genuine dynamic structure in that phenomenon was sufficiently shown by Köhler. Now we also see the „reality value“ of the phenomenal wholes, as pointed out by Köhler.

G. Ervin: *Experimental Analysis of School Success in Schoolgirls.*

The correlation between school success as revealed by class marks and the instinctual constitution of 343 high-school girls was investigated. The instinctual constitution was traced by the so-called Szondi-test. The results show a rather complicated dependence of school success upon traits of the personality which can only be described adequately in terms of depth-psychology. Especially the correlation between school success and the so-called „ego stages“ as revealed by the Szondi-test, turned out to be decisive.

MINOR NOTES.

J. Révay: *About the Knowledge-Value of Characterological Intuition.*
(Posthumous study.)

Author examines the possibilities of instinctive cognition of people from a critical point of view. Are we entitled to regard intuition as a serious source of knowledge, or only as a subjective opinion? Author points out that this intuitive knowledge of people does not possess the full value of genuine knowledge, but does not lack it entirely either. This is demonstrated in social life in which we make use of intuitive knowledge very extensively.

F. Lénárd: *What do the Intelligence Tests Measure?*

In connection with the different intelligence tests author examines the kinds of intelligence-functions (i. e. thinking-functions) these really measure. The intelligence tests may be grouped according to the following intelligence-functions: 1. simple apprehension, 2. ordering, 3. grasping of connections, 4. completing, 5. recognition of identity and differences and 6. criticism. These may, of course, be connected, e. g. in the analogy-test the 3. and 4. data play a part. On the basis of these critical consideration of the different intelligence tests has also become possible. For instance: the Miller Mental Ability Test examines the 1., 2., 3., 4. data, while the Haggerty Delta Test examines only two intelligence-functions (4., 5.). On a similar line author evaluated also the Binet test and its variations.

BOOK-REVIEW.

I. Hermann: *John Bolyai.* Psychology of the Birth of an Idea.

Author tries to reveal the psychological factors involved in Bolyai's construction of a general geometry. He adopts the psychoanaly-

tical approach according to which scientific creation is always based on a congruent model. And the way from the model to the work leads through the unconscious. Spatial structure of our representation of the world depends also on the libido constitution of the person. One of the models underlying Bolyai's geometry is given in his relation to the parents. After setting up a number of such models author shows that in the development of geometry the rivalry between the curve and the straight line for dominance can be traced, a rivalry closely connected with the controversy between conscious and unconscious tendencies.

L. Mátrai: *Characterology.*

Author describes methods and trends for examining and testing individual character. Being written for teachers the work has mainly a practical aspect. Author maintains that human manifestations of the instinctual, conscious and valuing type are equally important in our endeavor to acquire knowledge of people in a practical sense. He presents the views of Kretschmer, Ewald, Jaensch, Freud, Adler and Jung; among the practical procedures he discusses graphology (on the basis of results of Klages and of his own), the tests of Wartegg and Rohrschach, as well as the so-called „genotest“ of Szondi. He also gives instructions and directions for the construction of a Personal Sheat.

St. Máday: *Individual Psychology.*

Author, a pupil of Adler in Hungary, gives a survey of individual psychology. After determining the basic concepts he deals in full with the description and explanation of the nervous character. Then he presents the principles and methods of individual psychological education, adding instructions for educational guidance and psychotherapy. The data gathered by Adler, Wechsberg and Künkel are completed by the author's own experiences.

H. Várkonyi: *Physical and Mental Development of the Child.*

Following his comprehensive work on child psychology (1938) the author presents in this book the development of the child from the view point of biology and psychology in an easy surveyable form. In depicting childhood, puberty and adolescence author gives a thoroughgoing study of all psychological topics including movements,

reflexes and instincts up to the formation of ideals and the representation of the world. In connection with mental development he calls special attention to the way states of mental balance come about or get abolished. So, for instance, conflicts may be given rather definite interpretation.

H. Várkonyi: *Disorders of Mental Life.*

In this work author presents the basic principles of mental hygiene. Though tackling problems of mental prevention and subsequent therapy he keeps remaining in the domain of psychology without transgressing to territories reserved for the physician. He shows one by one all the failures and mental anomalies of everyday life which may present great problems and difficulties to the educator. Such problems are: lying, theft, „problem child“ as such, „the only child“, feeble-mindedness, criminal child, suicidal disposition and the like.

H. Várkonyi: *The Child and its Environment.*

In this volume author gives the social psychology of children. After a subtle analysis of environment in general writer examines the effects of family and society environment and presents the mental profile of the city and village worker's children. Finally he describes the harmful effects of disorderly environment.

F. Mérei: *The Representation of the World in the Child.*

Author examines the group formation of children. In the development of children's groups instinctual and social factors operate side by side. The phases of group formation development are: connection in couples, „loneliness“ within the group, game society, unsegregated band and finally the organized band. We get also acquainted with the principles that can be evolved from the social behavior of the child and eventually applied to education.

T. L. Kiss: *Investigation into the Development of Object and Space Perception of the Child with the Aid of simple Geometrical Tests.*

Author, a pupil of Piaget, traces the phases of development in course of which the child gives up the global object perception as well as the perception of concrete space and reaches the concept of abstract object structure. The author made his experiments on children in Geneva and in this country. He found four stages of development:

1. The stage of global perception and sincretic sensation (3—5 years), 2. the stage of image representation of new surfaces (surfaces that cannot be sensed immediately, 5—6 years), 3. the stage of subjective construction with the urge of logical explanation (6—9 years) and 4. the stage of abstract construction of spatial bodies (10—12 years). He emphasizes that the exact age groups for the above stages cannot be determined rigidly.

Cl. Goldzieher Román: *Who are you? Your handwriting will tell.*

This work is a text-book of scientific graphology. The starting point of the author is scetching. Then she shows the development of speech and writing, and deals especially with the writing of children. She discusses all the basic concepts of modern graphological analysis and demonstrates them on extensive experimental material. Some of the outstanding topics dealt with are: signature, search for heredity factors, anonymus letter, lefthandedness and finally the hand of persons with speech defect.

D. Balázs and R. Hajnal: *Man, Character, Handwriting.*

Authors present the views of the different psychological schools and their different diagnostic methods and procedures, collating them with expressive movements, especially with the diagnostic possibilities based on the analysis of handwriting. They deal with the mechanisms underlying the development of handwritig and confront them with elementary expressive movements such as magic gestures. The elementary diagnostic data derived from graphological analysis are organized into the personality as a whole. Authors also demonstrate the practical applicability of the analysis of handwriting.

St. Benedek: *Instinct and Crime.*

On the basis of a rich experimental material gained by the so-called Szondi-test (genotest) author describes four types of criminals. These are: the playful criminal, the affective criminal, the swindler and the criminal with diseased ego. He examines the instinctual factors producing crime and deals with the problem of eliminating them through the so-called fate-analytic re-education method of Szondi.

J. Urbányi: *Personality Problems in the Management of Undertakings.*

In this work of economic psychology author considers the mental characteristics of the undertaker, of the consumer and of the worker. He emphasizes throughout the basic significance of the person as an actual factor. The work contains a great number of valuable data on the aptitude of the workers and the working tools, on the consuming habits and influenciability of the buyer, on the various types of undertakers etc.

A kiadásért felelős: Kardos Lajos és Lénárd Ferenc.

47.696. — Egyetemi Nyomda, Budapest, VIII, Múzeum-körút 6. — (F.: Tirai Richárd.)

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Várkonyi Hildebrand: <i>Az ösztönök kérdése</i>	1
Kardos Lajos: <i>A pszichofizikai történés főbb mozzanatai</i>	15
Ervin Gábor: <i>Iskolai siker kísérleti elemzése tanuló lányoknál</i>	26
 SZEMLE	
Révay József: <i>A karakterológiai intuición ismereti értékéről</i>	36
Lénárd Ferenc: <i>Mit vizsgálnak az intelligencia-tesztek?</i>	40
 ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK	
ÁLTALÁNOS LÉLEKTANI MUNKÁK	
Hermann Imre: <i>Bolyai János</i> (Mérei Ferenc)	
Mátrai László: <i>Jellemtan</i> (Előd István)	
Brinkmann Donald: <i>Probleme des Unbewussten</i> (Hermann Imre)	
Máday István: <i>Individualpszichológia</i> (Biróné Gráber Emma)	
 GYERMEKLÉLEKTAN	
Várkonyi Hildebrand: <i>A gyermek testi és lelki fejlődése. — A lelkiélet zavarai. — A gyermek és környezete</i> (L—d)	
Mérei Ferenc: <i>A gyermek világnézete</i> (Molnár Imre)	
Henri Wallon: <i>Les origines de la pensée chez l'enfant</i> (Mérei Ferenc)	
Piaget—Inhelder: <i>Le développement des quantités chez l'enfant</i> (Nagy Mária)	
Kiss Tihamér: <i>A gyermek tárgy- és térszemlélete</i> (Ziermann M.)	
Anna Freud—D. T. Burlingham: <i>War and children. — Infants without Families</i> (Hermann Alice)	
 TESZT-ELJÁRÁSOK	
Rorschachiana I. (Márton Imréné)	
Spreng Hans: <i>Psychologische Kurzprüfungen</i> (L. Tarcsay Izabella)	
 GRAFOLÓGIA	
Románné Goldzieher Klára: <i>Ki vagy? Megmondja az írás.</i> (Németh Péter)	
Balázs—Hajnal: <i>Ember. Jellem. Írás.</i> (Románné Goldzieher Klára)	
 KRIMINÁLPSZICHOLÓGIA. PSZICHOPATHOLÓGIA	
Boss: <i>Körperliches Krankensein</i> (L. Tarcsay Izabella)	
Benedek István: <i>Ösztön és bűnözés</i> (Zemplén György)	
Carlo Ceni: <i>Cause biologische della delinquenza</i> (Horányi Béla)	
Tora Sadström: <i>Ist die Aggressivität ein Übel?</i> (Máday István)	
 MŰVÉSZETLÉLEKTAN	
G. Révész: <i>Einführung in die Musikpsychologie</i> (Lénárt Edit)	
Evans: <i>Taste and Temperament</i> (Soltész János)	
 KERESKEDELMI LÉLEKTAN	
Urbányi János: <i>A vállalatvezetés személyiségkérdései</i> (Schiller Pál)	
FOLYÓIRATSZEMLE	45—76
TÁRSULATI ÜGYEK	77—81
LÉLEKTANI TOVÁBBKÉPZŐ TANFOLYAM	81
RÉSUMÉ — SUMMARY	82—88

19810

ATHENAEUM

a Magyar Filozófiai Társaság folyóirata.

Legutóbbi száma filozófiai tanulmányok és könyvismertetések mellett közli a német megszállás alatt megjelent francia filozófiai munkák jegyzékét.

Évi előfizetés 16 forint.

A lapot a Magyar Filozófiai Társaság tagjai évi 10 forint tagdíj ellenében kapják.

Előfizetni lehet a Társaság pénztárosánál:

LÁNYI OTTÓNÁL

Budapest, VIII. Múzeum-körút 6—8
(Gólyavár)

Postatakarékpénztári csekk számla: 906.

MAGYAR PAEDAGOGIA

a Magyar Paedagógiai Társaság folyóirata.

A legújabb pedagógiai törekvéseket ismereti gazdag tanulmányok és könyvismertetések keretében.

Előfizetés egy évre 20 forint.

a Magyar Paedagógiai Társaság tagjai a lapot 10 forint tagdíj fejében megkapják.

Előfizetni lehet a Társaság pénztárosánál:

UJVÁRI BÉLÁNÁL

Budapest, II. Ady Endre-u. 27.

AZ EGYETEMI NYOMDA LÉLEKTANI KIADVÁNYAI

Várkonyi Hildebrand: <i>A gyermek testi és lelki fejlődése</i>	Ára kötve 15.— Ft
Várkonyi Hildebrand: <i>A lelki élet zavarai</i>	Ára kötve 8.— Ft
Várkonyi Hildebrand: <i>A gyermek és környezete</i>	Ára kötve 12.— Ft
Bognár Cecil: <i>Mi és mások</i>	Ára füzve 14.— Ft
Mátrai László: <i>Jellemtan</i>	Ára kötve 8.— Ft
C. G. Jung: <i>Föld és lélek</i>	Ára füzve 2:10 Ft

Lénárd Ferenc:

A LÉLEKTAN ÚTJAI

Franklin-Társulat, 1947. 270 l.

„A lélektanall foglalkozóknak organikus egészében mutatja be a lélektanok s ezeken keresztül a lélektan születésének, kialakulásának s mai helyzetének képét ... A könyvet haszonnal forgathatja mindenki, aki a lélektan mai helyzetéről tájékozódni kíván, élvezettel az, aki már némi tájékozottság birtokában újabb szempontokat keres.“
(Köznevelés, 1947. 8. szám.)

Ára kötve 30 forint.

ANONYMUS KÖNYVTÁR

eddig megjelent lélektani munkái:

Hermann Imre:

Bólyai János Ára füzve 10 Ft

Mérei Ferenc:

A gyermek világnézete Ára füzve 10 Ft

Ismertetésüket lásd

a Szemle 45. és 52. oldalán.

Az itt hirdetett könyveket vásárolja meg az

Egyetemi Nyomda könyvesboltjában

IV., Kossuth Lajos-u. 18.

A fenti művek vételkényszer nélkül megtekinthetők. Vidékre gyorsan és pontosan szállít.

**MAGYAR
PSYCHOLOGIAI
SZEMLE**

THE HUNGARIAN REVIEW OF PSYCHOLOGY

**A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
SZERKESZTIK**

KARDOS LAJOS

LÉNÁRD FERENC

T A R T A L O M

Várkonyi Hildebrand:

A CSELEKVÉSLELEKTAN VEZETŐ GONDOLATAI

Hermann Imre: NÉHÁNY LELKI JELENSÉG TÉRVONATKOZÁSA

Mérei Ferenc: A RORSCHACH-TÁBLAK FELSZÓLÍTÓ JELLEGE

Gáldi László: A NYELV EREDETE

Tarnóczy Tamás: A ZENEI EMLÉKEZÉS

Molnár Imre: PARALLEL TESZTEK NEHEZSÉGI KÜLÖNBSÉGÉNEK
KISZÁMÍTÁSA

ISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK

Általános lélektani munkák. Gyermeklélektan. Szociális lélek-
tan. Teszt-eljárások. Pszichopatológia. Fogyatékosok lélektana.
Gyakorlati lélektan.

FOLYÓIRATSZEMLE

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG

Olvasóterem

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE

a Magyar Psychologiai Társaság folyóirata. Megjelenik évente 4 számban, két füzetben.

A szerkesztőbizottság tagjai:

Horányi Béla, Lehoczky Tibor, Mátrai László, Mérei Ferenc, Szalai Sándor és Várkonyi Hildebrand.

A szerkesztésért és a kiadásért a szerkesztők felelnek.

Tanulmányokat, kisebb cikkeket, könyvismertetések, valamint minden egyéb, a folyóiratra vonatkozó tudakozódásokat és felszólamlásokat kérjük az alábbi címre küldeni:

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE

Budapest, II. Pengő-u. 5.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden cikkért az írója felel. A Magyar Psychologiai Szemle előfizetési díja évi 16 Ft, jogi személyeknek évi 20 Ft. A Magyar Psychologiai Társaság tagjai az évi tagdíj (10 Ft) fejében a Szemlét ingyen, tagilletményként kapják. Tagul bárki jelentkezhetik. A felvételtől a választmány dönt.

Kérjük tagjainkat, hogy a tagdíjakat, amely mélyen az előállítási költség alatt van, a mellékelt csekklapon fizessék be. Csak így tudjuk biztosítani, hogy a Szemle rövidebb időközökben megjelenhessék. Csekkszámunk száma: 8892.

A Magyar Psychologiai Szemléhez beküldött kéziratok közlésének feltételei:

1. A szerkesztőség csak olyan kéziratot fogad el, amely a lélektan illetve az alkalmazott lélektan területéhez tartozó eredeti kutatásról számol be, vagy az eddigi eredményeket értékes adattal gazdagítja. Kísérletek és megfigyelések, amelyek pozitív eredményt nem tartalmaznak, továbbá referáló dolgozatok vagy előzetes tervezetek nem közöltnek. Történeti bevezetések, jegyzőkönyvi adatok csak kivonatosan, illetve példaképpen szerepelhetnek.

2. A nagyobb cikkek maximálisan 16, a kisebb közlemények maximálisan 6 nyomtatott oldal terjedelműek lehetnek. Hosszabb terjedelmű tanulmány folytatólagosan sem közöltnek.

3. A kéziratokat nyomdakész állapotban, az ív-papír csak egyik oldalára, ritka sorközökkel gépelve s körülbelül $\frac{1}{2}$ oldalnyi idegennyelvű (francia vagy angol) kivonattal kérjük. Táblázatok és ábrák külön lapon szöveggel ellátva mellékelendők.

4. Lehetőleg kerüljük az idegennyelvű kifejezéseket, s csak akkor használjuk, ha megfelelő magyar nyelvtől nem tehetünk helyébe. Az idegen szavak lehetőleg magyaros fonetikával írandók.

5. Az irodalmi utalások formája a következő legyen:

a) könyveknél:

Várkonyi Hildebrand: A gyermek testi és lelki fejlődése. Budapest, 1942. (Kiadó) 310 l.

b) tanulmányoknál:

Ervin Gábor: Iskolai siker kísérleti elemzése. Magyar Psychologiai Szemle. 16. 1947. 26—35. ll.

A CSELEKVÉSLELEKTAN VEZETŐ GONDOLATAI

ELNÖKI MEGNYITÓ A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁGNAK 1947. MÁJUS
HAVÁBAN TARTOTT XVII. ÉVI KÖZGYÜLÉSÉN

ELÓADTA: VÁRKONYI HILDEBRAND

Korunk szellemének, társadalmi nagy feladataink készítő erejének, de a lélektudomány belső kérdésfeltevéseinek is, úgy vélem, megfelelő tárgyat választok, ha a Társaság figyelmét jelen felolvasásomban a pszichológiának legaktuálisabb kérdésére irányítom. Ez a *cselekvésnek* a problémája. Néhány évtizeddel ezelőtt nálunk a cselekvésnek pszichológiai kérdése úgyszólván csak a mozgások fiziológiájára szorított, vagy pedig egy oly általános lélektanná szélesedett, amely minden lelki jelenséget a mozgásból igyekezett levezetni; egy régebbi magyar böleselkedő, *Posch Jenő* értekezett akkoriban ily címen: „A képzet, mint mozdulat“. Az újabb években a cselekvés lélektani problémája hirtelen nagy jelentőségre tett szert mind a külföldi tudományos törekvések mezején, mind pedig, szerényebben, nálunk is. Ez utóbbiakról kritikai áttekintést ad *Lénárd F.* (A lélektan útjai, 1946. 200—201) s e sorok íróján kívül, ki 1935-ben megjelent értekezésében már jelezte a cselekvéslelektan nagy fontosságát és időszerűségét, megemlíti a cselekvési lélektan más magyar eredményeit is (*Schiller P.*). Részletesebben kell azonban bemutatnunk a külföldi cselekvéslelektani mozgalmakat és belőlük ki kell emelnünk azokat a mozzanatokat, melyek marandó alkotórészei lehetnek egy teljesen és következetesen kiépített cselekvési lélektannak.

Kiindulópontunk az, hogy a *cselekvés* áll a lélektani *emberértelmezésnek középpontjában*. Minden szál hozzávezet s belőle nyer értelmet minden más lélektani mozzanat. Értelmünk és ismeretünk a cselekvést szolgálja; érzelmeink a cselekvésbe szövődnek, mint jelzések, vagy mint a lelki feszültség elemei; törekvéseink, ösztöneink, impulzusaink, vágyaink közvetlenül a cselekvésnek alkotó részei; az akarás célja és értelme sem más, mint a cselekvés; a cselekvés valósítja meg életértelmeinket, juttat sikerekhez és műveli boldogságunkat vagy boldogtalanságunkat, egyszóval nincs a lélektannak egy területe sem, amelyik ne függne össze a cselekvéssel s ne szolgálna annak megértését és értelmezését. Cselekvéseink összefüggő egésze alkotja életdrámánkat, amelynek neve maga is „cselekvést“ jelent és tartalmaz; ez életdráma középpontja az emberi személyiség s mint a színpadi drámában, úgy a lélektani szemléletben is, ennek a középponti személyiségnek, a „hősnek“ cselekvésein fordul meg minden: élet és halál, boldogság vagy kárhozat.

Az életdrámának egyik legfőbb tudományos alapfogalma tehát a cselekvés.

Nagy merészség volna, ha megkísérelnők e problémát egyetlen előadásban részletesen tárgyalni, ez a cselekvéslélektan teljes kifejtését követelné. Csupán a cselekvéslélektan alapgondolatainak rövid, de rendszeres összefoglalásával foglalkozhatunk ezen alkalommal. Első helyen a *cselekvéslélektan mai állásáról* s annak legkiválóbb képviselőiről rajzoljunk képet.

A cselekvésnek a lélektani szemlélet előtérébe jutására *Bergson* „teremtő kifejlődésének“ gondolata adta az első lökést. Ő szabadította meg a lélektani gondolkodást a merev, gépies, és az anyagi automatizmus hasonlóságára alkotott fogalmak uralmától; ő terelte a lélektani gondolkodást a szellem s a lelki energia sajátos törvényeinek gondolata felé. A lélek: alkotó, teremtő kifejlődés, a szó bölcséleti értelmében vett cselekvés. *McDougall* társadalmi lélektanát s benne az egyénit „hormikus pszichológiának“ nevezi s ezzel kifejezésre juttatja, hogy lélektani szemléletének középpontjában a cselekvés áll. A *behaviorizmus* már teljesen ennek a szempontnak uralma alatt áll, és törekszik kidolgozni a viselkedés és cselekvés fogalmai között fennálló különbségeket (konnekcjonizmus, purposismus). *Ch. Bühler* gyermeklélektani tanulmányait szintén a cselekvés egyes mozzanatainak figyelembevételével végezte. *W. Stern* és *Köhler* az *intelligencia* mivoltát az értelmes cselekvés és viselkedés jellegzetességeiből vezették le; a *pszichoterápiai irodalom* főként a jelképes cselekvések fontosságára mutatott rá. De mindezeket felülemelkedik *Freud* pszichoanalitikai lélektana, kit a dinamikai szemlélet egyik megalapítójának kell tekintenünk. *Freud* valóban azt keresi, miért cselekszünk úgy, ahogyan cselekszünk, — azaz kérdésfeltevése teljesen megfelel a cselekvéslélektan problémálatásának. De *Freud* jelentősége talán még nagyobb a cselekvési rendellenességek tanának alapvetésében: a „mindennapi élet pszichopatológiáját“, a „téves cselekvések“, az elfojtások nyomán felbukkanó védekező mechanizmusok, a menekülések, a pszichoneurózisok, a kompenzációk, szublimációk, komplexek, lelki konfliktusok szabályszerű jelentkezését először *Freud* kísérli meg új magyarázattal érthetővé tenni. A cselekvéseknek ezt a „patológiáját“ *parataxisok* néven törekszünk rendszerbe foglalni s ebben széles skálában többé-kevésbé a freudi felfogás alapjain állunk.

A felsorolt elméletek és állásfogalások mindnyájan jól érzékeltetik a cselekvés kérdésének fontosságát, sőt központi helyét és jelentőségét is mai lélektani felfogásunkban; következetes cselekvési lélektant azonban, rendszeresen kifejtve még nem találunk nálunk. Körültekintve a jelenkor pszichológiájának széles mezején, öt oly rendszeralkotót találunk, akik a kor magaslatán állanak s a cselekvési vagy dinamikai lélektan rendszeres és átfogó elméleteit nyújtják a ma embere számára.

Első helyen *Pierre Janet* lélektanáról kell megemlékeznünk. A francia lélektudomány nesztora és nagymestere, következetesen kialakított pszichológiáját „a viselkedés lélektanának“ (*psychologie de la conduite*) nevezi és mind a normális, mind az abnormis lelki jelenségeket a viselkedés formáinak tekinti. A lelki betegségek a „viselkedés

betegségei“ s a rendes lélektani életformákat is a viselkedés, de még inkább a cselekvés fogalmaira vezeti vissza.

Lewin „formai-dinamikai“, „voluntarisztikus“ lélektana, amely szintén a törekvéses és akarati életet tartja az emberi lélektan legfontosabb fejezetének, a magyar lélektani irodalomban a legismertebb. Ezen oknál fogva bővebben nem kell e helyen elméletének részleteit ismertetnünk. Elég annyit kiemelniünk *Lewin* nagyfontosságú cselekvéstanából, hogy rámutatott a cselekvéseknek a milieuval és a helyzettel való szoros összefüggésére; megalkotta a cselekvések „helyelméletét“ (topológiáját), melyben jól szemlélhetjük a cselekvésnek külső és belső mezőit és történéseit, a cselekvés irányító erőit (vektorok), korlátozásait, s a külső és belső mező dinamikai összefüggéseit.

Häberlin cselekvéselméletével a *bölcséleti antropológia* magaslatára emelkedünk. *H.* a két alapvető emberi magatartást választja lélektana kiinduló pontja gyanánt: a szemlélődést és a cselekvést. A cselekvés végső alakját abban a lelki feszültségben találja, amely az emberben szükségképpen feltámadó tökéletlenség átérzéséből ered, a feszültség következménye a cselekvés. Egyúttal minden valódi emberi cselekvés e felfogás szerint két alaptörekvésünk küzdelmének eredménye is; ezek: a változatlanóság (megmaradás) és a változás tendenciái. Van bennünk *H.* szerint azonban még egy magasabb cselekvési rendszer is: ez az ember *erkölessége*. Ez teszi lehetővé, hogy uralkodjunk ösztönvilágunk indításain, innen ered a büntudat, minden elfojtás és kompenzáció. A gyakorlati cselekvés harmadik alakját *H.* a *vallásos* magatartásban látja. *Embernek lenni annyi mint élni, cselekedni, egyéniségünket kifejteni, haladni az egység és tökéletesség felé.*

Bilz pszichoterápiái szemléletének is sokat köszönhetünk a cselekvési lélektan alapfogalmainak kialakítása körül. „*Pars pro toto*“ cím alatt különösen a cselekvés ki nem elégítő befejezéseit vizsgálva rámutat a cselekvéslelektannak egyik fontos mozzanatára, a minden indítóokban bennerejlő célnak szerepére (*anticipáció*). A megvalósulási formákat a következő rendszerbe foglalja: a cselekvésnek teljesértékű befejeződése, — a félúton maradó, a meggátolt cselekvések, — az indulati állandóság elvének érvényesülése, a perszeveráció, a dac és a makacsság cselekvési formái, a „páncél“ felöltése, a képzeletbeli kielégülés, az érzelmek átvitele, a jelképkalkotás s a jelképeknek nagy szerepe a cselekvések befejezésében.

Legrendszeresebb és legegységesebb elméletet azonban *Sganzi* nyújtja a cselekvés mivoltáról a mai lélektudomány számára. *Sganzi* cselekvéselméletét a hiánytalan, zárt fogalmi rendszer előnye mellett még az is ajánlja, hogy egyesíti a lélektan tapasztalati szempontjait a bölcséleti embertan igényeivel, vagyis „antropológiát“ nyújt. *S.* elnevezése szerint a lélektan: „*integrale Verhaltenslehre*“, „teljes viselkedéstan“, melynek fő gondolatait röviden előadva, találjuk meg a legbiztosabb alapot a cselekvéslelektan további kifejtésére. *S.* felfogása szerint emberi létünk és cselekvéseink két síkon mozognak: egyik a valóság síkja, melyen jelenlegi szükségleteinket elégítjük ki, — a másik a lehetőségek s a jövő síkja, melyen elővételezéseink mozognak. Cselekvéseinket szerkezetileg mindig e két sík közötti feszültség fogalmával fejezhetjük ki. Az elővételezés kategóriája *S.* elméletében a legfonto-

sabb alapgondolatok közé tartozik. Az eredmény „előrelátása“ elvi jelentőséget csak *S.*-nál nyer, mint a cselekvés és emberi viselkedés legfőbb értelmező elve: az elővételezés és megvalósítás a cselekvés két legszélso sarkalatos pontja. A megvalósításra alkalmas elővételezések alkotják egész életünket, ezekkel nyúlunk bele a jövőbe s ezekre vonatkoznak várakozó és előkészítő viselkedéseink. A gondolkodás szerepe ezekben az élettevékenységekben abban áll, hogy segítséget nyújt megtalálni a jelen helyzethez szükséges elővételezéseket s az elképzelt elővételezéshez a megoldásokat; ez a cselekvés „instrumentációja“. Az elővételezés és megvalósítás együtt oly keretet adnak, melybe az emberi viselkedéseknek minden részletmozzanata jól beletagolódik: a szükségképi és kellő cselekvések, az okság és a szabadság, a pszichológia különféle tevékenységformái: az érzelem, képzetvilág, érzékletek s mindegyik elnyeri az őt megillető helyet és szerepet. (Érdekes találkozást látunk e gondolatban *S.* elmélete és *Claparède* „funkcionális“ lélektana között: mind a kettő az egyes lélektani tevékenységek szerepét domborítja ki a személyi lét és működés egészében.) Jellemző továbbá a „teljes viselkedéstan“ gondolatmenetére *S.*-nak azon további tétele, mely szerint a lelki-szellemi cselekvésnek egyik fő sajátossága a színvonalhelyreállítás szabad lehetősége. Ami a cselekvés másik végpontját illeti, a megvalósítások lehetnek teljesértékűek (abszolútak), ha t. i. az elővételezés maradék nélkül átmegy a valóságba s ha ez utóbbi csupán az elővételezésből fakad. A pszichológia ezek szerint az a tudomány, amely a megvalósítható elővételezések feltételeit és tapasztalati folyamatait vizsgálja; ezekből „épül fel“ (Voraufbau) minden megvalósítás. *S.* „magatartás“-fogalma tudatos és gyökeres szakítást kíván az eddigi viselkedéstanokkal szemben. *Piéron*, *Janet*, az amerikai viselkedéstan, *Pavlov* reflextana stb. az ő szemében csupán elégtelen előzmények, amelyek megrekedtek az élettani, vagy lélektani részletekben, míg *S.* egyetleneg alapszerkezetet állít oda mindezeknek a szempontoknak végső alapjául s ez az elővételező-megvalósító viselkedés elve; a lélektan minden törvénye csak ebben az értelemben vett viselkedési törvény lehet; egyetlen szerkezet részletei (aspektusai) gyanánt kell őket felfognunk s nem szabad őket többé a régebbi tudatleírás (fenomenológia) fogalmaiból értelmeznünk.

Bármily hasznosak is azonban a cselekvéslélektannak azok az eszméi és elméleti alapjai, melyeket az elsorolt elméletekben láttunk, s bármennyire jelentős is *Sganzi* cselekvéslélektana a maga egészében, mégsem tekinthetjük ismertetésükkel feladatunkat befejezettnek. Tovább kell haladnunk és az embertani-bölcséleti gondolatokat összhangba hozva a tudományos lélektan eredményeivel, újra kell fogalmaznunk a cselekvéslélektan alapfogalmait, úgy, hogy azok a lélektan általános elméletében is, meg gyakorlatában is jól alkalmazhatók legyenek. Az így kialakuló konkrét cselekvéslélektan nem marad ugyan meg a bölcsélet elvontságainak magaslatán, hanem alább száll és igyekszik a valóságos emberi élet összes konkrét jelenségeit értelmezése és irányítása körébe vonni; viszont azonban nem mondhat le semmiképen a lélektani alapfogalmak szabatos kidolgozásáról sem. E fogalom-revízióban nem törekszünk eredetiségre, hanem csupán a meglevő lélektudományi eredmények összhangba hozására.

A cselekvésnek meghatározását így kísérhetjük meg: *A cselekvés olyan helyzetváltoztató vagy fenntartó mozgás, amely mindig valamely motívumból indul ki, életcélokat elővételez és a szabályozások, valamint az értelmi instrumentáció összjátékán keresztül megfelelő vagy meg nem felelő befejezéshez érkezik.* A cselekvések közös vonása az a művelet, hogy egy általában *ki nem elégítőnek* érzett állapotot általában *kielégítő* (vagy kielégítőbb) állapotba vigyünk át.

A cselekvést jellemezhetjük a *bölcséleti embertan* nyelvén is: minden cselekvés az *én* és *nem-én* közötti sajátos kölcsönhatásban áll; e viszonyban az egész ember kétféleképen is *aktív*: alakítja a világot és önmagát, és vagy megmarad a saját személyisége zárt körében, vagy átnyúl a tárgyi világra, beleavatkozik és beleilleszkedik a kozmikus összefüggésekbe; egyúttal azonban *kifejezésre* is juttatja önmagát, saját lelki-szellemi bensőségét. A cselekvés azonkívül mindig pozitív vagy negatív *értékmegvalósítást* is jelent, úgy, hogy lélektani helye a személyiség értékmagva körül van. Az értékekkel kapcsolatos magatartásaink közül legalapvetőbb és legfontosabb az *önértékképzés*. Minden cselekvés pozitív vagy negatív értékeknek megismerése és megvalósítása, vagy legalább is kísérlet ilyen megvalósításra; általános értékvaktság nincs a normális emberi személyiségekben, csupán a teljes dementia állapotában. A cselekvésnek ezen embertani szemlélete közeli rokonságban van az *exisztenciális bölcsélettel*. Emberi létünk feltételei és veszélyeztetései, a reájuk irányuló cselekvések, a szellemi és erkölcsi világban is gyökereznek; ezek közé tartozik az egyén világnézete, amely neki szilárd alapot ad a nagy mindenségben való elhelyezkedéshez. A cselekvésnek *autonóm törvényei* vannak és ezek nem vezethetők le a cselekvésben egybeszövődő részletekből, pl. egyes értelmi vagy érzékleti ismerésekből, egyes tendenciákból, vagy indítékokból, a cselekvés nem ezek egyszerű összeadása, hanem magasabbrendű „alak“, „szerkezet“ és „egész“.

Ha a cselekvés fogalmának fenti meghatározását elemezni akarjuk, első feladatunk a *viselkedés* és *cselekvés* elhatárolása egymással szemben. Ennek a feladatnak szabatos megoldása azért is fontos reánk nézve, mert találkozunk azzal a felfogással is, mintha a „*cselekvés*“ lenne a *lelki életnek legfőbb osztályfogalma* s a „*viselkedés*“ ennek csupán alárendelt esetét jelentené: a lelki életnek minden részlete cselekvés, s a viselkedés szava csupán a helyzetet megváltoztató mozgásokra illenék. Az általános szóhasználattal homlokegyenest ellenkező ezen gondolat helyébe a cselekvés és viselkedés helyesebb megfogalmazását kell állítanunk. A viselkedés a magasabb és tágabbkörű fogalom, a cselekvés pedig a szűkebb körű s amannak alárendelt jelentéssel bír. Más szóval: mindig, minden pillanatban elmondhatjuk egy szervezetről, vagy személyről, hogy „*viselkedik*“ valamiképen, még akkor is, ha alszik, vagy nyugodtan szemlélődik, — de nem mondhatjuk, hogy minden pillanatban „*cselekszik*“. A viselkedés az élőlénynek, mint egésznek *aktív*, *reaktív* vagy *passzív* állapota, míg a cselekvés fogalma ezen állapotok közül csak az első kettőre illik, vagyis nagy általánosságban úgy határozhatjuk meg a cselekvést, mint „*aktív vagy reaktív viselkedést*“, szemben a „*passzív*“ viselkedésekkel. Ezzel természetesen még vajmi kevés tartalmi jegyét ismertettük a cselekvésnek, de a két kérdéses

fogalomnak logikai viszonyát világossá tettük. Mindig „viselkedünk“ valamiképen, de nem mindig „cselekszünk“, a viselkedésen elsősorban *alkalmazkodást* értünk, s ezt is a lélektan egyik alapvető fogalmának tekintjük. Az alkalmazkodás is lehet aktív és passzív; az aktív alkalmazkodást fogjuk cselekvésnek nevezni és „alkalmazásnak“ is felfoghatjuk. A cselekvő ember „alkalmazkodása“ sokkal inkább alkalmazás, mint pl. a reflexek egyszerű kiváltódása, amiben a biológiai alkalmazkodás lényege tisztán és világosan szemléltethető. Azonkívül lélektani alapvető fogalmakról lévén szó, világosan ki kell fejeznünk azt a gondolatunkat is, hogy „viselkedésen“ nem csupán az ú. n. külső viselkedést vagy a reflexológiát értjük, hanem a belső viselkedést (*Piaget*) is, amint azt az újabb behaviorizmus is elfogadja, tehát a tudati és tudatalan lelki élet tevékeny közrejátszását is elfogadjuk az emberi személy mindenféle viselkedésének és cselekvésének értelmezésében. Hogy némelyek mégis feleserélik a viselkedés és cselekvés fogalmait, annak okát abban láthatjuk, hogy mind a két jelenségben van valami *közös mozzanat*, t. i. mind a kettő: *folymat*. Az emberi pszichológiának újabb úttörői is éppen ezt a jellegzetességet ragadták meg: nem az ember „sztatikus“ képét kívánták rajzolni, nem „lelki elemek“ mozaikjából s ezek nyugvó egymásmellettségéből értelmezték az embert, hanem „dinamikus“, mozgó lénynek, viselkedései egymásutánjában magát kifejtő valóságnak. A lélektan „sztatikus“ korszakát tehát felváltotta a „dinamikus“ pszichológia; a fókuszponttá tehát a lelki folyamat lett. Ezt a gondolatot jelzik még a „hormikus“ lélektan, az ösztönöket, cselekvéseket, törekvéseket központba állító elméletek, továbbá *Delmas* és *Boll* személyiséglélektana is, mely az „aktivitást“ az emberi személy legalapvetőbb tényezőjének tekinti. Mindezekben közös vonás az időbeli folyamat s annak nagy jelentősége, de ez még nem a cselekvés.

Áttérve a cselekvés fogalmában rejlő tartalmi jegyekre, azt a következőképen írhatjuk le: Minden cselekvés *mozgás, vagy mozgások sorozata*, melyekkel *helyzetünket* megváltoztatni törekszünk; röviden: a cselekvés *helyzetváltoztató mozgás*. Mozgáson értjük az összes mozgásfajtákat, melyek egy szervezetnek vagy személynek szolgálatára állnak a reflexiótól a legbonyolultabb kifejező és létesítő mozgásokig.

A cselekvést helyzetváltoztató vagy azt fenntartó mozgásnak nevezük. A cselekvés lélektanának egyik nélkülözhetetlen alkotórésze a *helyzet*, melyet elsősorban *Lewin* dinamikai lélektanából veszünk át. A helyzet lélektani fogalma közeli rokonságban van az alanyi milieuvvel; az alanyi milieu a környezetnek az a része, melyet érdekeink, érdeklődéseink, élethangulatunk, értelmünk és érzéseink számunkra leszűrtek; a helyzet ennek a milieunek pillanatnyilag aktuális része, személyiségünkkel való benső egyesülésben. A helyzet a külső és belső lelki mező egymás közötti kölcsönös hatásában fejeződik ki; a helyzetet nemcsak az egész személyiség éli át, hanem az egyes lelki rétegek és képességeink is, sőt a „mélyszemélynek“ is, mely bennünk él (*Rothacker*), megvan a maga helyzetmeghatározó s többé-kevésbé önálló szerepe. A helyzet, *Meynert* felfogása szerint: az én cselekvő tevékenységére nézve jelentős és megélt mozzanatok összessége és vagy vonzást, vagy taszítást tartalmaz. E jellegzetességet a helyzetben *Lewin* az ismeretes „felhívó jellegekkel“ fejezte ki. A helyzetet mindig teljesen alanyi módon fogjuk fel;

pl. ugyanazt a helyzetet másképen éli át az adós és a hitelező, a nevelő és a növendék, Hamlet és Polonius, a tréfacsináló és a tréfa szenvedő hőse; a helyzet tehát lényegesen alanyi valami. Innen van, hogy nehéz magunkat mások helyzetébe beleképzelni, továbbá, hogy naív és ösztönös emberismeretünkben rendszerint nem a kérdésszemély egyéni indítékaiból szoktunk kiindulni, hanem a szituációból. A helyzet az emberi személy mindenkor viselkedésének oly ősfarmája, mely nélkül az embert nem érthetjük meg. A helyzetben, *Rothacker* szava szerint „vitában állunk“ a világgal, s annak megváltoztatásától, vagy fenntartásától függ életdrámánk alakulása. De a helyzetben nem magával a világrealityással állunk szemben, még csak nem is a tárgyias világképpel, hanem a világ szubjektív élményével, melybe teljesen beleszövődünk. Ez az alanyi világkép-élmény azonban ne higgyük, hogy rendezetlen és homályos; ellenkezőleg: a legkezdetlegesebb lények is rendezett helyzetképet alakítanak maguknak, mert erre éppen életérdekeik miatt nagy szükségük van: minden helyzethez szilárd álláspont tartozik s az a világ, mellyel vitában állunk, számunkra rendezett világ, melyről tudjuk, mit várhatunk tőle, mitől kell félnünk, vagy mi kecséget benne boldogsággal. A helyzet a legkülönbözőbb módon teljesíti vagy megtagadja vágyaink, szükségleteink teljesítését; alkalmakat nyújt mind a kettőre. *Énünk* szerepe a helyzetben úgy fejezhető ki, hogy az *én* a helyzetben mindig tevékeny és választ ad a helyzet felhívásaira; e viszony azonban nem (csak) oksági viszony, hanem éppen a felhívás és válasz értelemszerű megfelelése egymásnak. A helyzet lélektani lényegéhez tartozik végül, hogy a hordozók változásával még nem mindig változik meg szükségképpen, csak akkor, ha a személy és a felhívó jelleg közötti viszony megváltozik s ez mutatja, hogy éppen ebben a viszonyban van a helyzetnek tulajdonképeni lényege. A cselekvés lélektanának egyik legfontosabb fejezetét érintettük így a helyzet fogalmának körülírásával; egyes példák elemzése nagyon tanulságos volna (pl. a tudós helyzete, — keresés, kutatás, „fausti“ helyzet, a kényszerhelyzet, házassági, szerelmi helyzetek, elviselhető, vagy elviselhetetlen, pánikhelyzetek, az indulati, vagy értelmességi, kétséges, bizonyos helyzetek stb.).

A cselekvés szerkezete a következő mozzanatokból áll:

Minden cselekvés megindulásánál ott találjuk az *indítóokokat*, vagy *motivumokat* (a cselekvés motivációja). Minden cselekvésnek végső és elsődleges motivuma valamely *szükséglet*; a cselekvés: egy szükséglet kielégítésére történő mozgások, tevékenységek sorozata. A szükségletekkel kapcsolatban a cselekvési lélektanának szemlét kell tartania még a következő motivációk felett is: vágyak, szenvedélyek, indulatok, érzelmek, akarás — külön motivációval — tendenciák, ösztönök, impulzusok, szokások. E felsorolt indítékok ugyanis szintén szerepelnek a lélektani felfogásban, mint a cselekvés motivációi. Igazi, alapvető cselekvési indítéknak azonban csak a szükségletet tartjuk; a többi motivumok ennek másodlagos alakjai, mintegy kifejezőmódjai. Ez utóbbiak közül gyakorlatilag a *vágyakat* tesszük ismét első helyre, mert különösen a magasabbrendű szükségletek bennük nyernek konkrét alakot. „Vágyaink története: életünk története“. Az érdeklődések elmélete is ehhez a ponthoz tartozik.

Cselekvési motívum minden olyan szükséglet (inger), amely új lelki feszültséget okoz s a szervezeten vagy személyiségen uralkodik, mindaddig, míg valamit nem teszünk vagy valami nem történik az adott helyzetnek megváltoztatására.

A cselekvésnek második alkotó mozzanata az anticipáció, *elővételezés*. Az anticipációk vagy az egyes cselekvésegészek közvetlen, bennfoglalt tárgyai, pl. egy szükséglet kielégülése, egy vágy tárgyának elérése, egy terv megvalósítása; vagy pedig az anticipáció vonatkozik az egész élet nagy drámájának végső értelmére, céljára, kimenetelére. Az anticipációban benne vannak a következő mozzanatok: a lelki feszültség csökkenése, vagy megszűnése; a valósághoz való lehető legjobb alkalmazkodás, melybe számos részletcél foglaltatik: a biztonság-érzés, önértékérzésünk színvonalának biztosítása, s ha lehet, emelése, a szeretetszükséglet, az elismertetés vágya, a siker s bizonyos értékek megvalósítása akár pozitív, akár negatív irányban. Külön kell tárgyalnunk itt a boldogság és *élvezetelv* kérdését és ezek viszonyát az értékelősülésekhez. Ezen anticipációk közül legfontosabb az *önértékérzésünk* fenntartása. Cselekvéseinket úgy érthetjük meg legjobban, ha őket az *önértékérzésre* vezetjük vissza. Ez az eddig kevés figyelemre méltatott indítékalap érzelmes és törekvéses diszpozíció egyben, inkább tagolatlan érzés, mint ismerés, amely láthatatlanul ott lebeg minden cselekvésünk felett, konkrétan azonban ritkán, némelyeknél sohasem jelentkezik. De nyomban megnyilvánul különböző viszonzásokban és válaszokban, mihelyt pl. dicsőítenek vagy megaláznak, támadnak vagy kényeztetnek bennünket; e veszedelmeket vagy kedvezéseket előre sejtjük és várjuk s törekszünk őket elkerülni, visszautasítani, előlük menekülni, vagy ellenkezőleg, énünk biztosítására, kiterjesztésére, érvényesítésére felhasználni. Az önzés, önközpontúság, a túlzó önérvényesítés, a hatalom vágya és hajhászása éppúgy beleszövődik az önértékérzés ökonomiájába, mint az ennek védelmező és menekülő mechanizmusai. Az önértékérzés lényeges törekvése az is, hogy önmagunkat azon az értékszínvonalon tarthassuk fenn, melyet legbensőbb énünk követel s melyet a külvilág előtt minden áron mutatni akarunk, ha kell, a látszat árán. Ez a belső önértékszínvonal sokszor fontosabb az ember számára, mint az élet maga, sok öngyilkosságot érthetünk meg közvetlenül ebből a végső indítékból: „vesszen el az élet, csak a becsület ne!“ (Arany). „Das Leben ist der Güten höchstes nicht“. Önértékünk védelmét, színvonalának megtartását s ha lehet, emelését, vagy külső látszatának megóvását célozzák azok a mesterkedések, arrangement-ok, amelyeket az individuálpszichológia oly jól ismert, vagy amelyeket a neurózisok és a hisztéria színpadi rendezései mutatnak. De normális életalakításunkban is számtalan alkalom van az önértékérzés azon technikai fogásaira, melyeket *parataxisoknak* nevezünk; az élethazugságok, önáltatások, a „corriger la fortune“, a tudatos vagy tudattalan hamisítások, színészek, elfátyolozások és ferdítések, kárpótlások és a valóság elviselhetetlen képét vigasztalóra átfestő töméntelen műfogás, az álarcook és behelyettesítések stb. mind önértékérzésünk elvét szolgálják. Ebből a szempontból nyerhetjük az emberi cselekvések két fő osztályát: az adekvát cselekvéseket, vagy pszichotaxisokat s a nem adekvát műveletek számtalan

esoportját, melyekben kifejeződik az emberi élet teljessége, minden változatában, az igazi „comédie humaine“.

A cselekvést azonban nem csupán indítékaiból kell értelmeznünk, hanem bizonyos *gátló* és *szabályozó* erőknek működéséből is. Szükségleteink, vágyaink, törekvéseink stb. ugyanis találkoznak személyiségünk különböző rétegeiből eredő ellenerőkkel, gátlásokkal, s ezeknek az indítékokkal való küzdelme dönti el cselekvéseink s végül életdrámánk sorsát. A gátló-szabályozó erők eszményi, magasabbrendű én-ünkből (v. ö. a Freud-i „Über-Ich“) s erkölcsiségünkből erednek és belőlük lehet megérteni a lelki konfliktusokat, melyek az indítékok és a gátlások között zajlanak le, a pszichikai neurózisokat, a rendellenes gátoltságokat s a bűntudat keletkezését. A motívumok és a szabályozások összjátéka adja eredményül az önuralmat is, mely szabályozások és főképp gátlások rendszerének fogható fel. További mozzanat gyanánt a cselekvés szerkezetében az *erősítő* vagy *gyengítő tényezőket* találjuk, melyek egyaránt járulhatnak a motívumokhoz is, meg a gátlásokhoz is és felvilágosítást adhatnak nekünk a cselekvések lefolyására. Egy ösztönnek, impulzusnak hirtelen kirobbanását, áttörő erejét az ú. n. „rövidzárlati cselekvésekben“ (*Kretschmer*) sokszor egy-egy erősítő járulékos tényezőnek tulajdonítjuk, pl. a melankóliának. Néha maga a gátlás válik rendellenesen erőssé s ilyenkor beszélünk a „gátlásos egyéniség“ cselekvési zavarairól; e tekintetben *Bilz* és *Zeddes* nyujtottak érdekes szempontokat a lélektan tudományának (a pszichiatria eredményei mellett). Meggyőződésünk szerint ezen a ponton van helye a *pszichopátiák* tárgyalásának is, mert indítékok és szabályozások erősítő vagy gyengítő tényezői sok esetben egyenesen magából a pszichopata egyéniség jellegzeteségeiből származnak; *Janet* felfogása szerint is a „lelki erő és gyengeség“ a viselkedések és cselekvések rendes és rendellenes lezajlásának egyik fő magyarázó elve. Ily erősítő vagy gyengítő tényező gyanánt tekinthetünk egyes *velünk született* sajátosságokat, pl. a vérmérsékletet, az affektus könnyű vagy nehéz keletkezését, a vegetatív idegrendszer túlzott ingerlékenységét, a lelki energiát s a vele összefüggő ösztönapparátus erős vagy gyenge voltát, általában egyes motívumok, pl. vágyak erejét, vagy gyengeségét, esetleg hiányát; a pszichopata lelki alkatot (pl. állhatatlanság, epileptoid, hisztériás, csekélyebbértékűségi komplexben szenvedő); a perszeveráló hajlamot stb. E mellett megemlékezünk a *szerzett* erősítés vagy gyengítés tényezőiről is, minők a lelki sebek, a milieuhatások, túlterhelés, betegség, kifáradás stb.

További lényeges mozzanat: a cselekvések *instrumentációja*. Amint egy szimfónikus zeneműben nem elegendő a dallamtételek megszerkesztése, hanem azokat a különböző hangszerek együttműködésére kell alkalmazni, úgy van az cselekvéseinkben is. A „cselekvés hangszerelése“ az értelem, a hiedelem, a világnézet dolga. A célkitűzések, a kisebb-nagyobb terek, gondolatok, ötletek, hazugság és igazság, fondorlatok és csalások, önzetlen kutatások, félrevezetések, a beszéd és más társadalomtechnikai eszközeink. — mindezek rögtönözve vagy előre kitervezve, hordozzák és szervezik a cselekvés észszerű vázát és gazdagabb vagy szegényebb hangszerelését, az értelmes viselkedést. A mai lélektan (*J. Neumann*) e helyen egy értékes szemponttal gazdagította a cselekvés lélektanát: ez a *gondnak* a szerepe a cselekvés instrumentációjában.

Végül következik a cselekvés *befejező* mozzanata. Itt a következő lehetőségeket kell számításba vennünk: valamely cselekvés vagy leperreg és végigfutja természetes útját az indítástól a neki megfelelő, vagy meg nem felelő befejezésig, pl. a vágy eléri a kielégülést okozó tárgyat, — vagy pedig valami oknál fogva félbeszakad. *Lewin* vizsgálataiból ismerjük a félbeszakított és felfüggesztett cselekvések további sorsának törvényszerűségeit. Ha ily félbeszakítás nem zavarja meg a cselekvés folyamatát, akkor ismét többféle folytatás képzelhető el: a cselekvés tovább halad a megfelelő ellenőrzés és hangszerelés után a természetes kielégülés felé s vágytárgyát elérve, lelki feszültsége megszűnik (*pszichotaxisok*). Valahányszor azonban a cselekvésnek e rendes és megfelelő kielégülése valamely ponton fennakad, vagy zátonyra jut, vagy a cselekvés szerkezetében valahol rendellenes, túlzó vagy fogyatékos műveletek iktatódnak be, akkor a normalitás határán belül nem megfelelő, szabálytalan cselekvésekről beszélünk (*parataxisok*). A pszichotaxisokat jellemzi a lelki feszültségnek normális és adekvát megszüntetése, vagy legalább is annak csökkentése. A cselekvésnek, mint helyzetváltoztató viselkedésnek természetszerű befejezése a kielégülés, ami éppen a feszültségnek megszüntetését vagy csökkenését jelenti. A feszültségnek ez a változása egyúttal kellemes is és gyönyörrel jár, mint arra már fentebb rámutattunk, vagy még másképen: a lelki egyensúly helyreállításával. *Sganzi* a lelki feszültség „ívét“ az elővételezés és a végső értékhelyzet, vagy kielégülés közé helyezi: minél távolabb van a cselekvés végső mozzanata az első megindulástól, annál nagyobb a feszültség íve is. E „feszültség“ gondolatát mi egy egyszerűbb és gyakorlatibb megfogalmazással kívánjuk feleleserélni, hasonlóképen *Janet*-ét is. Úgy látjuk, hogy a lelki feszültség minden indítékban, szükségletben, vágyban, impulzusban, akarásban benne rejlik. *Hanselmann* felfogásához csatlakozhatunk, aki a lelki feszültséget összekapcsolja az érzelmi színezettel s a kettőt együttesen, egybeolvadtan tekinti a cselekvések igazi végső mozgató elemének. *Hanselmann* ezen állásfoglalásában eldönti azt a külön részletkérdést, vajjon a szükségletet s ennek feszültségét kell-e a cselekvések rúgójának tartani, vagy az érzelmeket; tudjuk, hogy a régebbi lélektani felfogás az érzelmeket ruházta fel ily mozgató erővel. De ha ezen két elemi és elsődleges mozzanatot közelebbről megvizsgáljuk, arra az állásfoglalásra kell jutnunk, hogy az érzelmelek, indulatok önmagukban még nem jelentenek mozgató erőt, hanem csak a szükségletek, az érzelmelek: jelek és alanyi tükröződések. A cselekvéslélektan alapvetésében tehát az „érzelmes feszültség“ kifejezését fogadhatjuk el s ebből értelmezhetjük a cselekvés dinamikáját. Így vizsgálva a bennünket foglalkoztató folyamatokat, megállapíthatjuk, hogy a lelki feszültség valóban a cselekvés igazi alapja, mert a cselekvés addig tart, ameddig a feszültség tart; a feszültség egysége adja a cselekvés egységét is. Ha valamely helyzet felszólításai már nem hatnak, az azt jelenti, hogy megszűnt a feszültség és akkor új helyzet áll elő s új cselekvésegység kezdődik. A feszültség érzelmi jellege kettős: egyrészt kellemetlen s ez irányítja személyiségünket arra, hogy addig ne nyugodjunk, míg a feszültséget — bármi módon, bármi áron — meg nem szüntetjük, hogy legalább is nem csökkentjük. Másfelől a lelki

feszültségben, mint az élet alapjelenségeiben általában, egyúttal a kellemesség princípiuma is érvényesül: még a harag, félelem, szorongás állapotaiban is „életizgalmat“ élünk át s ez az izgalom kellemesebb nekünk, mint az élet ellentéte, a nirvána. Különösen élénk kifejezésre jut a lelki feszültségnek említett kettőssége pl. a „kéjes szorongásban“, borzongásban stb. A lelki feszültségnek ezen kétoldalú értelmezése azonban nem homályosíthatja el a lelki feszültségnek elsődleges szerepét, az izgalmas kellemetlenséget, melyből a cselekvések lepergése magyarázható. Az itt nyert szempontból a cselekvést úgy határozhatjuk meg, mint oly mesterséges fogások, eljárások összegét, melyekkel egy ki nem elégítő feszültségi állapotból egy legalább kis fokban kielégítő állapotba jutunk.

A feszültség megszűntével helyreáll a lelki *egyensúly*. A lelki egyensúly két szempontból fontos a cselekvés lélektanának rendszerében: először a pillanatnyi meg-megújuló s egymást váltogató lelki feszültségek feloldását jelenti, másodsor a személyiségnek általános kiegyensúlyozottságát és összhangját. Ami az első helyen említett egyensúly kérdését illeti: életdrámánk folytonos lelki feszültségek és enyhülések ritmusát mutatja, és általános személyi kiegyensúlyozottságunk is attól függ, mennyire s mily gyorsan és símán sikerül az életben folytonosan megismétlődő kisebb-nagyobb lelki feszültségeinket feloldásra vezetni. A „lelki összhangra“ való törekvés nem annyit jelent, hogy soha meg ne rendüljön a lelki egyensúly, hanem azt, hogy mindig visszanyerjük azt. Az általános személyi lelki egyensúly azonban még más feltételektől is függ, nevezetesen a lelki konfliktusok és komplexek, a felejtés és emlékezés, a lelkiismeret és bűntudat, egyszóval az élet nagy kérdéseihez való viszonyunktól is. Hogy a lelki egyensúly kérdése a cselekvés lélektanának teljességéhez nélkülözhetetlenül hozzátartozik, az már ezen futólagos ismertetésből is kiviláglik. A *parataxisok* kerülő, nem-megfelelő úton törekszenek a lelki feszültségnek megszüntetésére s így képet adnak nekünk az emberi élet szerfelett változatos és tarka változatainak megértésére. Amit az ú. n. mélylélektan kezdeményezett a kompenzáció, szublimáció, áttolás, azonosítás, pótcselekvés, védekezés, menekülés stb. lelki mechanizmusainak a neurózisok értelmezésében, azt a cselekvés lélektana a parataxisok rendszeres tárgyalásával teszi teljessé.

A parataxisokat a cselekvés *szerkezete* szerint csoportosíthatjuk legalkalmasabban. Megkülönböztethetünk olyan rendellenes cselekvéseket, melyekben az *indító erő*, a motívum túlzottan erős, vagy fogyasztó (pl. explozív, rövidzárlati cselekvések); ezekben az impulzus, vagy a vágy nagyobb ereje együtt jár a szabályozó gátlás rendellenes gyengeségével; — találkozunk továbbá olyan cselekvésekkel, melyekben a *gátlások* túlerőben vannak (pl. a „gátlásos ember“), vagy ellenkezően gyengék, hiányosak (állhatatlanság, erkölcsi fogyatékoság, a lelkiismeret hiánya); — az *instrumentáció* különböző anomáliáiból erednek az önáltatás, önigazolás, az elfogult és téves okoskodások, a „racionalizáció“, az élethazugságok, s mindezek vagy a túlfinomult értelmesség, vagy a helyes logika hiányából erednek: végül a *kielégülések* elégtelensége, vagy kerülő útjai tűnnek fel, mint a parataxisok különösen bőséges for-

rásai. De követhetünk a parataxisok áttekintésében más utat is. Nagyon tanulságos pl. *vágyaink sorsát* nyomon követni s azok drámáját figyelemmel kísérni. Vágyaink ugyanis vagy akadály és *nehézség nélkül* tartanak céljuk felé és normálisan, a kellő gátlás-rendszer szűrőjén átjutva, esetleg felfüggesztve, de annál nagyobb értékkel érvényesülnek s jutnak el a kielégítő tárgy élvezéséhez; vagy pedig ettől az eszményi normális vonaltól eltérnek. Már azt is eltérésnek tartjuk, ha a vágy *túl-ságosan kielégül*, ez ugyanis telítődést, unalmat, útálatot vagy a vágytárgy rögzítődését idézheti elő. Egy másik kedvezőtlen eshetőség az, mikor a vágy *túl-ságos* könnyen, kellő észszerű gátlások nélkül jut célhoz: gátolatlan, zabolátlan vágyteljesedések, impulzív, kirobbanó, rövidzárlati, indulatos, szenvedélyes cselekvések, jelképes lereagálások birodalma ez. Ha a vágyaink elé *nehézségek és akadályok* gördülnek — s ez az élet normális menete —, akkor sokféle lehetőség látványa tárul elénk. Vágyaink nehézségei ugyanis kétfélék: vágyaink elé a legkülönbözőbb *akadályok* tornyosulnak (blokádnak), vagy pedig a vágy *meghiúsulhat*, vagyis önmagában megvalósíthatatlan lehet. Ha az akadályok *elháríthatatlanok* (alanyi-pszichológiai értelemben), vagyis ha a nehézség megoldhatatlan: akkor keletkeznek a lelki konfliktusok, neurózisek; ilyenkor a lelki feszültség természetesen tovább tart, sokszor elviselhetetlenné válik. Vannak azonban esetek, mikor a nehézség *megoldhatóknak* látszik s ilyenkor ismét többféle cselekvésformát különböztethetünk meg: Vannak, akik *szembeszállnak* a nehézségekkel, keresik a „valódi“ megoldást. Ez azonban nagy lelki erőt feltételez. Mások *kísérletet* tesznek a vágy tárgyának *elérésére*, vagy egyenes úton, attakkal, vagy kerülő úton; vagy *őszintén* vagy ravaszsággal, intrikával, okosan, vagy ostobán, tervszerűen, vagy tervszerűtlenül „instrumentálva“ cselekvéseiket. Előfordulhat továbbá *választás* is ellentétes vágytárgyak között, vagy *megalkuvás* (kompromisszum), ami úgy látszik, az életnek egyik legfőbb gyakorlati törvénye. Ilyenkor következik be a lemondás, „felejtés“, sikeresen, azaz lelki sebesülés nélkül, továbbá a vágyak elhalasztása (talán vég nélkül, örökre), a vágytárgy elérhetetlenségének belátása, elfojtás s mindez beállhat a lelki egyensúly megzavarása nélkül is; gyakoribb esetek azonban a lelki sebek („marad ugyan még seb, megérzi halálig, ha az időjárás komorabbra válik“ — Arany), a sikertelen elfojtás, önkínzás, a sikerülni nem akaró „felejtés“ és különféle komplexek. Ez utóbbiak említésével már át is tértünk a vágyak elé tornyosuló akadályok azon eseteire, mikor a nehézségek *megoldhatóknak* látszanak ugyan, de a megoldás nem *adekvát*, azaz nem nyújt igazi „megoldást“, hanem csak „elintézi“ valamiképen a lelki problémát. Ezek az esetek alkotják a *pótkielégüléseket*, melyeknek száma légió. Az angol-szász irodalom ezeket az eseteket általában a „védekezési mechanizmusok“ címén foglalja össze; a gondolat *Freudtól* származik. Felfogásunk szerint a védekezések csak egy részcsoportját képezik a pótkielégüléseknek, a velük egyenlőértékű más parataxisok mellett. Ezek: a *helyettesítések*, a *támadások*, *menekülések*, *védekezések*, más *egyének* felhasználása (pl. vádolás, becsmérlés, dicsőítés), *önigazolási* technika (öncsalás, álarc, önillúzió, „nem igazi“ viselkedések), továbbá a *racionalizáció* (az okoskodás felhasználása önző célokra), az *élethazugságok*

módszere, a *sikertelen elfojtás*, a kellemetlen tények, igazságok *nem-realizálása*, az *engesztelések*, a *szorongási esetek*, *depressziók*, *negativizmusok* stb. A cselekvésnek ismertetett rendszere tehát teljesen használható alapot nyújt azoknak a rendellenes lelki jelenségeknek egységes értelmezésére is, melyeket eddig részint a pszichopátiák, részint más elnevezések címkéi alatt a legeltérőbb elvek szerint kíséreltek meg osztályozni és megmagyarázni.

NÉHANY LELKI JELENSÉG TÉRVONATKOZÁSA.*

IRTA: HERMANN IMRE

Amikor a címben jelzett, elvontnak látszó témát választottam előadásom tárgyául, akkor erre három szempont vezetett. Először is felakartam kelteni a szakemberek érdeklődését olyan összefüggések megvilágítására, amelyek maradéktalan megoldása csak közös erőlködéssel, pszichológus, neurológus, pszichoanalitikus és matematikus együttes munkásságával sikerülhet. Éppen ez a Társaság hivatott ily munkaterület fölszántására. Másodszor ezzel az előadással csak folytatok egy régebbit, melyet sok évvel ezelőtt ugyancsak e Társaságban tartottam és a mainak gondolatát már akkor megpendítettem. A harmadik szempontot az utóbbi évek egyetlen kutatásánál sem hagyhatom figyelmen kívül, azt, hogy sok oldalról megközelítve a kérdést, megtudjuk végre, milyen az a vérszomjas, brutális ember, akivel sorsom és sorsunk összehozott és aki ma is a régi még.

Betegek lélekelemzése közben szerzett tapasztalatok és elméleti megfontolások annak az elképzelésére vezettek, hogy *egyrészt térszemléletünk, másrészt lelki életünknek ettől távolinak látszó jelenségei között sokkal szorosabb szálak vonhatók, semmint azt hinni szoktuk.* Térszemléletünk érzelmi kötöttsége már eddig sem volt titok. A pszichológus *Stern*, a filozófus *Cassirer*, az elmeorvos és lélekelemző *Schilder* tudtak róla, ahogy erről Bolyairól szóló tanulmányomban részletesebben beszámolok. *Werner* fejlődéslelektanában hangsúlyozottan vallja, hogy a primitív élményben a tér a szemlélőhöz sokkal erősebben hozzátartozik, sokkal affektívebb, mintsem tárgyi, sokkal konkrétebb, mintsem hogy absztrakt lenne. A tér szerint a *primitív személyi lét állandó velejárója*, egocentrikus, antropomorph, phisiognomiás-dinamikus. *Schilder* foglalkozott a térszemlélet kóros módosulásaival is. Megállapítja hogy a tér lelkiünkben nem független adottság, hanem szoros vonatkozásban áll az ösztönökkel, kívánalmainkkal, indulatainkkal, cselekvéseinkkel. Neurotikusok térérzésváltozásokat élnek át, melyek szorosan összefüggnek szeretteikhez való viszonyukkal. Egy szorongásos férfibetegnek pl. a tér minősége az anyjától való távolságot jelezte. A tér néha mérhetetlenül nagyvá vált érzésében, szemléletében és ezzel ábrázolta tudattalanja az anyjától való mérhetetlen távolságot. A térszemlélet *Schilder* szerint az egyén libido-funkciójától függő működés. *Laubenthal* 1938-as cikkében *Binswangerre* hivatkozik, aki a hangolt tér zavaráról, jelentőségakéntusok eltolódásáról beszél. Valameny-

* Előadás a Magyar Psychologiai Társaság 1946. július 3-án tartott rendes ülésén.

nyien bekapcsolják a térszemléletet a valóságfelfogás mikéntjébe, amennyiben mágikus-mithikus énünk máshogy szemléli a teret, mint a fizikai okság valóságához lekötölezett énünk.

Az a kiegészítés, mellyel most szolgálni fogok, két szempontból különbözik az imént felsorolt elvektől. Először is nem a térszemléletben jelentkező lelki hatást, hanem fordítva, a *térszemlélet-térérzés hatását keresi a lelki jelenségekre*, vagy a kettő közös gyökerébe hatol, másodszor ezzel összefüggésben, a teret nem fogja fel geometriailag állandóan azonosnak, hanem a *geometriai topológia*, az analysis situs útmutatása szerint *minőségileg* különböző terek lelki hatását, a lelkivel közös gyökerzetét veszi vizsgálatá alapjául.

Kis figyelemmel, azt hiszem keresztüljuthatunk a tárgy önmagából folyó nehézségén. Látóterünk három kiterjedésű. Ez, de nem csupán ez az, ami látóterünknek az euklidesi jelzést szokta adni. Három kiterjedésű tér sokféle lehet. Pontosán háromféle az olyan tér, amely a mellett, hogy háromdimenziós, még annak a föltételnek is eleget tesz, hogy benne tárgyak kisebb távolságokon belül torzításmentesen mozoghassanak. Ezek egyike az *Euklides* által vizsgált, másika felületét illetően a *Bolyai-féle* trombita-, nyeregfelületen ábrázolható *pszeudo-szférikus* és a harmadik a *Helmholtz—Riemann* által bevezetett, felületét illetően gömbfelületen ábrázolható ú. n. *szférikus* tér. Az euklidesi mintegy középhezlyet foglal el a kettő között. A látás fiziológiai-lelki folyamatában különös igyekezet észlelhető abban az irányban, hogy kisebb határon belül, bárhog is mozogjon az azonos tárgy, szemünk ezt változatlanul ugyanannak a tárgynak, azaz torzításmentesen lássa. Látóterünk, ahogv ezt kifejezik, *metrikus* tér elérésére törekszük. De nem éri el. Közelben pl. a mérték nagysága növekszik. A frontális sík horizontális hossza nem egyezik a vertikálissal, forgatásnál a tárgy tehát okvetlenül torzul. A periferia nagyságvonatkozásai mások, mint centrálisan, centrális zsugorodás jelentkezik (*Tschermák*). A görbe sokszor egyenes, az egyenes itt-ott görbül. A derékszög változóan nem látszik derékszögnek (*Tschermák*). Az ú. n. rektangularitás (derékszögűség) csak a geometriai euklidesi tér sajátja, a szubjektív látótéré nem. Ennek hiányzik az abszolút mértékrendszere.

Különösen a geometriában járatosabb, műveltebb ember hozzászokott a geometriai alakzatok metrikus tulajdonságainak állandóságához, ezek szemmeltartásához. De miként a matematikus *König Dénes* erre figyelmeztet, a geometriában kevésbé járatos viszont a pontos metrikus követelményeket kiszolgáló meghamisítás nélkül tudja és szokta szemlélni a külvilágot. Éppen ezért látóterünk valójában *minőségek* és nem mennyiségek kontinuum. Ha a laikus szemébe visszahelyezkedünk, rögtön láthatjuk, hogy látóterünk csak éppen jól-rosszul megközelíti az euklidesi ideált, de nem elégíti ki. *Látóterünk három dimenziós nem-euklidesi tér*. *Pötzl—Hoff* 1938-as dolgozatukban occipitális göcesetek látóterének analíziséből levezetik, hogy a rendesnél még kevésbé van merev euklidesi-terük, hanem funkcionálisan-dinamikusan *összetartozó felülethalmazaik* vannak, amelyekből a matematikus az ismert nem-euklidesi tereket fejleszhetné ki.

Révész Géza, akinek a lélektan sok fontos felismerést köszönhet, a látási térszemléletnek *Euklideshez* való viszonyáról igen helyesen azt

vallja, hogy a tér matematikai-fizikai problémájától szigorúan elkülönítendő a szemlélet kérdése. A nem-euklidesi tér szemlélete nem fizikai, nem matematikai kérdés, hanem lélektani. *Helmholtz* próbálta a nem-euklidesi teret számunkra szemléltetővé tenni. A pszeudoszférikus tér domború görbe tükör segítségével vagy erős gyűjtőlencse közbeiktatásával, a szférikus homorú gömbtükör vagy szórólencse segítségével varázsolható elénk. *Révész* szerint sem neki, sem *F. Kleinnek*, sem *Reichenbachnak* nem sikerült nem-euklidesi tér szemléltetése, mert csak bizonyos feltételek mellett szemlélt euklidesi térre tudnak rámutatni.

Ez a gondolatmenet két megjegyzésre késztet. Az egyik a dimenziók kérdése. A látótér ugyan három dimenziós, de fejlődésében valószínűleg eredetileg közel van a két dimenzióshoz, aminthogy tapintási tér is ilyen. Bár úgy is lehetne mondani, hogy a látótér mint minőségi tér hat kiterjedésű, a főt-lent, elől-hátul, jobb-bal dimenziókkal (*Mach*). A kétdimenziósnak előnyt kell azonban biztosítanunk a 3 ill. 6 felett, mert kapcsolódik a fejlődéstani szélsőség-kiemeléshez. Ennek az általam régen leírt primärfolyamatokra jellemző ősi lelki funkciónak, a szélső előnyének organikus térszemléleti zavarok esetén is látjuk szerepét (az ábrák határvonalainak követése optikai agnosziánál, *Scheller—Seidemann*, 1931), amikor a beteg fölöslegesen ragaszkodik a térbeli szélhez. A kétdimenziós felület pedig a három dimenziós térbeli jelenség határa, széle. A kétdimenziós szemlélet előtérbe tolása bizonyos szemléltetésekben tehát könnyebbé teszi a fejlődéslelektanilag is helyes és beilleszthető a három dimenziós — akár „euklidesi” — térbe. Lemuroknak — ezeknek az alacsonyrendű főemlősöknek — nincs sztereoszkópikus látásuk, vagyis felületszerűbben látnak. Ennek megfelel occipitális agykérgük fejletlensége és az oculomotorikus kersztvezetés alacsony százalékaránya (0,38, a csimpanz 0,86 és az ember 0,90-éhez, *Hooton*).

A másik megjegyzésem *Révész* kritikájához a kritika konzekvensebbé tétele. Igaz ugyan, hogy mindazok a nem-euklidesi felületszemléltetések, amelyeket ismerünk, a háromdimenziós látóterünket használják fel és ezt alkalmazzák még akkor is, ha lencserendszer segítségével, ahogy *Helmholtz* teszi, a háromdimenziós megváltoztatását ábrázolják csak hogy maga ez a látótér, miként fentebb jeleztem, szintén nem euklidesi, hanem magát az euklidesi ideált is, amit *Révész* nem hangsúlyoz, ebben a nem-euklidesi szemlélet-térben próbáljuk esetleg felületre vetítve, kétdimenziósan szemlélni. Voltaképpen tehát *nincs különbség a (matematikai) nem-euklidesi terek és a (matematikai) euklidesi tér ábrázolásos szemléletében*.

Végül nem szabad abba a hibába esniünk, hogy a szemléletet izolált működésnek vesszük. Tudjuk, hogy térszemléletünk mennyire összehozódott mozgási elemekkel. A nem-euklidesi terek helmholtzi szemléltetésekor a mozgásnak, a célhoz jutásnak is szerep jut, amennyiben a pszeudoszférikusban nehezen, későn, a szférikusban könnyen, hamar jutunk célhoz. Mozgás és térszemlélet közt még az a kapcsolat is fennáll, hogy a mozgások lefolyásában a térszemléletnek *Schilder—Martin* szerint csak kezdetben jut szerep, azután függetlenedik tőle. (Ezért a célhozjutás végeredményében már kevesebb beleszólása lehet.)

A geometriának azt az ágát, amely nem a metrikus tér tulajdonságokat, hanem az ezektől független minőségi jelenségeket vizsgálja,

topológiának, *analysis situsnak* nevezik. Gumiszalagszerű felület ugyanazt a felületet szolgáltatja nyújtás, hajtogatás után, mint előtt. Egyszerű tágulással ugyanabban a topológiai térben vagyunk. Amikor a tér egyszerűen bővül, mint minden látás kezdetén és egyszerűen szűkül, mint a végén (*Koffka* γ mozgása) topológiailag egyazon nem-metrikus tér jelentkezik. A kisgyerek metrikus vonatkozásokat sokszor nem vesz figyelembe, amint ez pl. *Kéri Hedvignek* (*Mérei* intézetében) jelenleg folyó kísérleteiben jelentkezik: egy kis ház kapujában a baba bizonyos korig a gyerek szerint a metrikus viszonyok ellenére is befér. A kisgyerek sokszor *topológiailag szemlél, nem metrikusan*.

Rátékintéssel rögtön láthatjuk, hogy a szférikus felület összenyomottabb, préseltébb. Ha gömbre, ill. trombita felületre pontos hozzáidomítással papírdarabot fektetünk, a tágasság és a szűkültség rögtön tapasztalható: a trombitán a papír elszakad, a gömbön összegyűrődik. Ehhez járul még, hogy gömbön, a szűkültség miatt távolabbnak látszó pontok sokkal hamarabb kerülnek mozgáskor közvetlen közelünkbe, mint az euklidesi egyenes vonalú síkban; a psziudo-szfériukus trombitanyeregszerű képződmények viszont sokkal tágabb terűek és e mellett a közelnek látszó pontok sokkal később kerülnek mozgáskor közvetlen közelünkbe. Ez lenne egyúttal a metrikus nem-euklidesi terek topológiai jellemzése is. Igen nevezetes topológiai jelenség az egyoldalú felület, mint amilyen a *csavart Möbius-szalag*. Az egyoldalú felületen nincs irányítottság. Ezért nevezi *Kerékjártó* nem-orientálható felületnek. E felületen az irányítottság, az óramutató forgásirányát, vagy ellenkezőjét jelző irány nem állandó jellegű. Bizonyos út után visszatérve a kiindulási pontra, az eredeti irány ellenkezőjére fordulhat át. (Egyoldalú felületek a háromdimenziós térben sokszor nem valósíthatók meg többszörös pontok nélkül, amikor egyazon pont több n . elemi felülethez tartozik.)

Vessük fel pontosabban a kérdést, hogy lélektanilag léteznek-e, szemlélhetők-e ilyenfajta felületek, 2—3 dimenziós terek. Újra hangsúlyozom, hogy szemlélt látóterületünkben nem-euklidesi elemek szerepelnek, sőt a tiszta euklidesi tér csak a matematikus absztrakciója. De ezenfelül három helyről kapunk figyelmeztetést a bennünk élő, de szunnyadó, fejlődéstanilag bizonyára ősi, topológiailag más terekre.

Az egyik ilyen terület a geometriai-optikai csalódások jelenségköre. A tér tágultabb, szűkültebb volta, kitörése a metrikusból, a tércsavarodás, az egyenes görbévé válása szinte parancs szerint jelentkezik bennünk. A másik területre nem régen lettem figyelmeztetve. Művészeink egy csoportja, az „*elvont művészek*” kiállítását rendeztek. Kissé szokatlan képmegnyilatkozások tárultak szemünk elé. Sok kép esztétikai varázsa is kiragyogott. De nem az illetéktelenül jelentkező művészet-kritikus szólal meg bennem, hanem a lélektani szemlélő, aki azt is tudja, hogy az absztrakt művész becsületes lelke mélyéből szól hozzánk és lelkünk ősi rétegét akarja mozgásba hozni. Nos, néhány vonalmotívum egyes művészek több alkotásán, de több művészen is végigvonul. Nevezetesen megtaláljuk a csavart Möbius-felületre való utalást a csavartság élményével (ugyanazek *Picasso* nem egy képén is megjelennek); szemünkbe ötlük a nyereg, a trombita, valamint a geometriai-optikai csalódások-

ból ismert sugár-ábrák. Megjelenik a szobrászok alkotásai közt a még meg nem említett torus, — mindez csaknem olyan tömegesen, mint a legutolsó párizsi világkiállítás matematikai osztályának szemléltetésein. A kiállítás tájékoztatója, *Kállai Ernő*, írja, hogy a kiállítás látogatója nem zárkozhat el annak megismerése előtt, hogy jórészt igen határozott érzelmeket, tudat alól feltörő ösztönöket és indulatokat kifejező jeleket, vagy a temperamentum közvetlen és heves lendületével teljes taglejtéseket lát a vásznanon. *Lossonczy* képeiről vallja, hogy a lélek mélyvilágát, kozmikus sejtelméit idézi és jelképezi. A művészek ábrázolásai tehát meggyőznek arról, hogy *ősi topológiai terek, felületek élnek bennünk*, csak tudatra jutásuk elé — a metrikus követelmény miatt — nehézségek tornyosulnak. *Művészi elmélyedés azonban az euklidesi síkon éppúgy életre képes őket kelteni, mint pl. a drámák a tudattalan egyéb tartalmait*, — így az Ödipus-konfliktust.

Harmadsorban: *kóros esetekben* nem ritkán jelentkeznek terek, amelyek topológiailag más, nem-euklidesi terekként érthetők (*Pötzl* tapasztalatait már idéztem). Mescalín-mérgezéskor, amikor az egyenes görbévé válik, mintha gömbtükörbe néznénk, az emberek képe úgy eltorzul, mintha fényképfelvételnél kezük-lábuk közel esnék a lencséhez. A tárgyak mintha homorú tükrökből látszódnának, a szoba nagygyá válik, a folyosó mélyé, a távoli tárgy közelivé. *Auersperg* egy neurológiai esetet ír le, melyben a távoli még távolabbinak látszik, a közeli még közelibbnek. A távoli tornyok ferdek. A távolinak látszó tárgyakat a beteg csodálkozás nélkül hamar eléri. „Egyszerűen itt, a célnál vagyok”, mondja. A közeli tárgyakat túlnagyoknak rajzolja, kritikára felszólítva még nagyít is rajtuk. Viszont *Hoff—Pötzl* anisotropia-esetet ír le, nyakszirti gócmegbetegedésnél, ahol a házak sora időnkint nem párhuzamosan fut, hanem széjjel szalad. Ha a beteg a falhoz nyúl, ez kissé konváknak tűnik. Néha láthatóan csodálkozik azon, hogy tapogató keze a falat hamarabb éri el, mintsem elvárná (szférikus téranalógia). *Bilschowsky* afáziás betege látott tárgyak távolságát alábecsüli, sokszor micropsiával kapcsolatban (pseUDO-szférikus téranalógia).

A fentiek szerint sajátos kérdés mered elénk: miként lehetséges, hogy belső (neurophysiologiai-pszichologiai) változások olyképen hatnak, mintha optikai eszközt (szóró, gyűjtő lencsét, homorú és domború tükröt) alkalmaznánk. Ily alkalmazás feltételezése viszont abszurd. A kérdésre a következőkben próbálok feleletet adni, Lencsék és gömbtükrök közös képlete az $\frac{1}{t} + \frac{1}{k} = \frac{1}{f}$ képlet (t = tárgytávolság, k = képtávolság, f = fociustávolság). A belső változásnak tehát olyannak kell lennie, amely ezzel a képlettel valamiképen kapcsolatba hozható, vele valamiképen homolog. Ha mármost képtávolság helyett a képnagyságot (kn) vesszük figyelembe, rögtön rákapcsolhatunk, hogy a kn -ra vonatkozólag ismeretes egy „belső” törvényszerűség — (bizonyos határokon belül), a kn invariantia, a tárgy-konstancia törvénye, amikor $kn = t$. e. (c = konstans). Ezáltal minden képlátás úgy fogható fel, mint a t -től függő f -el bíró optikai eszközzel való nagyítás, ill. kiesinyítés. A képletbe behelyettesítve $\frac{1}{t} + \frac{1}{tc} = \frac{1}{f} = \frac{1}{t} c'$ (ahol c' a c -től függő állandó). E szerint a képnagyság állandósága úgy írható le, mintha a t -től függő fókuszú optikai eszköz kapcsolódott volna be látásunkba. A fenti „belső” optikai eszköz tehát nem új szerzemény, hanem a képnagyság-konstanciában is jelentkezik, azzal a

különbséggel, hogy, míg a tárgykonstancia esetében belső alkalmazkodással minden t -nél más „eszközre“ van szükség, a „belső“ változáskor az eszköz függetlenedik a t -től és állandósulva általánosul.

Amikor most ennyi előzetes tisztázási törekvés után rátérnénk a lélektani vonatkozásokra, további előkészületül még át kell rágni magunkat egy elméleti meggondoláson.

Mi lehet a kapocs lelki jelenség és topológiai tér között? Lényegileg három viszonylatot tudok felismerni. 1. A topológiában a *rend* fogalma az, mely körül az alakzatok vizsgálata csoportosul (*König*). Amikor feltételezzük, hogy érzékleteink bizonyos rendben csoportosíthatók, tudatosan rendezhetőek, a topológia célkitűzésével párhuzamos gondolat valósul meg. Csupán a vonal, felületszerűség helyett érzéklés-minőségekkel foglalkozunk. Az érzetek rendezettsége az érzéklet-lélektan fontos kérdése. És többször adódott, hogy rendezési alapelveül térszékma: színre nézve körbefutó vonalsor, piramis szolgált. A hangsor rendezésekor kitűnt, hogy különleges, valójában nem-euklidesi geometriai hozzárendelés tesz eleget a tények követelményének: hengeraláston körben felfutó csavarmenet, mint ú. n. legegyszerűsebb vonal — vagy ugyanez, komplikáltabban kifejezve: ennek a vonalnak vetülete különleges végtelen réteg-számú *Riemann*-féle felületre (*Harburger*). A színek rendezésére vonatkozólag *Schrödinger*, hírneves fizikus, *Helmholtz* egy gondolatát fejlesztette tovább és nem-euklidesi geometriai hozzárendéssel a színek rendezését a nem-euklidesi geometria segítségével hajtotta végre. A hozzárendéseknek ez a fajtája, mint tudatos hozzárendelés nem fog a továbbiakban érdekelni, de jó arra, hogy lássuk, hogy nem elméleti magasságokról, hanem gyakorlatilag keresztülvihető eljárásról van szó és érzékleteinknek közülük van a nem-euklidesi rendhez. Azt hiszem, hogy az a topológiának nevezett lélektan, amit *Lewin* kezdeményezett és ami az utóbbi években az amerikai lélektanban nagyobb szerephez jutott, valamint *Bernfeld* ajánlata a lélek belső és külső viszonylatainak topológiai ábrázolására, a hozzárendelésnek ezt az első formáját követi.

2. A rendezés másik módja az, amelyet talán *Fechner* vezetett be először a lélektanba, akitől aztán *Freud* vette át és fejlesztette tovább topikus elméletében, a „metapszichológiában“. E szerint különböző lelki megnyilvánulások *különböző hipotetikus lélek-helyiségekben* folynak le és a lelki folyamatok történeti módjai az egyes helyiségekre jellemzőek. Ilyen lokalitás az *én-felszín*, az *énünk-mélye*, a *felettes-én*. Az elkülönítés a fejlődésnek és ezzel kapcsolatban a különleges munkamódoknak alapján történik, de nincs benső összefüggés, struktúrálás, hozzárendelés helyiség és lefolyásmód között.

3. Viszont egy harmadik hozzárendelés-féleséggel éppen belső kapcsolatot próbálunk teremteni helyiségenként értelmezhető térféleség és lelki jelenség között. Ez úgy történhet, hogy kongruenciát, az egészen végigfutó szerkezeti hasonlóságot fedezünk fel, egyrészt minőségileg jellemzett térféleség, minőségi, topológiai tér, másrészt különleges lelki jelenség között. Úgy is mondhatjuk, amint *Werner* használna a kifejezést és a lélekelemző *Bernfeld* ajánlja is, hogy alakzati-fiziognómias közösségeket veszünk észre. *A hozzárendelésnek ez az alakzati —*

fiziognómiás kongruenciát kiemelő módja térfeleség és lelki jelenség közt központi tárgya a mai előadásnak. A lelki jelenségnek már eleve köze lehet a térelképzeléshez, pl. amikor a testi énünk elképzeléséről, az ú. n. testszkémáról beszélünk, vagy ily vonatkozás az első megközelítésben még nem látható, pl. amikor érzelmi, hangulati életünk kerül szóba. De még ilyen esetekben is térvonatkozásokra utalhatnak a kifejező mozgások. Három lelki jelenséget vizsgálunk még, a jobb-bal tájékozódást, a hipomániás-depressziós kedélyállapotot és a szadisztikus-mazochisztikus ösztönbeállítódást. Meg fogjuk tehát állapítani a jobb-bal irányban tájékozódó, ill. nem tájékozódó, a hangulatváltozásoknak kitett és a szadisztikus-mazochisztikus én metapszichológiai terét.

1. Az iránynak *jobb-bal tájékozottsága* orientálható teret követel, viszont a *jobb-bal tájékozódászavar jól leképezhető egyoldalú csavart Möbius-szalagon*. Tudiuk, hogy a gyermek csak több éves korában tudja a jobbat és a balat hibátlanul megkülönböztetni és van egy átmeneti idő, amikor a szembenálló jobb oldalát a maga balja előtt ugyancsak balnak véli (*Piaget* szerint ez a 8-ik életévig tart). E két jelenség alapja abban lehet, hogy a csavart felület a gyermeknél az egyszerűbb és a szembenállás az alig elhagyott csavart felületet eleveníti fel, de a gyermek fél attól, hogy a szembenálló 180 fokos fordulata az elhagyott térszemléletére fog áttevődni, és a tájékozódás veszendőbe megy. A csavart felület természetesebb, őszibb volta pedig abban a lélektani jelenségben gyökerezik, mely szerint a görbe egyszerűbb, mint az egyenes és a biológiai ösztönökhöz tartozó terek, felületek mind hajlítottak, többszörös hajlásukban örvényszerűek. A szférikus és pszeudoszférikus teret ábrázoló felületek ugyancsak szabályos *görbe* vonalat, a kört tüntetik ki. A csavarás, mely a tájékozódást felfüggeszti, a görbülés egy esete. Egy *Schilder* által leírt esetben a beteg oldal a testszkémában valóban két dimenziójúvá vált három dimenziójú helyett. Csavarás a testszkémában végtagesavarodással kongruálhat. (Egyoldalú, többszörösen csavart síkkal kongruál nemcsak a jobb-bal bizonytalanság, hanem többszörös pontok jelentkezése egyazon inger helyének megjelölésére.) Az alakzati-fiziognómiás hozzárendelés most az egyoldalú csavart *Möbius*-felület és a jobb-bal tájékozódás-zavarban szenvedő én metapszichológiai tere között történt.

2. Érezzük át továbbá a *hipomániás*, ill. a *depressziós kedélyállapotot*. *Binswanger* fenomenológiailag jellemzi mindkettőt. A hipomániás szerinte mintha tágabb térben mozogna, ebben a térben minden közelebb tolódott, minden közelebb és könnyebben esik keze ügyébe, de közeli dolgok is mintha kicsúsznának kezéből. Ez a jelleg a könnyű eltéríthetőségben jelentkezik, ami egyértelmű a dolgok megragadásának nehézségével. A hipomániás nagy lábon él, nagy hangon beszél. Ebből a sajátos tértágulásból válik érthetővé, hogy számára ugyanaz az ív papír, amelyik nekünk nagynak tűnik, kicsi, ugyanaz a szociális út, mely nekünk tág, rövid, ugyanaz a lehetőség, mely nekünk végtelen messziről előkapart, számára közelinek tűnő. A depressziós léte éppen ellenkező keretekben zajlik. Kis lábon él, legszívesebben összekuporodik és szenved a nagy távolságok, a tágas szoba miatt. Ha ehhez hozzáadjuk, hogy a mániás élénk hangulata tág teréből érthető, mely minden lehetőséget megenged azzal a szemléletéből vett tudással, hogy baj nem

érheti, mert az messze esik és azzal a biztonsággal, hogy azért minden jót megfoghat, rosszat elúzhat. — a depressziósnak kishitúsége viszont következik abból, hogy a távoli rossz a szemlélet szerint mindig közeli bekövetkezésével fenyegethet, viszont saját motorikus védekezése megbénult, távoli jóra pedig nem is gondol, világosan láthatjuk a *pseudo-szférikus*, ill. *szférikus felületek jellegeinek megjelenését* a matepszichológiai émben. Viszont könnyen láthatjuk az egyik érzés átesapódását a másikba, hiszen a jó élvezete is nehezedik a hipomániás térben és az elérhetetlenség érzése utólérheti a hipomániásat, de a depresszióra hajlamosat is, még depressziómentes aktivitása közepén, amikor élénk szereplés közben egy esetben pl. hidegérzés, összehúzódás átélése vezet be az aktív, önérzetes szereplést leváltó depressziót. A depressziósnál az a félelem, hogy a halál, mint minden rossz, idő előtt bekövetkezik, feldolgozásában az öngyilkossági tendenciát termeli ki. Az *ejaculatio praecox* az időelőtti megjelenés egy specializált formája és a depresszió körébe tartozik, nem mint ok, hanem mint okozat.

Arra is feleletet kaphatunk, hogy ez a két kóros hangulati hullám miért jelentkezik metapszichológiailag éppen a két szélső *metrikus* tér formájában? Mániában és depresszióban ugyanis a felettes-én is megbetegszik. Depresszióban túlzottan működik a szigorú felettes-én, hipomániánál az én igyekszik tőle szabadulni, de mindkét esetben megmarad a vezetés mindaddig, amíg a gondolatszökevény rendezett, ami a tiszta mániában sem vész el teljesen. A felettes-én az élet szabályait, hogy úgy mondjuk, a metrikus, a szülőktől kapott állandó erkölcsi parancsokat, mint a dolgok mértékét akarja szférikus térben, érvényesíteni.

Mániás-depressziós állapotok mögött nemesak a felettes-én és az én küzdelme, hanem a vele kapcsolatos szadisztikus-mazochisztikus ösztön erősebb érvényesülése is feltalálható. Ennek az ösztönpárnak fiziognómiás térvonatkozása, függetlenül az euforiás-depressziós állapottól, ugyancsak szembeszökő.

3. Míg a szeretet az embertársunkat is magábanfoglaló tágult terűség, az agresszió az énünk egyszerű kitágulása, addig a *szadista* egyik ösztöncélja a saját terének tágítása a másik rovására. (A másik hasának felmetszése, a vér kibuggyanása a másik testéből, a lábainak szétfeszítése, a szégyenkorlát áthágása és elvontabban a hatalom erőszakos kiterjesztése ilyen célzatú. A magam tere tágabb lesz, de ugyanakkor a torokösszeszorítás, a gúzsbakötés, a lábtiprás, éppen ellenkező célzatú: a tér a másik számára legyen minél szűkebb.) *Sadger* egyik betegének szadista fantáziái voltak: tartalmuk szerint a nőt össze kell kötnöni. Ez eredetileg arra az élményre vezethető vissza, amikor látta, hogy anyja fúzi, tehát préseli magát. A mások fájdalma is szűkíti azok terét, hiszen a fájdalom összehúzódást, esetleg görcsös összeszorulást eredményez. Amikor a szadista kéz szorítja a torkot, ezzel a mindenütt jelenlévő levegőt zárja el az áldozattól, aki ezzel szűk térben éppen a pseudosszférikus tér el nem érhetőségének helyzetébe kerül, viszont a valamikor amúgy is beköszöntő halál hirtelen ott terem, mint a szférikus tér gyorsítása.

Pubertása idején egy betegemnek akasztási fantáziái voltak kéjes érzés kíséretében. Ha valaki csirkét vágott, ez már előzőleg izgatta, a vágás alatt valóságos kielégülésig jutott. Egy öccsét fiatal korában féltékenységében

majdnem megfojtotta. Étkezési nehézségei lettek, mintha az étel, akár a leves, megakadna a torkán, megfulladna. E mellett hasfelfúvódottság érzésével élt és nagyképűség álarcaival járta a világot. Szorongásos állapotaiban a tárgyak megdagadtak, apja, akivel tudatlanja elképzeléseiben birkózott, szélesvállú emberré nőtt és az utcán úgy érezte, hogy az út végét sohasem lehet elérni. A külvilág pszeudoszférikussá vált számára.

Izgalom összeszoríthatja a torkot, gyomorösszeszorulás érzését adhatja. Szadisztikus jelenetek szemlélése ezt az érzést nevezetesen átalakíthatja a fiatalok szemlélőiben: több betegemtől tudom, hogy ájulásszerű érzés, undorral vegyes hányásinger, szemnyomás érzése fogja el. Ugyanazt az érzést, mint a kínzásos jelenetek, egy nőbetegemnél szoros gallér, tehát nyakösszeszorulás érzése is előidézte. Amikor felnőtt korában kísérleti okból szemgolyójára nyomást gyakoroltak, halálfélelem fogta el. A külső, másra vonatkozó szorításos agresszió térszűkítéssel áttevődik szemére, így jön közelébe és reflektorikusan kiváltja a váguszhatást. Egy másik nő kislánykorában fodrásznál érezte ugyanazt az érzést, tehát egy ollóval hadonászó férfi közelében.

A láb tágít: tágítja terünket a járaskor, de szorít, nyom is. Ezt a nyom szerepet átveheti tőle a cipő. A lábnyom egy nőbetegnél (akinél az előbb leírt undorreakció jelentkezett), asszociatív összeköttetésbe került Robinson olvasásakor az emberevessel. A könyvet gyakran olvasta, de a lábnyom leírásakor mindig abba kellett egy időre hagynia. Életében többször kacérkodott a vegetariánizmussal; nem csoda, mivel szadisztikus látványkor az előbb említetten kívül olykor genitális érzései is voltak.

A szadizmus végrehajtó főszerve: a kéz, főtérformáló szervünk; a szájjal, melynek az őstér kialakításában szerep jut és a lábbal, mint szadisztikus szervekkel, valamint a szemmel, mint térformáló érzékszervvel a legszorosabb kapcsolatban áll. A szadizmussal kapcsolódó anális részletösztön pedig ugyancsak szerepel a térformálás hátterében, szobrászoknál állítólag anális ösztön szublimálása van jelen.

A szadisztikus intézkedések a zsidókkal szemben ugyancsak erős vonatkozásba jutottak egyrészt az intézkedők terének tágításával, az egész világ elfoglalásának igyekezetével és másrészt a szenvedő fél terének szűkítésével, pl. a deportálást megelőző összeköltöztetések módszerében, a vagonokban való összezsúfolásban.

Klinikailag erős szadizmus kapcsolódhat hipomániával (*Kronfeld*), depresszióval (*Kafft-Ebing*), homloki, halántéki és nyakszirti agyi rendellenességekkel (*Lasègue* esete), kóborlásos epilepsziával. Mindezek megengedik az itt tárgyalt térszemléleti kapcsolat lehetőségét.

A mazochizmus és depresszió szoros viszonylata, valamint a mazochizmusnak, mint a szadizmus visszájának jellege, önmagában is rámutat arra, hogy térszűkítéseknek nagy szerep juthat a mazochizmusban. Sokszor alapja a csecsemőkori erős bepólyázottság. Különös ráutalással szolgál mazochisztikus jelenet szemlélése. Önkínzó s szent emberek azok, akiktől esodát vár a hívő. A csoda pedig a távoli, el nem érhető jönnek hirtelen megjelenése. Azáltal, hogy a térszűkítés a másokra vonatkozik, a szférikus tér hirtelen célba jutása most a jóra tud vonatkozni és nem szorítkozik a rosszra, mint a depresszióban éppen úgy, mint szorongásnál a külső pszeudoszférikus tér a rosszra utal. A mazochizmus térszűkítése érthetővé teszi ismert kapcsolatát a cipőfetisizmussal. (*Kronfeld* szerint a mazochizmus sokszor gyöke-

rezik az ájulásos érzésekben, amelyeknek térszűkítő jellegét az előbb emeltük ki.)

Azt találtuk tehát, hogy a *szadizmus*, melyet sokszor a genitálisan el nem érhető kielégülés kikényszerítése (*Fenichel*) vagy forró évszak, nyomott szociális helyzet, lakásnyomor (*Kronfeld*) indít útjára, *valamint párja, a mazochizmus, arculatában erősen mutat pszeudoszférikus-szférikus térsajátságokat, habár nem oly pontos elrendeződésben, mint a mánia-depresszió állapota, hanem kaotikusabb egyvelegben.* Ez megfelel annak, hogy nem vezet a rendet teremtő felettes-én. A szadizmus és mazochizmus leírásánál nemcsak a fenomenológiai lélekrajzot, hanem a külső térre vonatkozó törekvéseket is figyelembe vettük és ez bonyolítja a megállapításokat, amelyeket az én metapszichológiai terére vonatkozólag teszünk.

Talán nem fog meglepetést kelteni, ha azt is megállapítjuk, hogy a csavarás is lényeges része a szadisztikus cselekedeteknek. Nyak-, végtagsavarás, tekerés szadisztikus agresszív megnyilatkozások. (Nyakcsavarodás ősi mozgásforma.) A nyakcsavarás mint erotikus hatás él a köztudatban. Nyakmegfogás félelme ismeretes gyermekkori félelem. A nyakfogás félelme eltolt értelmétől eltekintve, vagy torokösszeszorításra, vagy nyakkicsavarásra utal. A kicsavarás fiziognómiásan kongruens a csavart térrel, ezt pedig a tájékozódási zavarok tereként ismerjük. E szerint a szadizmus-mazochizmus a csavart, nemorientált terekkel is kapcsolódik tér-topológiai okoknál fogva.

Hangsúlyozandó, hogy *térvonatkozása* nemcsak a *szadizmusnak és mazochizmusnak*, hanem *minden ösztönféleségnek* van, mégpedig jellegének megfelelő sajátos térvonatkozása, pl. a táplálkozás ösztöne a kívül-belül térvonatkozáson nyugszik. Ezekre az előadás keretében nem térek rá.

Bár a fenomenológiai és lélektani leíró szemléletnek önmagában is fennáll a létjogosultsága, nem lett volna érdemes mindezekkel a térkapcsolatokkal foglalkoznunk, ha nem nyílnék valahol messzebbre kilátás. És valóban egyrészt *lélektani*, másrészt *neurológiai ismereteink kiterjesztését* ismerhetjük fel az előbbieken. A lélektanival hamar tisztába jöhetünk. A meszkalin-mérgezteknél főleg a látásos tér változásai jelentkeznek, néha hideg-meleg érzékelés-zavarral, igen gyakran euforiás, ritkábban depressziós hangulatváltozással. A meszkalinozott örül a terének és van önvallomás, amely szerint az a benyomása, hogy az optikai változás az, ami kedélye javulását előidézte. Tudjuk továbbá, hogy minden dezorientáltság, nevezetesen a *jobb-bal irányok tájékozódási nehézsége hamar kirobbant szadisztikus agresszív megnyilvánulásokat.* Most látjuk, hogy ezt bizonyára azért teheti, mert *maga a szadisztikus ösztön is involvál tájékozódási keresést, visszatérést ősi ellentétes térformákra és ezekben való megtapadást, sőt éppen csavaros felülettel is kongruálhat.* A térváltozások tehát megérdemelnék, hogy velük az érzelmi életet befolyásoló *alapjelenségekként* foglalkozzunk. A lelki jelenség formálói, megalapozói között van helyük.

A jobb-bal irányok tájékozódási zavarai azonban nemcsak lélektanilag-fiziognómiásan-topológiaiilag jelölhetők meg. Amikor hol a saját testre vonatkozólag az ú. n. térszkémában, hol a külső világban,

hol mindkettőben organikus neurológiai alapokon előfordul, hol nehéz, vagy lehetetlen az e szerinti tájékozódás, a klinikai tapasztalat a nyakszirti és fali lebenyt teszi az ily zavarokért felelőssé. Térlelektanilag a csavart Möbius-felület megjelenése adott magyarázatot. A világosan feltehető kérdés tehát úgy szól, hogy *lehet-e a neurológiai tapasztalat és a lélektani feltevés között összefüggést elgondolni.*

A test forgatása longitudinális tengely körül *Schilder* szerint fali-nyakszirti jelenségeket termel, a parietális agyi mechanizmus zavara alapján (Vestibuláris behatásokra sokszorozódás, kisebbedés, szélbe benyomulás jelentkezik.) Fali-nyakszirti laesio *Schilder*, *Hoff* és *Gerstmann* szerint növeli a testforgatási impulzust a horizontális tengely körül, *Niesl-v. Mayendorf* lélek-vakságos betege hajtút dugóhúzóknak, tehát csavarosvonalúnak néz. (Képzeletbeli torzító tükör ezért a változásért is felelőssé tehető.) Rotatorikus inger-behatásra *Mayrhofer* elfordulást, *Auersperg* az optikai szférában szögben való elhajlást, *Pözl* nyakszirti gócnál anisotropiát, a szoba falának 135 fokos szögben rotál elhajlását észlelte. A nyakszirti-fali tájék (*Hoff*) a szem primár rotációs impulzusait elnyomva tartja. *Engerth* egy parietális esetben tér helyett síkba vetítést észlelt, jobb-bal tájékozódási zavarral. Ezek szerint a nyakszirti-fali látási kéreg organikus, vagy funkcionális zavaroknál térforgatással értelmezhető és a teret felületre átváltó tüneteket mutat. Rotációs impulzusokhoz határozott vonatkozása van. A Möbius-szalag topológiai minősége tehát nyakszirti fali ősi elnyomott kéreg-funkció terméke. Ez a lokalizálás összeköti a lélektani és neurológiai elméletet.

Szadisztikus-mazochisztikus ösztönmegnyilvánulások könnyen befolyásolódhatnak a *közt*i agyból, ahol az izomtónust, a vegetatív életet intező és affektivitást szabályozó, belső fájdalmat jelző helyek találhatóak. A thalamus-kutya pl. vadul harap, a thalamus-macska fúj fájdalmas testbehatásokra. Az enkephalitisen átesett beteg is jelezhet ily szadisztikus-aggresszív thalamus-tüneteket. Az astereoskopikusan látó lemur agyveleje cárnivor, tehát agresszívebb típusú. Bitemporálisan operált rhesus-majom lelki vakságba jut. Érzelmi hatások elvesznek, szájjal mindent érinteni akar, állati táplálékot is elfogad (*Hooton*). Így a mellett, hogy erősebb szexualitás, perverziók jelentkeznek (heves homoszexuális aktivitás), agresszivitása is mintha megnőne, bár nem válik haragossá.

De ugyancsak felelőssé tették a *közt*i agyat deliriosos, hypomániás állapotokért. A corpus mammillare és összeköttetései szerepelnek a hypománia topikus diagnosztikájában. A hypothalamus elülső részének működéséből való kizárása depressziós állapotokat, izgalma mániás állapotokat termelhet (*Förster-Gagel*). A Corp. quadrig. tájék tumorja ugyancsak klasszikus mániás képpel járhat. A mi számunkra nevezetes mármost, hogy sok agyilag lokalizált mániászerű állapot látásos tértüneteket is termelt. Már a *Horányi* által közölt szép esetben is jelentkeztek erősen látásos féltékenységi eszmék, ami különben féltékenységi eszmék általános tulajdonsága. *Myers* esetében a hypothalamusos hypomániában erős balravezetés ugrik ki a tünetekben. *Pözl* egy mániás esetében, középagyi tumornál, optikus szimultán agnozia jelentkezett. *Foerster-Gagel* 7 lokalizált mániás esete között 6-ban mutatkozott hemianopszia, vagy más látásos zavar.

Figyelmünk így mind a szadizmus-mazochizmus, mind a mániadepresszió fiziognómiája révén méltán ráterelődhet a *közt*i és közép-

agy látás-fiziológiai szerepére. A thalamusnak és környékének ősi, a fejlődésben később elhagyott látásfunkciója volt. Alaacsonyabbrendű állatokban a látást szolgáló szerv, a corp. quadrigemina anteriora alaacsony emlősöknél optikai hely, majmoknál, embernél reflex-hely. A pulvinar relé a látási pályában, C. Winckler szerint a pulvinar thalami a formalátásra hat (Hoff—Pötzl). Utóbbi szerint ez a hatás a mély-látás harmóniájában fejeződik ki. Pötzl (Über die Beteiligung des Thalamus am Sehakt) a következőkre jut: A síkok thalamus-hatásra görbülnek, thalamikusan befolyásolt epilepsziás aurában a látott fa alsó része egészen a távolba tolódik, ami az alkalmazkodás epizódikus kiesésével magyarázható. Ez viszont egyértelmű a szórólencse helyi alkalmazásával, vagyis a helmholtzi elgondolásban szférikus felület (tér) beiktatásával. Pötzl thalamo-occipitális kölcsönhatást mutat ki, sőt a labirintus belejátszását is lehetőnek tartja (1942). A látásos tér keletkezésében ennek a kölcsönhatásnak nagy szerepet tulajdonít, a félálom- és álmoképek terének keletkezését e kölcsönhatás megzavarásának gondolja és a vesztibuláris rendszernek rendező szerepet szán. Fiziológiailag maga a thalamus trófiás központ és ezzel hat a többi agyrészre. Az emberi újszülött thalamustípusú organizációként fogható fel. A szülés utáni hetekben kapnak velős-hüvelyt az optikus és olfaktorikus rendszer és a thalamusból kiinduló idegszálak.

Amikor tehát arról egyébként is tudunk, hogy a közti agy érzelmeink befolyásolója, talán központi helye bizonyos ösztönöknek, akkor egyszersmind tudomásul kell vennünk, hogy egyrészt az érzelmelek fiziognómiája ősi tér-minőségekkel párhuzamosan fejeződik ki és másrészt az ősi szabad terek képződése ugyanazon agyi részek közvetítésével történik, mint az érzelmelek. Érzelmünk, ösztönéletünk tehát organikus-neurológiai okokból erősen összeszőződött térformákkal, velük együtt fejlődött, nevezetesen ősi, változó términőségekkel. Términőség-regresszió és érzelmi pathológia együtt tanulmányozandó. Ez a tanulmányozás pedig csak az euklidesi formarendszer alól való felszabadulás útján a topológia irányítása szerint történhet, egy a szemléletben és elméletben mutatkozó ellenállás leküzdésével. Minden pszichopatalógiai és pszichiátriai eset megvizsgálandó, hogy milyen kapcsolatokat tart fenn topológiailag megjelölhető terekhez, melyeket kíván, melyekben mozog, melyeket rajzol előszeretettel, melyek esnek ki szemléletéből, melyeket nem vesz észre még erős felmutatásra sem. Kikutatandó az organikus térszemlélet-zavarban szenvedők rejtett ösztönélete. És ezekkel karöltve minden érzelmi megnyilvánulás sajátos tér-fiziognómiája is megállapítandó. Ez új, szép módszere lehet a diagnosztikának és egyúttal a lelki jelenségek értelmezésének új modellje.

ÖSSZEFOGLALÁS.

Miután emlékeztettünk arra, hogy látási terünk nem-euklidesi elemeket rejt és a metrikus (mértékállandósági) követelmény elhomályosítja a szemlélet valóságos jellegeit, és miután kimutattuk ezek erősebb

jelenlétét művészi alkotásokban, valamint kóros viszonyok mellett, felsoroltunk egynéhány minőségileg különböző, a geometriai topológiából ismert térféleséget. Levezettük, hogy tér és lelki jelenség háromféle viszonylatba hozható: rendezési, elhelyezési (metapszichológiai) és a metapszichológián belül alakzati-fiziognómiai viszonylatba. Megvizsgáltuk, a fiziognómiai kapcsolat értelmében 1. a jobb-bal tájékozódás zavarát, 2. a mániás-depresszós kedélyállapotot és 3. a szadisztikus-mazochisztikus ösztöncélokot, ill. a nekik megfelelő metapszichológiai tereket. Ezek a terek sorban: 1. a csavart egyoldalú Mőbius-felület, 2. a pszeudoszférikus, ill. szférikus-felület (tér) éles elkülönülésben és 3. ezek valamennyien együtt chaotikusabb együttesben. Mindhárom vizsgált jelenség bizonyos mértékig agyilag lokalizálható és ennek alapján rámutathattunk a fali-nyakszirti lebeny, valamint a közép-, közti agy primér ősi tereket termelő, ezzel egyúttal lelkijelenséget meghatározó működésére.

RÖVID BIBLIOGRÁFIA: *Auersperg, A.*: Kasuistischer Beitrag zur Pathologie der raumzeitlichen Bestimmungen der Wirklichkeit. Deutsche Zeitschr. f. Nervenheilkunde, 1935. Bd. 135. — *Binswanger, L.*: Über Ideenflucht, 1933. Zürich — *Cassirer, E.*: Philosophie der symbolischen Formen I—II. 1923, 1925. Berlin. — *Harburger, W.*: Die Metalogik. 1919. München. — *Hermann, I.*: Bolyai János. 1945. Budapest. — *Hoff u. Pözl*: Anisotropie des Schraumes bei occipitaler Herderkrankung. Deutsche Zeitschr. f. Nervenheilkunde, 1938. — *Hooton, E.*: Man's poor Relations. 1942. New York. — *Horányi, B.*: Az amnestikus syndroma kórlélektani szerkezetéről. Orvosok Lapja, I. 1945. — *Kérékjártó, B.*: Vorlesungen über Topologie. 1923. Berlin. — *König, D.*: Az analysis situs elemei. I. 1918. Budapest. — *Pözl, O.*: Über die Beteiligung des Thalamus am Sehakt. — U. a.: Zwischenhirn und periodisches Irresein. Wiener Klinische Nachrichten, 1938. — *Révész, G.*: Die Formenwelt des Tastsinnes I—II. 1938. Haag. — *Schilder, P.*: The Image and Appearance of Human Body, 1935. London. — *Tilney—Riley*. The Form and Function of the Central Nervous System. 1938. New York. — *Tschermak, A.*: Optischer Raumsinn. 1931. Springer. — *Werner, H.*: Einführung in die Entwicklungspsychologie 1933. Leipzig.

A RORSCHACH-TABLÁK FELSZÓLÍTÓ JELLEGE.

IRTA: MÉREI FERENC.

Hermann Rorschach pszichodiagnosztikai eljárása¹ az indirekt módszerrel dolgozó személyiségvizsgálatok közé tartozik. A vizsgált személynek értelmet kell adnia olyan foltoknak, amelyeknek nincs meghatározott jelentésük és alak szempontjából véletlenszerűek. A vizsgálati feladat olyan folyamatot vált ki, amelyet funkcionálisan az alakító munka és a külső ingerrel irányított asszociatív lefolyás jellemez.

A teszt diagnosztikai használhatósága ama feltételezésen nyugszik, hogy az alakító-folyamat a személyiség jellegzetes megnyilvánulása, s a kiváltott asszociatív sort érzelmi-indulati mozzanatok színezik, amelyek a vizsgált személy sajátos magatartását átszövik.

Ez a hipotézis *a priori* jellegű, szélsőséges esetek kapcsán szerzett tapasztalatokhoz fűződött, amelyeket nagyszámú eset statisztikai feldolgozása igazolt. A Rorschach-táblákra adott válaszok formális és tartalmi jegyeinek így statisztikai gyakoriság alapján tulajdonítunk tüneti értéket. Semmiféle elképzelésünk sincs azonban arról, hogy a diagnosztikailag értelmezett jegyek és a személyiség-kép, illetve körkép között milyen összefüggés lehet. Gyakorisági alapon tételezzük fel pl. azt, hogy az árnyékolási válaszok szorongásra jellegzetesek, de nem ismerjük azt a pszichikus folyamatot, amin keresztül a szorongásos állapotok éppen ebben a reakció-típusban nyilvánulnak meg. Csupán távoli analógiákat tudunk felhozni ennek az összefüggésnek megvilágítására, de még azt sem sejtjük, hogy a két jelenség közt közvetlen oksági kapcsolat van-e, vagy csak gyakori együttes előfordulás még ismeretlen feltételek esetén.

Tapasztalatból, főleg statisztikai összefüggésekből tudjuk, hogy a tárgy (Obj) válaszok az ambíció jegyei, hogy az anyag (Mat) válaszok elmélyülésre mutatnak, stb. De, hogy ez a kapcsolat min alapszik, arra legfeljebb gyanús értékű spekulációkkal kereshetnénk magyarázatot.

Képzeljünk el egy olyan hőmérőt, amelyet statisztikailag tesznek értelmezhetővé — a nélkül, hogy tudnánk, hogy az a test-hőmérséklet változását jelzi — és a 41 fokhoz gyakorisági alapon odaírnánk, hogy tüdőgyulladás, a 40-hez, hogy tífusz; a 39-hez, hogy influenza stb. -- így használjuk ma a Rorschach-módszert.

Nem ismerjük azt a természeti folyamatot, amely úgy viszonylik a Rorschach-jelekhez, mint a higany hőhatásra való kiterjedése és a testhőmérséklet változása a hőmérőhöz.

¹ Hermann Rorschach Psychodiagnostik. Bern, 1937³. Magyar nyelvű ismertetése: Tarcsay Izabella: Pszichodiagnostika. Budapest, 1940.

A módszer elméleti megvalósítására vonatkozó tapogatózásaink eredménytelenek maradtak. Mint a svájci és amerikai Rorschach-tanulmányozók, mi is tapasztalati eredmények és statisztikai összefüggések alapján használjuk ezt a diagnosztikai eljárást. Az értelmezési mód fejlesztésére vonatkozó vizsgálódásaink eredményei nem érintik a módszer lélektani alapkérdését. Az értelmezési mód technikájában szerzett tapasztalatainkat ismertetjük, a nélkül, hogy az alakító folyamat magyarázatát vagy a tüneti összefüggések elemzését megkísérelnénk.

Az értelmezés alapját általánosan elterjedt módszer szerint reakcióhalmazok képezik. Összegezik a különböző válasz-típusokat és azoknak számát, illetve összefüggéseiket tekintik jellegzetes tüneteknek.

Ez a technika ki nem mondottan magában foglalja azt a gondolatot, hogy az egyfajta jegyek *egyértékűek* és *egyjelentésűek*, tekintet nélkül arra, hogy a jegyzőkönyv melyik szakaszában fordultak elő. A forma-válaszok pl. összeadhatók, százalékolhatók, összefüggésbe hozhatók, annak figyelembevétel nélkül, hogy milyen más válaszok vannak előttük vagy közvetlenül utánuk.

Ezzel nyilvánvalóvá válik, hogy a Rorschach-módszerrel dolgozók nagyrésze — ki nem mondottan — subsztanciális képet alkot a személyiségről s annak állandó elemeit véli megtalálni a válaszok kiemelt jegyeiben.

Ha elfogadjuk, hogy a szorongásos állapotokat az árnyékolás-válaszok összege jelzi, hallgatólagosan elfogadtuk azt, hogy ezek a válaszok feltételeiktől függetlenül csak szorongásokból fakadnak. Így a szorongás nem adott külső és belső feltételek közt kialakuló folyamat, hanem a személyiségnek mintegy állandó forrásából — valóságos tartályból — feltörő része.

Lényeges lépést tettek meg a funkcionális felfogás irányában azok, akik a Rorschach-vizsgálatot irreverzibilis folyamatnak tekintik s így az értelmezést nem a reakciók halmozására, hanem azok szukcessziójára alapozzák. Ebben a gondolatmenetben két, formális és tartalmi jegyeiben azonos reakció különböző jelentőségű és értelmű lehet, a szerint, hogy a vizsgálati folyamat melyik szakaszában adja a vizsgált személy. Különösen jelentékeny ezen a téren *Schachtel* és *Hartoch* felfogása.² Ők nem az egyes választípusok összegezéséből indulnak ki, hanem különböző választípusokon át a reakciós menetet követik.

Schachtel és Hartoch a vizsgálati jegyzőkönyvet a válaszok követhető menete alapján, táblákra való tekintet nélkül, szukcesszió szerint fázisokra osztották fel. Az egyes választípusokat fázisok szerint összegezték, azokat reakciós görbékkel ábrázolták (abszcisszán fázisok; ordinátán gyakoriság; külön görbe minden választípus számára). Ebből a feldolgozásból indul ki értelmezésük.

Az irreverzibilis, a szukcesszióban való értelmezés feltételezi — és ezen áll vagy bukik az egész módszer —, hogy a vizsgált személy a vizsgálati helyzetben ugyanolyan lefolyásokon, értelmi, érzelmi és ösztönös mechanizmusokon át jut el a reakcióhoz, mint a valóságban. Más síkon fejezi ki magát: nem cselekszik, hanem értelmet ad, de ugyanaz megy

² E. Schachtel—A. Hartoch: The course of reactions in the Rorschach test. Amer. J. of Orthopsychiat. 7. 1937. 320—348.

végbe benne. Így a válaszok irreverzibilis sora a vizsgált személy viselkedésének tünete.

Mind a reakció-halmazon, mind a fázisokon alapuló értelmezési eljárás irrelevánsnak tekinti az egyes táblák szerepét és kimondatlanul tételezi, hogy a tíz tábla mindegyike azonos hatást vált ki a vizsgált személyből. (Ha ezt nem tételezné, akkor a választípusokat táblánként kellene vizsgálnia és kutatni kellene a táblák sajátos hatását.)

Azok a vizsgálatok, melyeket 1937 óta végeztünk, ezzel a felfogással szemben arra az eredményre vezettek, hogy a tábláknak mint ingerforrásoknak válaszdetemináló erejük van és ha tartalmi és formális tulajdonságaikra nézve hasonló reakciók különböző jelentőségek, ez elsősorban a táblák különbözőségeivel magyarázható.

Kurt Lewin mutatott rá arra, hogy a pszichikus reakciók az egyén aktuális állapotának és a pszichológiai értelemben vett környezetének kölcsönhatásából váltódnak ki.³ Minden ilyen reakció mögött valamilyen szükséglet vagy szükségletek feszültségének feloldási törekvése húzódik. A reakció formálódási folyamatába belejátszik a külvilág is, melyben a dolgok, legyenek tárgyak, személyek vagy helyzetek, nem közömbösek, hanem bizonyos magatartásmódokra, cselekvésekre szólítanak fel bennünket. Minden dolog végtelen számú felszólítást intézhet a személyhez, akire ezek közül az hat, amelyik a bennélévő feszültség feloldására legalkalmasabbnak mutatkozik. A dolognak azokat a tulajdonságait, amelyek a szükségletek teremtette feszültség feloldását ígérve irányítanak a reakció felé, Lewin felszólító jellegnek nevezte.

Ebben a reakciós mechanizmusban tehát két tényező szerepel: a kielégülésre törő szükséglet és a tárgy felszólító jellege. „A tárgy felszólító jellege általában abból a tényből fakad, hogy a tárgy valamilyen szükséglet kielégítésére szolgálhat, vagy közvetve van összefüggésben a szükséglet kielégítésével.”⁴

A pszichológiai megfigyelők számára ez azt jelenti, hogy minden reakciót a teljes helyzetben kell néznünk. Nem elég pl. egy környezetből kivágott alakot látnom, amint felemelt kalapáccsal lecsap valahová, hanem meg kell kapnom az aktuális életteret, s tudnom kell, hogy az pl. embert üt-e agyon vagy kovácsol.

Ugyanígy a Rorschach-vizsgálatban, mint egy valóságos helyzet vetületében, nem elég megkapni és értelmezni a reakciót, hanem ismerni kell a helyzet másik tényezőjét, a tárgy felszólító jellegét.

A rorschachi reakciók bipolárisak abban az értelemben, hogy teljességük két tényezőhöz van kötve: 1. a válaszokhoz (ahogy az egyén reagál), 2. a táblákhoz (amire az egyén reagál).

Az elsőből következik a válaszok tanulmányozása, a szimptomatológia, a második mozzanat vezetett a táblák felszólító jellegének tanulmányozásához.

Más oldalról nézve is szükségszerűen fel kell vetni a felszólító jelleg kérdését. A táblák kétséget kizáróan nem egyformák. És különö-

³ Lewin: A Dynamic Theory of Personality, 1935. p. 76.

⁴ Lewin: u. o.

sen nem egyformák, ha a rorschachi jegyeknek szimptomatológiai értéke van.

A IV. tábla árnyékolása révén különösen alkalmas szorongásos válaszok kiváltására. A III. mozgásválaszok, a VII. fehér-részlet válaszok, stb. hívására alkalmasak. Ha igaz az, hogy a fehér-részlet (zw) válasz az agresszió, a turbulencia, az ellenállás jegye, akkor az ilyen válaszoknak kedvező tábla kritikus pont az agresszív, turbulens, negativisztikus beállítottságúak számára.

A táblák mindegyike formális tulajdonságai révén (alak, szín, tagolás, árnyékolás, stb.) bizonyos választípusokra inkább szólít fel, mint más választípusokra, s ezzel kritikus helyzetbe hozza azokat a személyeket, akiknél a tábla specifikus felszólításának megfelelő reakcióképződés *locus minoris resistentiae*-t jelent.

A tábla sajátos felszólító jellegének közvetlen hatása azzal a reakció-képződéssel függ össze, amelyre a tábla formai tulajdonságai révén különösen alkalmas. Ennek a hatásnak két szélsőséges esete: a visszariadás és a telítődés. Visszariadás = válaszképtelenség, sokk, ütközés és az elhárítás minden fajtája. Telítődés = valamelyik táblán a vizsgált személy éppen azt a reakciót adja halmozva többször egymásután, amelyet a tábla formális tulajdonságai révén kihív. Mind a visszariadás, mind a telítődés azt jelenti, hogy a tábla kritikus pontján érintette a vizsgált személyt.

A válaszképtelenségtől a telítődésig (vagyis egy bizonyos reakció szukecszív halmozódásáig) hasonnemű reakciós módok sorát látjuk (válaszképtelenség, sokk, ütközés, elkerülés, átlagmegoldás, többszörös reakció, telítődés), amely a tábla sajátos felszólító jellegével kapcsolatos, azzal a tulajdonságával, hogy bizonyos válaszokat inkább hív ki, mint másokat.

Sajnos, keveset tudunk arról, hogy maga Rorschach mennyiben ismerte fel az általa készített táblák felszólító jellegét. Bizonyos, hogy ez a probléma foglalkoztatta és nem tekinthette közömbösnek, hogy milyen táblákkal dolgozik. Könyvében tárgyalja az egyes táblák formális tulajdonságait és felemlíti, hogy parallel sorozatban ugyanígy kell majd csoportosítani a különböző válaszok kiváltódásának lehetőségeit.

Rorschach könyvében két helyen találunk utalást arra, hogy bizonyos képek különböző személyekre különbözőképpen hatnak. Az V. tábláról Rorschach megemlíti, hogy nagyon könnyen értelmezhető és így csak egészen kevés esetben fordul elő, hogy normális személyek itt ne adjanak választ. Ezzel szemben a schizofrének leggyakrabban éppen ennél a táblánál mondanak csődöt. Az V. tábla tehát specifikusan hat a schizofrénekre, másként, mint a többi tábla; és éppen az ellenkezőképp hat rájuk, mint normál személyekre.

Rorschach második utalása a táblák felszólító jellegére a VIII. képre vonatkozik. Ez a közismert szín-sokk jelenség.

A táblák felszólító jellegére nézve tehát Rorschachnak is voltak észrevételei, de nem fejtette ki ezeket bővebben.

A táblák felszólító jellegének tanulmányozására háromfajta vizsgálatot alkalmaztunk, amelyek a jellegek meghatározásánál nagy mértékben segítségünkre voltak.

1. *Választási próba.* A Szondi-féle ösztöndiagnosztikai módszer gondolatából indultunk ki. A próba a következő: amikor a szabályszerű Rorschach-vizsgálat véget ért, a 10 táblát egyszerre rakjuk ki a vizsgált személy elé. Felszólítjuk, hogy válassza ki azt a két táblát, amely a legjobban tetszett neki, utána azt a kettőt, amely a legkevésbé tetszett, majd felváltva válasszon a többi tábla közül, hol egy tetszőt, hol egy nemtetszőt. Ily módon a vizsgált személy tulajdonképpen szimpátia-sorrendbe rakja a táblákat és mintegy affektív síkon reagál azokra. Ily módon meghatározható pl. vizsgált személyek csoportjára (koresoport, vagy nemicsoport, stb. nézve jellegzetes választási sorrend. Az ettől való eltérés alapvető diagnosztikai jelentőségű lehet. Különösen a negatív választások közt első helyen szereplő táblákra nézve tapasztaltuk ezt.

2. *Szimbólum értelmezési próba.* A szabályosan lefolytatott vizsgálat és a választási próba után a vizsgált személynek azt mondjuk, hogy tekintse úgy ezeket a táblákat, mint különös szimbolikus festményeket. Ezekből a képekből neki kiállítást kell rendeznie; adjon mindegyiknek címet. Ily módon a táblák összehatása jut kifejezésre, ami a felszólító jelleggel való egybevetés révén gyakran használható fel a diagnózisban.

3. *Asszociációs próba.* Az egyes táblákhoz asszociáltatunk; különösen azokhoz, amelyeknél a vizsgált személy nem adott választ vagy ütközés, telítődés, stb. fordult elő.

A táblák felszólító jellege. I. tábla. Ezzel a táblával kerül szembe legelőször a vizsgált személy, akinek semmi elképzelése sincs arról, hogy a vizsgálat milyen síkon próbálja leleplezni. Leginkább azt hiszi, hogy fantázia- és intelligenciavizsgálatról van szó. Az intellektuálisan magabiztos embert ez egyáltalában nem zavarja és nyugodtan megkezdí az értelmezést. Az értelmileg bizonytalan, „az intelligencia-komplexumos“ megretten. Attól fél, hogy válaszaival nem fog elég jó hatást kelteni. Olyan értelmezést keres, amellyel megmutathatja, hogy ő művelt, intelligens ember és amelyről azt gondolja, hogy nem is lesz nagyon rossz. Ilyenek az anatómia-válaszok, röntgenkép, mikroszkópikus metszet, térkép, stb. Ezeknek a lényegében rossz formalítású válaszoknak lappangó tartalma: „szeretnék intelligens lenni, de félek, hogy nem tudok“. Minthogy ezek a reakciók csaknem mind árnyékolási válaszok, kifejezésre juttatják a komplexumhoz fűződő szorongást, félelmet. Ezt a jelenséget már *Schneider*,⁵ majd *Zulliger*⁶ is leírták.

Természetesen nemcsak az intelligencia-komplexum eredményezhet megrettenést ezen a képen. Olyan személyek is megijednek tőle, akiknek más komplexumot vagy feszültséget kell leleplezni. Így pl. a kisebbségi érzés jellegzetes reakciója ezen a képen: „hegy“ vagy „nagy hegy“, szikla“, stb. A „hegy“ azért „nagy“, mert ők kicsinek érzik magukat; az árnyékolási válaszok itt is jelzik a kísérő szorongást. Különösen meggyőző ennek a reakciónak az értelmezésére, hogy ez a választípus különösen gyakori kisgyermeknél (7—8 év), majd

⁵ Schneider: Psychodiagnostisches Praktikum für Psychologen und Pädagogen, 1938.

⁶ Zulliger: Jugendliche Diebe im Rorschach-Formdeutversuch, 1938.

egyre ritkább, és felnőttkorban főleg a szorongásos neurózisoknál találjuk meg. Ezek a jelenségek mind azzal a mechanizmussal függnek össze, hogy a vizsgált személy fél attól, hogy rosszul mutatkozik be, hogy elárulja gyenge pontjait. *Az I. tábla mintegy azt kérdezi a vizsgált személytől, „ki vagy?” és így azoknak a számára jelent kritikus helyzetet, akik éppen ezt akarják elleplezni. Ennek alapján tekintjük a bemutatkozó helyzet képének.*

Ennél a táblánál a vizsgált személyek legtöbbször GF + T Vulg válasszal indul. Ez azt jelenti, hogy a bemutatkozó helyzetben konvencionális átlagreakciót ad. Ez a magatartás azután a legtöbbször fokozatosan felbomlik. A + válaszok helyett és — válaszok felé tendál. Megjelenik egy-két Hd válasz és ezek közé ágyázva, vagy ezek után a lepezett mozzanat: pl. Obj. válaszok, mint az ambíció jegyei; medián-ütközés vagy kontúr-válaszok, mint az infantilis magatartás jelei; szexuális válaszok, stb. Az ilyen jegyzőkönyveket tehát úgy kell értelmezni, hogy a vizsgált személy a bemutatkozás helyzetében a konvencionális formát betartja, de ez a vékony magatartási kéreg hamar felbomlik, bizonytalanná válik és megjelenik mögötte az intelligencia-komplexum, vagy túlzott ambíciója, vagy infantilis felelőtlensége, stb.

Megtaláljuk ennek fordított menetét is, amikor éppen az I. tábla első válaszai mutatják a rossz adaptációt és fokozatosan jelennek meg a jó alkalmazkodás és a konvencionális formák jegyei.

II. tábla. E tábla hatását részint eruptív jellege és szexuális asszociációkat könnyen kiváltó alakja, részint pedig impulzív affektusokhoz szóló telt, piros színfoltjai határozzák meg. Alkalmat nyújt az összes válaszlehetőségekre vulgáris értelmezés formájában. Ennek ellenére itt találjuk a legtöbb sokkot és bizonyos életkorban (16—18 éves lányok) gyakori válaszképtelenséget.

A visszariadás magyarázata, hogy a vizsgált személyt a tábla piros foltjai érzelmeiben érintik, ugyanakkor, amikor csaknem naturalisztikus szexuál-jelképpel áll szemben. Az affektivitást kiváltó színeket olyan formában kell egységbe hoznia, amely a szexussal szembeni állásfoglalást érinti. Ez úgy sikerül neki, mint a valóságban.

A tábla tehát azok számára kritikus, akiknél a szexuális szükséglet és az érzelmi tárgymegszállás a neurotikus folyamat révén diszszociálódott (narcisztikus neurózisok) vagy a fejlődésben még nem asszociálódott (pubertás). Ezek a személyek adják ennél a táblánál a formátlan színválaszokat, s gyakran inadekvát válaszok sora után a szexuális tartalmú válaszokat.

A II. táblánál azok a betegek mutatnak patognómikus értékű sokkot vagy reakció-halmazt, akiknek neurózisa a szexus és az affektus konfliktusában jelentkezik.

III. tábla. A tábla felszólító jellegét tulajdonképpen *Loosli-Usteri* ismerte fel,⁷ amikor felhívta a figyelmet arra, hogy ennél a táblánál lehet legkönnyebben mozgásválaszt adni, hogy bizonyos személyek itt sokkot kapnak, ami tulajdonképpen kinesztézia-sokk s hogy a mozgás-

⁷ Loosli—Usteri: *Le diagnostic individuel chez l'enfant*, Paris, 1938.

válaszra nem képes személyek itt adják leggyakrabban a gátlás jegyét, a Do-válaszokat.

A schizotím alapstruktúrájú személyekre ez a kép felhangoló hatással van, éppen a könnyű mozgás-válaszok folytán. Kritikus szituációt jelent a gátolt, schizoid neurotikusok számára és a schizoid pszichopátia eseteiben. A gátoltak a mozgás-válaszok helyett vagy előtt Do-válaszokat adnak. A schizoid pszichopátia eseteiben erős sokk, esetleg válaszképtelenség mutatkozik. A sokk-reakcióval egyértékű az a jelenség, amikor a vizsgált személy több képnél (különösen II, VII, IX) mozgás-válaszokat ad, viszont éppen a III. táblánál nem képes erre, bár élménytípusa introverzív. Ugyancsak kritikus kép, ez schizofrének számára is, akik itt halmozzák patognómikus értékű tüneteiket (kontamináció, pozíció-válasz, gondolatloródás).

Ezeknek a tapasztalatoknak alapján *ezt a táblát a schizoid lelki alkat és az introverzió kóros tünetei szempontjából kritikusnak tekintetjük.*

Mindez csak indikációt jelent. A tábla felszólító jellegét még nem határoztuk meg, legfeljebb megközelítettük.

IV. tábla. A tábla jellegét különösen árnyékoltága szabja meg, ami könnyen váltja ki a Binder-féle homály-sokkot. Ennélfogva a tábla kritikus helyzet elé állítja a szorongásos neurotikusokat és a pánikban, félelemben élő gyermekeket. Feltűnő nagy számban kapjuk a meseszövegre emlékeztető értelmezéseket és az azokkal egyértékű mitológiai motívumokat.

Az asszociációs kísérletek ennél a táblánál különösen jellegzetes eredményre vezettek. Különböző korú gyermekekkel meséket irattunk, egy-egy erre a táblára adott komplex értelmezésükből kiindulva. A súlyosan szorongásos gyermekek meséi (értelmezés-magyarázatai) telve voltak kivetített félelmekkel. A homályrészekből borzalmas és fenyegető szörnyetegeket formáltak, ezek keltek életre meséikben. Szorongásos felnőtteknél félelmekkel telt, gyermekkorhoz kapcsolódó emlékképek jelentek meg.

Részint a fenti vizsgálatok alapján, részint szorongásos betegek sajátos reakcióikból (Hd- és csonkításos válaszok) *ezt a táblát a szorongásos neurózisok és általában a félelmi tünetek specifikus diagnosztikai pontjának tekintjük.*

Különösen feltűnő ennél a táblánál, hogy a válaszok itt kapcsolódnak leginkább gyermekkori emlékekhez. Nem egyszer már a szabályszerű vizsgálat folyamán spontán módon jelennek meg válaszokban vagy a válaszokhoz fűzött magyarázatokban; néha pedig a komplex-válaszokhoz fűzött asszociációkban. Különösen jól értelmezhető az ezekre a táblákra adott válaszokból gyerekeknél és serdülőknél a szülőkhöz való viszony és az ezzel kapcsolatos tünetek.

V. tábla. Ez a tábla belső tagolatlanságánál fogva erősen csökkenti az értelmezési lehetőségeket és uniformizálja a reakciókat. A folt formája naturalisztikus válaszok felé vezet. Rendkívül könnyű ezt a képet egyszerű vulgáris válaszokkal megoldani, aminek azonban sine qua non feltétele a táblához való alkalmazkodás és a vulgáris asszociáció.

Azok, akik a táblához alkalmazkodni nem tudnak, sorozatos kontúr-válaszokat adnak, esetleg nem adnak választ. Kontúr-válaszokat különösen az autisztikus szociál-abnormalitásra hajló serdülőktől kapunk. Schizofrének, mint azt Rorschach is tapasztalta, néha teljes esődöt mondanak.

Néhány schizoid neurotikus, vagy a valóságtól eltávolodó művészi beállítottságú személy ennél a táblánál nem adja a szokásos vulgáris válaszokat (denevér, lepke, állatbőr, stb.), hanem mesébe átesapó originális értelmezéseket (pl. Liliputorszámban lekötözött Gulliver; egy-másnak háttal fekvő Robinzon-szerű alakok).

Értelmezési tapasztalataink azt mutatják, hogy *ennek a táblának inadekvát megoldása a realitás-funkció konkrét vonatkozásainak leromlását jelzi; térben és időben való tájékozódás zavarait, értékek kapcsán mutatkozó rendellenességeket. Felszólító jellegénél fogva ezt a táblát a valóságérezekre jellegzetes válaszok kiváltójának tekintjük.*

VI. tábla. Globálisan kettős szexuál-szimbolumot tartalmaz: felső-része fallikus, alsó-része vaginális. A folt aránylag kevésbé tagolt, azonban az árnyékolás révén plasztikus és mintegy homorú benyomást tesz. A tagolatlan zártság és a homorú jelleg valósággal vonzza az értelmezést a középvonal és különösen annak valamennyire tagolódo két extremitása, a szexuál-szimbolumok felé. Ez a tábla azokat a lelki tartalmakat hívja ki, amelyekben a szexualitás és a homály-válaszok által érintett szorongás együtt fordulnak elő. Ezek a tartalmak pedig locus minoris resistentiae-t jelentenek a szexuál-neurotikusok számára.

Ezek adnak ennél a táblánál specifikus reakciót. (Visszariadást vagy reakcióhalmazt és rendkívül gyakran a választartalmakra áttett expressis verbis félelem, undor, stb. jegyeket, amelyek kifejezésre juttatják szexuális konfliktusaikat.)

Az a körülmény, hogy organikus betegek (hermafroditizmus, infantilizmus, stb.) is patognómikus reakciót adnak ennél a táblánál, nem azt jelenti, hogy itt pszichológiai reakcióval direkt módon megragadjuk az organikus elváltozást, hanem hogy a szexuál-neurózist diagnosztizálhatjuk, akár pszichogén, akár szomatogén.

Nem-neurotikus személyeknek erre a táblára adott asszociációi és különösen a szimbolum értelmezési vizsgálatok azt mutatják, hogy ha a vizsgált személy nem is ad szexuális választ, vagy ha tudatosan nem is vette észre a kettős szexuál-szimbolumot, a tábla felszólító jellege érinti és a *válaszok tartalmi és formális jegyeiben visszatükröződik az Én és a szexuális törekvések viszonya.*

Ennek a táblának a felszólító jellege hívja ki igazán a nemi szükségleteket és mozgósítja az azokhoz fűződő képzeteket. Jellegzetes lehet a homoszexuális beállítottságra (férfiaknál a vaginális, nőknél a fallikus résszel szembeni averzió), schizoid neurózisokban gyökerező impotenciára vagy vaginizmusra (jég- és hó-válaszok, tartalmi indikációk), csökkentértékűségi képzetekre, a „prostituált komplexumra“, a túlzott szexuális elöntöttségre (telítődés).

VII. tábla. Ezen a táblán a fehér alap játssza a legnagyobb szerepet. A vizsgált személyek egy része — az agresszív törekvésükben fékzetlenek — kizárólag vagy elsősorban a fehér alakot fogják fel, mint formát és azt értelmezik. Agresszív törekvéseik kapcsán konfliktusban

élő személyek sokkot vagy tünethalmozást mutatnak. Ezeknek a jelenségeknek alapján tekintettük a táblát az *En* és az *agresszív törekvések viszonyára jellegzetesnek* és az itt adott válaszokat ebből a szempontból értelmezhetőeknek — tekintet nélkül arra, hogy a vizsgált személy adott-e fehér részletválaszt vagy nem.

Meg kell jegyezni, hogy ennél a táblánál észlelhető leginkább az a tapadási jelenség, amit Schachtel és Hartoch ismertek fel, vagyis az előző tábla által kiváltott tartalmak átütése. Ezekben az esetekben természetesen a tábla felszólító jellege csak csökkenten érvényesül. Az ilyen esetek azonban könnyen felismerhetők annak révén, hogy a tábla alsó harmadának az árnyékolás folytán plasztikus középrészén kezdik az értelmezést.

Hangsúlyoznunk kell, hogy e tábla felszólító jellegének meghatározása kapcsán rendkívül sok aggályunk van és meg vagyunk győződve arról, hogy a további vizsgálódások ezen a ponton erősen módosítani fogják jelenlegi felfogásunkat.

VIII. tábla. Ez a tábla Rorschach szerint is döntő jelentőségű a neurózisok diagnózisa terén. Ez az első sokszínű kép a sorozatban, tehát az első alkalom arra, hogy az érzelmeket kiváltó színekkel szemben gátolt, alkalmazkodni képtelen neurotikusok visszariadjanak és szín-sokkot mutassanak.

A folt színei harmonikusak, nem annyira telítettek és impulzus-kiváltók, mint a II. és III. tábla vörös színei. Valószínűleg ez magyarázza, hogy ösztöntörekvésektől jobban eltávolodott, gyakran elszakadt érzelmeket váltanak ki.

E mellett igen könnyű vulgáris válasz-alkalmak kínálkoznak, amelyek minden nehézség nélkül leplezhetik az affektív konfliktust. Így az ennél a képnél adott inadekvát reakció az érzelmi síkon való alkalmazkodásképtelenségnek olyan fokát mutatja, amit csak neurotikus talajon találunk meg.

A képtől való visszariadás különböző formái az affektív tárgyválasztás és tárgymegtartás sikertelenségét jelzik. A klinikai képek mutatják, hogy e sikertelenség mögött narcista elzárkózás és affektív elfojtás áll: ennek mechanizmusába a rorschachi diganosztikával már nem tudunk behatolni.

A sokkot követő reakció azonban jelzi az érzelmi megnyilvánulás negatív útjait:

1. A sokkot követő tükörválaszok jelzik az *affektív hipokrizist*.
2. A fehér-részlet válaszok leleplezik azokat, akik érzelmük tárgyával szemben az ellentétes magatartásba esapnak át (kínzás, stb.).
3. Pseudo-színválaszokat adnak az „érzelmi kalandorok“, akik mindenkit kötni akarnak, de ők maguk senkihez sem kötődnek.
4. Színválaszok teljes hiányát találjuk (más táblákon előforduló színválaszok mellett) a hideg, narcista érzelem-elfojtóknál.
5. FbF-válaszokat halmoznak a hiú, egocentrikus, hiszteroid karakterek.

Ez a tábla patodiagnosztikailag a hiszteroid tünetcsoportba tartozó betegek számára kritikus. Karakterológiailag jellemző a környezettel szembeni érzelmi kapcsolatkézség módjára, az affektív magatartásra

IX. tábla. Vizsgálataink során úgy látszott, hogy ez a tábla értelmezhető a legnehezebben. Igen sokan csődöt mondtak és a többi táblánál jó forma-látást és asszociatív könnyedséget mutató személyek itt gyakran adtak teljesen inadekvát válaszokat.

Ezzel szemben a feltűnően tehetséges személyek ennél a táblánál sajátos reakciót mutattak: kitűnő formalátású, originális egész válaszokat konstruáltak, mozgás és forma-szín jegyek szimultán előfordulásával. Ezeket a válaszokat mesészerűen meg is elevenítették.

A tábla értelmezése tehát könnyű és érdekes feladatnak bizonyult tehetséges emberek számára, de megoldhatatlannak, inadekvátnak a tehetségteleneknek és a pszichogén gátolt tehetségeseknek. (Tehetségen itt az eredetiségnek, az intuíciónak, az értelmi nivónak, a tartalom és a kifejezési forma egybevetési készségének együttesét értjük.)

Tapasztalataink alapján a IX. tábla a tehetség-lehetőség próbaköve, aminek diagnosztikai értéke elsősorban a képesség és ambíció különválasztásában és viszonyításában rejlik. Ennek a táblának értelmezése rendkívül értékes indikációkat nyújt a munkakésztségre, a munkaterület kiaknázására és a munkában való kitartásra nézve.

X. tábla. Ezt a táblát rendkívül nehéz mint egészet értelmezni. A gyakorlati emberek, az életben jól eligazodók formapregnancia alapján értelmezik, többé-kevésbé vulgáris választ adva valamennyi tagolt részletre. Azok, akik a valóság legkisebb egységei felé fordulnak, az aprólékos megfigyelők, belevesznek a kontúrokba és rengeteg Dd-választ adnak.

A választási kísérletek során kiemelkedően ez a tábla mutatta a legnagyobb szimpátia-választási gyakoriságot. Ellenszenvesnek csak azok a személyek találták, akik azért fordulnak el a világtól, mert kudarc érte őket. Legnagyobb részük depresszív neurotikus. Ennél is extrémebb reakciót (válaszképtelenséget) Rorschach is, mi is csak a világgal szakító betegeknél találtunk. Már ezek a jelenségek is mutatják, hogy ez a kép a külvilággal mint örömforrással szembeni állásfoglalás képzeteit hívja ki.

Karakterológiailag is messzemenően jellegzetesek az itt adott reakciók. Az életvágyók, akik szeretik a világot, de csak messziről szemlélik és nem tudják, hogy mit kezdjenek benne, kifejezik, hogy a tábla tetszik nekik, de nem adnak sem részlet-, sem vulgáris válaszokat. Akik félnek és veszélyeket szimatolnak, ezt választartalmaikban kifejezésre juttatják.

Diagnosztikailag feltétlenül értékesnek találtuk Rapaportnak azt az észrevételét, hogy ennek az ábrának utolsó válasza kifejezésre juttatja az aktuális feszültség tartalmát.

Patodiagnosztikailag az erre a táblára adott reakció az élettér⁸ beszűkítésének tünetére jellemző, különösen depresszív állapotnál és elzárkózási folyamatnál. Karakterológiailag gyakran megtaláljuk ennek a táblának megoldási módjában az élettér kiaknázásának lehetőségét.

⁸ Élettér = „Azon tényezők összessége, amelyek az egyén magatartását egy bizonyos pillanatban meghatározzák. Az élettér a lehetséges események összességét jelenti. Az élettér magába foglalja a személyt és a környezetet.” Lewin: Principles of Topological Psychology, 1936. p. 216.

Ha a Rorschach-vizsgálat jegyzőkönyvét a táblák felszólító jellegének figyelembevételével értelmezzük, a reakció-halmazoknak (jegyek összesítése és mennyiségi viszonylata) csak másodrendű jelentőséget tulajdoníthatunk. E helyett az egy-egy táblára adott reakciókat kell egységes megnyilvánulásnak tekintenünk.

Minden egyes tábla sajátos helyzetet jelent; az arra adott válaszok azt a magatartást mutatják, ahogy az egyén *abban a sajátos helyzetben* viselkedik. Így különös jelentőséget kapnak azok a reakciók, amelyek nem a tábla egyik vagy másik részletére vonatkoznak, hanem az azzal szembeni összehenyomást fejezik ki s így mintegy *értelmezési magatartásnak* tekinthetők (pl. ütközés, kitérés, torzítás, kontúr-válasz, perszeveráció, fordított menet, tükör-válasz, hangulatváltozás, stb.).

Az egy-egy táblára adott válaszok minősége és szukcessziója a globális megnyilvánulásokkal együtt mutatja, hogyan oldotta meg a vizsgált személy az értelmezési feladatot új helyzetben (I. tábla), szorongást kiváltó helyzetben (IV. tábla), szexuális képzeteket kiváltó helyzetben (VI. tábla), a rokonszenv-kategóriába eső érzelmekhez szóló helyzetben (VIII. tábla), stb. Az értelmezés kulcsa az *adekváció*: az egyes táblák lehetőségeinek optimális kiaknázása; illetve az ettől való eltérés foka és jellege. Ezt statisztikai eljárással határoztuk meg; az egyes reakciós módok táblánkénti és korcsoportok szerinti gyakoriságának feldolgozásával.

A felszólító jellegek alapján történő értelmezési-eljárásnak legnagyobb előnye, hogy a személyiség-képet konkrét helyzetekhez kötve határozza meg. Nemcsak a megnyilvánulások jellegét tárja fel, hanem támpontot nyújt az élet különböző síkjain való viselkedés-módok meghatározására is.

SZEMLE

A NYELV EREDETE*

IRTA: GÁLDI LÁSZLÓ

Örömmel látjuk, hogy Révész Géza, az amszterdami egyetem pszichológus professzora a zenéléktan alapkérdéseit tárgyaló művével egyidőben (vö. Magyar Psychologiai Szemle, 1947, 72—3. l.) hatalmas összefoglaló munkát szentelt egy oly kérdésnek, amely nemcsak a zene eredetével áll szoros kapcsolatban (203—4. l.), hanem lényegében véve mindmáig az általános nyelvészet egyik legelhanyagoltabb problémája. Noha a nyelv eredetéről alkotott véleményeknek mindig szervesen ki kellett volna egészíteniök magának a nyelv fogalmának különböző definícióit, a legtöbb nyelvész e téren évtizedek óta a lehető legkényelmesebb álláspontra helyezkedett: egyszerűen kirekesztette ezt a századvégi pozitivizmus számára *szinte nem is létező* problémát vizsgálódási köréből. Ez a különös tartózkodás, amelynek mélyén — mint például nálunk *Gombocz Zoltán* esetében — legfeljebb hüvös agnoszticizmus lappangott, természetesen a pszichológusok dolgát sem könnyítette meg; mivel a modern nyelvészek, egy-két kivételtől (Jespersen, Van Ginneken) eltekintve, nem igen nyilatkoztak, kénytelenek voltak maguk a pszichológusok gondoskodni nyelvélektani munkájuknak kifejezetten nyelvészeti alapvetéséről is. Ez a helyzet közismerten némi visszásságot eredményezett; sok pszichológus nehezen tudott tájékozódni a nyelvészeti kutatások belső tudománytörténetében s mindig csak a maga sajátos, nyelvészetten kívüli szempontjait véve figyelembe, nem tett megfelelő különbséget mondjuk *Saussure* és *Noiré* közt. Ez a nyelvészeti irodalom terén való kissé tétova tapogatózás *Révész*nél általában már nem kísért: mégis ennek tulajdonítható többek közt *Saussure*-rel, *Bühler* néhány alapvető nézetével vagy az egész fonológiai iskolával szemben tanúsított meglepő tartózkodása, hogy például a strukturális és funkcionális nyelvészmelet teljes ignorálását ne is említsük (V. Bröndal neve még a bibliográfiában sem szerepel!). Ennek ellenére készséggel elismerjük, hogy szerzőnk bécsületesen igyekezett tájékozódni a nyelvészeti kutatások területén s azt is hozzá kell tennünk, hogy *Révész* valóban hivatott egymástól térben és időben igen szétágazó kutatások szintetikus összefoglalására. Kritikája, noha saját előítéletétől nem mindig tud szabadulni, általában igen tárgyilagos és alkalmas a lényeges vonások kiemelésére, másrésztől pedig szerzőnk rendelkezik azzal a ritka tehetséggel, hogy hajlékony, óvatos, de mégis világos és termékeny formulákkal törjön előre az egymásnak élesen ellentmondó vélemények bozótján keresztül. Közismert, hogy vannak gyakorta visszatérő „Leitmotív“-jai (például nem egy pszichológus és nyelvész szívesebben látná „Mensch“ és „Tier“ túl kategorikus szembeállítás helyett azt az evolúcionista álláspontot, amelyet ő egy alkalommal kifejezetten az anatómusnak tulajdonít, vö. 120. l.), azonban a kritikusnak mindettől el kell tekintenie, hogy felhív-

* G. Révész: *Ursprung und Vorgeschichte der Sprache*. Bern, 1946. A. Francke, 279 1

hassa a figyelmet azokra a megállapításokra, amelyek a művet valóban elmozdítóvá teszik.

Jónak kell tartanunk mindenekelőtt a nyelv *Révész*-féle definícióját,¹ természetesen azzal a korrekтивummal, hogy ez a meghatározás természetesen a saussure-i „langue“ fogalom pontosabb kifejtése. Ebben a definícióban már benne van a három I-funkció kiemelése is, vagyis a nyelv imperatív, indikatív és interrogatív szerepének kellő kihangsúlyozása. Készséggel követjük *Révész*t nyelvészociológiai elgondolásában is (vö. *Soziologische Grundlage der Kommunikationen*, 163 kk. l.), bár sajnáljuk, hogy a „langue = fait social“ formula nagy ihletőjének, *Durkheim*nek már neve sem szerepel ebben a szintézisben.² Mindenesetre a nyelvet teremtő és éltető emberi érintkezés alapvető fontosságában senki sem kételkedhet; persze ezzel kapcsolatban érdemes lett volna felvetni, újra megvizsgálni s esetleg pontosabban megragadni „langue“ és „parole“, kollektív és egyéni nyelv saussure-i ellentétét is. Helyesnek tartjuk „Zuruf“ és „Anruf“ gondos megkülönböztetését és nem lehetnek komoly kétségeink a felől sem, hogy a „szó“ (Wort) kikristályosodása valóban az „Anruf“-fal hozandó kapcsolatba (202. l.). Legyen szabad azonban itt is kiegészítő javaslatot tennünk: maga a „szó“ annyi ellentétes definícióra adott alkalmat (vö. legutóbb *Rosetti* „Le mot“ c. tanulmányával és *Laziczius Gy.* megjegyzéseivel a *Cahiers F. de Saussure*-ben), hogy még ezt az egészen egyértelműnek látszó fogalmat sem lehet további magyarázatok nélkül használnunk, hiszen nem bizonyos, hogy pl. *Westermann*nak itt idézett „Wort“-fogalma teljesen azonos-e más modern nyelvészek elképzelésével.³ Mindez persze inkább a nyelvpszichológiára, mint a nyelv genezisének kérdésére vonatkozik, s be kell vallanunk, hogy a sztatikus álláspontról a genetikus szemléletre való áttérést, illetve a sztatikus vonatkozásban tett megállapításoknak genetikus távlatokba való áthelyezését *Révész*nek kissé evolúció-ellenes állásfoglalása⁴ nem könnyíti meg. A nyelv eredetével foglalkozó többi elmélet alól már a könyv bevezetése oly szellemesen kihúzta a gyékényt, hogy itt, a genetikus szintézisbe való átlendülés pillanatában komoly segítséget már sem a gyermeknyelvtől, sem a primitív nyelvektől nem várhatunk. Marad tehát magunknak az általános nyelvi kategóriáknak tanúságtétele, s valóban *Révész* erre az útra lép, midőn műve utolsó fejezeteiben az ige s ennek keretében az impe-

¹ „Unter Sprache ist das Mittel zu verstehen, durch welches zum Zwecke der gegenseitigen Verständigung, des geordneten Denkens, des sinnvollen Gestaltens der Wahrnehmungen, der Selbstbesinnung und des Ausdrucks des inneren Lebens — mit Hilfe einer Anzahl artikulierter und in verschiedenen Sinnverbindungen auftretenden symbolischer Zeichen — Forderungen und Wünsche zum Ausdruck gebracht, Tatbestände der inneren und äusseren Wahrnehmung angezeigt, Denkinhalte formuliert und Fragen zur Veranlassung von Mitteilungen und der Selbstkontrolle gestellt werden“ (153. l.).

² Vö. Doroszewski, *Quelques remarques sur les rapports de la sociologie et de la linguistique: Durkheim et F. de Saussure*, *Psychologie du Langage*, Paris, 1933, 82 kk. l.

³ Aggodalmainkat még az is erősíti, hogy *Westermann* tudvalevőleg nyugatafrikai nyelvek specialistája (vö. L. Homburger, *Les langues négro-africaines*, Paris, 1941, 343. l.), már pedig éppen ezen a területen „szó“ és „mondat“ viszonya eléggé sajátosan alakul. E kérdésről I. P. Meriggi kitűnő cikkét: *Sur la structure des langues groupantes*, ugyancsak a *Psychologie du Langage* c. kötetben, 185 kk. l.

⁴ E tekintetben egyetlen idézet eléggé megvilágítja szerzőnk felfogását: „Portmann vertritt die Anschauung, der auch ich beipflichte, dass die Entwicklungsidee zwei Begriffe in sich schliesst, nämlich die biologischen und die historisch-psychologischen. Er zeigt, dass der Entwicklungsbegriff der organischen Naturforschung, der in der Biologie so fruchtbar gewirkt hat, im historischen Bereiche, wohin auch die Sprache gehört, nicht brauchbar ist“ (Biologische Fragmente zu einer Lehre von Menschen, 1944). Erre az éles formulára, illetve arra a dualisztikus felfogásra, amelyet tartalmaz *Révész*nek persze ismét a „Mensch“—„Tier“ ellentét áthidalhatatlansága miatt van szüksége, valamint azért, hogy ennek megfelelően a következő lapokon minden „hypothetische Übergangsstuffe“-t kérdésessé tessen.

ratívus prioritását tárgyalja. Ezen az úton azonban véleményünk szerint a nyelvészek aligha fogják követni, hiszen az ige prioritását Herder óta aránylag kevesen vallották s még *Schuchardt* is, akit *Révész*, mint az ige prioritásának egyik modern védelmezőjét szerepeltet, az ilyen primitív igében inkább „Satzwortot“, tehát valami globális, tagolatlan szemléletet vél felismerni (139. l.). Az imperatívus prioritásának tana persze az ige prioritásával áll vagy bukik; nézetünk szerint azonban helyesebb volna mindezen túlságosan differenciált fogalmak helyett inkább ősi „nomen-verbumokat“ feltételeznünk, vagy még inkább olyan komplex tartalmú szóttesteket, amelyeknek konkrét szerepét esetről-esetre a — *Révész* által meg sem említett — Bühler-féle „jelmező“ (Zeichenfeld), illetve az egészen általánosan értelmezendő „mutatómező“ (Zeigfeld) döntötte el. Az a benyomásunk, hogy e téren *Révész*nek igen hasznos megfigyelésekre adhattak volna alkalmat az ú. n. kreol nyelvek,⁵ amelyek közül nem egy — például a Haiti szigetén beszélt francia-kreol — több évszázados multira tekint vissza s általános nyelvészeti szempontból a fontos tanulságok valóságos kincseshányója! Nem valami primitív „Hilfsprache“ ez, hanem mintegy 1 millió haiti-i benszülött *anyanyelve*, amelyet szerencsénkre éppen egy odavaló nyelvész, *Suzanne Sylvain* írt le néhány év előtt teljesen megbízható módon (Le créole haïtien. Wetteren-Port-au-Prince, 1936). Legyen szabad befejezésül az ő példáiból idéznem néhányat a kreol szavaknak szinte végtelen sokértelműségére.

Bēn'ē (<fr. *baigner*) közönséges jelentése „fürödni“, de éppen így jelenthet „fürdőt“, pl. ebben a kifejezésben: *žu bēn'ē-ā* „le jour du bain“ (80). *Kléré* a. m. „éclairer“ ebben a mondatban: *lāp-sa-a kléré tut kay-la* „cette lampe éclaire toute le maison“ (111), de participium, vagyis „éclairé“, ha ezt mondom: *ak lāp-sa-a tut kay-la kléré* „avec cette lampe toute la maison est éclairée“ (u. o.), viszont a. m. „éclairage“, ha így nyilatkozom: *nu kléré bāda* „un éclairage chic“ (81). Bizonyos helyzetben *rivé* imperatívusz, vagyis „arrivez, arrive“, a mindenkori „Zeigfeld“ szerint (82), viszont ebben a mondatban *sito l'rivé tut žwet kaba* „dès qu'il arrive tous les jeux sont terminés“ (83) indikatívusz s végül igen gyakran, minden formai változás nélkül, jelölheti a mozgás célját is, prepozíció gyanánt: *kuri rivé bodmē pu mwē* „courez aux quais pour moit“ (131; itt azonban inkább „Gruppenverb“-bel van dolgunk, amennyiben a *kuri rivé* összetétel második tagja a *kuri* alakot finalizálja, vö. magyar *odafut, kifut*, stb.). Mindent összevéve a polysemantismus az ősi nyelvállapot lényeges jellemzőjének látszik, tekintet nélkül arra, hogy ezt az állapotot — kissé skolasztikus pontossággal — „Ur-, Früh- v. Vorstufe“ néven emlegetjük-e. Mivel alkalmilag maga *Révész* is hajlik efféle differenciálatlan állapot feltételezésére (215. l.), véleményeltérésünk inkább terminológiai természetű.

⁵ Schuchardt régebbi tanulmányain kívül l. a Zeitschrift f. frz. Sprache und Literatur 1934. évf.-ban megjelent összefoglalásom: Esquisse de la structure grammaticale des patois français-créoles. Újabb nézeteim 1938-ban a kopenhágai Antropológiai és Néprajzi Kongresszus nyelvészeti szakosztálya előtt foglaltam össze.

A ZENEI EMLÉKEZÉS.

IRTA: TARNÓCZY TAMÁS

A zenei emlékezés kérdése szorosan összefügg a zenei hallás fogalmával,¹ mert a zene egészére való emlékezésnek igen lényeges eleme a hangmagassági viszonyok felismerése. Ez az utóbbi fogalom csaknem azonos a dallamfelismerés fogalmával és taglalása a „relatív hallás” kérdéscsoportjához vezet. A viszonyító hallás fejleszthetőségét minden szerző elismeri, de nem látnak folytonos átmenetet a *relatív* és az *abszolút* hallás között. Egy régebbi dolgozatban² a szerző megpróbálta részletesen kifejteni azt a feltevését, hogy a két hallástípus közötti eltérés csak fokozati, de nem minőségi. Erre enged utalni a modern halláspszichológusok³ *quasi-abszolút* hallásfogalma, amennyiben az ilyen hallású egyén az egyszersmindenkorra megjegyzett alaphoz viszonyítja a többi hangot. A *pseudo-abszolút* hallás birtokosa magasságbecslés alapján ismeri meg a zenei hangokat, azaz a hangegyedekre a belső hallás ellenőrzése alapján emlékszik. Feltételeznek azonban ezek mellett olyan tökéletes hallást is (*qualitáshallás*),⁴ amely nélkülözne az összehasonlítás folyamatát. Egyes vizsgálatok azonban ennek a felfogásnak a nehézségeire is rámutattak.⁵

Az idézett dolgozatban mindezek figyelembevételével fejtegettük az abszolút hallás kérdését és ennek kapcsán mintegy posztuláltuk, hogy a hallás, mint hangmagasságfelismerés, része a zenei emlékezésnek. Az alábbiakban az emlékezés folyamatainak kísérleti megvizsgálásán keresztül igyekszünk mélyebbre hatolni a kérdésben.

Egy zenedarabra, dallamtöredékre, motívumra vagy harmóniaviszonyra vonatkozó emlékezés három egymástól kísérletileg elválasztható fokozatban nyilvánul meg. Vagy *felismerjük* a hallott darab hangzását, vagy érezzük is, hogy *megmaradt emlékezetünkben*, csak éppen reprodukálni nem tudjuk, vagy pedig kívánságra *bármikor el is énekeljük, vagy eljátsszuk* a kérdéses zenei töredéket. A fokozatok nem éles határok és általában egyik fokozat sem nélkülözheti az előtte lévők folyamatait. Tehát, ha valaki reprodukálja a dallamot, feltétlenül fel is kell ismernie, ha csak nem gépies betanulásról van szó. Ezzel azonban most nem foglalkozunk.

A hármias beosztás: *felismerés, megtartás, megszólaltatás (reprodukálás)* első pillanatra önkényesnek látszik, de a kísérlet eredményei alátámasztják jogosultságát. A vizsgálatok első érdekes tapasztalata, hogy a három fokozatot meg lehet figyelni egyazon egyénnél is, azonkívül a kísérleti személyek mindegyike besorozható valamelyik fokozatnak megfelelő csoportba. Az utóbbi elválasztást minden egyes kísérlet után az eredmények statisztikus kiértékelése adja, míg a kísérletek ismétlése során egy kiragadott személyen az első jelenséget figyelhetjük meg. Az eredményeket ismert és ismeretlen körülmények, mint a zenei képzettség, figyelem, a megtartás módszere, stb. befolyásolják. Az eloszlás alakulására azonban mindez nem döntő, s valószínűleg az sem, ha a vizsgálatokat nagyobb számú személlyel és jobban defi-

¹ V. ö. J. v. Kries, Wer ist musikalisch. Berlin, 1926. — Über das absolute Gehör. Zs. f. Psych. 3. 1892. 266. — Stumpf, Tonpsychologie. Berlin, 1883, 1890.

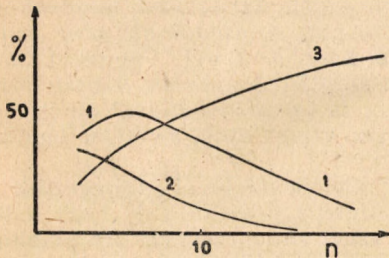
² Tarnóczy T., Az úgynevezett abszolút hallásról. Eszt. Szemle 9. 1943. 48—53. ll.

³ A. Bachem, Various Types of Absolute Pitch. Journ. Acoust. Soc. 9. 1937, 146. — Genesis of Absolute Pitch. U. o. 11. 1940. 434.

⁴ G. Révész, Zur Grundlegung der Tonpsychologie. Leipzig, 1913. — A. Weltek, Das absolute Gehör und seine Typen. Leipzig, 1938.

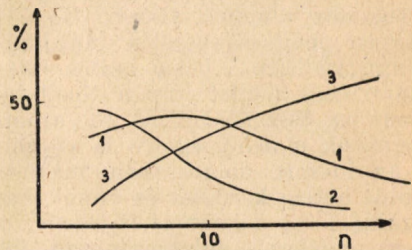
⁵ Kries, l. i. m. 262—264, 271. ll.

niált körülmények között fogják elvégezni.⁶ (1a, 1b ábra.) Az ábrán a vízszintes tengelyen a megismételt kísérletek számát (n) (pl. ugyanazon daltam eljátszása a kísérleti személy előtt) olvashatjuk le, a függőleges tengely pedig a megfigyelt esetek számát tünteti fel az összes vizsgált eset %-ában. Az 1. görbe a felismerés, a 2. a megtartás és a 3. a megszólaltatás görbéje, tehát azon személyek száma, akiknél az emlékezés a fenti fokozatokban nyilvánul meg. Látható, hogy a reprodukálni tudók száma az ismétlésekkel növekszik, a másik két típus a maximum elérése után erősen visszaesik. Egyszerű daltam 10–20-szori megisméltése után majdnem mindenki „megtanulja” a kérdéses példát. Nem mindegy természetesen, hogy a kísérleti személy csak hallja, vagy maga is éneklje a példát, s változnak az eredmények, ha az ismétlések különböző időközben történnek, vagy ha a beszámolót nem azonnal, hanem

1a ábra.

A felismerés, megtartás és megszólaltatás görbéje könnyebb daltam esetén.

1b ábra.

A felismerés, megtartás és megszólaltatás görbéje nehezebb daltam esetén.

hosszabb idő múlva tartjuk. Mindezek a pszichológiában jól ismert jelenségek éppúgy nem befolyásolják a görbék futását, mint a zenei példa nehéz, vagy könnyű volta. Elképzelhető az emlékezés módszerének olyan foka és a kísérlet olyan számú ismétlése, hogy a 3. állapot bármely zenei példa mellett minden kísérleti személynél beálljon.

A hangok megnevezése (*solmizálás*) általában nem okoz külön nehézséget a kísérleti személynek, tehát a hangközlések és a velük asszociált név reprodukálása, vagyis a viszonyító hallás maximális követelése ezzel ki van elégítve. Nem ilyen egyszerű az eset a többi hallástípusnál. Ha nem hangviszonyokra, hanem hangegyedekre kell emlékezni, a felismerésre, megtartásra és megszólaltatásra való felbontás nem bizonyos, hogy helytálló. A felismerés és megtartás között nincs olyan különbség, mint ezek közül bármelyik és a megszólaltatás között. Erről már az ábra görbéinek lefutásából is meggyőződhetünk. Tulajdonképpen a megtartás nem is tekinthető teljesen önálló foknak, hanem csak átmenetnek a másik két képesség között, amit az a tény is támogat, hogy a 2. görbe aránylag lényegtelen %-ot ér el. A kísérletek során mégis adódnak esetek, amikor a felismerés és megtartás között különbséget kell tennünk. Mindnyájan ismerjük azt az érzést, hogy „itt van a *fülemben*, csak nem tudom *elnekelni*”. Esetleg hangszeren menne is a megszólaltatás, csak egy-egy hang megkeresése, felismerés alapján való azonosítása és rögzítése olyan sok időt vesz igénybe, hogy közben a hangok közti viszonyra

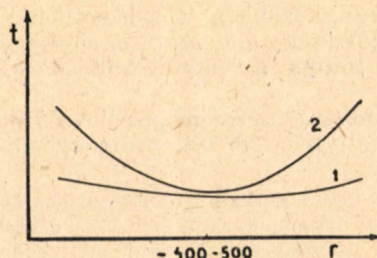
⁶ Adatok: 25 személy, közülük 3 zenész, 10 jobbfülü és 7 gyengehallású. Más összetétel nyilván más kezdeti eloszlást eredményez, ez külön vizsgálható körülmény. Az eredmények ellenőrzése nagyszámú vizsgálattal szintén szükségesnek látszik, nem valószínű azonban, hogy a görbék alakulásából levont következtetések revízióra szorulnának.

való emlékezés is fölbomlik, vagyis a kísérleti személy már „elfelejti“ az előző hangot, mire a következőt „megtalálja“. Ilyenkor előről kell nekiindulni, hogy most már a hangok gyorsabb egymásutánjával a folytonosság biztosítva legyen és ezzel a relációs emlékezés felismerés formájában működhessék. Ebben a példában tulajdonképen mind a három fokozat képviselve van, hiszen végeredményben a reprodukálás is megtörtént, pedig az elején csak a felismerés jelenvalóságát tételeztük fel. Lehetséges, hogy esetenként a megtartás fokozatot azért állapítjuk csak meg, mert a reprodukálás valamilyen pszichikai gátlás miatt elmarad, vagy pedig mert a kísérleti személy többre értékeli teljesítményét és megtartásnak érzi a biztos felismerést. Viszont létezése mellett szól a *reminiscencia* tüneménye, amikor megtartunk, sőt megszólaltatunk hangrelációkat a nélkül, hogy felismernénk, vagy emlékeznénk rá, hogy valahol hallottuk.

Hangegyedekre való emlékezéskor lényeges különbséget kell tennünk — mint már előbb jeleztük — két eset között. *Negatív emlékezésnek* nevezem azt az irányt, mikor a hallott hangot kell megnevezni, *pozitív* pedig azt, mikor egy megnevezett hangot kell intonálni. Kizárjuk a tanult, vagy ismert hangszerezen való megszólaltatást, mert az teljesen mechanikus, helyette olyan hangszert engedhetünk meg, melynél a hangképzés nincs határozott helyhez kötve, (*Theremin, éterhangszer.*) Negatív emlékezés esetén a felismerési, pozitív esetben a megszólaltatási képesség domináns, de nem állíthatunk fel merev szabályokat. Gondoljunk csak a vokális típusú quasi-abszolút hallásra, ahol az emlékezés alapja részben az éneklési izomfeszültség reprodukálása, a nélkül azonban, hogy a folyamat teljesen mechanikussá fajulna.

A zenei hallás eddigi vizsgálatai csaknem kizárólag a negatív emlékezésre vonatkoztak. Ennek az oka valószínűleg a kísérlet könnyebben keresztülvihető volta, és az a körülmény volt, hogy nem tekintették a kétféle emlékezési folyamatot különbségnek. A legegyszerűbb kísérletek az ú. n. tévesztési vizsgálatok: *ugyanazon hangszerezen különböző magasságban egymásután hangokat szólaltatunk meg, s feljegyezzük, hogy a kísérleti személy megállapításával mennyire közelítette meg a valóságot.* Természetesen sohasem szabad megmondani, hogy az ítélet helyes, vagy hibás volt-e, mert ezzel relatív hallásvizsgálati (hangviszonyemlékezés) alakítjuk a kísérletet.

Weinert és Wellek, valamint saját kísérleteim is teljesen egybehangzóan megállapítják, hogy a hibák száma tökéletes hallás esetén legkevesebb az egyvonalas oktáv tartományában, s onnan föl és lefelé arányosan növekszik. Ha ez a kvalitáshallásra is fennáll, az annyit jelent, hogy az ideális abszolút hallás is hangközhallás. Ha ugyanis nem az, hanem rezgésszámkülönbség hallás volna, a hibának fölfelé csökkennie kellene, hiszen ugyanannak a hangköznek magasabban sokkal nagyobb rezgésszámkülönbség felel meg. Ha a tévesztések görbéjét felrajzoljuk, a különböző személyekre fokozati különbségeket állapíthatunk meg. A 2. ábrán a vízszintes tengelyen a hangmagasság (r), a függőleges pedig a tévesztések száma (t) a lépték. Az 1. tévesztési görbe határozottan jó abszolút hallású egyéné, a 2. viszont csak közepén meg-

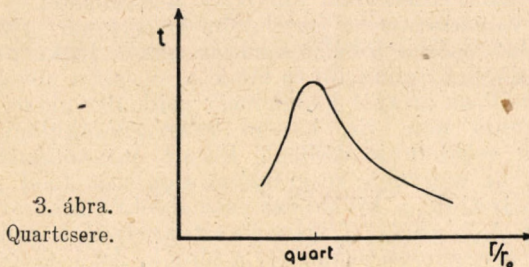

2. ábra.
Tévesztési görbék.

bízható, a szélek felé igen nagy tévesztési számmal. Az ilyen egyén vagy rosszul beidegzett quasi hallással rendelkezik, vagy a pseudohallás egy mechanikus megoldásával (vokális típus) végzi az emlékezési folyamatot.

Az előbbieken csak a *tévesztések száma* volt a vizsgálat tárgya a hangmagasság függvényében. Nem foglalkoztak eddig az irodalomban az *egymásutáni tévesztések egymáshoz való viszonyával*. Ebből a szempontból három csoportot különböztethetünk meg. Vannak majdnem teljesen statisztikus tévesztési eloszlások, aztán olyanok, ahol a hiba meglehetősen rendszeres, s végül megfigyelhető az a jelenség, hogy egy egyszer elkövetett hiba egy darabig következetesen ismétlődik. Az elsőfajta tévesztés semmi különösebbet nem jelent. A második valószínűleg quasi-, vagy pseudo-abszolút hallású egyénnél lép föl, ha a belső és külső hangolás között zavar van. A harmadik esetben majdnem biztos, hogy quasi-abszolút (sőt esetleg jó relatív) hallásról van szó, mert a kísérleti személy az egyszer eltévesztett megállapításához viszonyítja a következő hangot, s így azt is ugyanolyan értelemben téveszti el. Nagyobb ugrás után már nem tudja az összehasonlítást elvégezni, s akkor új tévesztés következik.

Vizsgáljuk most a *tévesztések számát a tévesztés nagyságának függvényében*. Már Révész megállapította, hogy a természetes abszolút hallók hamarabb ismerik fel a hang minőségét, mint a magasságát, azaz náluk gyakoribb az oktáv-tévesztés, mint a félhang-tévesztés. *Wellek* egyik legérdekesebb eredménye, hogy kísérletei során a normális hibaeloszláson kívül úgynevezett nemlineáris hibaképeket is kapott. Ez azt jelenti, hogy a kísérleti személy hangtévesztéseinek száma nem arányosan csökken a félhangtól az oktáv felé (azaz nem legtöbb félhangot és mind kevesebb nagyobb lépést hibázik), hanem a kísérleti eredmények grafikonja valahol máshol mutat maximumot. A már említett oktáv-tévesztésen kívül gyakran mutatkozott pl. quartesere, vagy quintesere. A 3. ábra mutatja egy ilyen görbének az elméleti lefutását.⁷ A vízszintes tengelyen a hangközök $\left(\frac{r}{r_0}\right)$ vannak ábrázolva a félhangtól az oktávig, az ordináta pedig a tévesztések száma (t).

3. ábra.
Quartesere.

A quarttévesztés fellépése arra mutat, hogy a minőség-periódicitás az oktávon belül kisebb hangközökben megismétlődik, természetesen sokkal gyengébb mértékben. A jelenség fölbukkanása elég gyér, sőt az is lehet, hogy csak patológus, mégis fontos a minőségshallás emlékezési folyamatainak vizsgálatához.

Révésznek az oktávonkénti periódicitásról való meglátása adja a továbbiakhoz az alapot. A minőségshallás végeredményben kétféle tevékenységet

⁷ Azért elméleti, mert természetes, hogy igen nagyszámú vizsgálattal sem lehet folytonos eloszlást kapni. Ez különben az összes közölt ábrára vonatkozik. A görbék tehát nem pontos számszerű összefüggéseket adnak meg, hanem általános tájékozódásul szolgálnak.

jelent a hangállapot megállapításakor. A kísérleti személy először ismeri fel a hang kvalitását, melyet a hozzá asszociált néven nevez meg, aztán, mivel így már csak 8—9 hang közül (kb. ennyi oktávból) kell a magasságot megállapítani, a pseudo-abszolút halláshoz hasonlóan ezt is rögzíti. Az oktávtevészek bizonyítják, hogy a kvalitáshallók pseudóhallása nem ritkán elég gyenge. Világos még az is, hogy maga a kvalitáshallás nem tartalmazza a pseudo-abszolút hallás emlékezési folyamatait. Mivel a hangegyedekre való emlékezést negatív szempontból vizsgáljuk, világos, hogy az abszolút hallásoknál a felismerés és a megtartás fog lényeges szerepet játszani. A kvalitáshallás kvalitatikus része tiszta felismerés, a pseudo része pedig nem biztos, hogy tiszta megtartás. A pseudóhallásnak a magasságmegállapító ténykedését tulajdonképpen a quasi-abszolút hallás is fölhasználja, csak hogy ebben az esetben előbb történik az alaphangnak és a kérdéses hangnak közös oktávba való hozása, aztán következik a hangköz ismert módon, emlékezéssel való megállapítása. A quasi hallásnak ez a második része akkor lesz sikeres, ha a támpont-hang megtartása és a viszonyító hallás elég tökéletes; ez a rész tehát tekinthető megtartási emlékezési folyamatnak. A közös oktávba hozás pedig éppen az oktáv hasonlóság alapján történik, tehát itt egy kvalitásfunkció is belejátszik a quasi hallás folyamatába. A pseudo-abszolút hallás, minthogy magasságbecslés, nem biztos, hogy felhasználja az oktáv hasonlóságot a felismerés megkönnyítésére, de lehetséges. Láthatjuk egyrészt, hogy a különbözőnek tartott hallásfajtáknak azonos folyamataik vannak: az egyiknek főfunkcióját a másik mellékfolyamként veszi igénybe. Másrészt az is kitűnik, hogy a zenei emlékezés általános folyamatai óvatos fogalmazásban hangegyedekre való emlékezésre is alkalmazhatók. Meg kell ugyanis jegyeznünk, hogy bár egy hangviszony felismerése lényegében másvalami, mint egy hangkvalitásé, magának a felismerésnek a ténye mindkét esetben megállapítható. Másszóval: *a folyamat tartalma más, formája azonban mindkét esetben azonos.*

Hogy az oktávon belüli hallás (a kvalitáshallás főfolyamata, az igazán kvalitatikus része) lényegében nem új képesség, éppen arra világít rá *Wellek* ismertetett quintesere problémája. Ebből ugyanis arra lehet következtetni, hogy az oktávon belüli hallás a nagyfokú konzonanciaérzetet alapszik. A konzonancia és diszkonzonancia kérdésre nincs módunkban bővebben kitérni, de a kérdés tanulmányozása arra vezet, hogy a hangközökhöz (kvalitásközökhöz) kölcsönös és egyértelmű pszichológiai megfeleléssel hozzárendelt konzonancia, illetve diszkonzonanciaérzet alkalmas a hangközök felismerésére. Sőt a felismerés valószínűleg oly biztos, hogy a hangközfelismerésen átsiklik és mindjárt az asszociált nevet ismeri meg. Feltételezhető, hogy a hangok kvalitása szintén egy *alapqualitáshoz* viszonylik (pl. az összes á-khoz), de az összehasonlítás folyamata tudat alatt és minden másfajta folyamatnál gyorsabban megy végbe, s így gyakorlatilag nem bír fontossággal.

A *konzonanciahallás* bevezetésével az előbb felsorolt kísérletek is világosabb értelmezést nyernek. Elsősorban világos az ítéletnek a nagy — ha nem is a *Bachem* által megállapított \rightarrow pontossága, hiszen kis elhangolás a legkonzonánsabb hangközt is diszkonzánsá teheti. A quint- és quartévesztés jelensége is könnyen magyarázható. Ezek a hangközök konzonancia szempontjából az oktáv után következnek, tehát erősfokú konzonanciaérzet és rossz pseudóhallás párosodása esetén ilyen tévedések valóban előállhatnak. Az alapqualitáshoz való viszonyítás nem tisztán spekulatív elem. Hivatkozunk elsősorban *Wellekre*, aki a belső hangolás létezését vallja, azonkívül természetes következményeként tekinthetjük annak a ténynek, hogy használatos hangrendszerünkben élünk és gondolkozunk. A kvalitáshallás legtöbbször elveszti kvalitatív jellegét egy negyedhanggal elhangolt, vagy negyedhangokra osztott hangrendszer alkalmazásakor.

A negatív emlékezés szempontjából kapott eredményeket lényegileg nem kellene módosítanunk, ha a pozitív emlékezést vizsgálánánk. Ilyen kísérletet azonban eddig még csak nagyon keveset sikerült végezni. Előtérbe kerül a megszólaltatási képesség, mert a feladat éppen egy kérdezett hang eléneklése, vagy éterhangszeren való lejátszása. A pozitív hallás vizsgálata sokkal finomabb megállapításokat tesz lehetővé a dolog természetéből kifolyólag, de a hiányos kísérleti anyag miatt itt csak egy dologra mutatunk rá. Ez a sokat vitatott *belső hallás* kérdése. A belső hallás létezése a pozitív és negatív emlékezési eredmények egybevetésekor szükségszerű követelménnyé válik. Ha valakinek a negatív hallása jobb volna, mint a pozitív, az általa pozitív ítéletként elénekelt hangról hallás útján megállapítaná a hibát és ezáltal előbbi ítéletét kijavíthatná. A belső hallás segítségével válik lehetővé, hogy a hang magasságát még az éneklés előtt eldöntsük, vagyis az előbbi folyamatot magunkban végezzük el. A pozitív és negatív ítélet tehát a belső hallás segítségével fedi egymást.

A hangegyedekre való pozitív és negatív emlékezés folyamatai tehát egyrészt

1. minden abszolút hallásfajnál fellelhetők, másrészt

2. ezek a folyamatok azonosak az általános zenei emlékezés folyamataival. Az első megállapítás alapján mondhatjuk ki a különféle zenei hallások egyenrangúságát, a második értelmében pedig mindenfajta hallás közös alapjának a zenei emlékezést tekintjük.

Közös alappal rendelkező fejlődő tulajdonságok között a különbség csak mennyiségi lehet, minőségi nem. Igazi ugrás a minőségi különbség volna, mint ahogy egy ideig minőséginek tekintették a viszonyító és a tökéletes hallás közötti különbséget, később pedig a viszonyítóból fejlődhető tökéletes hallások és a kvalitáshallás közti eltérést. Szerintünk a különbség csak a hallások kifejlődésére és emlékezési folyamataira korlátozódik. A közös alapot a zenei emlékezés valamelyik folyamatát, fejtegetéseink szerint a kvalitáshallás sem nélkülözheti. Nemcsak az eddigi kísérleti eredmények értelmezéséből következik ez, hanem logikailag is. Véleményünk szerint ugyanis a memóriától való függetlenség vizsgálata akár elméleti, akár kísérleti úton logikai abszurdum, mert ahhoz, hogy valaki egy hangot fölismerjen, megnevezzen, vagy intonáljon, legalább már egyszer hallania kellett azt a hangot. Ugyanez áll a születési adottságként való fellépés vizsgálatára is. Nem tudjuk eldönteni, hogy a korán jelentkező tökéletes hallás a kiváló zenei memóriának a viszonyító halláson keresztül tökéletesedő abszolút megnyilvánulása, vagy a kvalitás ab ovo felismerése-e. A hallásképesség természetesen születési adottság, mert a zenei memória is az. A konzonanciafelismerés is a zenei emlékezet függvénye, tehát végeredményben mindenfajta tökéletes hallásra való képesség születési adottság, a tökéletes hallás megszerzése pedig több-kevesebb gyakorlat eredménye. Természetes, hogy ahol a megszerzés rövidebb idő alatt történik, a képesség nagyobb és a hallás is tökéletesebb. Itt jelentkezik a konzonanciaérzet „*ösztönének*” előnye, mert az ilyen úton létrejött tökéletes hallás a legkevesebb értelmi folyamatot igényli, tehát aránylag korán léphet föl.

PARALLEL TESZTEK NEHÉZSÉGI KÜLÖNBSEGEINEK KISZÁMÍTÁSA.

IRTA: MOLNÁR IMRE

A pszichológiai praxisban gyakran válik szükségessé, hogy egy-egy teszt több változatban álljon rendelkezésre. Szükség van erre olyankor, amikor a vizsgálatot ugyanazonok a személyeken valamilyen okból meg kell ismételnünk, de gyakran azért is, hogy a tesztek ismertté válását s ezáltal a vizsgálandók előre való felkészülését meg tudjuk akadályozni. Az ilyen parallel teszteknek egyik elvi követelménye az, hogy valóban azonos nehézségűek legyenek. Kérdés tehát: milyen módon tudjuk megállapítani két parallel tesztéről, hogy azonos nehézségűek-e, vagy ha nem, úgy mekkora a közöttük lévő nehézségi különbség?

A legegyszerűbb eljárás az volna, ha mindkét tesztet ugyanazon a homogén csoporton kipróbálnánk és azonos eredmények esetén a két tesztet azonos nehézségűnek tekintenénk. Eltérő eredményeknél pedig azt a tesztet tekintenénk nehezebbnek, amelynek megoldási eredményei, vagyis ennek kifejezője, a számtani középérték (M) kisebb.

Ez a módszer azonban nem vezet kielégítő eredményre, mert a második vizsgálat alkalmával egy olyan faktor befolyásolásával is kell számolnunk, amely az előző esetben még nem éreztette ilyen mértékben hatását és ez: az első tesztvizsgálat folytán a teszt megoldásánál szerepet játszó készségnek a feljavulása. Így tehát azzal kell számolnunk, hogy ha a két teszt valóban azonos nehézségű, akkor a másodikként végzett tesztnél éppen a gyakorlás következtében valamivel jobb eredményt kapunk, mint az első teszt vizsgálatánál. Meg kell találnunk tehát annak a módját, hogy az első tesztvizsgálat által előállított gyakorlottság hatását az összehasonlításnál közömbösíteni tudjuk.

E célból a két tesztet nem egy, hanem két olyan homogén tömegben kell kipróbálnunk, amelyeket elvileg azonos jellegűeknek tarthatunk. Ez az „azonos jelleg“ több tényező mérlegetését teszi szükségessé, mint pl. életkor, iskolázottság, milieu, stb. s a hasonlóság annál inkább feltételezhető, minél jobban megegyezik e szempontokból a két tömeg, s minél nagyobb számúak maguk az egyes tömegek. Aránylag könnyű a helyzet, ha pl. ugyanazon iskola két parallel osztályát vesszük összehasonlítási alapul, ahol a gyermekek kora, iskolai előképzettsége és nagyjából a milieu összetétele is praktikusán azonos jellegűnek tekinthető. Már kevésbé áll fenn ez az azonos jelleg, ha ugyanabban a városban ugyan, de két különböző helyen lévő iskolának a megfelelő osztályait hasonlítjuk egymással össze.

A két homogén csoport (továbbiakban A és B) mindgyikét megvizsgáljuk mind a két tesztrel, még pedig oly módon, hogy az egyik csoportnál az egyik, a másik csoportnál pedig a másik tesztrel vizsgálunk először, (A tesztet továbbiakban u és r betűkkel fogjuk jelölni.) Vagyis az A csoportban először az r , azután az u tesztrel, a B csoportban pedig fordítva, először az u és azután az r tesztrel végezzük el a vizsgálatot. Természetesen ügyelnünk kell arra, hogy a vizsgálat körülményei mind a négy esetben azonosak legyenek és feltétlen követelmény az, hogy a két vizsgálat között eltelt idő mind a két csoportnál azonos legyen.

A négy vizsgálatból négy számtani középértéket kapunk, amelyeket M_{Au} , M_{Ar} , M_{Bu} , M_{Br} jelzésekkel jelölünk. Az A csoport számtani középértékeinek különbségét P_A a B csoportét pedig P_B jelzéssel jelöljük. A különbségek kiszámításánál mindig a második vizsgálat eredményéből vonjuk le az első vizsgálat eredményét s így ha második vizsgálatnál a csoport jobb eredményt adott, mint az elsőnél, a P pozitív, ha viszont a második vizsgálat alkalmával az elsőnél gyengébb eredményt adott, a P negatív előjelű lesz. AP tehát mindkét esetben a számtani középérték növekedését jelenti.

Ha feltételezzük azt az ideális esetet, hogy a két teszt valóban teljesen azonos nehézségű és a gyakorlottságnak a teszt megoldására nem volna befolyása, akkor ugyanazon csoportra nézve $M_u = M_r$. Ha azonban azonos nehézségűek a tesztek, de a gyakorlottságnak van valamelyes szerepe, akkor a második vizsgálat M_2 -je (M_2) nagyobb, mint az első vizsgálaté (M_1) és az így adódó $M_2 - M_1 = P$ differenciát a gyakorlat (gy) hatásának tudjuk be, vagyis $P = gy$.

Ha viszont a két teszt nem azonos nehézségű, akkor ugyanazon csoportra vonatkozóan az $M_2 - M_1 = P$ különbség függvénye mind a gyakorlottságnak (gy), mind pedig a két teszt között fennálló nehézségi különbségnek (d).

A gy mindkét csoportban azonos irányban hat és pedig mindkét esetben azt eredményezné, hogy a P értéke nagyobb legyen. Abban a csoportban viszont, ahol először a nehezebb, és másodsor a könnyebb tesztet csináljuk, a P nemcsak a gy , hanem a d következtében is nagyobbodik. A két faktor tehát egy irányban hat, vagyis $P_A = gy + d$.

A másik csoportnál azonban fordított a helyzet. A gy hatása itt is ugyanúgy növeli a P értékét, viszont miután itt a második teszt nehezebb mint az első, a két teszt között fennálló nehézségi differencia csökkenteni fogja a gy növelő behatását. A két faktor tehát egymás ellen hat, vagyis $P_B = gy - d$.

A két homogén tömeg gyakorlékonysági indexét a gy -t azonosnak lehet tekinteni. Ehhez annál inkább van jogunk, minél hasonlóbb egymáshoz a két tömeg. A P_A és P_B a számtani középértékekből ismeretes. Így tehát a d értékét a $gy + d = P_A$ és a $gy - d = P_B$ egyenletekből megkapjuk, ha a második egyenletet az elsőből kivonjuk. Ezek szerint $2d = P_A - P_B$ és $d = \frac{P_A - P_B}{2}$

Két parallel teszt nehézségi differenciáját tehát úgy kapjuk meg, hogy két azonos jellegű homogén tömegen fordított sorrendben végeztetjük el a tesztvizsgálatokat. Megállapítjuk az egyes vizsgálatok arithmetikus közepeit és mindkét tömegre nézve a teljesítmény növekedését. A tesztek nehézségi különbsége a két növekedés különbségének felével egyenlő.

Mivel a tesztek igen különböző terjedelmű pontskálával dolgoznak, ezért ajánlatos a növekedést az első vizsgálat M -jére vonatkoztatott százalékos értékben megadni.

Pl. 1.*

Csoport	I. vizsgálat	II. vizsgálat	Növekedés
A	$M_u = 8,1$	$M_r = 7,2$	$P_A = -0,9 = -11,1\%$
B	$M_r = 5,3$	$M_u = 7,6$	$P_B = 2,3 = 43\%$
	$gy + d = 43$ és	$gy - d = -11,1$ így	$2d = 54,1$ és $d = 27\%$

Vagyis az u teszt 27%-kal könnyebb, mint az r teszt. (A teszt a Stern-féle analógia teszt két változata volt, amelyben 12 fogalompárnak a viszonyát kellett felismerni és egy megadott fogalomhoz a vele ugyanolyan viszonyban álló fogalmat megkeresni. Pl. lámpa : fény = kályha : — vagy jó : rossz = szép : — stb.)

Pl. 2. (Ebbinghaus-féle szövegkiegészítés.)

Csoport	I. vizsgálat	II. vizsgálat	Növekedés
A	$M_u = 15,5$	$M_r = 16,7$	$P_a = 1,2 = 7\%$
B	$M_r = 14,3$	$M_u = 15,9$	$P_b = 1,6 = 11\%$
	$gy + d = 11$ és	$gy - d = 7$, így	$2d = 4$ és $d = 2\%$

* 1938-ban az Állami Gyermeklélektani Intézetben 15 tesztnek csináltuk meg a parallel tesztjeit. A tesztekét gimnáziumi III., IV. és V. osztályokon próbáltuk ki. Ennek kapcsán nyert először gyakorlati felhasználást a most közölt kiszámítási mód és a közölt példák is ebből az anyagból valók.

A P_A és P_B egymáshoz való viszonyára vonatkozóan háromféle eset lehetséges: I. Az előjelek különbözők. II. Mind a kettő pozitív és III. Mind a kettő negatív előjelű.

Az 1. példában a P_A mínusz, a P_B pedig plusz előjelű volt. Azokban az esetekben, amikor a két növekedés különböző előjelű, magától értetődő, hogy a (+P)-hez a $gy + d$, a (-P)-hez pedig a $gy - d$ eset tartozik, tekintettel arra, hogy a gy -t mindig pozitív tendenciájúnak vesszük. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy az a teszt könnyebb, amelyet a (+P) növekedésű csoportnál másodiknak, a (-P) növekedésűnél pedig elsőnek végeztettünk el.

Abban az esetben, ha mindkét P pozitív szám (ami mindenképp előtt annak a jele, hogy a gyakorlásnak nagyobb hatása volt, mint a nehézségi különbségnek), ugyanez a szabályszerűség áll fenn, csak az előbbi eset (-P) növekedése helyére jelen esetben a kisebb növekedésű P-t kell behelyettesíteni.

Mit jelent azonban az, ha mindkét növekedés mínusz előjelű?

Ebben az esetben arra lehetne következtetni, hogy olyan meghatározhatatlan faktorok is befolyásolták a vizsgálatot, hogy a vizsgálatok alapján a két teszt relatív nehézségi foka nem állapítható meg. Azt kellene ugyanis feltételeznünk, hogy a gy befolyása nagyobb, mint a tesztek nehézségi különbsége, mégpedig negatív előjelű hatással. Ami azt jelentené, hogy gyakorlékonyság nincs, hanem ellenkezőleg, a megismétlés következtében éppen egy lerontó hatás érvényesül, ami a teszttel szemben megnyilvánuló negatív beállítottságnak (pl. az unalomnak!) lehet esetleges következménye.

Egy ilyen esetet találtunk. Feltűnő azonban az, hogy ez az eset éppen nem olyan tesztnél állott elő, ahol erre ab ovo számítani lehetett volna (pl. Sterzinger-féle betűáthúzásnál), hanem egy egyszerű szövegemlékezethetnél, ahol ez illogikusnak látszik. A teszt abban állott, hogy mondatonként felolvasott értelmes összefüggő szöveget kellett szószerint reprodukálni. Az eredmények a következők voltak:

Csoport	I. vizsgálat	II. vizsgálat	Növekedés (P)
A	Mu = 124,6	Mr = 124,1	$P_A = -0,5 = -0,4 \%$
B	Mr = 128,7	Mu = 125,4	$P_B = -2,3 = -1,78 \%$

Mindkét növekedés mínusz előjelű, viszont az eredmények annyira közel állanak egymáshoz, hogy a matematikai differenciák egyáltalán nem vehetők pszichikai eltérések jellemzőinek.

Nem szorul külön bizonyításra az, hogy a méréseknél és számításoknál adódó matematikai differenciák nem jelentenek minden esetben egyúttal pszichikai eltéréseket is. Ezt a Weber-Fechner-féle törvény az ingerkülönbségek küszöbértékeiről világosan igazolta. Nincs azonban általános szabályunk arra vonatkozóan, hogy ebben az esetben, tehát két teszt nehézségi különbségének megállapításánál, melyik az a minimális matematikai differencia, amelyik már pszichikus eltérés jellemzőjének tekinthető. Ez teórikusan nem is állapítható meg, hanem nagyobb számú vizsgálat után egy megállapodás eredménye lesz. Egyelőre nem látjuk annak a lehetőségét, hogy ebben a kérdésben a konvenció teljes kikapcsolásával lehessen teljesen objektív értékű törvényt megállapítani. A fenti példában azonban a matematikai eltérések oly minimálisak, hogy ezek az eltérések még a legszigorúbban vett mérték szerint sem haladhatják meg a pszichikus differencia legalsó határát sem. Így tehát azt kell következtetnünk, hogy a két teszt között nincs nehézségi eltérés, de a gyakorlékonyságnak sem volt szerepe. Utóbbi következtetést alátámasztja az is, hogy a teszt anyaga olyan volt, amilyennel a gyerekek az iskolában gyakran találkoznak (t. i. egy szöveg szószerinti memorizálása) s így valóban érthető, ha az előbb elvégzett vizsgálat nem eredményezi az erre már meglévő készség növelését.

Természetesen van még néhány nyitott kérdés, amelyekre csak a szélesebb körű gyakorlati alkalmazás fogja tudni megadni a feleletet.

Ezek között első maga az a feltételezés, hogy két hasonló homogén tömeg gyakorlatikonysági indexe azonosnak vehető-e. Ezt a tételt elvileg helyesnek kell elismernünk és annál inkább alkalmazható, minél hasonlóbbak egymáshoz és minél nagyobb számúak az egyes vizsgált tömegek. Kikutatandó azonban, hogy mekkora az a legalacsonyabb szám, ahol már az újabb egyedek bekapcsolása a tömegre jellemző értékeket nem változtatja többé meg.

A második nyitott kérdés: vajjon a tesztek közötti nehézségi differenciának az a mértéke, amit az egyik fajta tömegre nézve megállapítottunk (pl. 12 éves, általános iskola VI. osztályába járó fiúk), mennyire általános érvényű, vagyis, hogy mennyire terjeszthető ki ennek érvénye más jellegzetességű tömegekre is [pl. hasonló korú és előképzettségű lányokra, vagy pedig fiatalabb és idősebb korosztályokra].

A harmadik kérdés: ugyanazon jellegzetességű tömegpároknál hány tömegpár szükséges ahhoz, hogy a nehézségi differenciát megbízhatóan állapíthassuk meg. Egyelőre mindaddig, amíg be nem bizonyosodna, hogy az azonos jellegű homogén tömegeken végzett vizsgálatok más tömegekben is gyakorlatilag azonosnak vehető nehézségi differenciákat mutatnak, még ugyanazon karakterisztikumú tömegekre nézve is ajánlatos minél több tömegpáron megállapítani a két teszt nehézségi differenciáját s ezeknek átlagértékét kell jellemző értéként elfogadnunk.

ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK

ALTALANOS LELEKTANI MUNKÁK

Schilder, P.: Mind: Perception and Thought in their Constructive Aspects. New-York, 1942. Columbia University Press, 432 l.

Szerző mindenekelőtt a „primitív“ élményformák után kutat. Rámutat ennek a kutatásnak módszertani nehézségeire és veszélyeire. Anélkül, hogy a „primitív“ szó pontos értelmére ráeszmélne, sorra veszi a törzsfejlődés során és az egyéni fejlődés kezdetén fellépő élményformákat, valamint azokat, amelyek különleges élethelyzetekben állnak elő (az ingerszituáció valamilyen szempontból való mostohaasága, pl. homály, rövid ideig tartó inger, küszöb-közelség stb., vagy „derengő“ öntudat elalváskor, illetve felébredéskor vagy ájulatból való felocsúdáskor). E vizsgálatoknál szerző az érzetfogalomnak úgynevezett „romantikus“ változatából indul ki: „Érzetről“ (sensation) beszélünk, amikor élményeink vizsgálatában nem annyira a külvilágra irányítjuk figyelmünket, mint inkább arra, ami testünket érte. Az izolált érzet szerző szerint semmiesetre sem „primitív“, de nem ilyenek a „primitív“ ember vagy a gyermek élményei sem. Az entoptikus jelenségek tanulmányozásából arra a megállapításra jut, hogy optikai téren a szín és mozgás a primitív élmény főjegyei. Ugyanezek dominálnak a kábítószerek hatása alatt fellépő élményeknél (mescalín-mámor) és az elképzelés tudatformáiban. Végigmegy mindazonon az élményformákon, melyek valamilyen okból viselkedésünk determinálására „illetéktelenek“. Nem vizsgálja azonban, hogy miért. Leírásai érdekes részletekben gazdagok. Sok jelentős megfigyelést találunk a tárgyi világ és az alakérzékelés kialakulásának feltételeiről. Fejtegetései sajnos itt-ott hamis vágányra futnak, mert a következő alapképzelésre épülnek: a tárgyi világra vonatkozó érzékelést genetikusan megelőzik élményformák, melyek még egyáltalán vagy csak kisebb mértékben utalnak a tárgyi világ mozzanataira vagy konstellációira. Végig bennreked ebben a felfogásban, amelyet a modern alaklélektan éppen leküzdeni igyekszik, — noha itt-ott világosak előtte a nehézségek is. Egy helyütt pl. azt mondja: „Kérdéses, hogy léteznek-e egyáltalán olyan élmények, melyek végső soron nem utalnak a külvilágra.“ (135. o.) Mégis regisztrál „primitív tárgyakat“. Végigmegy a különböző érzékelési területeken. Hosszan tárgyalja az inger és érzékelés közötti viszonyt. Az inger nem egyszerűen valami környezeti folyamat, mondja, hanem „változás a szituációban“. Úgy gondolja, hogy az ingerfogalom ilyen átértelmezésével eleget tesz annak a ténynek, hogy az állati és emberi viselkedés nem annyira az ingerhatásokra magukra, mint az azok között fennálló viszonylatokra felel. Innen természetesen eljut a feltételes reflex problémájához; ezt alapjában véve az asszociációval azonos ténynek tartja. Hogy viselkedésünk visszavezethető-e reflexekre vagy nem, szerinte csak „ízlés dolga“. A tér és idő átélésével és kialakulásával kapcsolatos problémák után áttér a „magasabb“ lelki funkciók elemzésére. Itt már nagyobb mértékben érvényesül szerző pszichoanalitikus alapbeállítottsága. A nyelvről pl. azt mondja: „Hypothetikusán feltehető, hogy a nyelv a tárgy megragadására

irányuló orális tendencia kifejeződése s egyben kifejezi azt a vágyat is, hogy a tárgyat elfogyasszuk.“ (249. o.) Fejtegetései a nyelvről, emlékezésről, gondolkodásról és természetfilozófiai kérdésekről az összes fontosabb elméleteket felölelik, de inkább meditáció-jellegűek, a nélkül, hogy egyetlen új átfogó elméletet vagy alapelképzelést adnának. Szerző járatossága az irodalomban bámulatraméltó, de ez gondolkodásának egyéni és önálló jellegét nem érinti. Kár, hogy a könyvből hiányzik a jól átgondolt felépítési rendszer, — mindenesetre nagy értéke, hogy könnyen olvasható és az előadás stílárú könyvedésége a legbonyolultabb problémát is közelhozza az olvasóhoz.

Kardos Lajos

Naville, Pierre: La psychologie, science du comportement. — Le behaviorisme de Watson. Paris, 1942. Gallimard, 253. l.

A szerző ismerteti *Watson* behaviorizmusát, illetőleg a viselkedés tudományát. Könyve *Watson* két legfontosabb munkájára támaszkodik: *Psychology of the standpoint of a behaviorist* (1919) és *Behaviorism* (1923). Tárgyalásmenete pontosan követi a „Behaviorism“ szerkezetét, felosztása és a fejezetek tartalma nagyjából azonos, csak némely részletben tér el.

A behaviorizmus meghatározása szerint a lélektani kutatás csak a megfigyelhető mozzanatokra, vagyis a viselkedésre vonatkozhatik. Minden olyan irány, amely ettől eltér, szükségszerűen rosszul meghatározott „misztikus“ fogalmakkal dolgozik, kénytelen elismerni a test és lélek dualizmusát, az introspektív lélektan útjára lép. *Naville* szerint a behavioristákon és reflexológusokon kívül nincs számbavehető pszichológus, sem objektívnek tekinthető lélektani irány. Vitébe száll a régebbi pszichológusok közül *Wundt*-tal, *Ribot*-val, *James*-szel, az újabbak közül *Köhler*-rel, *Wallon*-nal, *Guillaume*-mal; az előbbieket tételeivel, az utóbbiak kritikájával szemben azzal érvel, hogy ezek a pszichológusok mind az introspekció irányának hívei.

Nézzük meg *Köhler*rel folytatott vitáját kissé közelebről. *Köhler* szerint a fizikai megfigyelés sem objektívebb mint a lélektani, hiszen a fizikai megfigyelés is szubjektív tényezőkön — érzékelésen — alapszik. A megfigyelő, „aki érzékel“ és a megfigyelés tárgya, „amit érzékel“, egy rendszeren belül vannak, épp úgy, mint az introspekciónál. Másrészről — írja *Köhler* — a közvetlen minőségi megfigyelés a lélektanban nem váltható fel a fizikában használatos közvetett mennyiségi méréssel, mert a lélektan sokkal fiatalabb tudomány, mint a fizika. A lélektanok, mielőtt módszert választ, előbb fel kell ismernie sajátos kérdéseit. Nem biztos továbbá, hogy egy módszer, amely az egyik tudományban helyes és célravezető, a másikban is az.

Naville válasza erre a kritikára a következő: Nem érthető, miért kellene minden tudománynak egyforma utat járnia. Továbbá, *Watson*-nál a módszer és a kutatási terület egymásból következik, egyik a másikat meghatározza, hasonlít a természettudomány számos ágához, ahol a tárgyleírás elválaszthatatlan a leírás módjától. Ami pedig a megfigyelés szubjektivitását illeti, ezt valóban egyre gyakrabban hangoztatják ma, amikor a fizika is elhagyja a szigorú oksági kapcsolatot a statisztikai valószínűség kedvéért. „de az atommechanika elvulgarizálása, csak úgy mint a relativizmusé, a mágiának és babonának kedvez“.

A szerző túlzó álláspontját ez a másik idézet jellemzi legjobban: „Az élő szervezet és a legdurvább ipari gép nem természetük, vagy szubsztanciájuk tekintetében különböznek egymástól, — a kettő között csupán fokozati különbség van. Az organizmus komplikáltabb, mint az a gép, amelyet az emberi kéz létrehozhat; de a szervezetet alkotó folyamatok mégis mechanizmusok, — ha mikroszkopikusak és komplexek is. A szervezet működésének megértéséhez elegendő a kémia, fizika, biokémia és atomfizika, nincs szükség autonóm „szellem“ vagy „tudat“ feltételezésére. *Watson* ezzel szemben csak ennyit állít:

„Az emberi test élő gépezet, amellyel azt akarjuk mondani, hogy százezerszer komplikáltabb valami, mint az embernek alkotni sikerül.“

A behaviorizmus rendszerében a viselkedés mindig leírható egy *inger-felelet* skémájával. Inger: a környezet valamennyi tárgya és az élőlény számára adott minden fiziológiai feltétel. Felelet: minden, amit az élőlény cselekszik, emberre kiterjesztve: beszél, vagy gondol. A behaviorizmus az inger és felelet közötti kapcsolatot keresi. A lélektan akkor válik igazán a tudományos megismerés alapjává, ha ellenőrizni és jósolni tud, — ha az inger ismert a számára, következtetni tudjon a feleletre, s ha a felelet adott, ki tudja kutatni az azt kiváltó ingert, — ha meg tudja előre mondani az élőlény viselkedését. „Jóslás“ természetesen csak akkor lehetséges, ha ismerjük a különböző ingerekre adott feleleteket, ha ismerjük az egész emberre vonatkozó egyetemleges alkalmazkodási formát.

Világra jövünk többé-kevésbé egyforma strukturával, egyforma felelet-módokkal, amelyek később a környezet és nevelés hatása alatt átalakulnak. Rendelkezünk bizonyos számú feltétlen reflex-szel, ezek részint megmaradnak, részint kondicionálódnak, azaz feltételes reflex válik belőlük. A kondicionálás lényege a helyettesítés és szokás. Minden egyénnél másként megy végbe, mindenkit más hatások érnek, tehát nincs két egyforma ember, még az egytétjű ikrek sem egyformák.

Inger-felelet és a közbeiktatott kondicionálás segítségével a viselkedés minden formája megmagyarázható és végső fokon fiziológiai működésre vezethető vissza. Minden egyéb magyarázó elv felesleges. A behaviorizmus elveti az ösztön fogalmát. Lelki tulajdonságok nem öröklődnek, amit „tehetségnek“, „képességnek“, „karakternek“, nevezünk, az lényegében nem más, mint tanult viselkedés. Ilyen „lelki“ tulajdonság az ösztön is, ez sem egyéb mint kondicionált feleletmód. A behaviorizmus három alapérzelmet fogad el, — félelem, düh, szeretet, — ezek hozzátartoznak a nem tanult viselkedésformákhoz, s objektív módon megfigyelhetők. Az alapingerek, amelyek ezeket a reakciókat kiváltják, áttevődnek más ingerekre és érzelmi életünk széles skáláját adják. A beszéd motorius kondicionált feleletből alakul, a gondolkozás lényegében belső beszéd. Ha gondolkozva cselekszünk, tulajdonképpen önmagunknak adunk belső beszéd által ingert. Az emlékezet is verbális, ezt igazolja, hogy 2–3 éves kor előtti időre nem emlékszünk vissza. A személyiség viselkedési rendszerünk végső eredménye.

Naville ismertetése tehát pontosan fedi könyvének alcímét: „*Watson* behaviorizmusa“. Könyvében vagy *Watson*-idézetet találunk, vagy *Watson*ra utaló ismertetést. A főcím és a megjelenés évszáma mégis többet ígér, mint a behaviorista lélektan 1925-ben elért eredményeinek összefoglalását. Mindazok számára, akik a behaviorizmusról francia nyelven óhajtanak tájékozódni a könyv értékes lehet, a behaviorista lélektan azonban ezzel a művel nem sokat gazdagodott.

Nemes Livia

Ehrenstein, W.: Beiträge zur ganzheitspsychologischen Wahrnehmungslehre. Leipzig, 1942.

Szerző az érzékelést az „egészre“ beállított szemlélettel igyekszik alapproblémáiban és eredményeiben ismertetni. E szemlélet nem azonosítható minden további nélkül az alakpszichológusokéval, — az utóbbival szerző többször vitába száll. Az alapfogalmakra való ráeszméléssel kezd. Kiindul a kérdésből: mi az, ami mint önálló élmény vagy élménymozzanat elkülöníthető? Szerinte mindaz önálló élmény, ami a feltételek variálása közben önállóan variálódik. E gondolatot azonban később nem használja fel, hanem áttér ezeknek az önállóan variabilis mozzanatoknak egymás közötti összefüggésére s ebben látja az „egészlegesség“ (Ganzheitlichkeit) lényegét. Alapfelfogására

jellemző a következő idézet: „Az ‚egészes‘ pszichológiának (Ganzheitspsychologie) lényegében az a feladata, hogy miként állnak elő az izgalmak (Erregungen) összegezéséből (Summation) új élményegészek és milyen (megkülönböztethető) mértékben olvadnak bele az egyes összeható izgalmakhoz tartozó élmények az előálló egész-élményben, illetőleg abban mennyire megkülönböztethetők.“ (4. o.) Az alakpszichológusok szinte évtizedes erőfeszítéseit, melyekkel kimutatták, hogy élményegészek semmiféle „szummációból“ nem állnak elő — ami az egész modern lélektani irányzat alapja — szerző tudomásul sem veszi. Az olvasást egyébként itt-ott elemi természetű helytelenségek nehezítik meg. Pl. „A különböző ingerfolyamatok szintézise *analizálhatatlan* egészekké már a központi idegrendszer régióiban következik be s nemcsak a tudatban.“ Ehhez megjegyezhetjük: 1. Ha egyáltalán — úgy nem az ingerfolyamatok, hanem az általuk felidézett ingerületek szintézise következik be; 2. a fiziológus méltán megrökönyödvé veheti tudomásul, hogy valami „már“ a központi idegrendszerben, „nem csak“ a tudatban következik be. Vajjon topológiai különbség van a kettő között?

Szerző végigmegegy a különböző érzékelési területeken. Vezérlő elve: az élményeket nem önmagunkban, hanem más egyidejű élményektől való függésükben vizsgálja. Szerző mindenütt azonosítja a „kölesönös függést“ az „egészesel“. Azt hiszi, ha megállapítja, hogy a méző egyik pontján látott szín vagy forma függ a méző másik pontján látott színtől vagy formától, — akkor „egészes“ pszichológiát űz. Ezért állítja pl. hogy *Hering* volt az első alakpszichológus, mert a recehártya-elemek kölesönhatását felismerte. Nem veszi észre, hogy ilyen alapon majdnem minden pszichológus az „egészes“ pszichológia híve. — Sajnos éppen ezért a gazdag tényanyagot, melyet a modern érzékeléslélektani kutatás összegyűjtött, nem kapjuk megfelelő megvilágításban.

Kardos Lajos

Hermann Imre: *Az ember ősi ösztönei.* — Összehasonlító vizsgálatok a pszichoanalízis és a főemlősök biológiája alapján. — Budapest, 1943.

A pszichoanalízis szerint az ösztön a lelki élet alapvető ténye. Összes lelki megnyilatkozásaink valamimódon kapcsolatban állanak az ösztönök alakulásával. Az ösztön-kutatás nehézségeit részben áthidalja, részben elmélyíti a pszichoanalitikus módszer. Áthidalja, mert az analízis kapcsán felszínre kerülnek a vizsgálati személy legmélyebb ösztönrezdülései is; elmélyíti, mert az analitikus értelmezés általánosításai igen sok hipotetikus mozzanatot tartalmaznak, amelyek nem annyira megoldást nyújtanak, mint inkább újabb problémákba torkolnak. Örömmel kell tehát üdvözlönnünk *Hermann Imre* vállalkozását, amely az ösztön-problémát tárgyilag ellenőrizhető oldalról, a főemlősök ösztönvilágának jelenségeiből iparkodik megvilágítani.

Hermann munkájának nagy érdeme, hogy az idevágó irodalom igen alapos ismerete alapján a tényeknek szinte kimeríthetetlen gazdagságával járul hozzá tárgykörének feltáráshoz. Az ösztönvilág jelenségeit nem szorítja előre megszabott rendszerbe. Nem köti le magát az ösztönök meghatározott száma mellett. Annyi csoportot alkot, amennyit a jelenségek osztályozása megkíván. A magasabbrangú élőlények ösztönvilágának színes és gazdag képből bontakozik ki az olvasó előtt.

A pszichoanalitikus ösztöntani vizsgálatok elbírálásának fő nehézsége abban rejlik, hogy a lélekelemzés egészen a lélekelemző és a vizsgált egyén alanyi világának síkjában mozog. A lélekelemző könnyen minősíthet „tényeknek“ olyan mozzanatokot, amelyek a valóságban csak csíraszerűen jelentkeznek, teljes tartalmukat azonban a lélekelemző képzeletvilágából merítik. Hasonlóképpen problematikus a lélekelemzésben nyert eredmények általánosítása: ami egyik vagy másik beteg lelki világában előfordul nem szükség-

képen érvényes egyetemesen az emberi psychére. *Hermann* módszere jelentős lépéssel közelebb viszi a lélekelemző ösztönkutatót az objektív értékű tudományos eredmények felé. Objektív tényeket, a főemlősök ösztönéletének megnyilatkozásait veszi figyelembe és ezeknek a tényeknek világánál iparkodik az ember ösztönvilágának rejtelmeibe behatolni. Az ember és a főemlősök életének megfigyelése az ösztönélet rendkívül érdekes jelenségeit tárja fel. Akárhogy magyarázza is valaki genetikusan az ember és az állat viszonyát, kétségtelen, hogy az emberi élet egységében találunk egy animális-érzéki réteget és az ösztönök éppen ennek a rétegnek legsajátosabb megnyilatkozásai. A főemlősök ösztönéletének jelenségei tehát messzemenően feltárhadják az emberi ösztönélet szerkezetét, amelyet a reá épült lelki-szellemi megnyilatkozások miatt az embernél eredeti tisztaságában nem találunk meg. Más kérdés, hogy ez a hasonlóság tényleg az embernek az állattól való biológiai származásában gyökerezik-e? Számos természettudományos adat szól a leszármazás ténye mellett, újabban azonban mindig többen rámutatnak arra is, hogy a természettudományos eredmények nem szolgáltatnak elégséges alapot arra, hogy a leszármazást biztosan igazolt tételként kezelhessük, sőt éppen a mendeli törvények sajátos jellege komoly nehézséget jelent a leszármazás-elmélet hívei számára. Ha azonban a puszta leszármazás tényét a testi vonalon lehetne is igazolni, még ebből nem következik, hogy az egész ember, összes lelki-szellemi működéseivel magasabbrendű tényezők bekapcsolódása nélkül az állatvilágból küzdötte volna fel magát a kultúra jelenlegi magaslataira. *Hermann* is rámutat arra, hogy az emberi és állati lélek között nagy szakadékok mutatkoznak, mégis igazolt tényként kezeli az állati eredet tételét. Nem tartozik a lélektan és biológia területére a kérdés végleges tisztázása. A biológus és a pszichológus eljut a határhoz, ahol kénytelen bevallani, hogy saját módszeres eszközeivel tovább haladni képtelen. Amint tehát illetéktelen eljárás volna a böleselet alapján dönteni a lélektan és a biológia területén a leszármazás-elmélet ellen, éppúgy meghaladja a biológia és a lélektan hatáskörét annak a tételnek állítása, hogy a teljes ember állati ősből emelkedett fel az emberi nivóra. *Hermann*nak az állatvilágból merített adatait nagyon érdekesen egészíti ki a primitív népek szokásainak ismertetése.

A szerző kutatásainak másik eszköze a pszichoanalitikus tapasztalat. Számtalan kórtani példát hoz fel, amelyek az állatvilágból merített párhuzamokat erősítik. Nem éri be azonban ezekkel a kiegészítő mozzanatokkal, hanem az állat-élettanból vett tényeket analitikus elméletek alapján átfogó teóriákká egészíti ki. Ezen a ponton módszere sokat veszít abból az objektivitásból, amelyet az összehasonlító vizsgálatok számára biztosítanak. A mélylélektani kutatások kétségtelenül felszínre hoztak olyan törvényszerűségeket, amelyek ma lényeges részei a lélektani tudományoknak. Megnyitottak azonban egy kaput is, amelyen keresztül szabad bejárata van a tudomány területére az alanyi megfigyelésen és értékelésen alapuló elgondolásoknak. Nem lehet kétségbevonni, hogy bizonyos élmények traumatikusan hatnak az egyén sorsfejlődésére. Merész általánosításnak tűnik fel azonban, amikor a pszichoanalízis egyetemes emberi szokásokat és magatartásokat az emberiség „ősi élményeire” akar visszavezetni. Az élmény jelentőségét nem vonhatjuk kétségbe. Kérdés marad azonban, hogy az élmény adott esetben miért vált ki oly súlyos visszahatást. A választ erre csak az ember génikusan meghatározott alkata adhatja meg. Sokkal célravezetőbbnek látszik, ha általános ősi ösztönökrekvéseket tételezünk fel, amelyek épp úgy, mint az utódokban, működhetek az ősből is. Az „ősi” apagyilkosság, az erdtől való elszakadás „traumája”, az anyába kapaszkodás fizikai lehetetlenségéből fakadó sérülés a valóságos érzést, a tűzrakást, az emberi kultúra számos jelenségét és az emberi egyéniség számos elferdülését hivatott magyarázni. A tények sokkal egyszerűbb magyarázatot kívánnak. Különbösen is az analitikus magyarázatoknál

mindig az a benyomásunk, mintha az ember kultúrálódása maga már súlyos sérelem volna az ösztönvilág ellen, amely azután jogait a legkülönbözőbb módokon iparkodik érvényesíteni. Ha elismerjük az ember fenomenológiailag is igazolható szellemi arculatát, akkor ennek a szellemi életsíknak az érvényesülésében kell keresnünk az emberi egyéniség teljes kibontakozását, amely természet szerűen hordoz magában konfliktuslehetőségeket, de mélyebb gyökerében nem traumatikus jellegű.

A lélektani módszertan szempontjából különösen ki kell emelnem a szerző törekvését, hogy a lelki és kulturális megnyilatkozások mélyebb, lappangó rugóit iparkodik feltárni. A klasszikus karakterológia megelégszik a jelenségek leírásával, osztályozásával. Az emberi sors dinamikus tényezője, a lelki megnyilatkozások mögött meghúzódó karakteralkotó erők, betegségek okozó tényezők kimaradnak kutatásaink területéről. A lélekelemzés energikusan rámutatott ezekre a lehetőségekre. *Hermann* érdekes kísérleteket tesz a lehetőségek kiaknázására. Ha nem is követhetem mindenben fejtegetéseit, elismerem, hogy a lelki megnyilatkozások mélyebb gyökereinek feltárásához nagyon értékes indításokkal szolgál.

Tartalmi szempontból a mű egészéből a következőket szeretném kiemelni. A szerző tartózkodik az ösztönfogalom merev meghatározásától. Megadja azonban azokat a kritériumokat, amelyek az ösztönt jellemzik. *Hermann* az ösztönben elsősorban biológiai jelenséget lát. Eppen ezért talán kívánatos lenne az ösztönös jelenségek értelmezésénél nagyobb szerepet juttatni az ösztönök génikus eredetének. A génikus eredet következményeinek felismerése módot nyújthat arra, hogy az ösztönök szerepét átfogóbb szempontok alapján szemlélhessük. Így nem lenne szükség arra, hogy a feltételezett ősi-élmények szerepét oly fokban kihangsúlyozzuk, mint azt például a szerző a tűz keletkezésénél vagy az agresszió ösztönénél teszi. — A mű legeredetibb és legmélyebb része, amely a kapaszkodási ösztön szerepét és sorsát tárgyalja a főemlősök és az ember életében. Az állat-csecsemő a szó fizikai értelmében bekapaszkodik az anyába. Az emberi test elszórtelenedése következtében a kapaszkodás ösztöne az embernél ősi formában nem elégülhet ki. Megmarad azonban a szükséglet, amely visszakívánja az ősalapot, ahol anya és gyermek elválaszthatatlan kettős egységben, duális únióban éltek egymással. Különösen a szorongás és leszármazottjai, mint a féltékenység, szégyenérzet, jelzik a kapaszkodási ösztön kielégületlenségét. A kapaszkodási ösztönnek talán még átfogóbb értelmezést adhatunk. A fizikai kapaszkodás az anyába csak az első alapvető megnyilatkozása annak az egyetemes emberi igénynek, amellyel az ember tárgyat keres és a megtalált tárgyra támaszkodva törekszik ösztöneit kielégíteni. Az első kapcsolat megoldhatatlanságából számtalan probléma és lelki elhajlás fakadhat. Viszont az ősi kötődés megoldódik pályán, élettársban, eszmények szolgálatában, amelyeket az ember az ősi duál-egység génikus szerkezete alapján választ. — Rendkívül érdekesek azok a fejtegetések, amelyek az ösztönök elhárítását és társadalomállóvá tételét tárgyalják. Az állatvilágban ennek a folyamatnak leghatékonyabb eszköze a félelem. Így van ez az ember életében is. A felsorolt tények is arra mutatnak azonban, hogy az ember lelki világában új tényező jelentkezik: az Én, amelyben az ösztönös törekvések tudatossá válnak és amely képes belső tényezők alapján állást foglalni az ösztönös hajlandóságokkal szemben is.

Hermann műve az összehasonlító tanulmányok kapesán úttörő az ember ösztönvilágának megvilágításában. Elméleti felfogása azonban oly szorosan egybeforr a pszichoanalízis elgondolásaival, hogy kimerítő bírálata az egész analitikus tan bírálataát jelentené. Megjegyzéseink csak arra akarnak rámutatni, hogy az analitikus felfogás igen sok értékes indítással gazdagítja lélektani látásunkat, azonban nem lehet a lelki élet értelmezésének kizárólagos útja. Az egyoldalúság minden területen veszélyes, de veszélyes különösen a lelki világ értelmezésénél, ahol a lelki rétegek gazdag tagoltsága sokkal széle-

sebb értelmezési skálát kíván, mint azt a lélekelemzés megadhatja. Kritikus megjegyzéseim ellenére is *Hermann* könyvét értékesnek és tanulságosnak tartom. A tények gazdag halmaza szinte elkábítja az olvasót, az érdekes, sokszor újszerű értelmezés gondolkodásra készítet. A tények pontos megragadása, a tényekre ráfedelkedő elmélyedő eszmélkedés az út, amely mindig közelebb visz bennünket a lelki világ egyik leghomályosabb tartományának, az ösztönéletnek ismeretéhez. *Hermann* műve bizonyára megtermékenyítőleg hat mindazokra, akiket az emberlétnék ezek az árnyékos oldalai is érdekelnek.

Zemplén György

Szondi, L.: *Schicksalsanalyse*. — Wahl in Liebe, Freundschaft, Beruf, Krankheit und Tod. Erbbiologische und psychohygienische Probleme. Basel, 1944. Benno Schwabe.

Szondi munkássága néhány kisebb munka és tanulmány útján főbb vonásaiban ismeretes a magyar tudományos világ és a tudományos érdeklődésű közönség előtt. Akik a szerző közvetlen környezetébe kerültek, litografált jegyzetekből megismerhették az elmélet részletkérdéseit. Jelentős eseménye azonban tudományos életünknek, hogy *Szondi* művének első kötete, amely az elmélet alap gondolatait és tapasztalati igazolását tartalmazza, nyomtatásban is megjelent. Sajnos, egyelőre csak német nyelven. Még sajnálatosabb, hogy a nehéz viszonyok között a munkát alig lehet megszerezni, pedig már 1944-ben napvilágot látott. Aki elolvassa, nagy szorgalommal egybegyűjtött tényeken keresztül egy újszerű biológiai és lélektani látásmódot ismer meg. De úgy érzi magát, mintha egy drámának vagy zeneműnek csak az első felvonását látná: az expozíció megtörtént, felesedülnek a motívumok és sejtjük a végső kifejetet, azonban titokzatos homály fedi az utakat, amelyeken keresztül a bonyodalom a végső megoldáshoz eljut. Vigasztalásunkra szolgál, hogy *Szondi* művének második kötete, amely az ösztönelmélet és a genotest alapján építi tovább a felvázolt vonalakat, már nyomtatásban van, ugyancsak Svájcban, és reméljük hamarosan hozzáférhetővé válik a magyar olvasóközönség számára is.

A nagy tudományos meglátások és gondolatok gyakran jelentéktelen eseményekből pattannak ki. A tudományos kutatás kapcsán rábukkanunk egy tényre, a tény új kérdéseket, új megoldásokat hoz és megszületik az új szemlélet vázlata. *Szondi* maga mondja el, hogyan alakult ki lelkében a sorsanalízis alap gondolata. A kiindulás mindennapi: a beteg panaszai az orvosi rendelőben. Az orvosnak feltűnik, hogy hasonló, pontosan ezekkel a szavakkal elmondott panaszokat már hallott ebben a szobában. A jelenlévő férj megjegyzi: az ő anyja volt az, aki ugyanolyan kóros tüneteket szenvedett, mint beteg felesége. A tudós felteszi a kérdést: mi volt az oka, hogy gyilkolási kényszerekkel és önvádolásokkal küszködő hölgy fia elvesz egy nőt, akin évek múltán ugyanezek a paranoid tünetek mutatkoznak? A válasz: a sorsanalízis elmélete, amely a genotrop családkutatás alapján adja mélyenszántó értelmezését az ember sorsdöntő választásainak.

Az ember élete — mondja *Szondi* — tervszerű folyamat. Az ember előre meghatározott terv szerint választ élettársat, szerelmi partnert vagy barátot, pályát, eszményeket, sőt betegségeket és — úgy látszik — halálnemet is. Az ember életében megvalósuló titokzatos terv, az ember sorsa. A sors pedig ösztönös választásaink eredője. Ösztönös választásaink döntik el életünk legfontosabb állomásait, kapcsolatainkat az emberekhez, a hivatáshoz, az eszményekhez. A sorsanalízis célja ennek az önmagában irracionális folyamatnak a racionalizálása, értelmezése. A tudományos értelmezés mögött ott lappang a remény: ha sikerül az ember ösztönös választásainak titkát értelmezni, akkor talán sikerül ezeket a választásokat befolyásolni is. A pedagógia és az orvostudomány számára új távlatok nyílnak a sorsanalitikus ösztönkuta-

tások kapcsán. Mindez ma még egyelőre csak távoli remény. Mi az, amit ma már tudományosan igazolhatunk?

Elméletét *Szondi* hatalmas felkészültséggel világítja meg számtalan családja ismertetése és emberi sors elemzése által. A tételek természetesen csak az óriási tapasztalati anyag áttekintésével nyerik el teljesértékű jelentőségüket. Feltárja a tapasztalati anyag a génikus vonzás tényét és rámutat arra is, hogy bizonyos betegségi körök, illetve a nekik megfelelő lelki jegyek között milyen állandóbb kapcsolatok állanak fel. Ilyen kapcsolat például a paranoid-homosexuális-szadista génkapcsolat. Nagyon érdekesek azok az eredmények, amelyeket *Szondi* pályák és hivatások vizsgálata útján nyert. Az alaptétel itt is igazolódik: a vizsgálati személyek rokonságában túlnyomóan azonos jellegű pályák mutatkoznak. Igaz, a tehetség, szociális feltételek befolyásolják a pályaválasztást. De nem tagadható *Szondi* eredményei alapján, hogy az alapvető tényező a lappangó génikus alkat, amely megszabja azt a kört, amelyben az illető pályán elhelyezkedni törekszik. Ebből természetesen következik, hogy a helyes pályaválasztás egyúttal az egyik leghatékonyabb eszköz az ember belső lappangó ösztönproblémáinak megoldására és megelőzője lehet a lappangó tulajdonságok kóros megnyilatkozásainak. Természetesen ez távolról sem jelenti azt, hogy minden pálya mögött megbetegedés rejlik. A tétel azt jelenti, hogy a lappangó gén, amely a pályaválasztást irányítja, sajátos megbetegedés forrása lehet, ha belső dinamikája és érvényesülésének feltételei között az egyensúlyi helyzet létre nem jöhet.

Művének befejező fejezetében *Szondi* „irányítható fatalizmusnak” nevezi elméletét. Fatalizmus, amely minden ember számára megszabja a keretet, amelyben életének le kell folynia. De ez a fatalizmus irányítható: az emberben működő titokzatos erő, amelyet *Szondi* kísérletileg értelmezhetőnek nem tart, de amelynek létét el kell fogadni, irányítja az adott keretben az ember választásait. Ez a titkos lelki hatalom szabja meg, milyen értékű lesz az ember választása: vajjon a szociálisan értékes vagy kulturált területre emelkedik-e az ember választásával, vagy beteg, társadalom- és etikumellenes úton oldja meg ösztön szükségleteit. Ezzel megoldódik a legnagyobb nehézség, amelyet az emberi szabadság védelmezői *Szondi* elmélete ellen felhozhatnak. *Szondi* a szabadakaratot kifejezetten elismeri. Nem áll azonban ellentétben a szabadság helyesen értelmezett fogalmával, ha megállapítjuk, hogy minden emberre sajátosan jellemzők bizonyos igények, amelyeket valamilyen módon az ember kielégíteni törekszik. Ez a keret van adva a génikus struktúrában. Ebben a keretben nyitva az út egyes esetekben, nyitva az út a keret különböző irányában, és elvileg szabad döntés az etikailag értékes, vagy a társadalom- és etika-ellenes magatartás mellett vagy ellen.

Biológiai és lélektani szempontból *Szondi* elmélete annyit ér, amennyire a tények igazolják és amennyire alkalmas további gyakorlati következtetések értelmezésére. Ma még korai volna végleges döntést mondani. Csak a teljes ösztön-tan ismerete és a genotest eredményeinek tudományos feldolgozása nyújthat kellő felvilágosítást. De már ma is megállapíthatjuk: *Szondi* elmélete valóban nagystílusú vállalkozás az emberi sorsproblémák értelmezésére. A jövő feladata mindenekelőtt, hogy adatait a normálpszichológia nyelvére transzformálja és felkutassa az elgondolás karakterológiai lehetőségeit. Az ösztönvilág természetesen nem meríti ki az emberi élet összes lehetőségeit. *Szondi* érdeme, hogy amikor hatékonyan rámutat az ösztönök jelentőségére, ugyanakkor nyitva hagyja a kaput magasabb tényezők számára is. A jövő kutatás feladata, hogy megjelölt úton tovább haladjon, kísérletileg ellenőrizze *Szondi* adatait és a sorsanalitikus ösztön-tant az emberi élet egészébe beágyazza. Mind a pedagógia, mind az orvosi gyógykezelés számára új távlatok nyílhatnak, ha *Szondi* módszerei kellő igazolást nyernek. Ez az elmélet elkerüli a pszichoanalízis sok veszedelmét. Nem kívánja meg a beteg lélek aprólékos kivizsgálását, amely sok esetben inkább káros, mint hasznos a vizs-

gálati személy számára. Módot nyújt arra, hogy az orvos és a nevelő a reá-bízottnak lelki világaról tudomást szerezzen, ellenőrizhető és tárgyi szempontok alapján, a nélkül, hogy a vizsgálati személyben olyan lelki megmozdulásokat kellene kiváltani, amelyek talán eleve téves ösvényre terelik. Előfordulnak esetek, amikor a tudatosítás és a szembesítés a lappangó ösökkel jótékony hatással lehet. Gyakran, különösen fiataikorúak nevelésében és gyógyításában a tudatosítás nem kívánatos. A Szondi-elmélet elvileg módot nyújt arra, hogy megfelelő pálya, foglalkozás, környezet megteremtésével a lappangó és zavartkeltő ösztönöket helyes útra tereljük a nélkül, hogy a fejlődő lelket az ösztönkonfliktus minden traumánál szörnyűbb sérülésével szembe-sítenénk. Ma persze mindez csak program. A tudomány értéke azonban nem csökken, ha eredményei nem is ültethetők át azonnal a gyakorlatba. Lehet, hogy nem tudok segíteni azon, akiről sorsanalitikus módszerekkel megállapítom, hogy kóros kötődési dilemmákban szenved. De az elméleti megismerés már most reményt nyújt arra, hogy fényénél a kutatás előbb-utóbb eljut arra a magaslatra, ahol messzemenő szolgáltatásokat tehet a küszködő és szenvedő emberiség lelki egyensúlyának biztosítására.

Zemplén György

Piaget, Jean: La Psychologie de l'Intelligence, Páris, 1947 Armand Colin, 210 l.

Piaget legújabb könyve eddigi műveinek azokat a vonatkozásait foglalja össze, amelyek az intelligencia fejlődését és funkcióját magyarázzák. Gyermekekléktani megfigyelései során észlelt jelenséganyagon felállított magyarázó-elveiből törekszik általános lélektani érvényű elméletrendszert alakítani. Ehhez természetesen szüksége van arra, hogy az intelligenciát fogalmilag elhatárolja és gyermekekléktani eredményeire támaszkodva megvitassa más lélektani iskolák felfogását. Könyve így inkább vita-anyagot tartalmaz, mintsem jelenségleírást. A fogalmi kifejtés és a rendszerezés túlsúlyban van; jelenségtani anyag csak példaképpen fordul elő.

A könyv felépítése a következő: Jellemzi az intelligencia-aktust, mint az általa leírt adaptációs jelenségkör egy sajátos, magasszintű megnyilvánulását. Ez után vitatja a gondolkodás-lélektan intelligencia-felfogását és kifejti saját elgondolását az intelligenciáról, mint műveletekben folyó aktusról. Majd az érzékszervi-mozgásos funkciók (különösen a percepció) elsődlegességével dolgozó elméleteket vitatja (alaklélektan elmélet) és ennek kapcsán rámutat arra, hogy az intelligenciának, mint műveleti aktusnak egyik korai előállapota egy — még érzékszervi-mozgásos szkémák rajzásába ágyazott — *perceptív tevékenység*. Ez is intelligencia aktus, de még nem műveleti.

Ez után az intelligencia tevékenység legkorábbi rendszerét, az *érzékszervi-mozgásos intelligenciát* választja el a szokástól.

Egy további fejezetben a műveleti gondolkodás kialakulásának fejlődési szakaszain vezet keresztül az érzékszervi-mozgásos intelligencia rendszerétől a *szimbolikus*, majd *intuitív* gondolkodási szakaszokon át a műveleti gondolkodás kialakulásáig (kb. 8. életév), majd a formális gondolkodásra képes legmagasabb intelligencia-aktusokig (12. év).

Ugyanebben a részben tárgyalja a társadalmi tényezők hatását az intelligencia kialakulásáról. Ez a fejezet elsősorban válasz azokra a kritikai megjegyzésekre, amelyeket *Henri Wallon* két legutóbbi könyve tartalmazott. Ebben a fejezetben *Piaget* alig hivatkozik jelenségekre. Megjegyzései inkább elviek. Elfogadja azt a gondolatot, hogy a társas együttműködésnek, az együttes munkának figyelemreméltó szerepe van a logika kialakulásában. Az értelmi műveletek, mint belső tevékenység és a társas együttműködés, mint kifelé irányuló tevékenység csak két aspektusát alkotják egy és ugyanannak a bonthatatlan valóságnak.

A mű vezérfonala a műveleti (operatórikus) intelligencia fogalmának kifejtése. Mit ért ezen Piaget?

Az intelligencia, mint aktus nem foglaltatik benne a kiinduló apparátusban, hanem aránylag magas pont a fejlődésben: eredmény. Gyökere az érzékszervi-mozgásos alkalmazkodás, ezen át maga a biológiai értelemben vett adaptáció, mint ősi funkció. Ezt az adaptációs funkciót továbbfejleszti az intelligencia-aktus, mintegy befejezve az élőlény alkalmazkodási folyamatát. Az érzékszervi-mozgásos intelligenciával való egybefolyás *Piaget* szerint oly mértékben áll fenn, hogy az intelligencia alsó határa e miatt nem is határozható meg. Felső határa ennek az intelligencia-aktusnak a *formális logika*, ami nem más, mint az intelligencia legmagasabb műveleteinek kifejtése. *A logika az intelligencia ideális egyensúlyi állapotának leírása.*

Ezeknek megértéséhez fontos, hogy *Piaget* szerint az intelligencia nemcsak aktus, sőt műveleti aktus, hanem *egyensúlyi állapot megteremtése, az alkalmazkodás két fő funkciója, az asszimiláció és az akkomodáció közt.* Felfogása szerint az élet kezdetén e két funkció összrendezetlenül működik; mintegy egymástól független irányokban sodorva a gyereket (az akkomodáció az utánczás, az asszimiláció a szimbólum-alkotás, illetve e két jelenség primitív előállapotai felé). A fejlődés azonban úgy halad, hogy asszimiláció és akkomodáció egyensúlyba kerülnek. Első egyensúlyuk az *érezékszervi-mozgásos* intelligencia; az értelmi fejlődés első állomása. Egy következő ilyen egyensúlyi állapot az ismét szétágazó két funkció közt az *intuitív intelligencia*, melynek jegyei kevésbé élesek ugyan, de amelyeket a mennyiség és az anyag fogalmának fejlődési menetében az átmeneti szakaszok megmutatnak. Egy következő egyensúlyi állapot a *műveletekben folyó gondolkodás.*

A fejlődés menete tehát úgy képzelhető el, hogy a két főfunkció (asszimiláció és akkomodáció) időnként egyensúlyi állapotba kerül, majd ismét szétbomlik, hogy magasabb fokon újabb egyensúlyt hozzon létre. Ezek az egyensúly-állapotok az intelligencia-fejlődés egyes lépcsőfokai és az ezekre jellemző aktusok az intelligencia egyes jellemző fajtái. A legmagasabb fok a műveleti, illetve ezen belül a formális gondolkodásra képes intelligencia, amelynek állandóságát kialakuló rendszerek (műveleti csoportok) biztosítják. E rendszerek (osztályozás, soralkotás, stb.) szintén az érzékszervi mozgásos intelligenciában, azaz a cselekvésben gyökereznek. Hosszú fejlődés termékei. A logikai műveletek tulajdonképpen ezek kifejtése és rögzítése.

Ismeretelméletileg *Piaget*nek ez a gondolatmenete azt jelenti (s ezt ki is fejt), hogy a logikai alakzatok fejlődési termékek, melyek az intelligencia-fejlődésből szűrődnek le. A logika, mint a gondolkodás axiomatikája úgy viszonylik az intelligencia-lélektanához, a gondolkodás kísérleti tudományához, — mint a tér geometriai tanulmányozása viszonylik a tér fizikai tanulmányozásához.

Mérei Ferenc

Lénárd Ferenc: *A lélektan útjai.* Budapest, 1947. Franklin, 270 l. Búvár Könyvek XXV.

A lélektan történetét megrajzoló munkának a szerző a lélektan „útjai” címet adta. Az elnevezés megkönnyíti a munkát: jogot ad neki arra, hogy ne terjeszkedjék ki minden kis részletkérdésre, megválogassa anyagát és saját szempontjai szerint értékesítse a lélektan gazdag történetét. Másrészt a cím feljogosítja a szerzőt arra, hogy az egyszerű történeti beszámolónál sokkal többet adjon. A lélektan művelése egyike a legnehezebb feladatoknak. A természetűdős előtt objektív adottságban jelenik meg a természet, a matematikust pontosan körülhatároló tárgykör várja. A lélektan területére beletartozik valamimódon minden, ami az ember életével van összefüggésben. Az emberi élet pedig már tisztán fenomenológiailag is színes és változatos

képet mutat. A biológiai tényektől a szellemi megnyilatkozásokig a jelenségek tarkabarka sokfélesége várja a kutatót. Maga a „lelki” nehezen megfogható, nehezen körülhatárolható valami. Nézhetem, mint objektív magartást, vizsgálhatom, mint élményt és értelmezhetem, mint titokzatos, tudatalatti világok megnyilatkozását. Megkísérelhetem a tények objektív megragadását, sőt mérését is, de a végső adottság felfogásában mindig lesz alanyi mozzanat is, amelyet teljesen ki nem kapcsolhatok, ha a tények követelményeihez hű akarok maradni. A lelki tények sokfélesége, a jelenségek különböző értelmezési és átélési módja magyarázza meg, hogy oly sokféle módon fogtak hozzá a történelem folyamán a lelki élet vizsgálatához.

Lénárd Ferenc alapos és széles kiterjedésű történeti tudás birtokában végigvezet bennünket ezeken az utakon. A lélektani érdeklődés megjelenik már a primitív ősebernél, a bontakozó görög kultúrvilág természetes és naív regéiben. Az élet és a halál, az elmúlás és a túlvilági élet problémái terelik először az ember figyelmét a lelki világ felé. Ehhez járulnak az etikai problémák, valamint a költők meglátásai, akik az embert indulataival és szenvedélyeivel, küzdelmeivel és töprengéseivel törekszenek megjeleníteni. A mítoszoknak és a költészetnek, a vallásos gondolkodásnak és az etikai igényeknek szálaiból születik meg az első kísérlet az ember lelki világának értelmezésére *Platon* filozófiájában. Helyesen állapítja meg a szerző, hogy *Platon* lélektanában el kell határolni a mithológiai elemeket, a bölseletet és a szorosán vett lélektani megfigyelést. *Platon* zseniális szelleme e három területről szőtte egybe a lélekről vallott felfogását. A titokzatos és elmélyülő platoni gondolatvilág valóban életre kel a szerző tollán. *Aristoteles*nél az ideák világában járó intuíciók helyét elfoglalja a száraz és pontos tudományos gondolkodás. Még mindig a filozófia területén járunk, a *Stagirita* érdeklődése a lényeg, a forma, az entelecheia megragadására irányul, de az út már a pontos megfigyelés és a tapasztalás. A lélektan erősen biológiai színezetet nyer: *Aristoteles* egészen világosan látja a testi és a lelki folyamatok bensőséges összefüggését. A görög filozófia nagy rendszerezőinek szellemi hagyatékából táplálkozó hellenisztikus bölselet újra hatékonyan fordul a lélektani problémák felé. A sztoikus és epikureus bölcs a boldogságot keresi az erény útján: az etikai kérdések kapcsán az egyéni lelki élet finom veretű elemzése mutatkozik a filozófiában. Az újplatonikus áramlat az Isten felé fordul, csalódva az életben és a bölseletben, nála keres vigasztalást. A lélek befelé fordulása és istenkeresése újra csak a lélektani kérdések hangsúlyozását jelzi. *Augustinus* teológiájának megkapó mélységei, a *Confessiók* mélyen emberi lélekrajza a legragyogóbb gyümölcse ennek a szellemi áramlatnak. Kár azonban, hogy a szerző nem emelte ki jobban azokat a szempontokat, amelyekkel a kereszténység gazdagította a lélektani gondolkodást. Mindazt, amit *Platon* és *Aristoteles* alkotott, amit a keresztény hagyomány és *Augustinus* elmélkedett, hatalmas szintézisbe foglalja a középkor bölselete és teológiája. A középkor alkonyán új életérzés ébred, a lélektan lassan leválik a filozófiáról és önálló, független tudománnyá fejlődik.

Nagy örömmel látjuk, milyen jelentős szerepet játszik *Lénárd* művében az ókori és középkori, tehát a bölselettel és teológiával szoros rokonságban álló lélektani tudomány ismertetése. Korunk neopozitívista szaktudósa saját módszeres elvei alapján méltán mondhatja, hogy ezek a korszakok nem tartoznak a lélektan történetébe, mert a lélektannal kizárólag a filozófia vagy az etika kapcsán foglalkoznak, lélektanuk nem tapasztalati kutatáson, hanem apriori elveken épül fel. *Lénárd Ferenc* is úgy látja, hogy az ókor és a középkor lélektana nem a tudományos értelemben vett lélektan, hiszen módszeres elvei lényegesen különböznek a tapasztalati alapokra építő modern lélektan-tól. Művében mégis részletesen kidolgozta a régi filozófiai lélektanok történetét. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy ez a régi lélektan kizárólagosan

filozófiai jellegű. A filozófiai lélektanok mély és gazdag emberi tapasztalás eredményeit foglalják magukban. A középkor misztikája például a lélektani megfigyelés kimeríthetetlen kincsára De talán egy lépéssel tovább is mehetnénk. Teljes mértékben elismerem, hogy a lélektani kutatásnak a tapasztalásra, a lelki élet tényleges megfigyelésére kell támaszkodnia, ennek a megfigyelésnek sajátosan a lelki élet síkjában kell mozognia és ezért igazoló elvei közé nem vehet fel apriori böleseleti elveket. Kérdés azonban, hogy a lélektani kutatás végső fokon nem vezet-e el lélektani-böleseleti kérdések felvetéséhez és ártalmára van-e a lélektannak, ha a következmények oldaláról termékeny kapcsolatban marad a filozófiával? Azt gondolom, hogy a modern lélektan által annyira hangoztatott életszerűség, egész-szemlélet alig érhető el, ha a részleteredmények nem olvadnak tapasztalati alapon felépülő, de mégis a tapasztaláson túlmutató szintézisbe, amely a lélektani tapasztalás alapján kísérli meg választ adni az emberlét alapvető kérdéseire. Ebből a szempontból sajnáljuk, hogy a szerző a böleseleti lélektanok ismertetését lezárta a középkorral, illetve az átmenetet alkotó újkori filozófusokkal. A legújabb kor böleselői közül többen ragyogó példát adtak arra, hogy lehet az eleven ember ismeretéhez közelebb jutni a konkrét élet megfigyelésével, de arra is, hogyan lehet szintetikus egységben értelmezni a lélektani kutatás eredményeit. Bármiként bíráljuk is el *Nietzsche*, *Bergson*, *Heidegger*, *Kierkegaard* gondolkodását, nem tagadható, hogy mély meglátásokkal gazdagították lélektani szemléletünket, amelyek talán többet adnak az emberiségnek, mint a laboratóriumok és a szaktudományos megfigyelések legpontosabbban kimért adatai.

A szerző művének második része az átmeneti kort tárgyalja. A lélektan kezd kibontakozni a filozófiából, a természettudományos új módszer jelentkezik a lélektani kutatás területén is. Az egyoldalú természettudományos beállítottság, a mérésnek vagy a tudattények elemzésének igénye azonban zsákutcába vitte a lélektant, sem a pszichofizika, sem *Wundt* tartalmi lélektana, sem a biologizmus nem jutott el a lelki világ igazi, szaktudományos megértéséhez. *Lénárd* könyvének harmadik részében bontakozik ki a modern szaktudományos lélektani szemlélet kialakulása. A wundti kísérleti lélektan reakciójaként születik meg a würzburgi iskola önmegfigyeléses rendszere, amely azonban még mindig megakadt a részletkérdések és a tudatélmények vizsgálatánál. A viselkedés lélektana és a reflexológia sok értékes adatot nyújtottak a lelki világ ismertetéséhez, objektív alapra akarták helyezni a lélektani megfigyelést. Más és más oldalról az ember problémáját keresi és kerülgeti a lélektan minden számbavehető iránya. Valóban tiszteletreméltó alapossággal és böles mérséklettel tárja elénk *Lénárd* a lélektan legújabb útjait. Megismerjük a szellemtudományos irányt, amely a történeti ember megértését tűzi ki célul, az alaklélektant, amely a lelki egységek felé fordítja a figyelmet. A cselekvés-lélektan sokoldalú és gazdag eredményeket nyújt az emberi tevékenység eredőinek vizsgálatával. A legmélyebb rétegek felé mutat a mélylélektan, míg a karakterológia a konkrét egyedi ember problémáit törekszik a típus-fogalom segítségével oldozgatni. A lélektan mai állásának ismertetése zárja a művet, amelynek révén kicsendül a meggyőződés, hogy az exakt tudományos kísérletek a lélektani megfigyelésekkel és leírásokkal, az intuitív meglátásokkal karöltve a módszerek sokfélesége ellenére is elvezetnek az ember problémájának mind teljesebb megismerésére.

Az újkori lélektan irányainak ismertetése kapcsán természetszerűen előtérbe nyomul a szerző egyéni szimpatijájának megnyilatkozása. Ritka objektivitással nyúl a legkülönbözőbb lélektani „utak“ felé, dogmatikusan nem köti le magát egy „iskola“ mellett sem, mégis úgy látjuk, leginkább azokkal az irányokkal rokonszenvez, amelyek az értelem, az intelligencia oldaláról kísérleti úton közelítik meg az emberi személyiséget. Tiszteletben tartjuk a

szervezőnek ezt a beállítottságát, de úgy gondoljuk, hogy a lélektannak éppen a másik oldalon, az affektív, irracionális világ, az ösztönök és az akarat oldalán van még sok tennivalója. Érdekes, hogy a szerző *Platon*nak oly szeretettel megírt ismertetésében alig emeli ki az „erosz” gondolatát, pedig ez *Platon* legkedvesebb eszméi közé tartozik. Az irracionálétól idegenkedő magatartásnak érdekes jele ez *Lénárd* művében. Pedig erről az oldalról juthatunk közel a valódi élethez, bár természetesen nem hanyagolhatjuk el a mentális mozzanatok szemléletét sem. Ezért gondoljuk, hogy a modern karakterológia, ha nem is eredményeiben, de programjában és szellemében az a lélektani irány, amely a jövő fejlődés útját megszabja: a lélektannak olyan-nak kell lennie, amilyen ma a Karakterológia lenni szeretne.

Megjegyzéseim nem tárgyi kifogások. Csak azt mutatják, hogy a lélektan hatalmas birodalmában út nyílik különböző szempontok érvényesítéséhez és *Lénárd* munkája alkalmas arra, hogy alapvető lélektani és bölcséleti problémák felé fordítsák figyelmünket. A lélektan útjai nyomán az emberi élet nagy problématicájára bontakozik ki előttünk. Valóban hálás lehet a magyar közönség a szerzőnek, aki aránylag szűk terjedelemben, ilyen alapossággal, világos és könnyed előadásban megismertet bennünket a tudománynak oly területével, amely természetszerűen érdekel minden embert, aki gondolkodva mélyed el az emberi élet titokzatos jelenségeinek szemléletében.

Zemplén György

Huszar, George B. (szerk.): *New Perspectives on Peace*, Chicago, 1944. University of Chicago Press. 261 l.

Az emberek arról hallanak legszívesebben, aminek a bekövetkezését a legjobban várják vagy amitől a legjobban félnek. Így természetes, hogy még a háború befejezése előtt, de amikor már a béke elég közelinek látszott, igen nagy sikere volt a *Walgreen Alapítvány* által a csikágói egyetemen rendezett előadássorozatnak a béke problémájáról. Az ott elhangzottakat tartalmazza az előttünk fekvő kötet, amelynek célja, mint a bevezetésben olvashatjuk, hogy rendszeresen közelítse meg a béke kérdéseit. Ezért egymásután megszólaltatja a különböző szakembereket, nagyrészt a csikágói egyetem tanárait, hogy mondják el véleményüket a béke létesítéséről, feltételeiről, vagy hogy egyáltalán lehet-e béke az emberek között.

Megszólal a földrajztudós, és abból a szempontból mérlegeli a kérdést, hogyan cszlik meg az emberiség a föld különböző vidékein, és hogyan használja ki a földet és más természeti kincseket. A történész a mult elemzésén át jut el a háború és a béke okainak a feltárásához. Az antropológus a fajok egymáshoz való viszonyán át vizsgálja a háború és a béke esélyeit, a közgazdász a gazdasági tényezők szerepére mutat rá, bár számunkra, akik ennek a kérdéskörnek mindenirányú megvilágítását az utóbbi évek folyamán gyakran láttuk, meglehetősen kezdetlegesen. A szociológus a társadalom fejlődésének tendenciáit vizsgálja, és arról elmélkedik, hogyan lehetne ezeket a béke szolgálatába állítani. A nemzetközi jogász a nemzetek közötti jogalkotás lehetőségeit és megtartásának feltételeit teszi vizsgálatá tárgyává. A pedagógus szemében a béke problémája azzal a kérdéssel azonosul, hogyan lehet az embereket békés magatartásra nevelni. Megállapítása szerint, ha a gyermek nevelése közben, főleg csecsemőkorban és kisgyermekkorban a tilalmak számát csökkentjük, ezzel csökken felnőttkori agresszivitásuk mértéke is (171. l.). A háború pedig, pedagógiai szempontból az emberi agresszivitás kiélése. Pedig az agresszió kiélésének, állapítja meg *Robert J. Havighurst*, a csikágói egyetem pedagógus professzora, nem egyetlen módja a gyilkolás, békés feltételek között ugyanúgy kiélhető sportversenyeken, gazdasági vagy szellemi versengésben, sőt politikai vitában is.

Pszichológiai szempontból a pedagógus hozzászólása lényegesebbnek és érdekesebbnek mondható a hivatásos pszichológusénál, *David Slight*énél, a csikágói egyetem pszichiáter professzoráénál, aki a lélektani tényezők szerepét elemzi a béke létesítésében és megtartásának lehetőségében. Helyesen mutat rá, hogy a békét csak akkor lehet megtartani, ha az érdekelt emberek elfogadják, lehetőnek találják a benne való életet. Ha állandó feszültség és zavar állapotában élnek, bár háborún kívül, akkor hovatovább erőszakos cselekedetekhez folyamodnak. Ezért olyan békét kell teremteni, amelyben mindenki jól megtalálja a helyét. Azt ajánlja tehát, rendezzék a Szövetségesek a béke kérdéseit pontról-pontra még a háború folyamán, mivel addig a közös győzelmi cél szorosán összetartja őket. A békerendezést azonban mindkét félre — győzőre és legyőzöttre — tett lelki hatásai szempontjából egyformán meg kell vizsgálni, s már magukra a konferenciákra is olyan embereket kell kiküldeni, akiknek egymáshoz való személyes viszonyuk is jó. Végül azt a kérdést veti fel, lehetséges-e lélektani szempontból egyáltalában tartós béke? Számára, mint pszichológus számára erre az ad reményt, hogy a gyermekek is lehet önzéséből és agressziójából kivezette szociális lényvé nevelni, és be lehet illeszteni az egy nemzetben belül szükséges együttműködő viszonylatokba. Remény van rá, hogy a nemzeteket is el lehet juttatni tehát az együttműködés útjára, bár „más nehézségeken kívül az idő tényezője, a nyelvi, vallási és szokásbeli különbségek nyilvánvalóan bonyolulttá teszik valami olyasféle intézmény alapítását, amelyik közelebb vinne a világpolgársághoz“ (194. l.).

E meglehetősen sovány és nem túl nagy perspektívájú megállapításokat nem sokkal tudják kiegészíteni a filozófus és a lelkipásztor, akik a békés élet eszményeit és spirituális értékeit vizsgálják.

A könyv pszichológiai érdekessége a mi számunkra elsősorban abban van, hogyan nem tudnak vagy nem is akarnak a könyv szerzői a maguk sajátosan amerikai szemszögétől megszabadulni; vagy lehet, erre hallgató közönségük is kényszerítette őket. A legtöbb megértést a sajátosan európai problémák felé a könyv szerkesztője, *G. B. Huszar* mutatja, aki a tanulmányok elé a ránk, magyarokra vonatkozó béketervek szempontjából igen érdekes bevezetést írt. Magyar neve is méltán kelti fel érdeklődésünket, és a könyv alapján annyit lehetett megtudnunk róla, hogy az európai és ázsiai tanulmányok fakultásán dolgozik a csikágói egyetemen, és *svájci* származású.

Vajda György Mihály.

GYERMEKLELEKTAN

Watts, A. F.: *The Language and Mental Development of Children, An Essay on Educational Psychology.* London, 1946³. Harrap, 354 l.

Watts könyvében együtt találjuk a neveléslelektani kutatás eredményeit és a nevelői eljárásra vonatkozó tanácsokat, ellentétben az olyan munkákkal, melyekben a tudományos megállapításokat nem követi a gyakorlatra vonatkozó javaslat, vagy az olyanokkal, melyekben a nevelői gyakorlat kifejtése nem történik tudományos alapon.

Tárgya az anyanyelv. Ennek, mint közlésnek, mint felfogásnak, mint kifejezésnek és művészi alakító-eszköznek szinte összes kérdéseit felveti vagy érinti egy-egy tudományos eredmény idézésével vagy saját kutatásai bemutatásával.

A nyelv funkcióinak tárgyalásával kapcsolatban az egyéni nyelv vonásait vizsgálja és az intelligenciával való vonatkozásra is rámutat.

A nyelv ontogenetikai fejlődésének vázolásában rugalmas szempontokat látunk, pl. a konkrét és elvont kifejezéseket illetően, amikor is a kifejezést a „környezetével“, vagyis vonatkozásaival együtt szemléli és nem ezektől elszigetelten. Így a gyermek által használt elvont szavak például egészen más

megvilágítást kapnak. Érdekes fejtegetéseket szentel az összefüggő beszéd tárgyalásánál a gondolat, szó és mondat összefüggésének.

A nyelvet másik oldaláról vizsgálja az olvasmány felfogásának és hatásának kérdésével. Itt szerepelnek olyan kérdések, mint pl. a különböző műfajoknak a fejlődési korról való viszonya, valamint az értelmes olvasás jellemző vonásai.

Az írott nyelvet, mint kifejezést vizsgálva jut el a fogalmazáshoz. E készség kialakulását szépen vázolja a különböző fejlődési fokon keresztül.

Igen érdekes fejezet a képes kifejezésekről szóló. Ebben mélyrehatóan elemzi a kép viszonyát a jelentéshez és a gyermeknek a képes beszéddel szemben való magatartását teszi vizsgálat tárgyává.

A nevelői eljárásra vonatkozó tanácsaiban teljesen modern; a tanuló tevékenységét kiváltó és előmozdító módszereket ajánl, például szorgalmazza az egyéni kérdés-feltevést, mely az olvasmány tekintetében határozott irányt jelöl ki, ez pedig arra vezet, hogy kialakul az információ felkutatásának technikája.

Azt mondhatnánk, hogy a könyv, mind tartalmában, mind stílusában egészen angol; a szerző nem törekszik a rendszer merev teljességére, szempontjai nagyobbrészt eredetiek, általában könnyed, egyszerű, világos és tárgyának finom árnyalatai iránt érzékeny. Igen kellemes olvasmány.

Baranyai Erzsébet

Bussmann, Esther: „*Le transfert dans l'intelligence pratique chez l'enfant.*“ A Neuchatel, 1946. Delachaux & Niestlé S.

Transzfer-nek nevezi a lélektan a régebbi tapasztalatok befolyásának érvényesülését valamely új helyzetben történő viselkedésnél. Ez az átvitel elősegítheti és hátráltathatja az új feladat megoldását, s e szerint beszélhetünk pozitív, illetőleg negatív transzferről. A kérdés érdekes mind pszichológiai, mind pedagógiai vonatkozásban. Lélektani szempontból transzfer és tanulás *elhatárolása* a lényeges, pedagógiai szempontból viszont éppen transzfer és a tanulás kapcsolatának kimutatása. Pl. elősegíti-e a latin nyelv tanulása a matematikai tanulmányokat? A matematika fejleszti-e az okoskodási készséget általában?

Szerző 2–9 éves gyermekeken végzett kísérletek alapján vizsgálja a transzfer lélektani és neveléstani vonatkozásait.

Kérdésfeltevése: az adott gyakorlati feladat megoldásában befolyásolja-e és egyértelműen befolyásolja-e a gyermeket előbbi tapasztalatai? Utóbbi kérdésre a felelet: nem egyértelműen, a transzfert külön kell választani az ezzel párhuzamosan működő *generalizációtól*. Szerző a Piaget-féle asszimilációs elmélet alapján áll és a különböző irányok transzfer felfogásával szemben, az asszimiláció magyarázó elvét alkalmazza.

A kísérleti feladat különböző helyzetek elé állítja a kísérleti személyt, a megoldási elv azonban végig azonos. A gyerekeknek ki kell vennie egy tartályból a benne lévő tárgyat. Ez csak úgy lehetséges, ha az előtte heverő eszközök egymásbaillesztésével előállít egy megfelelő eszközt. Négy tartály szerepel: két azonos formájú, de különböző térfogatú keskenyszájú üveg és két szintén azonos formájú, különböző nagyságú korong, amelyeknek cellofán fedőlapja két szemközti oldalon egy-egy nyílást takar. Az üvegből a patkóalakú tárgyat *egymásbaakasztott* horgok segítségével lehet kivenni, a korongról a cellofán alatt lévő tárgyat *egymásbacsúsztatott* bot- és csőrészekkel kell kilökní. A kísérleti személy először valamelyik kis tartály elé kerül, ahol a feladat lényegét nem érintő instrukció után önállóan kell megoldania a problémát. Ha nem tudja, megoldják előtte. A második feladatnál az azonos formájú nagyobb tartályból kell kivenni a tárgyat. Végül az előtte eddig még nem szerepelt másik fajta nagy tartály kerül sorra.

A három helyzetet a rövidség kedvéért nevezzük A_1 , A_2 és B_1 -nek. Az A_1 helyzetben a kicsik, kb. $4\frac{1}{2}$ évig, a feladatot általában nem tudják megoldani, az akadályt és a távolságot nem értékelik, kézzel, vagy legfeljebb egy eszközzel próbálkoznak. A 6 évesek átlaga kísérletezés, tapogatózás után megoldja a feladatot; az elvi felismerésig és az azonnali megoldásig általában csak a 7–8 évesek jutnak el. Az A_2 és B_1 helyzetben még mindig vannak olyanok, akik az A_1 bemutatása után sem tudják elvégezni a feladatot, mások próbálkozások után vagy azonnal megoldják a problémát.

Hol lép itt fel a transzfer? Szerző szerint már az A_1 -ről az A_2 -re való átmenetben. Az első megoldás továbbfejlesztés nélküli ismétlése, az A_1 helyzetből megtartott cselekvésfázisok, azonos szenzomotoros ritmus mind a transzferre utalnak.

A gyermekben bizonyos szkéma szűrődött le, amelyet nem képes az új helyzethez adekvát módon átépíteni. A szkéma módosulása az új feladat szerint már az általánosítás kezdetét jelenti. *A fejlettebbre fokra a transzfer, a fejlettebbre az általánosítás túlsúlya jellemző*, de a két jelenség, ha változó arányban is, párhuzamosan halad. A megtapadó, kezdetleges megoldásoknál is már tartósan érvényesül az eszközkonstruálás általános elve, ez az általánosítás kezdetét jelzi. Viszont a fejlett problémamegoldásnál megtaláljuk a transzfert az általánosítás mellett a technikai lebonyolítás ügyesedésében is.

Az új helyzethez való *alkalmazkodás* két mozzanata, az *asszimiláció* (az új helyzetet a régi szkéma szerint oldom meg) és az *akkomodáció* (a régi szkémát módosítom az új helyzet szerint) bizonyos fáziseltolódással, de parallel jelenik meg; a kettő csak az általánosítás fókán jut egyensúlyba.

A transzfer csak asszimilációs jelenség, amely a legkisebb ellenállás elve alapján csupán egocentrikus jellegű látszatökonómiát tud megvalósítani és az új feladat elvi megoldását nem viszi előbbre; ezt az általánosítás teszi lehetővé. A transzfer megjelenése öntudatlanul, mechanikusan történik, míg az általánosítás az értelmi művelet fokának megfelelően szándékos, tudatos és a valóságos viszonylatokat tekintetbevevő értelmi művelet eredménye.

Pedagógiai szempontból a transzfer csak az általánosítás fókán nyer igazi jelentőséget, mikor a helyes absztrakció útján történő, általános érvényű megoldást technikailag könnyíti.

Annak igazolására, hogy a tapasztalt jelenségeket helyesen magyarázza, szerző elemzi néhány lélektani irány transzfer-felfogását. Az *asszociációs elmélet* szerint a transzfer jel és reakció közti gépies asszociáció eredménye. Ellenvetés: a „jel” csak akkor hat, ha a szükséglet-kielégülés globális szkémájában az ismételt sikerélmény révén értelmet és jelentést nyer. Ehhez a szkémábaépítéshez a gépies magyarázaton túl szükség van *az alany aktivitására*. Thorndike-vel szemben hasonló az érvelés. E szerint két helyzet között átvitel akkor lehetséges, ha bennük bizonyos elemek azonosak maradnak. Ez még nem magyarázza a transzfer mechanizmusát. Thorndike a transzfer-t a külső körülményekkel korrelálja, pedig sikert erősítő és balsikert gyengítő hatásának elismerésével már feltételezi azt, hogy az alany határozott cél felé törekszik. Ekkor pedig teret kell engedni *az alany aktivitásának*. Az *alaklélektan* számol a jelentésegészbe-ágyazottsággal, de az eredeti struktúra gépies transzponálásában szintén nem juttatja érvényre *az alany aktív szerepét*. Szerző analógiát von transzfer és transzpozíció között: ami utóbbi a percepcióban, az a transzfer az érzékszervi-mozgásos intelligenciában. Végeredményben *a transzfer az asszimilációs folyamat egyik jelensége, amelyben elsősorban szerepet játszik az eddig elhanyagolt szempont: az alany struktúráló aktivitása*.

A könyv főérdeme a kísérletek pontos, részletes taglalása és a mélyreható, finom elemzések az egyes viselkedésformák, az átmeneti fejlődési fázisok tárgyalásánál. Néhány ellenvetést azonban nem hallgathatunk el. Bár-

milyen helyes egyébként az az elmélet, amelynek alapján a szerző áll, nem helyeselhető az az erősen *a priori*stikus kiindulás kísérleti munkában, amely itt kétségtelenül megtalálható. Az olvasó nem szabadulhat az érzéstől, hogy a leírt kísérletekhez fűzött magyarázatok előre leszögezett elmélet demonstrálására szolgálnak. Valószínűleg ebből következik az a tárgyi félreértés is, hogy bár a jelenségek leírásánál maga a szerző hangsúlyozza a transzfer gépies, öntudatlan lefolyását, végül mégis ahhoz a következtetéshez jut, hogy a transzfer létrejöttében legfontosabb tényező az alany aktivitása. A jelenség, amelynek keretében a transzfert vizsgálta, a problémamegoldás, aktivitást igényel az alany részéről, de maga a transzfer aktivitás nélküli, spontán teljesítményemelkedés, észrevétlen melléktermék.

Végül meg kell még említenünk, hogy transzfer és tanulás elhatárolásának lényeges kérdésében a szerző szerintünk túlszűken értelmezi a tanulás fogalmát és a transzfer javára a tanulástól vesz el területeket. Amennyiben a transzfer egy viselkedésformának más területre való kiterjesztése, vitatható kérdés, hogy pl. lehet-e már transzfernek tekinteni azt, ha a kis üveggel adott feladat (A_1) megoldása után az ugyanolyan formájú, tartalmú nagyobb üveg (A_2) problematikáját is megoldja valaki?

A tanulásban, éppen a transzferrel szemben, megvan az a lehetőség, hogy az egyes, konkrét eset megtanulásával ezen túlmenően a megoldásoknak nagy skáláját megismerjük, s az ezen a skálán belülmáradó helyzeteket még nem lehet „más területnek” nevezni, ahol már transzferről beszélhetnénk.

G. Donáth Blanka

Rambert, Madeleine L.: *La vie affective et morale de l'enfant* (Douze ans de pratique psychanalytique). Neuchatel et Paris. 1945. Delachaux & Niestlé. 165 l.

A gyermeklélektan mai ismereteit főleg két fejlődéstani rendszernek köszönheti. Az egyik a freud pszichoanalízis, amely felfedte a gyermek ösztönös és érzelmi fejlődésének útját. A másik — *Piaget* lélektana — főként az értelmi működések, a világkép alapját adó magyarázó elvek geneziséét tárta fel. A fejlődéslélektan ez a két rendszere kérdésfeltevésében, kiinduló pontjában, módszereiben különbözik. Mindkét rendszer a maga körén belül véli megtalálni a jelenségek elégséges meghatározóit. Ugyanakkor azonban mindkét rendszer megegyezik abban, hogy a gyermeki fejlődés egységes folyamat, hogy abban semmiféle funkció nem tekinthető elszigetelten. Mégis, a gyermeklélektanban ma az a helyzet alakult ki, hogy ez a két rendszer párhuzamosan áll előttünk, eredményei egymástól elszigeteltek, egymást a lényegbevágó pontokon alig veszik tudomásul. Ez talán szükségszerű útja a tudomány fejlődésének.

A lélekelemzés, mint fejlődéslélektan, közvetve jutott el a gyermekhez; a gyermekről való tudását nem gyermekeken szerezte, hanem azokon igazolta. Túlzásainak egyik oka az lehet, hogy rendkívüli gazdagságban vetett fel olyan problémákat, amelyek nélkül ma már nem tudnánk gondolkodni, — mint a gyermeki szexualitás, az Oedipus komplexum, az ambivalencia, stb. — amelyek újszerűségükben maguk is igen sok újabb kérdést vetettek fel. Így nem róhatjuk fel, hogy a gyermekanalitikusok régebbi munkái, a pedagógiai munkák is (elsősorban a *Zeitschrift für Psychoanalytische Pädagogik*) majdnem csakis *analitikus* problémákkal foglalkoztak (újjszopás, onánia, félelmek, stb.) — s keveset beszéltek a gyermeki magatartás egyéb problémáiról.

Az újabb pszichoanalitikus irodalom más képet mutat, a gyermeki fejlődésnek egyre szélesebb kérdéseivel foglalkozik; az értelmi fejlődéssel, a társas magatartással, belevonva ismeretanyagába más kutatók — elsősorban *Piaget* — eredményeit is.

Rambert svájci pszichoanalitikus-nő, *Piaget* tanítványa, a *Jugement Moral* c. könyv vizsgálódásainak egyik munkatársa. Ez a közvetlen magya-

rázata annak, hogy kérdésfeltevésekben, megoldásaiban nem nézi külön a freudi gyereket, külön a piaget-i gyereket, hanem a jelenségeknek teljességükben való szemléletére törekszik.

Könyve 12 év pszichoanalitikus gyakorlatáról számol be. „Kitárja a rendelőszoba zárt ajtaját“ mindazok előtt a szülők és nevelők előtt, akik érdeklődnek, mit nyújt a lélekelemzés, mint gyermek-terápiai eljárás és milyen eszközökkel dolgozik. Foglalkozik a gyermekanalízis módszereivel, technikájával és az értelmi fejlődés törvényeivel.

Az analitikus kezelést orvosi és pszichológiai vizsgálatok előzik meg. Utóbbiak főként az intelligencia pontos meghatározására irányulnak, hiszen az analízis technikájának erősen alkalmazkodnia kell az értelmi színvonalhoz. A pszichológiai vizsgálódások másik fontos területe a környezet vizsgálata. Szerző hangsúlyozza a környezet ismeretének szükségességét, mert ez megkönnyíti az analitikus értelmezést, és a gyermeknél nemesak a nagy megrázkódtatások (szülők halála, betegség, válás, stb.) hatnak tragikusan és jellemformálóan, hanem elsősorban az atmoszféra, mindazok az apró rezdülések, amelyek a szülők, a környezet útján tudattalanul áradnak a gyermek felé.

A technikában a legfőbb nehézséget az okozza, hogy a gyermek fejlődése nem befejezett és a gyermek a kezelés során is folyton változik. A másik nehézség, hogy ennek a technikának sajátosan gyermekinek kell lennie: bele kell helyezkednie a prelogikus-gondolkodásmódba, a szimbolikus kifejezésbe, a cselekvésnek gondolat fölötti primátusába. A gyermekanalízis technikája eddig játékkal, rajzzal dolgozott. Ezen kívül *Rambert* újításként vezeti be a *bábjáték* módszert, amelyet igen jó eredménnyel alkalmaz. E módszer legfőbb előnye, hogy kítűnő alkalmat ad a beleélésre. A rajzzal szemben előnye, hogy nincsenek technikai korlátai és cselekvőbb jellegű. Rugalmas, variálható. Az analitikus számára széles megfigyelési lehetőséget nyújt: a lejátszott tartalom, a magatartás (gesztusok, mimika, stb.) jól értelmezhető és az indulatáttétel is szélesen megnyilvánul. Cselekvő jellegénél fogva kathartikus lehetőségeket is nyújt.

A kezelés főbb állomásai a következők: Első fázis a diagnózis és a hipotézisek felállítás, a második fázis a feltevések igazolása, harmadik fázis a tudatosító munka és végül a negyedik fázis a konfliktusok megszüntetése.

Ezekben a fázisokban alkalmazott technika alá van vetve a gyermek fejlődési fokának. A fejlődési fokot itt elsősorban a szimbolumokban való kifejezés fejlődése jelenti. A négy-öt éves kor a „megjátszott szimbólumok“ (symbole mimé) foka. Az 5–6 éves korra jellemző a szimbolumokban való azonosítás. Az első fokon még nem is bábokkal játszik, a történeteknek maga a gyerek a főszereplője. A második fokon a bábák már szereplők, de még nem szimbolikus jelleggel. A harmadik fok (7–9) — a differenciált szimbolumok stádiuma — a bábjáték módszer alkalmazásának kibontakozása. Itt valóban szimbolikus alakok játsszák le a konfliktusokat kifejező történeteket (király, királynő, ördög, boszorkány, stb.). 10 éven felül a szimbolum-értelmezés nem alkalmazható. A szerző mindezt bőszéges és igen meggyőző és részleteket megragadó példákon illusztrálja.

Munkája másik fejezeteként az érzelmi fejlődés bemutatását ígéri, de adósunk marad ennek pontos felvázolásával. Elénk tárja az ösztönfejlődés ismert freudi állomásait, de nem mond többet ennél.

Leginkább figyelemreméltó az ösztönös megnyilvánulásoknak a gyermeki gondolkodás fejlődésével való egybevetése. Rámutat pl. arra, hogy a bábjátékban való érzelem-felduzzadást nem érthetnénk meg, ha nem ismernénk a gyermeki gondolkodás artifizialis és animista jellegét. Nem értenénk a realizmus ismerete nélkül sem. Valóban az a mágikus világkép, amelyben egy élettelen ördögfigura szavaival ölni képes, a hangot is az anyagi dolgok mintájára kell, hogy elképzelje. Utal a juxtapozíciós logika és az érzelmek

ambivalenciájának megfelelőjére, rámutat az artificializmus és a kasztrációs komplexum kapcsolatára, az érzelmi, erkölcsi és gondolkodásbeli fejlődés szoros összefonódására.

Miközben e tényezőket valóban szétválaszthatatlan egységben szemléli, nem ad magyarázatot a tényezők primátusának kérdésében, mintha szándékosan kerülné ezt a kérdést.

Rambert sok érdekes és sajátosan lélekelemzési problémát vet fel. Ilyenek pl. az agresszió eredete, a szublimáció értelme, az indulat-áttétel, stb. A gyermekpszichológiának nagy nyeresége ez a könyv, mert gyakorlatban — a gyógyítás technikájában — alkalmazza és ezzel mélyíti a gyermekről való ismereteket, mert a gyermek személyiségét, annak különböző funkcióit egységben szemléli. Talán egy lépés arrafelé, hogy kibontakozzék a kísérletnek és a pszichoanalitikus technikának együttes alkalmazása és így a fejlődés problémáinak megközelítése.

Binét Agnes

Justné Kéri Hedvig: *Ősi és népi játékok.* Lélektani tanulmány. Budapest, 1947. Anonymus, 80 l.

Justné könyve két okból foglal el különleges helyet a játékmagyarázatok között. Egyrészt a legősibb és legerjedtebb társasjátékokat foglalja eddig fel nem ismert egységbe, másrészt, módszertanilag figyelemreméltó kiindulással, a játék-strukturát veszi alapul. Ez a játék-struktúra az ősi és népi játékoknál (fogócska, bujóska, körjátékok, stb.) egy a játékosok által teremtett *veszélyhelyzet*, amiből a játékosok *megkapaszkodása* valamilyen tárgyba („ház”, fa) vagy egymásba ad menekvést. A játékok egyik nagy körénél *egy* védőszemélybe (tyúkanyó, gazda) kapaszkodhatnak a többiek, egy másik csoportnál a védelem a zárt kör, az egyenrangúak összekapaszkodása. E játék-struktúra magyarázatára a szerző két egymást kiegészítő megoldást talál: Hermann Imre ösztönlélektani és Freud történelmi-dinamikus elméletét. Hermann Imrének, abból a tényből kiindulva, hogy subhuman főemlősök csecsemői életük első hónapjait anyjuk szőrzetében megkapaszkodva töltik, sikerült bizonyos, az emberről, ill. az emberi gyermeknél tapasztalható jelenség-csoportokra nézve is kimutatni, hogy azok a megkapaszkodás ösztönének a megnyilvánulásai. A megkapaszkodás ösztöne az anyát és a gyermeket szoros biológiai egységbe forrasztja. Azon a fajtörténelmi traumán túl, amely az emberi gyermek megkapaszkodási ösztönét az ember elszörtelenedése folytán érte, az anyáról való leszakadás egyéni traumája minden ember sorsában ismétlődik. A játék-magyarázatnál ezen a ponton lép be Freud elmélete, aki több emberi megnyilvánulásról, így éppen a gyermekjátékokról is, kimutatta, hogy azok aktív megisméltései passzív elszennvedett traumáknak. A trauma jóvátétele az önszántából való felidőzésben és ön-megszabta adagolásban rejlik. *Justné* nagyon érdekes felfedezése, hogy az ősi és népi játékoknak veszélyhezet-megkapaszkodás strukturája is ezt a trauma-léreagáló jelleget tükrözi. Az ősi és népi játékokban a gyerekek az elszakadást, az elszakadás okozta félelmet és a megmentő visszakapaszkodást játsszák meg.

Justné vizsgálatait, amit finom egyéni megfigyelések színeznék, két irányban bővíti ki. Egyrészt rámutat azokra a játékokra, amelyeknél a megkapaszkodás veszélyhelyzet nélkül jön létre (lovaeskázás, „pórumozás”, bizonyos összefogódzó körjátékok), másrészt keresi a kapcsolatot a Mérei által vizsgált csapatalkítási folyamatokkal, amelyeknél az ösztönmag végső elemzésben ugyancsak az összetartozás biztonsága az „ellenséggel”, a valódi vagy fiktív veszéllyel szemben.

A könyv jelentősége többirányú. Most, amikor a néprajz iránti érdeklődés új lánggra lobban, nagyon fontos megismernünk különböző népek ősi játékaiknak közös jellegét. A gyermekkel foglalkozók számára jól átéreztetni a gyer-

meki lélek központi problémáit: a kapcsolódás vágyát és az egyedülmaradás félelmét. Mindezekon felül módszertanilag is érdekes, élvezetes munka.

H. Cziner Alice

SZOCIÁLIS LÉLEKTAN.

Mérei Ferenc: *Az együttes élmény.* Társadalomlélektani kísérlet gyermekeken. Budapest, 1947. Officina, 64 l.

E szerény külsejű, kis terjedelmű és aszketikus rövidséggel megírt munka szorosan vett témáját tekintve is értékes alkotás, de még jelentősebbek a kísérleti eredmények közlését megelőző módszertani és tudományelméleti fejtegetések. Mérei igen éles logikával állapítja meg a hagyományos szociálpszichológia eredendő hibaforrását: hogy a társas-jelenségek okául és hordozójául fiktív csoport-lelket szubsztancializált s ezt az egyén-lélektanból kölcsönzött fogalmakkal próbálta jellemezni. E kettős hibát szerzőnk úgy kerüli el, hogy — egyrészt — ismeretelméletében monista álláspontra helyezkedik, módszertanában pedig — másrészt — szigorúan azokra a jelenségekre korlátozza a lélektani leírást és magyarázatot, melyek csakis a csoportban való viselkedés alkalmával jelennek meg. Ezen az igen szellemes módon valóban szociálpszichológiát művel: *egyének* társas reakcióit vizsgálja (így kerüli el Le Bon ismeretelméleti tévedését), de az egyéneknek csupán a *társas* reakcióit vizsgálja (így szabadul Le Bon módszertani tévedésétől).

A kísérleteket Mérei és munkatársai egy napköziotthon 4–11 éves növendékein végezték, megfigyelve először a gyermekeknek a „plénumban“ való viselkedését, majd pedig a csoportban való magatartásukat. E csoportok 3–6 tagból állottak s a rendelkezésükre bocsátott játékokkal kellett játszaniok. Minden csoportnak jellemző adottsága, hogy benne „intézményszerű“ játékszabályok, tradíciók alakulnak ki s éppen e tradícióknak az egyénekhez való viszonyában „érhető tetten“ az a társadalmi többlet, mely egyénlélektani úton meg nem magyarázható. Méreinek aránylag kis számú, de mégis meggyőző kísérletei világosan mutatják, hogy a csoport éppen e tradíciók révén erősebb egyrészt, mint a beléjertartozók együttvéve, de erősebb — másrészt — a behelyezett új tagnál még akkor is, ha az koránál és egyéni adottságainál fogva a „prénumban“ igen erős vezetőegénységnek bizonyult. Az ilyen kipróbált vezető csak akkor válhat a már kialakult csoportban is vezetővé, ha átveszi annak tradícióit: ha azt parancsolja, amit az engedelmességek által előzőleg kialakított csoport-tradíció előír. E ponton Mérei elég közel kerül a hagyományos „töme lélektanhoz“, nevezetesen annak a siker-pszichológiájára vonatkozó felfogásához.

Igen értékesek Méreinek a csoporthoz lazábban fűződő ú. n. „peremgyerekekre“ vonatkozó megfigyelései, melyek — úgy hisszük — szép további eredményekre fognak vezetni, ha a perem-szerep egyénlélektani háttérébe is bepillantást fogunk nyerhetni. De vonatkozik ez általában az egész könyvre is: nagy érdeklődéssel várjuk, hogy az „együttes élménynek“ itt oly exakt módon megadott társadalomlélektana alapján majd a gyermekpszichológus Mérei is mondja el a leírt jelenségekhez tartozó egyénlélektani magyarázatot.

Kívánatos lett volna, ha a tudós exaktsággal megírt munka a jobban ismert szociálpszichológiai iskolákon kívül kevésbé híres részletkutatók eredményeihez is állást foglal, nem is annyira az eredmények bővebb felhasználása miatt, hanem sokkal inkább azért, hogy saját eredményei könnyebben utat találjanak a nemzetközi tudományos közvélemény felé. A szociológus ezen kívül még egy kritikai kifogást emelhet: ha a csoport csupán preszociális alakzat, akkor a mű címében logikusabb lett volna az „együttes

élmény" helyett „csoportos élményt" mondani. E kifogás nem csupán terminológiai természetű, mert a csoportnak egyéb kollektívumokhoz való viszonya révén távolabbi tudományelméleti következményei is vannak. Mindez azonban már a szociológusokra tartozik és nem érinti Mérei könyvének pszichológiai értékeit.

Mátrai László

Young, Kimbal: Handbook of Social Psychology. London, 1946, Kegan Paul, 570 l.

Mannheim Károly könyvsorozatát indított Londonban a következő címszóval: A társadalomtudományok és a társadalmi helyreállítás nemzetközi könyvtára. E sorozat egyik hozzánk is eljutott műve Kimbal Youngnak, a new-yorki Queen's College szociológiai professzorának könyve: A társadalomlélektan kézikönyve. A szerző célja kettős. Egyrészt enciklopédikus igénnyel lép fel, másrészt didaktikus aspirációi vannak.

Enciklopédikus annyiban, amennyiben tartalmazza az angolszász tudományos világban elért minden olyan eredményt, amit a társadalomlélektan nevével illettek. Ennek a különösen az utóbbi 15 évben gazdag irodalomnak összefoglaló eredménye, hogy értékeli a társadalom egyén-alakító lehetőségei mellett azokat az egyetemes és alapvetően személyes vonásokat, amelyek a felnőtt egyén magatartásának motívumait képezik. E motívumoknak igyekszik tehát megfelelő helyet és rangot biztosítani a társadalomlélektanában. Másrészt az egyén nem később válik csak szociális lényvé, hanem beleszületik kész társadalmi skémákba. E kettős aspektus határozza meg Young szemléletét.

A szerző felteszi, hogy a társadalomlélektan azzal emelkedik tudományos fokra, hogy a lélektan módszerei objektivitásukban fokozódtak, s a társadalomlélektan nyert azzal, hogy az egyéni lélektan finomabbá tette módszertanát. Következésképpen a társadalomlélektant úgy definiálja, hogy az az egyén vizsgálata más egyénnel való akciói közben s utalással arra, hogy e közjáték hat a többi egyén érzéseire, emócióira és szokásaira.

Ezért foglalkozik elsősorban az egyén szerinte alapvető, konstruktív, társas és kulturális relációival, ezek intellektuális, ösztönös és genetikus vonatkozásaiban; de utal a kulturális tartalmak jelentéseire is. Majd az ember konfliktuozus kapcsolatait tárgyalja. Előítélet, forradalom és háború azok a formák, amelyekben szerinte az emberi konfliktusok szociális síkon jelentkeznek. Végül kitér a tömeg magatartására. A tömeg fogalmát igen tágan értelmezi. A közvélemény és a propaganda, a divat és a társadalmat ellenőrző tényezők kérdését egyaránt itt veti fel.

Műve erősen eklektikus. Terminológiájában, módszerében és eredményeiben minden és mindenkinek a véleménye elfér. A problémákat nem látja élesen. Színes és valóságközeli szemlélettel beszámol mindazokról a lélektani jelenségekről, amelyekkel mint szociológus találkozott. Hűségesen regisztrálja kor- és honfitársainak eredményeit, minden kritika, értékelés, nagyságrend és szintetizáló törekvés nélkül.

Didaktikus céljait sok formális és tartalmi vonatkozásban eléri. Szép és egyszerű stílusa megkedvelteti tárgyát. Sok jó definíciót tartalmazó szótára, gazdag tárgy- és névmutatója, valamint a hiánytalan bibliográfia valóban könnyen kezelhető kézikönyvvé avatja művét. De lezárt, egymás mellé állított eredményei nem utalnak a társadalomlélektan nagy és megoldatlan kérdéseire, problémátlansága nem növeli az olvasó problémaérzékenységét és tudatát.

Tudományos megállapításain áteseng személyes világnézete: a nyugati értelmű demokrácia és az emberi felelősség és szabadság értékeibe vetett hite. Ez bizonyos szempontból propagandisztikus vonást is kölcsönöz a könyvének.

Földváry Imréné

Benedek, Therese: *Insight and Personality Adjustment*. New-York, 1946. Ronald XI+307 l.

A könyv a pszichoanalízis szemszögéből, az egyén és családi környezetének egymásra való hatásából kiindulva magyarázza a háború amerikai emberének lelki problémáit. Hangsúlyozza az amerikai polgár különálló szerepét e tekintetben. Ott nem volt ideál a katonás magatartás és háborúskodás, mint sok más országban. Hősi mítosz helyett az amerikai ember előtt még közvetlenül a háború kezdete előtt is a polgári élet nyújtotta demokratikus keretekre való beilleszkedés és az egyéni érvényesülés ideálja lebegett. A háború szükségességét értelmileg elfogadták, de nem is kísérelték meg az átlagembert érzelmei útján fanatizálni.

Az első rész az egyén kifejlődésének pszichoanalitikus alaptanait tartalmazza. Kiemeli a „szeretet iránt való igényt“ (need to love) és ennek nagy szerepét a gyűlölet kialakulásában. Az átlag katona azonban ösztönösen küzd a gyűlölet érzése ellen és ennek megnyilatkozása: a megnövekedett szeretetigény. A második rész a katona lélektani problémáival foglalkozik. A hadsereg érzelmileg szegényesebb lelki környezet, mint a család. A katona annál mélyebben merül bele mult életének emlékeibe és kialakul az otthonnak egy idealizált képe a „személyes életcél“. A harmadik részben a családi élet háborús zavarait szemlélteti. Az anyai érzés a felnőtt katona-fiú iránt gyakran korábbi stádiumnak megfelelő fokát mutatja és összeütközésbe kerül a fiatal feleséggel. Az otthonmaradt feleség helyzetének nagy megterhelése az „emotionális várakozás kényszerűsége“. Az otthonmaradt nőnek a „superegoval“ való konfliktusa erősebb, mint az idegenben harcoló katonáé. A csak az egyik fél részéről megőrzött hűség a visszatéréskor okozott katasztrófális összeütközéseket a távolban megőrzött idealizált kép és a reális helyzet között. Azonban minden esetben megváltozott személyiségek találkoznak újból össze és a házassági közösséget érzelmileg újjá kell építeni.

A háború alatt született gyermek éppen születése utáni első éveiben nélkülözi apja, sőt anyja lelki befolyásának is jelentős részét, a béke későbbi ideiben pedig a szülők mohóbb ragaszkodással fordulnak a gyermek felé mint átlagosan.

A negyedik rész a férfi és nő helyzetével és sexuális szerepük változásával foglalkozik. Maga a háború természetesen a férfi fontosságát domborítja ki a nővel szemben. Általában azonban a nő élettípusa nagymértékben átalakulóban van. A modern nőtípus ismert kialakulásmódjának vázolója után ismerteti a szerző azokat a háborús tapasztalatokat, amelyeket a frontszolgálatra beosztott nők magatartásán figyeltek meg. A férfiakkal megosztott sors tulajdonképpen nőies egyéniségük határozottabb és végzettszerű felismeréséhez és a férfi szerepének új értékeléséhez vezetett. Szerinte a nők munkavállalási és sexuális egyenjogúságának korunkban tapasztalható kiterjedése nem vezetett a nők lelki biztonságának fokozódásához. A nő mintegy két fronton kénytelen állni a versenyt: munkakörében a férfiakkal; a férfiért való küzdelemben pedig női versenytársaival szemben. A férfi pedig a nők „előretörésével“ szemben és a válás szabadsága folytán biztonságérzetéből veszítve a szerző szerint egy hasonló emancipációs küzdelem előtt áll, hasonlóan a patriarchális családi berendezettségű idők nőihez.

A szempontokban gazdag könyv utolsó fejezete a világ egységes arcultának kiépítésében reménykedik és addig is, amíg ez az „utópia“ be nem teljesül, Madách-idézettel zárul: „A élet célja a küzdés maga!“

Böszörményi-Nagy Iván

Baumgarten, Franziska: *Demokratie und Charakter*, Zürich, 1944. Rascher, 136 l.

Baumgarten a svájci lapokban „Demokrácia és karakter“ címmel jelent cikkeit foglalja egybe fenti könyvében. Célja az, hogy a közönség psi-

chologiai megvilágításban lássa azokat a problémákat, amelyeket eddig csupán jogi, közgazdasági és szociálpolitikai szempontból vizsgáltak.

A szerző szerint napjainkban heves viták folynak a demokrácia fogalma körül, történeti, közgazdasági s szociológiai érvek és ellenérvek tömegét hozták fel mellette és ellene s közben elfelejtkeznek az emberi természet szerepéről, nem számolnak azokkal az akadályokkal és nehézségekkel, amelyeket ép e tényező gördít a behatóbb vizsgálódás útjába.

Milyen lelki előfeltételek mellett alakul ki a demokratikus államforma? E kérdés taglalása során rámutat az író arra, hogy az egyének ugyanazt a fejlődési vonalat futják be, mint maga a közösség, amelyben élnek: az affektív egocentrizmus fokozatosan átalakul az idegen egzisztenciák szabadságjogának tiszteletbentartására. Ez a fejlődés nemcsak intellektuális, hanem jellembeli is; és ezen a ponton véli *Baumgarten* megoldani a demokrácia alapproblémáját: az emberi egyenlőség, ill. különbözőség kérdését. Felfogása szerint ugyanis az államnak arra kell törekednie, hogy polgárainak pozitív karaktertulajdonságait kifejlessze, a negatívokat pedig jó irányba terelje. A tehetségek, a különböző adottságok nem állanak ellentétben az egyenlőség elvével, a hivatások kialakulásának épp a képességek differenciáltsága képezi alapját. A maga helyén mindenki építőköve az államnak és így egyformán értékes és fontos tagja.

A kölcsönös egymásrautaltságból és megsegítésből szükségképpen következik a másik munkájának elismerése, megbecsülése, a kölcsönös tisztelet, megértés. Ezek képezik lelki előfeltételeit a szociális demokraciának. A nép fiainak tehát olyan karaktertulajdonságokkal kell rendelkezniök, hogy a természet nyújtotta előnyöket, az ú. n. „biológiai igazságtalanságot“ kiegyenlítsék, azaz embertársaikat önmagukkal egyenrangúaknak tekintsék, a kevésbé tehetségeseket segítsék, a közösség szociális, együttérző, megértő tagjai legyenek.

A szerző ezután több fejezeten keresztül tárgyalja a közösségi érzés és a közösségek kialakulását, valamint a kettő kapcsolatát. Rámutat arra, hogy az egyes problémák pszichológiai aspektusból történő szemlélete miként vezet ugyanarra az eredményre: a szabadságért folyó küzdelem valójában a szociális és antiszociális karaktertulajdonságokkal bíró emberek és embercsoportok küzdelme, s a küzdelem győzelmes kimenetelének érdekében szociálpedagógiai módszerekkel kell harcolnunk bizonyos karaktertípusok antiszociális jellemvonásai ellen, minők az erőszakosság, az önzés, a hatalomvágy, stb. A politikai szabadság megvalósulása tehát szoros összefüggésben áll az emberi karakter fejlődésével.

Könyve egy további részében a tömegek karakterológiáját mutatja be *Baumgarten*. Ennek során különbséget tesz tömeg és népközösség között. Minden tömegnek van vezetője. Tömeg és vezér — vezető és vezetettek, korrelatív fogalmak. Világos következtetéssel, a vérbeli pszichológus rutinjával vezet végig az olvasót az itt felmerülő problémákon s felismeri, hogy tömeg és tömeg között ugyanolyan „jellembeli“ különbségek állnak fenn, mint az egyes emberek között, mert a tömegben is a nép tipikus karaktervonásai kerülnek felszínre. Csak az a tömeg követ el bűncselekményt, amelynek tagjai ilyenirányú hajlammal rendelkeznek.

Végezetül a hatalom és a jog kérdését tárgyalja a fejlődépszichológia szemszögéből: miként fejlődik az emberiség a nyers erő hódolatától más értékek elismerésén keresztül a gyengébbek tiszteletéhez, megbecsüléséhez, védelméhez.

Baumgarten optimista álláspontot foglal el az emberi jellemvonások nevelhetőségét illetően, reméljük, hogy a szociabilitás fokának növekedésével az emberiségnek mind több problémája jut megoldáshoz.

Ziermann Margit

TESZT-ELJÁRASOK.

Rapaport, David (Gill, Merton és Schafer, Roy közreműködésével): *Diagnostic Psychological Testing. The Theory, Statistical Evaluation, and Diagnostic Application of a Battery of Tests. I—II.* Chicago, 1945., 1946. The Year Book Publishers, 574. l., 516. l.

A munka első kötete az intelligenciatesztekkel foglalkozik. A második rész a személyiségteszteket tárgyalja és ismerteti a Jung-féle asszociációs tesztet, a Rorschach-tesztet és végül Murray „Thematic Apperception“ tesztjét.

A Jung- és a Rorschach-teszt nálunk is közismert módszereinek leírásából csak annyi az említésreméltó, hogy a gazdag statisztikai adatokkal bemutatott Rorschach-eredmények több jegyet ítélnék pszichózis-indikációnak, mint amennyit elfogadni a magyar vizsgálatoknál szokásos. Pl. súlyosan kóros jegynek írják le az iszap, sár, hús tartalmú válaszokat (valamennyit tiszta Fb-vel jelölik) és ezeket sok esetben a schizofrén folyamat jellegzetes jegyeinek tekintik. Még ezeknél is nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a sex. tartalmú válaszoknak, amelyeket különösen halmozás esetén, (de még egyetlen ilyen válasznál is, ha a konturban jelenik meg) schizofrén, vagy praeschizofrén jegynek tartanak. (Nálunk ezek sűrűn előforduló választípusok, ezért valószínűnek látszik, hogy más kultúrkörben másképen ítélelendők meg.)

A Thematic Apperception teszt harminc kis jelenetet ábrázoló képet értelmez. A vizsgáló a következő utasítást adja: mondja meg a vizsgált személy, mit lát a képen, hogyan keletkezhetett ez a jelenet, mit érezhetnek és mit gondolhatnak a képen látható személyek? Végül hogyan végződik a jelenet?

Az értelmezés fő szempontja az alkalmazkodás, amit a válaszok lényegbeli tartalmának kutatása, formális jellegének meghatározása és a kifejezés módjának megállapítása alapján értékelnek. A képeknek előre meghatározott felszólító jellegük van. Az alkalmazkodás és nem-alkalmazkodás, a kifejezésbeli homály, az egyes képektől való visszariadás, a stílusbeli zavarok, az elbeszélés domináns tónusa stb. a személyiségképre és bizonyos kórformákra lehetnek jellemzők.

Rapaport munkájában közli a teszt-eredményekről készült igen részletes statisztikai feldolgozást is. Ennek ellenére az az érzésünk, hogy a teszt-eredményeket gyakran ezektől függetlenül, szabadon értelmezi és így sajnos nem mindig alkalmazkodik a tesztek ismeretes kritériumaihoz.

A szerző a személyiségtesztek jelentőségét főleg abban látja, hogy az egészség-betegség, a neurózis-pszichózis kérdésében differenciáldiagnosztikai célra felhasználhatók. Hangsúlyozza, hogy igazi eredményt csak több teszt együttes használatával érhetünk el.

Márton Imréné

PSZICHOPATOLÓGIA FOGYATÉKOSOK LÉLEKTANA

Lóránd Sándor: *Technique of Psychoanalytic Therapy.* New-York, 1946. International Universities Press, VIII + 251 l.

Lóránd összefoglaló munkája a pszichoanalitikus terápiáról széles körben felkelti a szakemberek érdeklődését. Az analitikusokét azért, mert a könyv szerzője magánpraxisából és intézeti betegeiből összeállított nagy anyagon mutatja be az analitikus terápia gyakorlati alkalmazását, a nem analitikusokét pedig azért, mert megszoktuk azt, hogy szinte a misztikummal szemben mutatott kíváncsisággal közelednek minden analitikus problémához. Lóránd könyve a tárgyilagos olvasó előtt kétségbevonhatatlanul igazolja, hogy az

analitikus terápia nem misztikus terület. Törvényszerű összefüggések irányítják a személyiség felépülését, s ugyancsak törvényszerű összefüggések vezetnek az analitikus terápiás módszerek alkalmazásában.

Lóránd Sándor könyvének nagy érdeme, hogy a legfontosabb gyakorlati elveket plasztikusan domborítja ki az olvasó előtt. Fontosnak tartja az orvos és a beteg első találkozásának lefolyását. A beteg minden esetben kétségbeesett állapotban van, amikor orvoshoz fordul. Hiszen a különböző neurotikus tünetek nem közvetlenül az orvos felkeresése előtt keletkeztek. A betegek legtöbbje már régen küzd különböző konfliktusokkal, végül már úgy érzi, hogy egyedül nem képes megküzdeni azokkal a nehézségekkel, amelyek életének harmonikus folytatásában gátolják. Itt természetesen meg kell különböztetnünk a betegek két csoportját: az egyik felkeresi az orvost, a másik nem. Mindenesetre, aki orvoshoz fordul, az gyógyulni akar. Tehát az orvosnak mindenképpen meg kell felelni annak a várakozásnak, amit a beteg az ő személyéhez fűz, és magatartásával a készséges segíteni akarást kell mutatnia. Fontosnak tartja az orvos részéről a rugalmas magatartást, és tárgyilagosságot. A beteg, mielőtt beszélni kezd, tele van félelemmel. Fél attól, hogy eszelekedteit helytelennek fogják ítélni, és a társadalomban megszokott előítélettel bírálják. A beteg ezirányú félelmének a megszüntetése az orvos egyik legfontosabb feladata.

Lóránd érdekes és feltehetőleg hasznos módszer alkalmazásáról számol be a genitális funkciózavarokkal kapcsolatban. Amikor a beteg orális, anális és genitális konfliktusairól már megfelelő mennyiségű anyagot hozott elő, rövid vázlatot ad a beteg számára ezen funkciók életani és lélektani fejlődéséről és kóros vonatkozásairól. Azért tartja fontosnak ezt az ismertetést, mert általában azt tapasztalta, hogy a betegek nagyrésze nincs tisztában az alapfogalmakkal, s ez a hiány a további foglalkozást megnehezíti.

A kényszerneurózisok kifejlődésének a mechanizmusát szemléltető példákon érzékelteti. A terápiát illetően pesszimista. Szerinte ez a leghosszabb folyamat és semmiféle technikával sem rövidíthető. Az aktív beavatkozás itt a legkárosabb. Meg kell várni, amíg a beteg teljesen feltárja az anyagot, amiből a kényszerek táplálkoznak. Ily módon aztán rá lehet mutatni a tünetek és a tüneteket létrehozó tényezők közötti összefüggésre.

A karakterneurózisok legfőbb okát a korai gyermekkorban elszenvedett nevelési hibák, illetőleg hiányokban látja. Ezek a tünetek megnyilvánulhatnak az egyén családi, iskolai, üzleti életében, általában az egyén és a társadalom viszonyában. A terápiában fontosnak tartja az egész személyiség vizsgálatát és mindazon tényezők figyelembevételét, amelyek a személyiség kialakításában szerepet játszottak. Ebben a kérdésben nem lehet eléggé hangsúlyozni a társadalmi összefüggések vizsgálatának fontosságát.

A neurotikus depresszió tárgyalásánál arra utal, hogy a depresszió kifejlődése, egyszerűen a gyógyítás lehetősége az én ellenállóképességétől függ. Ha ez így van, akkor fel kell vetnünk az örökléses tényezők fontosságát, amivel a szerző nem foglalkozik.

A könyv utolsó fejezete azt a kérdést tárgyalja, hogy mikor kell az analitikus terápiát befejezni. *Lóránd* itt is rugalmasságot, egyéni elbírálást ajánl. Szerinte figyelembe kell venni az analitikusnak ki az, aki hamarabb is meg tud állnia saját lábán és ki az, akinek tovább van szüksége segítségre. Orvosnak és betegnek egyaránt tisztában kell lennie azzal, hogy a pszichoanalízis nem művel csodát, nem változtatja meg a beteg karakterét gyökeresen, hanem csak arra törekszik, hogy a beteget képessé tegye arra, hogy a neurotikus tünetek miatt lekötött energiát produktív irányba fordíthassa.

Lóránd a pszichoanalitikus terápia alkalmazási területét teljes egészében átfogja. Ferenczi tanítványa volt és így előszeretettel foglalkozik terápiás kérdésekkel. Ezt a munkát az Egyesült Államok területén többen folytatják, közöt-

tük magyar származású analitikusok is. A terápia előfeltétele, hogy az analitikus a kóroktani összefüggéseket éppoly alaposan tisztázza, mint a legpontosabb szövettani vizsgálat alkalmával. Nem véletlen, hogy *Freud* maga kiváló agy-anatómus és neurológus is volt. Az volt a szándéka, hogy a lélektanban felállítsa a biológiai törvényszerűségeket. Útjának helyességét éppen a legújabb idegfiziológiai kutatások igazolják.

Lóránd könyvéből pontosan megismerjük az analitikus módszert és a terápiás lehetőségeket. Azonban senki ne higgye, hogyha maga is gyógyítani akar, megtakaríthatja azt az utat, amelyen *Lóránd* és a többi analitikus eljutott ideig.

Zádor Imre

Zankov, L. V. és Szolovjev, M: *Lélektani tanulmányok a siketnéma gyermekéről.* Moszkva, 1940. Tankönyvek és pedagógiai művek áll. könyvkiadója, 111. l.

A szerzők a könyv előszavában elmondják, hogy ez a munka első kísérlet a siketnéma gyermek lelki világának bemutatására. A nehézségek, amelyekkel e munkájuk során találkoztak, e cél sajátos, különleges körülményeiből folynak. Szó szerint idézzük a munka bevezető sorait:

„A siketnémák lélektana általánosságban kevésbé művelt terület. Hogyha a külföldi szakirodalmat vesszük szemügyre, akkor egész sereg szakember kutató munkájára bukkanunk, ezek azonban minőségre, nézve nem valami magas szintűek. A siketnéma-pszichológia ily elmaradottságának oka — azokon a nehézségeken kívül, amit a siketnémákkal való érintkezés okoz — vélekedésünk szerint abban található meg, hogy e tudomány legfontosabb kérdései a beszéd és a gondolkodás problémáira, vagyis az általános lélektan legkevésbé kimunkált területeire támaszkodnak.

A beszéd és gondolkodás általános pszichológiai kidolgozása a multban — sajnos — jórészt alá volt vetve a lélektanban uralkodó ideális világnézet kölcsönhatásainak. Márpedig csupán a Marx—Lenin-féle elméletre támaszkodó lélektan képes ezeket a kérdéseket sikeresen, eredményesen megoldani. Az ebben a szellemben végzett, s megoldásra irányuló munka minden lépése — kétségen kívül — eredményesebben fog közrehatni a siketnémák lélektanának kidolgozásával.

Jelen munkánk célja nem az, hogy teljes és rendszeres lélektant írjunk a siketnémákról. Az ilyen vállalkozás, a pszichológiának ez igen gyengén kifejtett ágazatánál, ezidőszertint még megoldhatatlannak tetsző feladatnak látszik. E miatt hiába keresi az olvasó a „Tanulmányok“-ban az emocionális és akarati szféráról írt fejezeteket, valamint a siketnéma gyermek karakterének és személyiségének szentelt tanulmányokat.

A siketnémák lelki világát boncolgató munkánkat ebben a viszonylatban pontosan körülhatároltuk s számot vetettünk azzal is, hogy az észrevevés, az emlékezés, a beszéd és gondolkodás területére vonatkozó, s a szakirodalomból felhasználható adatok hézagosak s nem ritkán hamis metodológiai okoskodások eredményei. Ezzel kapcsolatban a Szovjetunió Különleges iskoláinak és kisdévodóinak Tudományos Gyakorlati Intézete Lélektani Laboratóriumában olyan kutatásokat végeztek, amelyeknek célja volt a siketnéma gyermeklélektan egész sor fontos kérdéséhez anyagot szolgáltatnia. Olyan problémákhoz kellett adatokat szolgáltatni, amelyek az eddig ismert szakirodalomban még nem voltak felderítve, avagy amelyeket az helytelenül világított meg. Ezekben a kutatásokban minden fontos kérdéshez, így pl. már az elébb felsorolt területekre vonatkozóan mi sem kaphattunk anyagot. Azért nem, mert az elébb említett Intézetnek csak néhány pszichológusa szánhatta reá idejét, s azt sem folytonosan, megszakítás nélkül. Éppen ennél az oknál fogva az érin-

tett területek (érzékelés, észrevétel, emlékezés, beszéd és gondolkodás) távolról sem jelenhetnek úgy meg az érdeklődő olvasó előtt, mintha azok a dolog lényegét teljesen felölelték volna.

Amikor a „Tanulmányok“-at írtuk, teljes mértékben tisztában voltunk a siketnéma gyermek lelki kifejlődése kérdésének fontosságával. A siketnémák lélektanának meglévő, felette szegényes anyaga ugyanis nem adhatta meg a lehetőségét annak, hogy a siketnéma lelkének kifejlődését végigkísérjük s megvilágítsuk. Vizsgálataink során szűkebb határt kellett szabnunk s csupán az *iskolás siketnéma gyermekek* lelki sajátosságait vehettük szemügyre. Csak egyes folyamatoknál szerezhettünk az iskolás évek előtti gyermekkorra vonatkozó adatokat, viszont kaptunk olyan adatokat is, amelyek a siketnémáknak iskolai tanulásuk során beállott változásait jellemzik.

Amikor siketnéma gyermekekről szólunk, akkor ezek az ú. n. normális, helyesen megszervezett, megfelelően szelektált intézetek rendes siketnéma tanulói. A laboratóriumunkban kísérlet alá vont gyermekek között nem voltak később megsiketült egyének, sem nagyothallók, s jelentősebb hallásmaradvánnyal rendelkezők sem. Magától értetődik, hogy nem voltak közöttük szellemi fejlődésükben visszamaradott siketnémák sem.

A siketnéma gyermekek lelki életére vonatkozó, s e tanulmányban nyilvánosságra kerülő fejtegetések jelentős mértékben oly kutatásokon alapulnak, amelyeket a Szovjetunió Közoktatásügyi Népbiztossága alá tartozó különleges iskolák és kisdedővők Gyakorlati Tudományos Intézete Lélektani Laboratóriumában végeztünk. (A Laboratórium vezetője: *L. V. Zankov*.) A Laboratóriumban végzett s e könyvben említett *E. Sz. Bein*, *V. Ja. Vaszilevszkája* és *B. D. Korszünszkája*, valamint *M. M. Nudelman munkái*, nemkülönben *Zs. I. Sif* „Siketnéma tanulók tárgyösszehasonlítása“ c. tanulmánya *I. M. Szolovjev* irányításával készültek.

Az I., II. és IV. fejezeteket *I. M. Szolovjev*, a III., V. és VI. fejezeteket pedig *L. Zankov* írták.

A szerzők tanulmányait a következő fejezetek alatt tárgyalják: I. Érzékelés és észrevevés. a) Tapintó és vibrációs érzetek. b) A látási észrevevés sajátosságai. II. Az összehasonlítás. III. Az emlékezésről és felidézésről. IV. A feledés sajátosságai. V. A jelbeszéd. a) A mimikai beszéd jelei. b) A jelbeszéd mondat szerkezetének kérdése. VI. A siketnéma tanuló hangosbeszéde.

A téma és a feldolgozás bizonyára szélesebb körben is érdeklődésre tarthat számot. A kutatások nem mindenben újak. Szórványosan más országban is folytattak hasonló kísérleteket, azonban csak egyes részleteiben láttak különböző művekben elszórtan napvilágot. Bizonyos, hogy magyar nyelven összefogóan így nem jelent meg ily szakirányú mű. Asztalfiókok, laboratóriumaink őrizhetnek ehhez hasonló tanulmányokat, de hiányzik az anyagi lehetőség, hogy az esetleg egybefoglalt, összegyűjtött, rendszerbe foglalt kísérleti anyag nyilvánosságra kerülhessen. Érdemes volna a munkát, magyar fordítását kiadni, mert a magyar gyógypedagógiai oktatásügyet, s a lélektannak magyar művelőit is elevenen érdekli. Egész bizonyos, hogy különös zamatja e könyvnek, és érdeketkeltő, hogy megtudjuk, mit produkáltak e téren a lélektan orosz bűvárai, hogyan dolgozik a szovjet Tudományos Gyakorló Intézet Lélektani Laboratóriuma.

Szentgyörgyi Gusztáv

Masserman, Jules H.: *Principles of Dynamic Psychiatry*. Philadelphia, 1946. W. B. Saunders. XVII, 322 l.

A szerző szerint könyve célja „irányadó bevezetést nyújtani a modern pszichiatria elveihez, körvonalazni ezek diagnosztikus alkalmazhatóságát és szemléltetni a hatásos terápia módszereit...“ Valójában sokoldalú tanulmá-

nyainak és kísérleti munkásságának eredményeit igyekezett itt egymással összeegyeztetve összegezni. Az első részében az elmekörtan feladatát és a viselkedés eddigi teóriáinak kritikai ismertetését adja, tömören, érthetően. Bíráló megjegyzéseit az egyes irányok néhány híve zokon vette. G. Mohr pl. kifogásolta, hogy a pszichoanalitikus felfogást egyszerűsítve tárgyalja, azzal pedig, hogy a biológiai orientáció hiányát, az osztályozni-akarást, az analitikus tradicionalizmust elítéli, maguknak a haladó analitikusoknak bírálatát ismétli, népszerű félreértésekkel (a pszichoanalízis panpszichizmusa stb.) keverve. Bár saját felfogásának kialakulásában döntő szerepe volt a pszichobiológiának, A. Meyer elméletéről mint „szétfolyóról és megfoghatatlanról“ (diffuse and impalpable) nyilatkozik, amely a józanész kihangsúlyozásával felületességre készíthető: a Meyer-hívók viszont a hasonlóságokra rámutatva Masserman biodinamikáját a pszichobiológia „áramvonalasított alakjának“ tartják stb. Kétségtelen, hogy a jogos ellenvetések mellett tendencia is volt összeállításában, mert az új, integráns körlelektani elmélet szükségességét ki akarta ezáltal domborítani, de ezzel egy termékenynek induló vitát is provokált. Könyve II. részében Masserman megkísérli újrafogalmazni és összegezni az eddigi feltevéseket a viselkedés „biodinamikus együttesébe“. Részletesen ismerteti saját rendszerét, mely többéves állatkísérleti eredményeinek és klinikai megfigyeléseinek eredője s négy alapvetően nyugszik: az ú. n. motiváció, alkalmazkodás (adaptáció), helyettesítés és konfliktus elvén. Ezek szerint tehát a viselkedést a szervezet élettani szükségletei, a környezet és az arra vonatkozó szerzett tapasztalatok, továbbá a feszültség (stress) és a készletések esetleges összeütöközése határozza meg. Elveinek szemléltetésére sok találó példát hoz fel: impozánsan hatnak a neurotikus és pszichotikus betegek kórrajzai a velük párhuzamba állított állatkísérleti-jegyzőkönyvekkel, filmfelvételekkel; a legbonyolultabb neurozist is genetikusan felbontja néhány összetevőre s szembeötlővé válik tünetegyüttesének az állat primitív védekezéséhez hasonlósága. Igen érdekesek és pszichopatológiai szempontból jelentősek macskákön alkohollal kapcsolatosan tett megfigyelései: a neurotikussá tett állatok nagyobb része az alkoholt tartalmazó tejet választja ösztönösen, hogy gátlásait, ill. szorongását csökkentse; az alkohol hozzáadása akadályozza a macska kísérleti neurozisének kifejlődését stb.

Mindezt a Freud-i és Meyer-i terminológia felhasználásával részletezi, közben ő is beleesik az ezeknél kifogásolt hibákba: „skatulyázni“, erőszakoltan szkatizálni kezd... Munkája értékéből azonban ez is keveset von le, minden sora nagy olvasottságát és összesítőképességét mutatja. Utolsó fejezetében igyekszik becsületes önkritikát gyakorolni s méggyezyer hangsúlyozza az állatmegfigyelések átvitelének lehetőségét az emberi körlelektan területére.

A könyv terápiás útmutatást alig tartalmaz, most készül hozzá egy gyakorlati kiegészítő II. kötet, amelyben a szerző remélhetőleg már minden formulációs nehézségen túlesve hasznos tanácsokat ad a pszichiáternek. A könyv tekintélyes részét függelékek alkotják, melyek közül legjelentősebb az 1200 címes bibliographia és az 1600 kifejezést tartalmazó ill. magyarázó külön szótár.

Böszörményi Zoltán

GYAKORLATI LELEKTAN

Hepner, Harry Walker: Psychology Applied to Life and Work, New York, 1941. Prentice-Hall, 770 l.

Az élet és a munka gyakorlati pszichológiája címmel jelent meg ez a könyv és az amerikai gyakorlati lélektan legújabb fejlődéséről számol be. E munkából arról győződünk meg, hogy a pszichológia nem elvont tudomány, hanem a gyakorlati élet egyik legfontosabb segítőtársa.

Hogy valóban gyakorlati jellegű ez a munka, azt legjobban bizonyítják azok a nagyszámú személyen végzett kísérletek, tesztek, kérdések, amelyek lépten-nyomon elének bukkannak. 1000 embert kikérdeztek, melyek a pszichológiai jellegű problémáik? 76 nagy koncernnél megvizsgáltak 4000 hivatalnokot. 144.279 ember 2630 foglalkozási ágban és 15.824 tanuló szolgáltat adatot az egyes pályák és tanulók karakterjegyeiről, sikeres és kevésbé sikeres munkáiról. Ilyen vizsgálatokra már érvényesek a nagy számok törvényei és ezekből lehet következtetéseket is levonni.

Az oktatás nagyarányú fejlődése (1936-ban a 14—17 éves amerikai ifjúság 62,5%-a látogatta a High School-okat) és a modern élet fokozott igényei rámutatnak a gyakorlati lélektan fontosságára.

A munka elsők a normálistól eltérő egyénnel foglalkozik. Ezek megértésének módszereivel ismerkedünk meg. Megtudjuk, hogy minden 100 élveszületett közül 5 kerül élete folyamán elmebetegekbe. Az amerikai kórházi ágyak felét foglalják el az ideg- és elmebetegek. Ezek igen sok esetben idejekorán és kellő okossággal gyógyíthatók lennének. Igen sokszor a helytelen nevelés, a rosszul levezetett lelki megrázkódtatások juttatják ide az embereket. Ezeknek részletes ismertetésével, a különböző szexuális kérdések, az alkoholizmus, az anatómiai és idegműködési adatok bemutatása után a helytelen nevelés és az önnevelés kérdésével foglalkozik a szerző.

A mindennapi emberismeret tudománytalanul jut legtöbbször helytelen adatokhoz. A szerző kísérletekkel bebizonyította, hogy minden úgynevezett „emberismerő” igen súlyosan téved és alig akad, aki helyesen tudja megismerni az előtte álló embert. Megvizsgált 88 üzletembert, akik egész életükben végeredményben emberekkel foglalkoztak, éppen a gyakorlati oldalról. Ezeknek bemutatottak 14 egyetemű hallgatót és hallgatónőt, akik egyforma ruhában voltak és hajuk simára volt hátrafésülve. Csak 3 üzletember találta el mindegyiknél helyesen a nemet. Az intelligencia, a szorgalom és egyéb adatok megítélésénél még rosszabb volt a helyzet. Ez azt bizonyítja, hogy szükség van a gyakorlati lélektan tudományos eljárásaira. Meg kell állapítani azokat a módszereket, amelyekkel az embereket ki lehet választani. Minden helyre a megfelelő embert, hiszen vannak olyan munkakörök, amelyekben képzett és intelligens embert nem lehet alkalmazni, mert igen rossz eredményeket mutat fel. Tehát minden emberi tulajdonság minden munkakörnél más és más mértékben nyer fontosságot. Ennek figyelembevételével nemcsak a lelki megelégedettségét, hanem az anyagi jólétét is előmozdíthatjuk.

Ugyancsak ez áll az ellenőrzés és további előléptetés kérdésénél is. Az alkalmazott helyes ismerete és értékelése a legfontosabb. Különösen áll ez a pályaválasztásra. Hogy a helyes pályaválasztás milyen fontos, arra nézve csak egy adat: az emberek 39,2%-a választaná csak ugyanazt a pályát, ha ismét 18 éves lehetne. Érdekes, hogy 40 éves kor után többen változtatnak pályát és inkább a férfiak, mint a nők. A szerző e helyütt nemcsak általános irányelveket mond, hanem igen jó példákkal is igazolja állításait.

Az egyén viselkedésének befolyásolása című rész az álláskeresés, az előlépés, a jóhatásfokú szellemi munka, a munkás hatásfoka, a szolgai és az önálló alkalmazott, az eladó és a hirdetés kérdéseivel foglalkozik. A jóhatásfokú szellemi munka azért fontos, mert így az ember örömet lel a munkában. Ezért sok tanácsal látja el a tanulókat és hivatalnokokat. Különösen az idő jó kihasználására hívja fel a figyelmet. A munka hatásfokának kérdésénél a legmodernebb vizsgálati módszereket ismerteti. Diagrammokat vesznek fel a munkateljesítménynek egy nap folyamán észlelhető változásáról. Megállapítják a normális és eltérő görbéket és ezzel igyekeznek javítani a teljesítményt. Igen érdekes eseteket ír le, amikor tisztán lélektani oka volt egy-egy munkás teljesítmény-csökkenésének. Ezzel kapcsolatban megismerjük, hogyan lehetett segíteni a bajokon. Zaj, világítás, eszközök jó elhelyezése, családi körül-

mények mind befolyásolják a munkát. Foglalkozik a fáradság kérdésével is. Kávé hatásának lemérésével kapcsolatban közli, hogy kis adagban hasznos és például a gépírás sebességét növeli, de nagyobb mennyiségben éppen ellenkező hatást ér el. Dohányra vonatkozóan megállapítja, hogy a dohányosok korábban halnak meg (300.000 emberen végzett megfigyelés 30 éven át) és patkányokon végzett kísérletek szerint a dohányfüst a negyedik generációban teljes tanulásképtelenséget idézett elő, bár kis mértékű dohány elősegítette kissé a tanulásképtelenséget. A teljesítmény növelésének kérdéseinél nagy szerepet játszik például a dícsérés vagy szidás. Megállapították, hogy az első szidás éppúgy serkentőleg hat, mint az első dícsérés. Továbbiakban azonban a dícsérés fokozza a teljesítményt a szidás csökkenti.

Foglalkozik a munka még az eladással, az üzleti étellel, a szociális fejlődéssel és a propaganda hatásával.

Az alkalmazott ellenőrzése mind elvi, mind módszeres szempontból széles alapokon két fejezetben kerül tárgyalásra. Itt is rá kell mutatni e munka jellemző sajátosságaira, t. i. alig találunk elméleti tárgyalást, mindenütt mérés, kísérlet, statisztika, tesztek képezik alapját a szerző mondanivalóinak. Igen érdekes a férfi és a női alkalmazottak összehasonlítása. A női alkalmazottak ellenőrzésénél egészen más szempontoknak kell érvényesülni.

Az amerikaiak egyik legnagyobb üzletága a hirdetés és reklám egészen külön fejezetet kapott. A szerző megállapítja, hogy minden reklámfőnök sötétben tapogat, ha nem tudja, hogy mi hat a közönségre. De ezt csak gyakorlati eljárásokkal, kísérletekkel lehet megállapítani és minden spekulatív út használhatatlan. Összeállításokat, kimutatásokat közöl, hogy az ötlet a hirdetésben mennyire hat a férfiakra és a nőkre. Az újsághirdetés nagyságát is tárgyalja, és mindazokat a kérdéseket, amelyek e tárgykörbe tartoznak.

A könyv végül foglalkozik a gyakorlati lélektan egyes elméleti kérdéseivel. Tárgyalja az eloszlási görbéket, a korrelációkat és mindazokat a tudnivalókat, amelyek a tudományos gyakorlati munkák olvasásához nélkülözhetetlenek. A függelékben néhány teszt-mintát is közöl és megadja a szövegben adott tesztek és kérdések megoldását is.

Mindazok számára, akik e kérdésekkel behatóbban kívánnak foglalkozni és akiket a gyakorlati lélektan megállapításai érdekelnek, nagyon élvezetes és érdekes ez a munka.

Szablya János

FOLYÓIRATSZEMLE

SCHWEIZERISCHE ZEITSCHRIFT FÜR PSYCHOLOGIE UND IHRE ANWENDUNGEN

Herausg. v. Dr. med. W. Morgenthaler, Muri-Bern Hans Huber.

IV. kötet, 1945. 1—360. ll.

C. G. Jung: *Die Psychotherapie in der Gegenwart.* Ein Vortrag gehalten bei der Zusammenkunft der schweizerischen Psychotherapeuten in Zürich 1941. (A jelenkor pszichoterápiája.) 1—18. ll. — Az előadás sarkalatos tételei különös aktualitással bírtak 1941-ben, a világháború első tombolása közepette, de jelentőségük ma is eleven. Jung az elhangzó előadás órájában „félíg bekövetkezett világösszeomlásról” szól s a lélekgyógyítóknak arról a kötelezettségéről, hogy a szenvedő emberek gyógyításánál azok világszemléletét és a korszellemet teljes mértékben figyelembe kell venniük. Világszemléletünk-

nek van egy részlete, mely J. szerint nagyon fontos s ez az atya-imago s annak átvitele ((Übertragung). A gyermeki atya-képet a társadalomra visz-
szük át. Így keletkezett a középkori emberben az egyházi (pápai) és királyi
tekintélyen nyugvó rend érzése, melynek hagyományát a modern kor embere
elvesztette s az állam tekintélyével nem tudta pótolni. Így vált a jelenkor
európai embere gyökértelessé. A lélekgyógyításban a páciensben öntudat-
lanul szunnyadó régi erőket is fel kell használni és lelki egyensúlyát meg-
kísérelhetjük az egyházi tanoknak erőivel visszaállítani. A modern állam
tekintélyét viszont azokban a lelkekben kell erősíteni, akikben éppen az az
erőforrás él és nyújt kellő alapot a beavatkozásra. Az állam azonban, mint az
atyakép átvevője és képviselője, nem rekedhet meg az egyéniséget semmivé-
tevő parancsuralomban, hanem az egyéniség teljes kifejlesztésén alapuló,
valódi „közösség” eszményére kell törekednie. Az egyéniség J. lélektanában
az önmagára találás, önkifejlesztés (individuáció-folyamat) végső eredménye.
J. szerint sem a teljes individualizmus nem helyes, sem a végletes kollektíviz-
mus, hanem a középúton álló közösségi gondolat, amelyben találkozik a fej-
lett egyéniség és a tekintéllyel bíró állam.

Ch. de Montet: *La réalité pratique et son fond abstrait.* 18—32. ll. —
A „valóságnak és a valóság elvont alapjainak” viszonyát vizsgálja mai tár-
sadalmi és állami életünkben. A puszta gyakorlat, a józan ész önmagában
éppúgy elégtelen az emberiség sorsának irányítására, mint az elvont elmé-
letek, amelyek ellenmondanak egymásnak s azokívül nem hordják magukban
a valóság és eszméink azonosságának ismertetőjegyét. Emlékezetünk, tuda-
tunk, figyelmünk, gondolkozásunk kiválasztó hatása: nem a teljes realitást
nyújtja, hanem csupán annak egyes mozzanatait s másrészt túllépi azt gon-
dolati, elvont szerkesztésekkel és hozzáadásokkal. A történelem sem tükröz-
teti a teljes multat s nem enged exakt jóslást a jövőre vonatkozólag.

Spreng, Hanns: *Das Berufsprofil des reisenden Kaufmanns.* (Az utazó
kereskedő lélektani profilja.) 32—43. ll. — Az első ismertetőjelek: tisztességes,
komoly fellépés, jókedv, pozitív életbeállítódás, szociálpolitikai kedvező ha-
tás. A szerző 45 pontból álló táblázatot állít fel, amelyek a jelzett munkakör-
nek pszichotechnikai jellegzetességei. (Érzéki szemlélet, mozgásosság, emlé-
kezet, figyelem, intelligencia, munkatempó, alaposság, ösztön, törekvés, aka-
rás, értelmesség; erkölcsi beállítódás).

Graber, Gustav H.: *Urszene, Spiel und Schicksal.* (Ősjelenet, játék, sors.)
43—51. ll. — Szerző a pszichoanalízis lélektani szemlélete alapján összefüggé-
seket mutat ki egy gyermekkori lelki seb (ez az ősjelenet), továbbá a gyermek
játékai és a felnőtt sorsa között, abból a tételből indul ki, hogy a gyermekek
játékainál nem csupán azok tartalmát kell tekinteni, hanem azok mélylélek-
tani gyökereit is: a játékok ugyanis nemesak egyszerű vágyteljesedések,
hanem bennük gyakran lelki konfliktusokat is hárít el a gyermek, álmait idézi
vissza, regressziókat, reakciós képződéseket, azonosításokat, belevetítéseket,
kivetítéseket, stb. valósít meg. A cikk egy kísérleti személy (30 éves) élményei-
nek elemzésén alapszik, iskolai élete is bőven szerepel.

Sugar, Nikolaus: *Zur Frage der mimischen Bejahung und Verneinung.*
(A mimikai igenlés és tagadás.) 51—56. ll. — Szerző a kifejező mozgások elmé-
letét veszi vizsgálat alá. E mozgások bizonyos öngesztusokból (pl. rágás,
nemzőaktusok, utálat rázkódtatásai, stb.) erednek s jelenlegi értelmük hosszú
fejlődés eredménye.

Bersot, H.: *Grundlinien einer Politik der psychiatrischen Anstalten.*
(A pszichiatriai intézetek szervezetének vezető elvei.) 56—59. ll. — Vitázó tanul-
mány a pszichiatriai intézetek személyi berendezkedéséről és szervezetéről.

Brun, R.: *Biologie der Angst.* (A szorongás biológiája.) 81—96. ll. —
Freud két alkalommal foglalkozott a szorongás klasszikussá vált kérdésével:

először (1895) tisztán lélektani magyarázattal élve, benne a megakadályozott libidónak energiái átalakulását (*conversio*) látta. Egy későbbi munkájában ezt a felfogását megváltoztatta, és megszerkesztette az „összorongás“ feltevését: a születéskor a magzat „szorongási reflexeket“ mutat s minden későbbi szorongás csak ezeknek megismérlése. — Brun szerint Freudnak ez a feltevése nem kielégítő. A szorongási neurózisnál ugyanis sem külső, sem belső veszélyt nem állapíthatunk meg, a szorongás mégis fennáll. Szükséges tehát, hogy más összefüggéseket keressünk. B. a szorongás biológiai alapjait keresi. A szorongás (*Angst*) eredete: hirtelen fellépő, közvetlen életveszély: reális szorongás. De lejátszódhatnak ily reakciók a szervezet belsejében végbemenő káros elváltozások, pl. szív, vagy tüdő hiányos működése következtében is. A szorongás tehát „ősérzés“ (*Monakov*), mely akkor is beáll, ha szorongásnak nincs közvetlen tárgya. A szorongás olyankor áll be, mikor egy ösztönműködés normális lefolyása hirtelen akadályba ütközik. E szerint megkülönböztetjük a következő eseteket: a reális szorongásnál az életösztönt érezzük veszélyeztetve, s ilyenkor valóban a Freud-féle konverzióval állunk szemben; — a szexuális szorongás csak a neurózisban fordul elő s ennek egyik elsődleges tünete. Brun megkülönbözteti e körön belül a pusztán neurotikus egyén szorongását a szorongásos neurózisban szenvedőtől: az előbbi voltaképp feltételes reflex (fóbiák), nem őserzés, hanem affektus, melynek pozitív tartalma van, pl. egrétől, fertőzéstől való félelem; az utóbbinak nincs tartalma, összorongás, mely a belsőelválasztású mirigyrendszernek működésén alapul: felhalmozódnak a szexuális hormonok és bekövetkezik a szimpatikus közepagy ingereltetése. A lelkiismereti szorongás akkor keletkezik, ha ősrégi (archaikus), társadalomellenes, önző elsődleges ösztönök fenyegetnek áttöréssel, vagy már meg is történt ez az áttörés a felsőbbrendű ennel szemben. Összefoglalás: mindenféle szorongásnak általános feltétele az, ha valamely izgalomban lévő ösztönimpulzus normális lefolyása elé hirtelen akadály emelkedik, vagy látszik fennforogni. Minden szorongás könnyen értelmezhető ezen elv alapján.

Beno, N.: *Brève analyse psychologique d'un acte automatique* (Egy automatikus cselekvés orvosi elemzése.) 96—102. ll. —

Reiwald, Paul: *Zur Psychologie der Massenaggression*. (A tömegtámadások lélektana.) 102—110. ll. — Minden élő csak úgy tarthatja fenn magát, ha a környezet nyomásának ellenáll, azt legyőzi és esetleg saját szándékait rákényszeríti. Ez az ősi törekvésünk életkedvvel és gyönyörrel jár. A környező világ legyőzése széles skálán játszódik le: egy egyszerű bőroperációtól kezdve a durva világrombolásig minden tevékenység ide tartozik. Eltér a tömeglélektan szokásos nézetétől az író abban, hogy a vezetővel való azonosulást nem tartja az egyéniség eszökentésének, hanem fejlesztő erejének. Csak a túlzó azonosítás vezet regresszióra. Ha azonban ez bekövetkezik, akkor értetűvé válik a tömegagresszió roppant ereje, mert a személyes ellenőrzés alól felszabadulnak az ösztönök, nevezetesen éppen a támadó ösztön

Székely, L.: *Zur Psychologie des geistigen Schaffens*. (A szellemi alkotás lélektana.) 110—124., 332—347. ll. — Szerző közli azoknak a kísérleti vizsgálatoknak eredményeit, melyeket Stockholmban végzett a szellemi alkotásról. Sz. a „problémák megoldásában“ látja a kísérletezés területét. Egy „egyensúlyi kísérlet“ kapcsán kiderül, hogy a megoldáshoz vezető út az ismert „átszervezés“, vagyis a meglévő adatoknak, gondolatoknak hirtelen átalakítása, szempontváltozása egy új ötlet segítségével (egyenlőtlen karú emelő egyensúlyi helyzetben magától átbillen, ha a súlyként szereplő gyertyát meggyújtjuk). Kérdés, mily körülmények között jön létre az ilyen átszerveződése az ismereteknek, mely a problémák megoldásának lélektani alapfolyamata? Akkor, ha a problémához tartozó képzetek egy része (pl. a gyertya) egy határozottan tagolódo feladat; mezőn belül foglal helyet (ha a gyertya a szobában távol

ég: nem válik megoldáshoz vezető mozzanattá; ha az emelőkarra helyezzük, akkor igen). Tovább haladva az alakléktan gondolkörében, Sz. megvizsgálja a nehéz gondolati feladatok megoldási kitérletei közben felbukkanó jelenségeket, minők a „kritikus figura“, a feladat „körébe tartozó tulajdonságok“, a „szfératávolság“, a „véletlen eredmény“ fogalmi. A gondolkodást folyton elevenségben tartja a lelki feszültség, az érdek, érdeklődés; azokat a feszültségrendszereket, amelyek minden rendezett gondolkodást és cselekvést vezetnek, Sz. „sentiment“ néven illeszti bele elméletébe. Ugyanazokat a problémákat e szerint más és más megoldásokkal lehet célhoz juttatni, a szerint, amint a gondolkodó személynek más feszültségi és érdekszerében merülnek fel (más a „teszt-helyzet“ és „érdek-helyzet“).

Wiesmann, P.: *Kirke und Odysseus*. 124—137. ll. — Példát ad arra, hogyan lehet megtalálni a mese leple alatt az archetypikus képanyagot, vagyis a lélek ősi ösztönvilágának szimbolumait. Odysseus védekezése a „megférfiatlanítás“ ellen sejtetni engedi, hogy a homérosi elbeszélések meseleple alatt ősi libido-problémák rejlenek.

Morgenthaler, W.: *Zur Psychologie des Zeitgeschehens*. Über Hitler und Mussolini. (Korunk lélektana. Hitler és Mussolini.) 137—148. ll. — E cikkben Hitler és Mussolini betegségeiről kapunk referátumot, egyfelől egy svájci közíró alapos cikkében, másrészt orvosi vélemény alakjában. Az orvosi szakvéleményt Hitlerről abban foglalhatjuk össze, hogy H. az első világháborúban gránát-légnyomást szenvedett, ezzel kapcsolatban idegmegrendülést, ideiglenes vakságot; majd a heidelbergi elmegyógyintézet lakója volt, hol hirtelen visszanyerte látását s azért a vakságot az orvosok hisztériás alapúnak magyarázták. Mikor H. hatalomra jutott, ez az orvosi lelet és leírás eltűnt. A vizsgáló orvos azonban közölte az adatokat svájci kollégáival. Később H.-en világosan mutatkoztak a paranoia tünetei (1938-ban ezt meg is állapították). Mussolini betegségének kórképe a következő: a század első éveiben M.-t svájci kórházakban szifiliszben kezelték, de a kezelés befejezése előtt a beteg távozott (davongelaufen). A kezelés aktái szintén eltűnnek M. miniszterelnöksége idején. M. tevékenységén meglátszanak a paralysis progressiva tünetei. A két népvezér ezen lélektani-személyiségi képét Morgenthaler kritikai megjegyzésekkel kíséri. A fentebbi leírásokat újabb és újabb adatgyűjtéssel szolidáknak kell tenni, és minden személyiségleírást nemcsak a pszichiatria, hanem a biológiai lélektan alapjaira kell helyezni. Történetíróink pedig nagy hasznot meríthetnének a lélektan tanulmányozásából.

Piaget, Jean: *Hommage à C. G. Jung*. (Megemlékezés C. G. Jung-ról.) 169—171. ll. — A világhírű zürichi pszichológus, pszichiáter 70. életévét betöltötte. Az egész világ elismerésének és megemlékezésének előterében áll a Svájci Lélektani Társaság, melynek hódolatát Piaget, a társaság elnöke tolmácsolja, kiemelve az embernek és életművének értékét és jelentőségét. Jung központi gondolata a „kollektív tudattalan“ lelki réteg, amely az emberiség ősi tapasztalatait tartalmazza az egyéni életben.

Forel—Morgenthaler: *Carl Gustav Jung*. 171—173. ll. — A két cikkíró a folyóirat nevében emlékezik meg a nagy pszichológus munkásságáról, mely 1904-ben indul meg az asszociáció tanulmányozásával, folytatódik a pszichoanalízis alapján nyert újabb szempontokkal, a Jung-féle „komplex-lélektan“ kialakulásával, míg végül kiszélesedve a kollektív tudattalannak és a keleti gondolatrendszernek bizonyos szintézise felé tart.

Janet, Pierre: *La Croyance délirante*. (A kóros hiedelem.) 173—188. ll. — A francia lélektudomány nagymestere, P. Janet a hiedelem egyik kóros esetét tárgyalja e cikkében. Valamely esemény vagy tárgy valóságába vetett hitünk attól függ, mennyire vagyunk képesek az illető eseménnyel, vagy

tárggyal összefüggő cselekvéseket végrehajtani; ha azok nagyon nehezek, vagy lehetetlenek, akkor a dolgok realitása számunkra megszűnik.

Fordham, Michael: *The analytical approach to mysticism.* (A miszticizmus analitikai vizsgálata.) 188–204. ll. — Szerző Keresztes Szent János gondolatvilágát véve alapul kimutatja nevezett misztikus író jelképés kifejezéseinek (tűz, nap, szél, stb.) rokonságát az analízis jelképeivel, a misztikus lépcső, a lélekfogalom, a tudattalan, a misztikus egyesülés stb. hasonló jelentéseit a két különböző gondolatkörben.

Brinkmann, Donald: *Heinrich Hoffmanns „Struwelpeter“.* (Hoffmann H. „Struwelpeter“-je.) 204–221. ll. — A Struwelpeter („kócos Peti“) figuráját „ösképnek“ (archetypus) lehet felfogni, azaz: sok népnél és írónál egyformán és egymástól függetlenül felmerülő, de mégis egyforma képzetnek, amely H. Hoffmannnál is szinte öntudatlan ösztönszerűséggel és véletlen ötlet gyanánt merült fel, mikor ez a hamburgi orvos beteg gyermekei számára képeket rajzolgatott. A tanulmány érdekessége magának Hoffmannnak önéletrajzszerű vallomása, melyből kitűnik, miképen merül fel a tudattalan mélységből egy öskép és mint nyer alakot a művészi ábrázolásban, s miképen állapítja meg utólagosan maga az író a kép meglepő hasonlóságát a történelmi időkben felmerült más ábrázolásokkal, — sőt a keleti művészet egyes tipikus alakjaival (Siva, mint Nataraja, több kézzel, lebegő, szétszórt hajjal).

Forel, O.—L.: *La Psychothérapie évolue-t-elle?* (Fejlődik-e a pszichoterápia? 221–237. ll. — Szerző ezt a kérdést veti fel, hogy fejlődik-e a pszichoterápia, vagy egyhelyben vesztegel-e? Áttekintve a tudomány fejlődését Mesmertől Kretschmerig, Szondiig és Jung-ig, a „szintetikus pszichoterápia“ szükségessége mellett foglal állást, mely Jung felfogásának is megfelel; ebben együtt van minden, amit szomatikus klinikai kezelés a jelen pillanatban nyújthat a lelki betegeknek: az idegtan és belsőelválasztású mirigyek alapján történő kezelés, a pszichiatria, a sajátos lelki gyógymódok, a lelki szanatóriumok erkölcsi légköre, a sportok, foglalkozások, stb. Jung arra mutat példát, hogy a pszichoterápiában kerülni kell minden szektarianizmust és egyoldalúságot, a lelki orvosnak nyílt szívűnek és széleslátókörűnek kell lennie, aki azt a gyógyítást alkalmazza, amely a betegnek legjobban megfelel.

Sury, K., von: *Psychologische Aspekte der abendländischen Kulturpolitik.* (A nyugati államok kultúrpolitikájának lélektani vizsgálata.) 227–238. ll. — Szerző a kultúrát „az embernek és nemzetnek lehető legjobb állapotában“ határozza meg, mégpedig „lelki-szellemi, teremtő értelemben“. Ez a kultúra még nincs meg, csak törekvésünk legfőbb tárgya, melytől jelenleg még nagyon messze vagyunk. A közelmúlt háború megmutatta, mily irtózatossá sebekben szenved jelenlegi művelődésünk: az emberi élet esztelen poecokolása, a rombolás szelleme, együtt a technikai találmányok akrobatizmusával, a lelketlen és szellemtelen hajsza az anyag és pénz után egyfelől, az ősi rombolóösztönök felszabadulása másfelől katasztrófa sodorták a „művelt“ emberiséget. Sury nagy programja: az egyéniség nevelése, teljessé tétele, „lelkes“ lélektan, emberismeret, a nevelésben az ember érzelmi- és törekvővilágának figyelembevétele, a család lelki egyensúlya és egészséges milieuja, egyszóval: az érületnek alapvető megváltozása, a „seelische Ertüchtigung“ az előfeltétele a megújodásnak.

Schär, Hans: *Voraussetzungen der Seelsorge beim Pfarrer und beim Arzt.* (A lelki gondozás előfeltételei az orvosnál és a lelkipásztornál.) 238–263. ll. — A lelkipásztort köti az egyházi tan, a dogma s amikor tanácsot ad a szenvedőknek, akkor ezt a tant s ennek erejét közvetíti; az orvos mint ember áll szemben a konfliktusban vergődő másik emberrel. Ezeknek a problémáknak és helyzeteknek finom elemzését találjuk Schär tanulmányában, amely végül a lélektan tanulmányozásában talál kellő segédeszközöket (pl. Pfister; Jud: Pastoralpsychologie).

Baudouin, Charles: *Position de C. G. Jung.* 263—276. ll. — A szerző Jung lélektani életművének fejlődésmenetét foglalja össze legfőbb állomásaiban. Megmutatja, mikép módosítja Jung, a freudi analízis egyes tételeit, kiindulva a regresszió elméletéből, folytatva az incesztuózus tendenciákon, továbbá a neurozisosoknak és a gyermekkornak a viszonyán, áthaladva Adler tételén (a gyermek csekélyebbértékűségi érzése és hatalomvágya), majd következik Jung nagy könyve a típusokról, a tudattalan lelki réteg kérdése, melynek keretében ismét találkozunk Jung egyik eredeti gondolatával, a kollektív tudattalan ősképekkel. A lélekgyógyító módszer kérdése következik ezután, majd a lélek problémája, amely egyik sarkalatos pontja Jung szemléletének, végül a vallás és lelki gyógyulás kérdései zárják le a fejlődési sort, kapcsolatban a keleti gondolkodás szintézisével.

Jacobi, Jolan: *Komplex, Archetypus, Symbol.* (Komplex, archetípus, jelkép.) 276—314. ll. — Jung lélektanának ezen három alapvető fogalmát ismerteti a szerző gondos kidolgozásban.

Wagner-Simon, Therese: *Bemerkungen zur Psychologie des Kontaktes.* (A kontaktusok lélektana.) 314—324. ll. — Az író az tárgyalja, hogy mikép jutunk lelki összeköttetésbe másokkal s ennek feltételeit taglalja. Már a kézfogás és a szemek kifejezése, általában az egész test sokat elárul azoknak személyéről és egyéniségéről, akikkel találkozunk és akikkel összeköttetésbe jutunk: tartózkodást, vagy önátadást, biztatást vagy távoltartást, stb. A kontaktusnak egyik feltétele, hogy ugyanazt az állandó ént érezzük az érintkezés legkülönbözőbb formái között is. Kontaktust nem lehet mesterségesen „csinálni“, az természetszerűen vagy megvan s akkor érezzük is, vagy nincs meg. A lelki kontaktus bizonyos rejtett lelki erők vonzásán alapul. A vérmérsékletnek is nagy szerepe van ebben.

Schoch-Bodmer, Helen: *Die Spirale als Symbol und als Strukturelement des Lebendigen.* (A spirális, mint az élet szimbóluma és strukturaeleme.) 324—332. ll. — Erre a jelképre már Kerényi is rámutatott, aki hazai tudósaink közül legmélyebb együttműködést fejt ki Junggal. Vizsgálva a képzőművészetben, a mennyiségtudományban és a költészetben ennek a jelképnek szerepét szerzőnk úgy találja, hogy a spirális a szerves strukturáknak egyik alapeleme.

V. H.

TARSULATI ÜGYEK

Helyszüke miatt a Magyar Psychológiai Társaság utolsó közgyűlésének jegyzőkönyvét a következő számban közöljük.

RÉSUMÉ — SUMMARY.**ESSAYS.**

H. Várkonyi: *Psychology of action.* Presidential Address before the XVIIth general meeting of the Hungarian Psychological Society in 1947.

Psychological research of present time is chiefly centered around the problem of action. The whole series of research workers, as Janet, Freud, Claparede, Lewin, Häberlin, Sganzi, all investigate into the inner nature of action and of the laws governing it. Most significant among them appears the „integral behavior theory“ by Sganzi. The main features of actions are: motivation, regulations and inhibitions, — the strengthening and weakening factors, the „instrumentation“ of action and finally the perfection of action. Actions that progress in a normal end adequate way are called psychotaxis by Sganzi. If at any point of the action exaggeration or lack occurs, the author speaks of parataxis. This theory of action is able to account for the different forms of both the ordinary and the extraordinary action patterns in a surveyable system and within the range of normality.

I. Hermann: *Les relations de l'espace dans la vie psychique.*

Après avoir rappelé que notre espace visuel comprend des éléments non-euclidiens et que les exigences métriques (de la constance des mesures) offusque le caractère réel de la perception, après avoir montré que ses éléments se trouvent plus souvent et d'une manière soulignée dans les oeuvres d'arts et dans les cas pathologiques, nous avons énuméré quelques espaces qualitativement différents, connus de la topologie géométrique. Nous avons prouvé que l'espace et le phénomène psychique peuvent être considérés comme ayant trois relations différentes l'un avec l'autre: relation de disposition, relation locale (métapsychologique), et, dans la métapsychologie, relation structurale et physiologique
1. les troubles de l'orientation droite-gauche, 2. l'affectivité hypomane et déprimée, 3. les activités sadistes et masochistes des instincts, c'est-

à-dire les espaces métapsychologiques qui leur correspondent. Ces espaces sont les suivants: 1. la surface tordue unilatérale de Möbius, 2. la surface (espace pseudosphérique et sphérique fortement différenciées l'une de l'autre et 3. tous ensemble dans un état chaotique. Tous les trois phénomènes que nous avons examinés peuvent être localisés, dans une certaine mesure, dans le cerveau; en nous basant sur cette localisation nous avons souligné que le lobe occipito-pariétal, le diencéphale produisent des espaces primaires primitifs et qu'ils déterminent en même temps les phénomènes psychiques.

F. Mérei: *Le caractère d'appel (Aufforderungscharakter) des tableaux de Rorschach.*

Dans son interprétation des protocoles du test Rorschach l'auteur s'écarte du système habituel d'interprétation consistant en l'élaboration additive des réponses données. Selon sa conception chaque tableau en tant que source d'excitations appellerait une réponse déterminée, spécifique. Même des réponses concordant du point de vue de leurs propriétés formelles et concrètes, vu la variété des tableaux, peuvent posséder une valeur symptomatique différente selon le tableau auquel elles se rapportent.

L'auteur se propose de déterminer le caractère d'appel des dix tableaux, utilisant pour ce travail les remarques faites à ce propos par Rorschach, Schneider, Loosli-Usteri, Binder et autres. Selon l'hypothèse de l'auteur les caractères d'appel des tableaux seraient les suivants.

- I. Tableau indiquant la façon dont le sujet se présente Caractéristique de l'adaptation.
- II. Rapport de la sexualité et des sentiments qui l'accompagnent.
- III. Tableau critique pour la constitution schizoïde et pour les symptômes introvertisifs.
- IV. Situation traumatique d'enfance particulièrement d'angoisse. Rapports entre enfants et parents.
- V. Indication sur les rapports concrets de la fonction du réel: Orientation dans l'espace, le temps etc.
- VI. La vie sexuelle. Révéléateur des aberrations.
- VII. Les relations du Moi et des tendances agressives.
- VIII. Facilité ou difficulté à établir des liens affectifs avec l'environnement. Comportement affectif.
- IX. Aptitude au travail, capacité de rendement.
- X. Exploitation du champ vital. Dilatation ou rétrécissement du champ vital.

Dix ans de pratique d'interprétation ont vérifié les hypothèses concernant le caractère d'appel des tableaux I, II, IV, VI, VIII, IX.

Les résultats ont été douteux pour ce qui est des tableaux III et VII.

L. Gáldi: *L'origine du langage.*

On doit savoir gré à M. Géza Révész d'avoir remis sur le tapis une question (Ursprung und Vorgeschichte der Sprache, Bern, 1946) que la linguistique générale „positiviste“ a depuis longtemps négligée. Même cette fois la reprise du problème est due à un psychologue et non à un linguiste ce qui fait bien comprendre les mérites et les qualités plus ou moins discutables du présent ouvrage. On regrette que M. Révész ait attaché si peu d'importance à la linguistique saussurienne et à son aboutissement moderne, la linguistique structurale: le nom de V. Brondal, fondateur des „Acta Linguistica“ et auteur d'une série d'ouvrages remarquables, ne figure même pas dans la bibliographie. Malgré ces réserves qu'il serait difficile d'expliquer, on approuve volontiers la nouvelle déinition du langage ou plutôt de la „langue“ saussurienne (p. 153), sans que l'auteur précise le rapport qu'il y a entre sa „Sprache“ et la „langue“ du grand linguiste genevois. On peut souscrire aussi à la majeure partie des réflexions sur la sociologie du langage, mais on est surpris de voir que M. Révész rejette si catégoriquement l'idée de l'évolution et qu'il n'hésite pas à tracer une limite immuable entre l'„animal“ et l'„homme“, précisément à la base de la faculté de la parole. La théorie de la priorité de l'impératif s'encadre harmonieusement dans le système de l'auteur, mais elle n'emporte pas nécessairement la conviction. On serait tenté de dire que le langage avait commencé sa carrière historique par des supports phoniques aux fonctions très complexes et très variables: l'enseignement de certains „états de langue“ particuliers (langues créoles) nous suggère l'idée que même le caractère verbal ou nominal du mot n'est pas nécessairement très ancien. Il est à voir si, au moins à l'intérieur des diverses familles de langues, on ne pourrait remonter à un stade primitif où la fonction du support phonique dépendait uniquement de son entourage, c'est-à-dire du contexte ou du Zeichenfeld buehlerien.

T. Tarnóczy: *De la mémoire musicale.*

A base des publications parues jusqu'ici et des résultats expérimentaux et théoriques obtenus dans le présent travail nous sommes parvenus à déduire les conclusions suivantes:

1. La mémoire musicale peut se rapporter aux sons individuels et aux relations de ceux-ci. Les processus qui y figurent sont dans tout les deux cas les mêmes: la reconnaissance, la conservation et la reproduction.

2. La mémoire relative aux sons individuels se distingue en deux différentes directions: elle est négative s'il faut nommer un son entendu, positive s'il le faut intoner. Dans le premier cas ce sont la reconnaissance et la conservation, dans le deuxième la conservation et la reproduction qui dominant.

3. Si nous examinons les différentes sortes de l'ouïe (l'ouïe relative, quasi-absolute, pseudo-absolute et qualitative) au point de vue des processus de la mémoire musicale nous pouvons observer que même dans le cas où les ouïes sont différentes les processus de se souvenir sont identiques.

4. Les différentes sortes de l'ouïe — alors — ne représentent pas de différences qualitatives et nous considérons la mémoire musicale connue la base fondamentale de chaque capacité d'ouïr.

I. Molnár: *Method to Compute the Difference in Difficulty between Parallel-Tests.*

Author attempts to compute the extent of difficulty of parallel tests. He examines this on two groups which are assumed to be equal e. g. on two parallel classes of a school. In both classes we have used two tests so that we changed the order of application, the one class went through the first test first, while the other class went through the second first). From the results we got four arithmetic means. We see how much the arithmetic means have increased in each class with the test given as second in the order compared with the one given first. This difference is P_A and P_B . The author takes into account also the practice of test-making, and other factors. The difference of difficulty between two tests is expressed by the formula:

$$d = \frac{P_A - P_B}{2}$$

I. Hermann: *The primary Instincts of man. Comparative studies founded on psycho-analysis and the biology of the primates.*

The book aims at drawing a parallel between the facts and laws of human instincts as revealed by psycho-analysis and the instincts of primates. With the exception of the latency period all characteristics of childhood sexuality are apparent both in the human child and the young ape. The theory of this phase can be established on a comparative

basis too. The starting point of the comparison is not only *human* instinct but also that of *apes*. Thus many normal and neurotic reactions of humans are revealed as consequences of the clinging instinct generally present in primates. In man this instinct is frustrated at an early stage. The forms it takes in the course of later development can be traced in anxiety, shame, in the handling of wood (fire), in primitive forms of thought (duality), in feelings of hate directed against certain groups (antisemitism). Not only instincts but also other patterns of behaviour (hiding) may be compared and thus a new light shed upon instinct-defences. The biological base of the fear of castration and of death-instinct are revealed, as well as the models, in the primates of family life and the typical situations resulting therefrom (Oedipus-complex). The fight of primeval hordes is completed on this comparative basis with the model of the destruction of the *female*, which in a later cultural phase appears as the destruction of the coveted aim (a town for instance). Applying the comparative method the process of humanization may be understood as spatial extension of the Ego (lighting of fire, language, idealization, love felt for others).

F. Lénárd: *The Roads of Psychology.*

The work presents the history of psychology. It is divided into three parts. The first part treats of the evolution of philosophical psychology. The second part tells about the birth of independent psychology, while the third sketches the present trends and theories of psychology with all their difficulties and blindalleys.

In the first part we find the soul-concept of primitive peoples, the data of the soul in Homeros, the theories of philosophers from Herakleitos up to the concepts of the English empiristic associationists. The second part gives a picture of the psychophysics of Fechner, the psychology of consciousness of Wundt, the act-psychology of Brentano, and finally the American psychology of function by James and others.

With the turn of the century many psychological theories have been born. We find the introspective psychology of the School of Würzburg, which is beginning to free itself from the rigidity of Wundt's ideas. Reflexology and behaviorism try to find an objective research field for psychology. Here we find, today, the operationalism of Tolman. The connectionism of Thorndike joins the subjective and objective behavior (similarly to Langfeld and Schjelderup). A third research field is designated by the cultural psychology of Dilthey, Spranger etc. This is the research-field of creation — in common language — of achievement. These three topics are synthetized by

K. Bühler (System EBG). This is enriched by a forth theme of the uncscious by the psychoanalysis of Freud, individual-psychology of Adler and complex-psychology of Jung. Besides these new theories: the Gestalt-psychology, the psychology of function, the psychology of action, the factor theories of Spearman. Among these psychologies the hormic-psychology of McDougall stands quite isolated; although the purposivism of Tolman approaches to it at some points.

All these theories attempt to solve the real problem of psychology, i. e. the understanding of human nature from one or two points of view. However we find the effort to achieve this aim in its whole: this is the characterology. It keeps its eyes always on the whole human being thus often arrives at deep-going psychological knowledge.

Finally the work treats of the personalistic psychology of Stern, which fortunately unites the view-points of general-psychology and characterology.

The last chapter presents briefly the position of psychology of to-day.

H. Just-Kéri: *Primitive and popular games.*

Author tries to find the reason for the identical forms of primitive (for instance the game of tig, hide-and-seeK) and popular games which have survived to our days in all parts of the world. It is clear to her that these games are actuated by the trauma of clinging and subsequent separation. Separation in these games is brought about at will and in a less traumatic form, and the situations of parting and rejoining the partner are enriched by the pleasure of a moving experience shared with others. The author distinguishes dramatic games, when being separated from the others means danger and safety is reached by rejoining and clinging to a mother-substitute represented either by an object (house, tree) or by a person (one of the players). In another class of games safety is found among a group or circle of comrades. Other games have in common that without a manifest danger-situation couples and groups, by sharing a common pleasurable experience, enhance their individual pleasure.

Lastly the author stresses the pedagogical and social significance of group-games in developing a sense for adaptability, obedience and order. She also calls attention to the similar structure of the traditional sayings, dialogues, songs in all languages.

The author wrote her essay in 1943—44 but owing to the occupation of Hungary by the Germans could have it published only at a later date.

F. Mérei: *La force du social.*

C'est du point de vue de la psychologie sociale que l'auteur se propose d'examiner par voie expérimentale les rapports entre meneur et communauté. Il veut recevoir une réponse à la question suivante: qui l'emportera, du groupe constitué d'individus de pénétrance sociale moyenne ou de l'individu possédant une forte efficience sociale mais nouveau venu dans le groupe. Les expériences ont été faites sur des enfants âgés de 4 à 11 ans. Elles ont été pratiquées dans trois situations différentes.

I. Un groupement social de plus grande envergure (jardin d'enfants) ou meneurs et non meneurs étaient mêlés.

II. Un group plus restreint de 3 à 6 membres ou prenaient seulement place des non-meneurs et qui par ses activités était en mesure de constituer des traditions.

III. Lorsque ce groupe possédait déjà des traditions vivantes on y fit entrer un enfant qui s'était relevé dans la situation I comme un meneur, mais qui ne figurait pas dans la situation 2.

Les résultats de l'expérience ont montré que si le groupe ne comptant pas d'éléments meneurs avait pu établir des traditions par suite de son activité, il s'affirmait plus fort que le meneur dominant chaque membre du groupe pris individuellement. Si dans la situation — 2 — il y a eu formation de traditions, l'enfant, qui dans la situation I. s'était affirmé meneur, n'arrive plus à imposer ces initiatives dans la situation 3.

Un des résultats des plus intéressants de l'expérience a été le suivant: la personnalité dirigeante devait s'adapter aux traditions élaborées par le groupe, si traditions il y avait. Ainsi elle s'avéra plus faible que le groupe. Mais elle conserva ses qualités de chef et commanda à chacun des membres du groupe. Elle garda donc une nette supériorité vis à vis de chacun des membres du groupe mais se soumit aux traditions. Il apparaît que c'est l'effet sui generis du groupe-la force du social-qui assure sa supériorité vis à vis du meneur quoique ce dernier domine socialement chaque membre du groupe pris individuellement.

A kiadásért felelős: Kardos Lajos és Lénárd Ferenc.

48.707. — Egyetemi Nyomda, Budapest, VIII, Múzeum-körút 6. — (F.: Tirai Richárd.)

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Várkonyi Hildebrand: <i>A cselekvéslélektan vezető gondolatai</i>	89
Hermann Imre: <i>Néhány lelki jelenség térvonatkozása</i>	102
Mérei Ferenc: <i>A Rorschach-táblák felszólító jellege</i>	115
 SZEMLE	
Gáldi László: <i>A nyelv eredete</i>	126
Tarnóczy Tamás: <i>A zenei emlékezés</i>	129
Molnár Imre: <i>Parallel tesztek nehézségi különbségének kiszámítása</i>	135
 ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK	
ÁLTALÁNOS LÉLEKTANI MUNKÁK	
P. Schilder: <i>Mind: Perception and Thought in their Constructive Aspects</i> (Kardos Lajos)	
Naville, Pierre: <i>La psychologie, science du comportement</i> (Nemes Livia)	
Ehrenstein: <i>Beiträge zur ganzheitspsychologischen Wahrnehmungslehre</i> (Kardos Lajos)	
Hermann Imre: <i>Az ember ősi ösztönei</i> (Zemplén György)	
Szondi L.: <i>Schicksalsanalyse</i> (Zemplén György)	
Piaget Jean: <i>La Psychologie de l'Intelligence</i> (Mérei Ferenc)	
Lénárd Ferenc: <i>A lélektan útjai</i> (Zemplén György)	
Huszár, George B.: <i>New Perspectives on Peace</i> (Vajda György Mihály)	
 GYERMEKLÉLEKTAN	
Watts, A. F.: <i>The Language and Mental Development of Children</i> (Baranyai Erzsébet)	
Bussmann, Esther: <i>Le transfert dans l'intelligence pratique chez l'enfant</i> (G. Donáth Blanka)	
Rambert Madeleine: <i>La vie affective et morale de l'enfant</i> (Binét Ágnes)	
Justné Kéri Hedvig: <i>Ősi és népi játékok</i> (H. Cziner Alice)	
 SZOCIÁLIS LÉLEKTAN	
Mérei Ferenc: <i>Az együttes élmény</i> (Mátrai László)	
Young, Kimbal: <i>Handbook of Social Psychology</i> (Földváry Imréné)	
Benedek Therese: <i>Insight and Personality Adjustment</i> (Böszörményi-Nagy Iván)	
Baumgarten, Franziska: <i>Demokratie und Charakter</i> (Ziermann Margit)	
 TESZT-ELJÁRÁSOK	
Rapaport, David: <i>Diagnostic Psychological Testing</i> (Márton Imréné)	
 PSZICHOPATOLOGIA. FOGYATÉKOSOK LÉLEKTANA	
Lóránd, Sándor: <i>Technique of Psychoanalytic Therapy</i> (Zádor Imre)	
Zankov, L. V. és Szolovjev, M.: <i>Lélektani tanulmányok a siketnéma gyerekekről</i> (Szentgyörgyi Gusztáv)	
Masserman Jules H.: <i>Principles of Dynamic Psychiatry</i> (Böszörményi Zoltán)	
 GYAKORLATI LÉLEKTAN	
Hepner, Harry Walker: <i>Psychology Applied to Life and Work</i> (Szablya János)	
FOLYÓIRATSZEMLE	168—173
RÉSUMÉ — SUMMARY	174

ATHENAEUM

a Magyar Filozófiai Társaság folyóirata.

Legutóbbi száma filozófiai tanulmányok és könyvismertetések mellett közli a német megszállás alatt megjelent francia filozófiai munkák jegyzékét.

Évi előfizetés 16 forint.

A lapot a Magyar Filozófiai Társaság tagjai évi 10 forint tagdíj ellenében kapják.

Előfizetni lehet a Társaság pénztárosánál:

LÁNYI OTTÓNÁL

Budapest, VIII. Múzeum-körút 6—8
(Gólyavár)

Postatakarékpénztári csekk számla: 906.

MAGYAR PAEDAGOGIA

a Magyar Paedagogiai Társaság folyóirata.

A legújabb pedagógiai törekvéseket ismereti gazdag tanulmányok és könyvismertetések keretében.

Előfizetés egy évre 20 forint.

a Magyar Paedagogiai Társaság tagjai a lapot 10 forint tagdíj fejében megkapják.

Előfizetni lehet a Társaság pénztárosánál:

UJVÁRI BÉLÁNÁL

Budapest, II. Ady Endre-u. 27.

AZ EGYETEMI NYOMDA LÉLEKTANI KIADVÁNYAI

Várkonyi Hildebrand: <i>A gyermek testi és lelki fejlődése</i>	Ára kötve 15.— Ft
Várkonyi Hildebrand: <i>A lelki élet zavarai</i>	Ára kötve 8.— Ft
Várkonyi Hildebrand: <i>A gyermek és környezete</i>	Ára kötve 12.— Ft
Bognár Cecil: <i>Mi és mások</i>	Ára füzve 14.— Ft
Mátrai László: <i>Jellemtan</i>	Ára kötve 8.— Ft
C. G. Jung: <i>Föld és lélek</i>	Ára füzve 2·10 Ft

Lénárd Ferenc:

A LÉLEKTAN ÚTJAI

Franklin-Társulat, 1947. 270 l.

„A lélektan foglalkozóknak organikus egészében mutatja be a lélektanok s ezeken keresztül a lélektan születésének, kialakulásának s mai helyzetének képét... A könyvet haszonnal forgathatja mindenki, aki a lélektan mai helyzetéről tájékozódni kíván, élvezettel az, aki már némi tájékozottság birtokában újabb szempontokat keres.“
(Köznevelés, 1947. 8. szám.)

Ára kötve 30 forint.

ANONYMUS KÖNYVTÁR

eddig megjelent lélektani munkái:

Hermann Imre:

Bölyai János Ára füzve 10 Ft

Mérei Ferenc:

A gyermek világnézete Ára füzve 10 Ft

Ismertetésüket lásd

a Szemle 45. és 52. oldalán.

GYERMEKLÉLEKTANI KÖNYVTÁR 4. SZÁM

TÓTH BÉLA

BESZÉD * JELLEM * SZEMÉLYISÉG

E munka a modern ka-akterológiai kutatás érdekes kérdésére vet fényt. Bemutatja a beszédelenzés minden részletét és így hasznos segítségül szolgál nevelők számára. — Megrendelhető a szerzőnél (Állami Gyermeklélektani Intézet, Budapest, VI. kerület, Rippl-Rónay-utca 26. szám alatt).

Ára 25 Ft

A Társaság tagjai 20%-os kedvezményben részesülnek